DİN, İLİM, MEDENİYET

(Düşünceler)

Prof.Dr. Ahmed Yüksel Özemre

ÜSKÜDAR – 2001

Bu Kitabımı
Muhterem ve Hâzik Doktorlarım

Doç.Dr. Emrullah Taşındı ve Doç.Dr. Dilâver Erşanlı

ile

"Veni Vidi Göz Sağlığı Merkezi"nin
Bütün Personeline

Minnet ve Muhabbetlerimle İthaf Ediyorum

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Bu kitap hiç yayınlanmamış ya da çeşitli dergilerde ve sempozyum kitaplarında yer almış olan, din-ilim-medeniyet eksenli makālelerimin bir araya getirilmesinden oluşmaktadır.

Kitabın derlenip toparlanması hayatımın en çetin dönemlerinden birine rastladı. Akkuyu Nükleer Santral ihâlesinde Türkiye Elektrik Üretim İletim A.Ş. Genel Müdürlerine danışmanlık yaptığım iki yıllık çileli Ankara mâcerâmın hediyesi olan (ve eğer bu süre zarfında geçirdiğim ve ameliyat olduğum bir *epitelioma*yı hesaba katmazsak) yüksek tansiyon, şeker, *angina pectoris* sonucu infraktüs ve hepatit yumağının sıkıntılarından kurtulmağa çalışırken, gene o dönemde günde 14 ilâ 20 saat boyunca aktif ekranlı olmayan bir dizüstü bilgisayarı ile meşgûl olmamın sonucu olsa gerek, sağ gözümde had derecede retina yırtılmaları oluştu. Gözümü kaybetmeme ramak kalmışken imdâdıma yetişen Doç.Dr. Emrullah Taşındı ve Doç.Dr. Dilâver Erşanlı beylerin sabırlı himmetleri sâyesinde ve 2 ayda 12 ameliyat sonunda nekahat dönemine girebildim. 6 ay kadar sonra geçireceğim İnşâallāh son bir ameliyattan sonra gözümün normal görüşüne avdet edeceğini kuvvetle ümid etmekteyiz.

Bu son iki ay zarfında Cenâb-ı Hakk'ın lûtf-u keremiyle, tek gözle bile olsa, ***"Portreler, Hâtıralar...", "Ah Şu Atom'dan Neler Çektim?"***[1] başlıklı kitaplarımdan sonra bu kitabı da derleyip toparlayabilmiş olmaktan dolayı mutluyum.

Bu kitapları yazma ve çilelerime de sabırla katlanma gücünü veren Cenâb-ı Rabbü-l Âlemiyn'e gerektiği gibi hamd ve şükürden âcizim. Bu rahatsızlıklarımda ve ameliyatlarımda sabırları, şefkatleri ve muhabbetleriyle bana hem maddeten ve hem de mânen destek olmuş olan muhterem eşim Gülsen hanıma ve sevgili kızlarım Fezâ ile Râbia'ya karşılığını veremeyeceğim kadar çok şey borçluyum.

Bu kitabımı sabır ve hazâkatlerine mazhar olduğum Doç.Dr. Emrullah Taşındı ve Doç.Dr. Dilâver Erşanlı beyler ile Veni Vidi Göz Sağlığı Merkezi'nin bütün personeline kendilerine duyduğum minnetin ve dostuğun bir hâtırası olarak hörmet ve muhabbetlerimle ithaf ediyorum.

Prof.Dr. Ahmed Yüksel Özemre
Üsküdar, 24 Nisan 2001

[1] Kubbealtı Neşriyatı tarafından basılmaktadır.

D İ N

VAHİY-AKIL İLİŞKİSİ[2]

Kur'ân Açısından Vahiy

Akl'ın ve Vahy'in mâhiyetleri hakkında ***kesin*** (*yakîn*) ve ***objektif*** bir bilgi edinmeye yönelik bir gayretin herkesi tatmin edebilecek sonuçlar vermesi mümkün değildir. Buna karşılık, bunların ortaya koydukları sonuçlar hakkında tefekkür etmek daha temkinli ve daha isâbetli bir tutum olarak ortaya çıkmaktadır. Ben de bu tebliğimde rivâyetlere (yâni hadîslerin ve tasavvufî çevrelerin bu konudaki haberlerine) îtibar etmeden, yalnızca Kur'ân çerçevesi içinde kalarak vahyin ***epistemik değerini*** ortaya koymağa çalışacağım.

Vahiy, Cenâb-ı Rabbü'l-Âlemiyn'in emir ve haberlerini (III/44) mahlûkāta iletme tarzıdır. Vahyin sonucu Rabb'den iletilen bir ***bilgi***dir. Bu bilgi *diskürsif* yâni akla dayanan bir bilgi değil fakat zaman zaman "aklın isâbetle ve dirâyetle kullanılmasını" da tavsiye eden bir bilgidir. ***Vahiy*** bir bilgi iletme tarzı olduğundan ***iletilen bilginin kaynağı değil yalnızca aracısıdır.*** Bu bilginin kaynağı bizzât, ***Aliym*** ismini zâtına lâyık görmüş olan Cenâb-ı Rabbü'l-Âlemiyn'dir.

Beşer söz konusu olduğunda böyle bir bilgi, ***vahiy yoluyla***, ya 1) ***bir perde ardından***[3] , ya da 2) ***Rabb'in irsâl ettiği bir resûl aracılığıyla*** iletilir (XLII/ 51). Fakat Rabb: Gökler'e de (XLI/12), Arz'a da (XCIX/5), meleklere de (VIII/ 12), Hz. İsâ'nın Havârîler'ine de (V/111), Hz. Mûsâ'nın annesine de (XX/38) ve bal arısına da vahyetmiştir (XVI/68).

Vahyedildiği esnâda vahyin muhâtabı olan, vahyin muhtevâsını tebliğ etmedikçe bir üçüncü şahıs bu muhtevânın ne olduğunu bilemez; yâni vahiy, Rabb ile kulu arasında ve muhtevâsı açısından (eğer vahyi getiren melek varsa, onun dışında) bir üçüncü şahsın bu iletişimi paylaşmasına imkân vermeyen bir gizlilikte cereyân eder. Bundan dolayıdır ki Cenâb-ı Rabbü'l-Âlemiyn'in emir ve haberlerini mahlûkāta iletme tarzı olan vahiy, paylaşılması mümkün olmayan ***sübjektif*** bir hâdisedir. Bu hâdiseyi yaşamamış bir kimsenin vahyin realitesini ya da vahyin taşıdığı bilgilerin menşeini kabûl ya da reddetmesinin objektif bir dayanağı bulunmaz. Bununla beraber vahyin varlığına ve bu kanalla gelen bilginin doğruluğuna îman her müslümana farzdır.

Vahyin muhâtabı, eğer bunun vahiy olduğunu idrâk etmişse, bunun sâdık bir bilgi iletim tarzı olduğunun yâni Allah'ın mekrinin (*Mekrullah'ın*) dışında bulunan

---

[2] Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın II. Abant Toplantısı'nda (9-10 Temmuz 1999) çağrılı tebliğ olarak takdîm edilmiştir. Ayrıca "Umran" dergisinin Eylûl 1999 târihli 61. sayısında s.46-48'de yayınlanmıştır.

[3] Bu tebliğimde, sözümün başında çizmiş olduğum çerçevenin dışına çıkmamak için, *perde*'yi semantik olarak incelemekden de imtinâ ediyorum.

bir sürece tâbî olduğunun da idrâkindedir. Bu bakımdan vahiy ilâhî bilginin en emîn, ve en sâdık aktarım tarzıdır. Ayrıca, her şeyi bilen (yâni Alîm olan) Rabb'ın kuluna ilettiği vahiy kaderin dışında da değildir (LIV/49, XI/6, XXVII/75).

Bu açıdan bakıldığında vahiy, beşer için, yalnızca bir inanç meselesidir; kendisini bizzarûre kabûl ettirtmek gibi bir vasfı yoktur. Nitekim Hz. İsâ'ya gelen vahyi Yahudiler, Hz. Muhammed'e gelen vahyi de Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müşrikler reddetmişlerdir. Kur'ân (XVIII/ 57'de) Rabb'in âyetleri ***kendisine hatırlatıldığı hâlde*** onlara sırt çevirenlerden daha zâlim kimse olmadığını beyân etmektedir. Beşerin bu zâlimliği kendi nefsinden kaynaklanmaktadır. Çünkü nefis kötülüğü emreder (XII/53).

Nefis sâhibi kimselerden ancak kendisine hidâyet lûtfedilmiş olanlar vahyi tasdîk edip muhtevâsına uyarlar. Rabb'ın "*Âdem'e secde edilmesi*" hakkındaki emri İblîs'e erişince o, bunun apaçık bir vahiy olduğunu idrâk etmemiş olduğu gibi bu emre icâbet de etmemiştir. Ezeldenberi, kendisine apaçık vahiy geldiği hâlde buna icâbet etmeyen ve baş kaldıran tek fert İblîs olmuştur. Hiçbir peygamberin, hiçbir meleğin, diğerlerinin ve bal arısının Rabb'in vahyine icâbet etmediği görülmemiştir.

Kur'ân Açısından Akıl

Vahyin Rabb'den kuluna bir ***bilgi iletim tarzı*** olmasına karşılık akıl kulun kendi kendine bir ***bilgi edinim tarzı***dır. Beşer: 1) vahiy söz konusu olduğunda mef'ul (edilgen), 2) akıl söz konusu olduğunda ise fâildir (etkendir). Akıl: 1) vehim, 2) hayâl, ve 3) mantık'a yataklık eden bir *substratum*'dur; yâni bu üç unsuru tahrik ve koordine eden bir çeşit *heyulâ*'dır. Akıl bu üç unsur aracılığıyla (eşyâ, kavram, his gibi) her türlü nesne ve bu nesnelerin zihnimizde teşekkül eden temsilleri arasında: 1) seçim, 2) sıralama, 3) yön, 4) boyut, 5) terkîb, 6) tahlîl esaslarına, ve 7) mantık kurallarına göre kategoriler ihdâs etmek ve bu kategorileri yeni nesneler olarak idrâk etmek yoluyla bilgi üretir; üretmiş olduğu bilgilerden hareketle de çeşitli yöntemler ihdâs edip bunları uygulayarak yeni bilgiler üretir. Bu bir ***ontolojik*** süreçtir. Üretilen bilgilerin gerçeğe uygun olup olmamaları ise, burada değinmeyecek olduğumuz, yaklaşılması da çözümü de çok daha zor olan ***epistemolojik*** bir meseledir.

Bütün bunlar ***ilâhî menşeli bilgi iletim tarzı olan vahiy*** ile ***beşerî menşeli bilgi edinim tarzı*** olan aklın: 1) mâhiyetlerinin, 2) tezâhürlerinin ve 3) ilettikleri bilgilerin menşelerinin ne kadar farklı olduğuna ve vahiy ile aklın hiçbir şekilde özdeş ya da eşanlamlı (müterâdif) olarak alınamıyacağına ve özellikle de "*vahyi veren de alan da akıldır*" gibi bir iddianın gerçeği yansıtmadığına[4] yeterince ışık tutmaktadır.

Cenâb-ı Rabbü'l-Âlemiyn: "*Ve andolsun ki Biz, eğer dilersek, sana vahyettiğimizi izâle etmeğe de muktedîriz; sonra Biz'e karşı kendine bir vekîl de* (yardımcı da) *bulamazsın*" (XVII/86) beyânıyla 1) Hz. Peygamber'e vahyettiğini kendisine unutturmağa da muktedîr olduğunu, ve 2) unutulan vahyedilmiş bilgiyi Peygamber'in

---

[4] *Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Abant Toplantıları 1/İslâm Ve Lâiklik*, Editörü: Mehmet Gündem, s. 84, İstanbul 1998.

ihyâ ve ibkā etmesi için kendisine ***akıl dâhil*** hiçbir şeyin yardımcı olamıyacağını îkaz etmektedir. Bu âyet vahyedilen bilgiye ***akıl yürütmek yoluyla denk olacak*** bir bilgi elde etmenin mümkün olmadığının da delîlidir.

Kur'ân-ı Kerîm'de *akl*'ın: 1) düşünmek için, 2) ibret almak için, 3) öğüt almak için, 4) hidâyete ermek için, 5) cehâlette kalmamak için, 6) (gönül yönünden) kör, sağır ve dilsiz olmamak için, ve özellikle de 7) Kur'ân'ın mânâsının anlaşılması için ne kıymetli ve *olmazsa-olmaz* bir yardımcı olduğuna dair pekçok âyet vardır. (Meselâ, bakınız: XIV/52, XXXVIII/29, XX/54 ve 128, XXVIII/51, XXXIX/21, LVII/ 17, XXXIX/17-18, II/171-172, XII/2, XLIII/2, XLIV/58).

Bütün bu âyetler aklın önemini vurgulamaktadırlar. Gerçekten de Rabb'ü-l Âlemiyn'e lāyıkı vechile kulluk edebilmek için Kur'ân'ın ne buyurduğunu bilmek, neleri yapmak ve nelerden kaçınmak gerektiğini anlamak ve temyiz etmek gerekir. Bu idrâk ve temyiz ise yalnızca *akl*'ın aracılığıyla olur. Şu hâlde bütün bu âyet-i kerîmelerden: "*Kur'ân'ı tetkik ederken aklını kullanmak her müslümana farzdır*" sonucu çıkmaktadır.

Ancak şuna dikkat etmelidir ki akıl iki türlü kullanılabilir. Biri insanı felâkete, diğeri ise hakikatların keşfine sevkedebilir. Eğer insan aklını, onun her şeyden üstün ve her şeyin akla musahhar olduğu vehmiyle kullanırsa bu vehimdeki gizli şirk ona felâket getirir. Eğer aklını usûlüne ve Kur'ân'ın rûhuna uygun olarak "*aklın aslā hükümrân olmadığı, aksine, Hakk'ı (Gerçeği) fehm, idrâk, temyiz ve teslim etmek yönünden ancak ve ancak hâdim olabileceğinin idrâki*" ile kullanırsa, bu da onu hakîkatların keşfine sevkedebilir. Bu hususda dindar kişiyi temkine sevkeden rehberlerden birisi de: "*Şüphe yok ki (insanlar) Allah'ın ilminden bir şeyi ancak O'nun izniyle ihâtâ ederler*" (II/255) âyet-i kerîmesi olmalıdır.

Kötülüğü emreden nefsin (*nefs-i emmâre'nin*) tahrikiyle vehim ve hayâli azan beşerin bir bölümü her şeyi aklîlik (*rasyonalite*) çerçevesi içinde görmek marazına kolayca kapılabilmekte ve her şeyi sınırsızca sorgulayabilmektedir. Dindarların da *ate*'lerin de tutumlarını zâhiren aklîlik çerçevesinde savunabilmeleri ise aklın her iki zıt tutuma da kolaylıkla yataklık edebildiğini göstermektedir.

Bu açıdan bakıldığında, *akl*'ı vahşî ve serâzat bir küheylâna benzetebiliriz. Bu küheylân kendisine gem ve semer vurmadan bineni, onun istediği yöne değil kendi istediği yöne çeker götürür; ve bir müddet sonra da sırtından fırlatıp atar. Ama bu küheylânın azgınlığı eğer Kur'ân'ın gemi ve Sünnet'in de eğeriyle zabt-ü rabt altına alınırsa, o zaman bu vahşî at ehlileşerek binicisini ister istemez onun istediği yöne götürür.

Hz. Peygamber'den rivâyet edilen şu üç hadîs de aklın hem bu âlemdeki, hem de âhiretteki önemini çok iyi bir şekilde vurgulamaktadır:

- "*Doğru yolu akıllıdan öğrenin; sözüne isyân etmeyin; sonra nâdim olursunuz*" (Süyûtî: Câmi'ü-s Sagiyr)

- "*Cebrâil'e insanlarda ululuğun, önderliğin neyle olduğunu sordum: 'Akılla' dedi*" Abdurrauf Al-Munâvî: Künûz Al-Hakāyık Fî Hadîs-i Hayr Al-Halâyık)
- "*Akıllıca hareket etmek her iki âlemde de işlerin en ulusudur*" (A. Al-Munâvî: a.g.e.)

Sonuç

Vahiy ve Akıl kavramları hakkında ortaya atılmış olan çoğunlukla sübjektif ve muğlâk fikirler Vahiy-Akıl ilişkisinin anlaşılmasını kolaylaştırmak yerine pekçok sun'î problemin ortaya çıkmasına ve konunun tutulması gereken kanalın dışına taşmasına sebep olmuş görünmektedir. ***Vahyin ilâhî bir bilgi iletim tarzı***, buna karşılık ***aklın*** da ***beşerî bir bilgi edinim tarzı*** olduğu, vahye ve taşıdığı bilgilerin doğruluğuna ***îman etmenin*** de ve aklını ***kullanmanın*** da farz olduğu göz önünde tutulduğu takdirde Vahiy-Akıl ilişkilerinin sınırlarını daha iyi belirleme imkânı ortaya çıkmaktadır.

* * *

DİN NEDİR?[5]

Etimolojik Açıdan "Din"

Din kelimesi arapça bir kelimedir. Dil bilginleri bu kelimenin arapça ***deyn*** kelimesinden türemiş olduğunu kabûl etmektedirler. ***Deyn***: "Yükümlülük, belirli zamanda ödenmesi gerekli borç" anlamındadır. Buradan ***din***'in: "*Belirli zamanda ödenmesi gerekli borcun ödeme biçimini düzenleyen kurallar*" olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber ***din*** kelimesi, zaman içinde, bu tanımı pekiştiren semantik anlam kaymalarına uğramış ve: ***örf, âdet, durum, itaat, hüküm, ferman, yönetme-yönetilme, îtikat, tapınma*** gibi anlamlara da çekilmiştir. ***Deyyân*** da ***din***'den türemiş olup "hüküm sâhibi" demektir. Ayrıca din kelimesine, Kur'ân'da 13 yerde geçen ***yevmü-d din*** gibi özel bir deyimde cezâ ve hesaplaşma anlamları da yüklenmiştir. Din kelimesinin lâtince karşılığı ise ***religio*** kelimesidir. Bu kelimenin kökünün, etimolojik açıdan, iki kaynaktan geldiği ileri sürülmüştür. Bunlardan biri ***relegere*** kelimesidir ki "itinâ ile muamele etmek", diğeri ise ***religare*** yâni "bir şeye bağlı kılmak" demektir. Bazı dil bilginlerine göre ***din***'in otuzu aşkın farklı anlamı bulunmaktadır.

Sosyolojik Açıdan "Din"

Otuzu aşkın farklı anlamı bulunan ve tezâhürleri açısından da büyük çeşitlilik[6] arz eden din olgusunun şimdiye kadar herkesi memnûn eden, *efrâdını câmî ve ağyârına mânî* açık-seçik bir tanımı verilebilmiş değildir. Yapılabilen, ancak, *ne türden tezâhürlerin dinî tezâhürler olarak tescil edilmeleri gerektiğinin* asgarî şartlarının tesbitidir.

Meselâ Budizmi, uygulamaları düzeyinde değil de, doktrini yâni felsefesi düzeyinde ele alacak olursak, Gautama Buddha'nın öğrettiği Budizm'de şahsî ya da gayrı şahsî bir ***ilâh mevcûd değildir***. Buda kendisini ilâh ilân etmemiş olduğu gibi herhangi bir ilâha tapınmayı da öğütlemiş değildir. Ama Buda'dan sonra budistler Gautama Buddha'ya ve onun heykellerine karşı izhar ettikleri büyük saygı dolayısıyla onu ilâhlaştırmışlardır. Bu heykeller karşısında gerçekleşmesini arzu ettikleri isteklerini dile getirirken Buddha'nın öğretisinde bulunmayan bir takım ritüeller ihdâs etmişlerdir. Bu bakımdan temelindeki doktrine değil de uygulamalarına bakıldığında, Budizmi ***putperest bir din*** gibi görmemek mümkün değildir.

Dinin soyut kavramı, Batı'da, önce Roma İmparatorluğu'nda biçimlenmeğe başlamıştır. Romalıların bu amaçla kullandıkları ***religio*** kelimesi de sonradan bütün hıristiyan batı dünyâsının malı olmuştur. Cicero (M.Ö.106-43) ***religio*** için: "*Bir kimsenin lâyık olan her varlık ve özellikle de ilâhî bir varlık karşısında kendi derûnunda*

---

[5] "Umran" dergisinin Kasım-Aralık 1997 târihli 40. sayısında s.45-51'de yayınlanmıştır.

[6] 1968 yılında A.B.D.nde Kaliforniya eyâletinde yapılan bir inceleme sonunda bu eyâlette beşbinin üzerinde din ve mezhebin bulunduğu tesbit edilmişti.

duyduğu bağlılık ve saygı" tanımını veriyor ve bu kişinin bağlılık ve saygısının da toplumun bu konudaki örf ve âdetine uygun âyinlerine (*ritüellerine*) katılmasında ortaya koyduğu özenle ortaya çıktığını ifâde ediyordu.

Bu tanıma göre, ***otantik*** sayılabilecek bir dinden söz edebilmek için, ***en azından***: **1)** insanların derûnlarında kendisine karşı bağlılık ve saygı duymaları gereken bir ya da birkaç varlığın mevcûd olması, ve bu bağlılık ve saygının da **2)** bir çeşit ritüel aracılığıyla, ve **3)** kalıcı ve sürekli bir biçimde açığa vurulması yeterlidir. Bir **4.** şart da söz konusu saygıdan ve ritüellerden sapmaların: A) yasak (*harâm,* ya da *tabu*) olması, ve B) cezâlandırılması şartıdır. Bunlar, ***en ilkel din şekli için gerekli*** olan ***asgarî şartlara*** delâlet etmektedir. Bu şartlara uyan dinlerin ise evrensel değil ancak mevzî bir tebliği olduğu müşâhede edilmektedir.

Kişilerin derûnlarında bağlılık ve saygı duydukları bu varlık, dinî tezâhürün türüne göre, ya somut olarak maddî bir nesneyle temsil edilebilmekte; ya da maddî bir şeyle temsil edilmesi mümkün olmamaktadır. Birinci hâlde bu temsil genellikle ***put*** adını alır. ***Totem*** de bir çeşit puttur. İkinci hâl söz konusu olduğunda ilkel dinlerde, bu: animistlerde ***anima***, Malinezya'da ***mana,*** Kuzey Amerika'da Algonkin yerlilerinde ***manitu,*** Irokuva yerlilerinde ***orenda,*** Lakota yerlilerinde ise ***vakan*** adını almaktadır.

Gerek etimolojik anlamı gerekse sosyolojik olgusu bakımından bir ***dinî tezâhür***'un ortaya çıkabilmesi için de, *en azından*: 1) insanların kendi derûnlarında *olağandışı* bir saygıyla bağlı oldukları bir ya da birkaç varlığı kabûl ve teşhis etmiş olmaları (**îmân**), 2) bu varlık karşısında kendilerini bir takım özel tutum ve davranış biçimlerine uymaya zorunlu hissetmeleri (***ritüeller***), ve 3) bu özel tutum ve davranışların (ritüellerin) kalıcı bir örf ve âdet hâlini kazanmış olması (***şerîat***), ve 4) bunlardan sapmalara bir cezâ sisteminin uygulanması gereklidir (***günahların cezâlandırılması***).

Bu şartlar din sosyolojisi açısından en ilkel din türünü karakterize eden şartlardır. Câhiliyye dönemindeki arapların Lât ve Uzzâ gibi putlara karşı tutumları da işte bu anlamda ilkel bir dinî tezâhürdü. Onlar da bu putlara, kendilerine saygıyla bağlı olunması gereken varlıklar olarak îmân ediyorlar; onlara olan saygılarını zaman zaman yiyecekler sunmak, bunların muhafaza edildikleri binâyı (*Kâbe'yi*) çırılçıplak tavaf etmek ve bu ritüeli yılın belirli zamanlarında daha şatafatlı bir biçimde tekrarlamak sûretiyle gösteriyorlardı. Bunlara karşı çıkan müslümanlara ise cemiyetten tecrid etme ve ambargo cezâsı uygulanmaktaydı. Pasifik adalarında ve Kuzey Amerika'daki yerlilerin köylerinin girişine yerleştirdikleri kabîle totemlerine karşı saygı dolu tutumları da böyle bir ilkel dinî tezâhür kapsamı içindedir.

Daha gelişmiş dinî tezâhürlerde, söz konusu ilkel dinî tezâhür türünden farklı olarak, bir ***doktrin*** ile birlikte ***dinî kurumlar***'ın da ortaya çıktığını görmekteyiz. Doktrin, en azından, saygı duyulan yâni ***tapınılan varlık*** ile müminler arasındaki ilişkiyi düzenleyen ve bir takım yasakları ve yaptırımları ve hattâ cezâ ve mükâfatları da içeren "norm koyucu" bir inanç (**îmân**) sistemi olarak ortaya çıkmaktadır. Dinî

kurumlar başlığı altında ise, başta, söz konusu dinin *sâlikleri*'ne bu doktrini açıklamakla yükümlü olan ***ruhban sınıfı*** ile bu doktrine bağlı olarak kurulan ve toplantılara, tapınmaya, dinin yayılmasına ve korunmasına yardım eden kurumlar kastedilmektedir.

Söz konusu ilkel dinlerde bu inanç sisteminin emirlerine uymamak bir yana, bunları tahlil etmek ve eleştirmek dahi yasaktır ve mutlaka beşerî bir cezâyı gerektirmektedir. Bu cezâlar ilkel kavimlerde dayak ya da vücûda başka türlü maddî zarar vermekden tutun da hürriyeti kısıtlamaya, cemiyetten atılmaya, işkenceye ve hattâ ölüm cezâsına kadar gidebilmektedir.

Bir toplumda dinî tezâhürler iyice yerleşmeğe ve din de kollektif bir kurum olarak anlaşılmağa başladıktan sonra, doğal olarak, temeldeki doktrinden de ritüellerden de farklı uygulamalar ortaya çıkmaktadır. Bu ise dinin temeldeki ilkelerinden çok farklı sapmalara dahi yol açabilmektedir. Bu sapmaların yüksek düzeydeki dinlerde daha çeşitli biçimlerde ortaya çıktığı ve hattâ bazen dinin yerine geçtiği dahi görülmektedir. Yâni din, doktrin açısından sâfiyetini koruyabilirken, uygulamalar (*diyânet*) açısından pekçok sapmanın zuhur etmesi ve bu sapmaların da dinden sayılmaları mümkündür.

Ferdî ve Kollektif Vicdan
Açısından "Din"

En gelişmiş dinler, insanların kendi kendilerine bazı kişi ya da nesneleri put olarak tapınma aracı kabul etmelerinden çok farklı olarak, idrâkin çok ötesinde kalan ve maddî emsâli bulunmayan tek bir ***Yaratıcı Varlık*** tarafından insanlara tebliğ etmekle görevli kılınan bazı müstesnâ kimselerin (***peygamberler***'in) bu Varlık'dan çıkan ilâhî vahyin herkese alenen açıklanmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu Varlığa ***Allāh,*** ve ilâhî direktiflerin toplu olarak sunulduğu kitaba da ***Semâvî Kitap*** denilmektedir. Bu kabil dinlerin en belirgin özellikleri: 1) Dünya hayatına bir düzen getiren, 2) Müminlerin: A. Allāh'a, B. İnsanlara, C. Diğer varlıklara karşı sorumlulukları belirleyen, ve 3) Bu sorumlulukların yerine getirilmesi ya da getirilmemesi hâlinde ölümden sonra başa gelebilecek olan olayları açıklayan "norm koyucu" bir ***ahlâk sistemi*** olmalarıdır.

Hiç şüphesiz ki en ileri din İslâm dinidir. Diğer bütün dinlerin aksine ***bu dinde dayatmacı, dini zorla kabûl ettirici hiçbir yaptırım yoktur*** ve ***dini benimseyip yaşamaları konusunda ferdî vicdanlara baskı da yapılamaz.*** Bu: "*Lâ ikrâhe fi-dîn*" (Dinde zorlama yoktur!" (II/256)[7] âyetiyle de tahkim edilmiştir. Hattâ dinden dönenlere insanlar tarafından uygulanacak bir *had*[8] dahi yoktur[9]; onların cezâsı "... Allāh-

[7] Parantez içindeki romen rakkamları Kur'ân'daki sûre numarasını ve diğer normal rakkamlar da o sûredeki âyetin numarasını göstermektedir.

[8] Had: Kısas ile diyetin dışında, Kur'ân ve Sünnet'te belirlenmiş olan cezâî müeyyideleri ifâde eden hukukî terim.

[9] Zeyd bin Eslem'den rivâyet edilen bir hadiste: "Kim dinini değiştirirse boynunu vurunuz!" denilmek-

'ın, meleklerinin, ve insanların lânetine uğramalarıdır" (III/87), ve ".. tövbe edip de yola gelenlerin dışında" (III/89) onlar "Bu lânette sürekli kalacaklardır " (III/88); "Hiç kuşkusuz, onlar âhirette ziyâna uğrayacak olanlardır" (XVI/109).

10 Aralık 1948 târihli "İnsan Hakları Evrensel Bildirisi"nin 18. maddesi 1) ***herkesin vicdan ve din hürriyetine sâhip olduğunu*** ve 2) ***ana ve babaların da çocuklarına kendi vicdanlarına uygun bir biçimde dinî ve ahlâkî eğitimi sağlama hakkını*** hükme bağlamıştır. Bu, Avrupa Konseyi ülkelerinin 4 Kasım 1950 târihinde Roma'da imzaladıkları "İnsan Haklarını Ve Temel Hürriyetleri Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesi"nin 9. maddesiyle de te'yid edilmiştir. "Avrupa Güvenlik Ve İşbirliği Konferansı"nın 1 Ağustos 1975 de Helsinki'de imzalanan sonuç belgesi de "İnsan Hakları Evrensel Bildirisi"nin söz konusu 18. maddesini yeniden te'yid etmiştir.

Türkiye Cumhuriyetinin 1982 Anayasasının 24. maddesinde ise: "*Bu maddenin anlamıyla din ve vicdan hürriyeti, kimsenin dinî âyinlere* (yâni ritüellere) *ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaması; dinî inanç ve kanaatlerinden ve dinî inancının gereklerini yerine getirip getirmemesinden dolayı kınanamayıp suçlanmamasıdır*" denilmektedir. Bu madde hem Kur'ân'ın II/256. âyetinin rûhuna ve hem de söz konusu Bildiri'nin 18. ve Sözleşme'nin de 9. maddelerinin rûhuna uygundur. Ayrıca "Türk Cezâ Kānunu"nun *Din Hürriyeti Aleyhinde Cürümler* bölümü de din ve ibâdet hürriyetine karşı işlenen fiillerin cezâlarını belirtmektedir.

Ancak bütün bu hukukî metinlerde dinin ne olduğunun bir tanımı da, din olarak kabûl edilenlerin bir sayımı da yapılmamıştır. Bunun tek istisnâsı, gâliba, Türkiye'deki sâlikleri ancak birkaç bin civârında olan, ***Yehova Şâhitleri*** olsa gerektir. Zîrâ T.C. Yüksek Yargı Organları, bütün bu ulusal ve uluslararası hukukî belgelerin ışığı altında, Yehova Şâhitliği'nin bir din olduğunu resmen tescil etmiştir.

Oysa Türkiye'de, yukarıda verilen din tanımına uyan, din olarak tescil edilmesi ve gerek T.C. Anayasası'nın gerekse Türkiye'nin imzâlamış olduğu uluslararası antlaşma ve belgelerin garantisi altında herkes tarafından da din olarak anlaşılması gereken itikad sistemleri vardır. Bunların sâlikleri kendilerine özgü dinlerinin: 1) tanıtımını yapmak, 2) ritüellerini herkesin gözü önünde ve çekinmeden ifâ edebilmek, 3) sâliklerinin îmânlarını kuvvetlendirmek için her imkândan yararlanmak, yâni dinlerini derin bir vecd ve coşku içinde ***dolu dolu yaşamak*** husûsunda büyük bir gayret içinde bulunmaktadırlar. Beğensek de beğenmesek de, bu dinlerin sâliklerinin samimî gayretlerini, söz konusu ulusal ve uluslararası hukukî belgeler çerçevesi içinde ve Kur'ân'ın II/256 ve CIX/6[10] âyetlerinin ışığı altında müsâmahayla karşılamak ve bunları ***din olarak teşhis ve tescil etmek*** toplumsal barış açısından isâbetli olacaktır.

Din Olarak Tescil Edilmesi

---

tedir (*Bk.*Rûdânî: **Cem'ul-fevâid**, cild:3/s.59, Hadis No.5324, Yeni Şafak Yay. 1997). Hem yukarıda zikredilen âyetlerle ve hem de Hazreti Peygamber'in merhamet ve yüksek ahlâkıyla ***açıkça çelişik*** olması dolayısıyla bu hadisin Peygambere iftirâ eden mevzû (uydurulmuş) bir hadis olduğu âşikârdır.

[10] *Leküm diyniküm, ve liyye-d dîn*: Sizin dininiz size, benim dinim bana! (CIX/6).

Gerekli İtikad Sistemleri

Türkiye'de *kendilerine özgü*: ilâh anlayışları, ruhban sınıfları, mâbedleri, ritüelleri, kutsal savaşları (*mukaddes cihâdları*), ahlâk anlayışları, mükâfat ve mücâzat sistemleri, Kâbe yerine koydukları kutsal mekânları ve hattâ oruçları ile bir sürü orijinal inanç sistemi bulunmaktadır. Bunların bir kısmı saldırgan, bir kısmı seçici (dolayısıyla demokratik değil!), bir kısmı da halkın arasına nifak sokucu ve bölücü bir misyonerlik rûhuyle müteharriktir. Ama hangisine bakarsanız bakınız hepsi de bir kimlik arayışı içinde ve bu kimliğin te'yid ve tescili peşindedir. Çoğunun karamsarlığının kökeninde de, bu eksikliğin yanında diğer itikad sistemleriyle verimli ve müsâmahalı bir diyalog kuramamak bulunmaktadır.

Çeşitli inanç sistemlerine mensûb olan insanlar arasındaki çekişmeler çoğu kere fuzûlî ve anlamsız nefsânî çekişmelerden ibâret kalmaktadır. İnsanlar biribirlerini bu inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlamakta, bundan dolayı biribirlerini kınamakta ve hattâ suçlamaktadırlar. Bunları, karşılıklı saygı olmasa bile, hiç değilse biribirlerine tahammül etme düzeyinde buluşturmak gerekir.

Bu buluşmanın ve aralarında verimli bir diyalogun başlaması için inanç sistemlerinin de aynı bir kategori altında toplanması fuzûlî sürtüşmelerin ortadan kaldırılması için isâbetli olacaktır. Bu gibi inanç sistemlerinin otantikliğini ***din*** kategorisi şemsiyesi altında tesbit ve tescil etmek gerçekten de hayırlı bir adım olurdu. Bu statü sâyesinde ve Anayasa'mızın 24. maddesi uyarınca bu kabil dinlerin sâlikleri yasal bir güvenceye kavuşturulmuş olacaktır.Ve artık kimse bu kabil inançları ne kınayabilecek ve ne de suçlamak yetkisini kendisinde görecektir.

Şimdi ülkemizdeki fikriyât (*ideoloji*), davranış ve uygulamaları açısından yukarıdaki tanıma göre ***din olarak telâkkıy ve kabûl edilebilecek*** olan bazı müesseselere bir göz atalım:

1. Meselâ Anadolu Aleviliği'nin bazı vecheleri tümüyle bağımsız ve otantik bir din görünümü arz etmektedir. Zâten Alevîlik'den söz konusu ederken çok temkinli davranmak ve ***hangi Alevîlik'den söz edildiğini vurgulamak gerekir***. Zîrâ Alevîlik, tarih boyunca uğradığı istihâleler sebebiyle, bir ucunda Şeriat'a kesinkes uyan "Sünnî Alevîlik"den diğer ucunda Hazreti Ali'yi (hâşâ!) bizzat Allāh'ın kendisi bilen Sebeiyye Alevîliği'ne kadar çok geniş bir anlayış ve uygulama yelpâzesine sâhip bulunmaktadır. Yukarıdaki kıstaslar çerçevesi içinde Yehova Şâhitleri'ninkinin enaz birkaç misli bir taraftar kitlesine sâhip olduğu tahmin edilen "Sebeiyye Alevîliği"nin de bir ***din olarak teşhis ve tescili***, hem toplum açısından bir müsâmahaya sebep olmak ve hem de karşılıklı uygun ve yasal bir müzâkere zemini oluşturmak bakımından, isâbetli olacaktır.

2. Fanatik nükleer enerji karşıtlarının davranışları da, yukarıda verilmiş olan tanım çerçevesi içinde, ***din şablonuna*** tamâmen uymaktadır. Bunların sâliki oldukları din: 1) hayrın timsâli ve "Aydınlıklar Prensi" olan ***Güneş*** ile 2) şerrin timsâli ve "Karanlıklar Prensi" olan ***Nükleer Enerji***'den oluşan iki ilâhlı ***düalist bir din*** görü-

nümünde ortaya çıkmaktadır. Bu iki ilâh ve taraftarları da evrensel bir savaş içinde bulunmaktadırlar. Güneş taraftarlarının galebesi hayrın galebesi, şerrin ortadan kalkması, Yeryüzü'nde de ebedî mutluluk ve Cennet'in tesisi; bunun tersine, Nükleer Enerji taraftarlarının galebesi de şerrin galebesi ve Yeryüzü'nde ise ebedî sefâlet ve Cehennem'in tesisi olacaktır. Bu hâliyle ***Zerdüşt Dini***'ni andıran bu dinde Güneş ***Ahura Mazda***'ya ve Nükleer Enerji de ***Ehrimen***'e tekābül etmektedir.

Fanatik nükleer enerji karşıtlarının dini, misyoner ruhlu ve kendisi gibi düşünmeyene hayat hakkı tanımayan bir dindir. Bu dinin telâkkisine göre Güneş'in gâlib gelebilmesi için her türlü yalan, dezinformasyon, iftirâ, komplo ve şantaj mubahtır. Dinin Papalık kurumunu "*Greenpeace*" denilen örgüt yüklenmiştir. Dinin Türkiye'nin ilk nükleer santralinin kurulacağı "Akkuyu Nükleer Santral Siti" ya da Fransa'nın Büyük Okyanus'da su altı nükleer bomba deneylerini gerçekleştirdiği Mururoa atolü gibi, Hac fârizasını ifâ etmek kabilinden topluca ziyâret ettikleri, kutsal ziyâretgâhları ve buralarda icrâ ettikleri kendilerine özgü ritüelleri vardır. Bu dinin sâlikleri, zaman zaman: kendilerini zincirlerle resmî dairelerin giriş kapılarına zincirlemek, iskelet resimli tulumlar giymek, ziyâretgâhlarında geceleri ateş yakıp tepinmek gibi başka ritüellerle ve nükleer enerjinin ülkeye girmemesi uğruna tuttukları oruçlarla da dinlerinin "Şerîat"ını ifâ etmektedirler.

Bu dinin ülkemizdeki sâliklerinin sayısı Yehova Şâhitleri'ninkine oranla binlerce misli fazladır. Bu dinin de "Yüksek Yargı Organları"mız tarafından resmî bir din olarak teşhis, tesbit ve tescilinin ülkenin iç huzuruna muhakkak ki pekçok yönden olumlu katkıları olacaktır.

3. Bir başka dinî teşekkül de *Mâbed* diye isimlendirdiği ve gerçekten de öyle kabûl ettiği Loca'larıyla, kendine özgü ruhban sınıfıyla, özel kıyâfetleri ve zengin ritüelleriyle, özgün ahlâk anlayışıyla, sembolik ve gerçek kurbanlarıyla ***Mason-luk***'tur. Masonluk'taki ilâh kavramı ise İslâmın ***Âlemlerin Rabbi*** kavramından çok farklıdır. İslâm'a göre 360.000 âlem vardır ve içinde yaşadığımız Kâinat da bunların en sonuncusudur. Masonların ilâhı ise yalnızca ***Kâinat'ın Ulu Mimarı***'dır.

Masonluğun ritüellerinin halka açık olmaması halk tabakalarının bu örgüt hakkında, daha çok, kuruntuya dayanan bilgilere itibar etmesine ve diyalog eksikliğine sebep olmaktadır. Türkiye'de Yehova Şâhitleri'nden en az beş kat daha fazla taraftara sâhip olan Masonluğun da orijinal ve otantik bir din olarak teşhis ve tescili, yukarıda ifâde edilen sebeplerden ötürü, yerinde olacaktır.

4. Halk referandumu sonucu kabûl edilmiş olan 1982 Anayasası "Başlangıç" bölümünde "*... bu Anayasa*(nın).... *– Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, ölümsüz önder ve eşsiz kahraman Atatürk'ün belirlediği milliyetçilik anlayışı ve O'nun inkılab ve ilkeleri doğrultusunda....mutlak sadâkatle yorumlanıp uygulanmak üzere ... Türk evlâtlarının vatan ve millet sevgisine emânet ve tevdi ...*" olunduğunu kaydedilmektedir. Bu, Anayasa'nın, Atatürk'ün Türk toplumunu çağdaş uygarlık düzeyine çıkaracağını umduğu inkılablar ile bu inkılabların fikir çerçevesini oluşturan ***Atatürkçülük*** akımının üstüne inşâ edilmiş olduğunun ilânıdır; ve kim ne derse desin, bu Anayasa 1982

yılında yapılan referandumla halkın %91,37 sinin desteğini almış olan ***yasal*** bir metindir ve bu hâliyle de her türlü tartışmanın dışındadır[11].

Bu yasal metin içinde Atatürkçülüğü dinî tezâhürlere sâhip kılacak hiçbir unsur yoktur. Ancak Atatürk inkılablarının ideolojisinden hareketle 1928 yılından başlayarak gelişen ***Kemalizm*** için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Kemalizm, kendine has abartmacılığı çerçevesinde, 1) Atatürk'ü beşerî vasıflarından soyutlamakla, 2) onu asla hâtâ etmez, İlâh/Tanrı, Peygamber ya da Mehdî diye dayatmakla, 3) Çankaya Köşkü'nü de Kâbe olarak tanımlamakla, 4) Atatürk için yeni bir Kur'ân(!) ve Mevlîd düzmeğe kalkışmakla[12], ve 5) dayatmacı tavrıyla ***Müslümanların inançlarına ters düşmüştür***. Bu tutum ülkede hâlâ devâm etmekte olan büyük bir huzursuzluğun, müsâmahasızlığın, halkı iki ayrı kampa bölen bir idrâksizliğin tohumunu eken büyük bir nifâk unsuru olmuştur.

Nasıl ki Buda'nın orijinal doktrininde ilâh kavramı yoksa ve Buda kendisini asla ilâh olarak nitelendirmemişse Atatürk de kendisini asla ilâh olarak nitelendirmemiştir. Anayasamızın temelindeki Atatürkçülüğün felsefesinde yalnızca belirli bir amaç uğruna Türkiye'yi belirli kalıplara sokmağa yönelik inkılablar vardır, o kadar!

Mezarında kemiklerini sızlatacak biçimde Atatürk'ü ilâhlaştıran ise Atatürk değildir; kendini ona nisbet eden ama onun temkininden ve sağduyusundan uzak olan Kemalizm'dir. Kemalizm bugün bâzı ***oportünist*** devlet adamlarının, bürokratların, medyanın ve bazı mahfellerin antidemokratik dayatmacı arzularını mubah ve yasal göstermek için arkasına saklandıkları bir kalkan olarak tecellî etmiş bulunmaktadır.

Kemalizmin bir din hâlinde tezâhür etmesini sağlayan unsurları: 1) Atatürk'ün ***Hâtâsız*** (*Lâyuhtî*)***, Yaratıcı*** (*Hâlik*)[13]***, Ulu*** (*Ekber*)***, Ölümsüz*** (*Hayy*) gibi beşer-üstü vasıflarla ilâhlaştırılması, hattâ kendisine ***Tanrı-Türk*** sıfatının yakıştırılması[14], 2) kendilerini bu dinin sâliki olarak afişe etmekden gurur duyan bir ruhban sınıfının bulunması, 3) Kemalizm'in Atatürk'ün vefâtından sonra ihdâs ettiği kendine özgü değişmez ritüellere sâhip oluşu, 4) bu ritüellerin belirli vesiylelerle icrâ edilmesinin gerekliliği ve hattâ bunların bir kısmının belirli bir takvime bağlı olması, 5) Kemalizmin kendine has bir ***reenkarnasyon*** (*tenâsüh*) inancına sâhip olması[15] , 6)

[11] Bir lâtin atasözü: "*Vox populi, vox dei*" demektedir ki bu bizim: "*Halkın sesi, Hak'kın sesidir*" atasözümüze denk düşmektedir.

[12] Behçet Kemâl Çağlar'ın (ya da müstear adıyla *Ankaralı Âşık Ömer*'in) yazmış olduğu bu Yeni Mevlîd'in metni için *Bk*. Abdurrahman Dilipak: ***Bir Başka Açıdan Kemalizm***, Beyân Yay., 3. Baskı, s. 391-404, İstanbul, 1988.

[13] Suat Tahsin'in 1933 de Akşam Matbaasında basılmış olan bir kitabının adı: ***Türkiye Cumhûriyeti Devleti ve "Hâlikı" G.M.Kemâl*** idi.

[14] Fehmi Baldaş: ***Dirilen Türkiye***, *Bk*. Abdurrahman Dilipak: ***Bir Başka Açıdan Kemalizm***, Beyân Yay., 3. Baskı, s. 376, ve kezâ (Em.Tnk.Kd.Alb. M.Vahdet Sungur'un Atatürk'ün ilâh olduğunu ilân eden şiiri için *Bk.*) s. 405.

[15] 1) Behçet Kemâl Çağlar'ın **Yeni Mevlîd'**inin sonu şöyle biter: "*...Meclise nâzırdı rûh-i Mustafâ/Bî hurûf-i lafz ü savt etti nidâ/Türkte cevher işledim yıllarca ben/Biliniz; her biriniz bir parça ben/ Kalbolundum hep size hiç kalmadım/Ölmedim ben ölmedim, ben ölmedim/Her birin rûhu gün gûş eyledi/Şevk u şâdîye erip cûş eyledi/Başka fânîler farkı gördüler/**İnönü'de Atatürk'ü gördüler**.../Ger di-*

herkesi bu dinin mümini kılmak isteyen dayatmacı bir misyonerlik sergilemesi, 7) bu dinin sâliki olmayan herkesi ***hasım*** kabûl ederek bunlara karşı bir ***mukaddes cihâd*** açılmasını mubah gören müsâmahasız bir anlayışa sâhip olmasıdır.

Bir kısım devlet adamı, politikacı, bürokrat, medya mensubu ve aydın (çeşitli politik, psikolojik ve sosyolojik sebeplerden ötürü menfaatlerine uygun düştüğü için) Kemalizm'e sırtlarını dayayarak bunu yavaş yavaş bir dine dönüşmüşlerdir. Ama mânevî hissiyâtına ters geldiği için Kemalizm halkın daima tepkisine mâruz kalmıştır.

Bu tepki, bizzat Kemalizm'in artan baskısı sonucu, gitgide hedefini şaşırmış ve soyut Kemalizm'den Mustafa Kemâl Atatürk'ün kişiliğine doğru maalesef yön değiştirmiştir. Halkın bu tepkisine karşı resmî tepki ise 25 Temmuz 1951 târih ve 5816 sayılı "*Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kānûn*"un kabûlüyle yasal bir zemine oturtulmuştur.

Bu kānûn Atatürk'ün hâtırasına açıkça hakāret eden ya da sövenler ile Atatürk'ün heykel, büst ve âbidelerini ya da kabrini tahrib eden, kıran ya da kirletenleri cezâlandırmak üzere çıkarılmışsa da gene Kemalizm dininin sâlikleri tarafından târihî, askerî, iktisâdî, ictimaî ve itikādî açılardan Atatürk'ün icraatını bilimsel olarak eleştirenlerin dahi tepesinde bu kabil düşüncelere karşı caydırıcı, müeyyide uygulayıcı bir *Demokles'in Kılıcı* gibi sallanan bir tehdit ve şantaj unsuru olarak da kullanılmak istenmiştir.

Türkiye'de Yehova Şâhitleri'nden binlerce hattâ belki de onbinlerce kere daha fazla taraftara sâhip olan ***Kemalizm***'in de resmî yargı organlarınca ***orijinal bir din*** olarak teşhis ve tescili, yukarıda ifâde edilen sebeplerden ve kezâ bu dinin sâliklerine diğer dinlerin sâlikleriyle aynı düzeyde yasal bir statü kazandıracağından ötürü, isâbetli bir tedbir olacaktır.

Sonuç

Din kelimesi arapça bir kelimedir. Bazı dil bilginlerine göre arapçada ***din***'in otuzu aşkın farklı anlamı bulunmaktadır. Bu bile ***din*** kavramının ne kadar muğlâk bir kavram olduğunu anlamak için yeterlidir.

İtikādî bir müessese olarak dinin çeşitli tezâhürleri vardır. Ancak ne türden tezâhürlerin ***otantik*** bir dinin göstergesi olacağı hususunda genel kurallar vaz etmek mümkün görünmemektedir. Bu konuda yapılabilecek olan tek şey itikādî bir müesse-

---

leriz bulasız şevk u necât/ Atatürk'e Atatürk'e esselât". 2) "*... Atatürk öldükten sonra Tanrı, Şeytan'a uymayarak millete hizmet edecek insanların başa geldiğini görünce, Atatürk'ün rûhuna emretti: güvendiğin insanların rûhuna gir! **27 Mayıs'da Atatürk rûhu, ordu ileri gelenlerine girdi***..." Avni Altıner'den alıntı. *Bk.* a.g.e., s. 381. 3) Bununla ilgili olarak Harb Okulu'nda, yoklamada, Mustafa Kemâl'in okul numarası okunduğunda bütün öğrencilerin koro hâlinde: "***Burada***" diye cevap vermesi de bu Kemalizm'e özgü reenkarnasyon anlayışının efsâneleşmiş tezâhürünü yansıtmaktadır.

senin din sayılabilmesinin asgarî şartlarını tesbit etmekden ibârettir.

Gerek etimolojik anlamı gerekse sosyolojik olgusu bakımından bir ***otantik dinî tezâhür***'un ortaya çıkabilmesi için de, *en azından*: 1) insanların kendi derûnlarında *olağandışı* bir saygıyla bağlı oldukları bir ya da birkaç varlığı kabûl ve teşhis etmiş olmaları (***îmân***), 2) bu varlık karşısında kendilerini bir takım özel tutum ve davranış biçimlerine uymaya zorunlu hissetmeleri (***ritüeller***), ve 3) bu özel tutum ve davranışların (ritüellerin) kalıcı bir örf ve âdet hâlini kazanmış olması (***şerîat***), ve 4) bunlardan sapmalara bir cezâ sisteminin uygulanması gereklidir (***günahların cezâlandırılması***).

Bu açıdan bakıldığında Anadolu Alevîliği'nin müfrid Sebeiyye ucu da, Fanatik Nükleer Enerji Karşıtları da, Masonluk da ve Kemalizm de dine has tezâhürler arz etmektedirler. Bunların dördünün de Türkiye'de halkın çoğunluğunun tepkisine mazhar olmakta olduğu ise göz ardı edilemeyecek bir olgudur. Bu tepki ise tahammülsüzlüğe, nifâka ve hattâ cidâle yol açmaktadır. Daha önceleri Yehova Şâhitleri de bu kabil tepkilere mâruz kalmaktaydılar. Ancak Yehova Şâhitleri'nin yüksek yargı organlarınca ***otantik*** bir din olarak tesbit ve tescili bu sürtüşmeleri hemen hemen ortadan kaldırmış ve, görüldüğü kadarıyla da, Yehova Şâhitleri ile diğer kesim arasında en azından bir tahammülün ve gitgide biribirlerini anlamaya yönelik bir diyalogun tesisine vesile teşkil etmiştir.

Toplum sulhu açısından aynı önlemin alınması yâni Sebeiyye, Masonluk, Fanatik Nükleeer Enerji Karşıtlarının da ve Kemalizm'in de yüksek yargı organlarınca otantik birer din olarak tesbit ve tescil edilmesi isâbetli olacaktır.

Dinin etimolojisi ve sosyolojisi ile ilgili:
K a y n a k ç a

* Serge Hutin: ***Dictionnaire des Religions***, Presses Universitaires de France, Paris 1954,

* Paul Poupard (*Ed.*): ***Dictionnaire des Religions***, Presses Universitaires de France, 2. baskı, Paris 1985.

* Henri-Charles Puech (*Ed.*): ***Histoire des Religions***, 1. cild/s. 3-59: *Prolegomènes à Une Histoire des Religions* (Angelo Brelich), Encyclopédie de la Pléiade/Editions Gallimard, Paris 1970.

BİLGİ ÇAĞINDA HİKMET'İN YERİ VE ÖNEMİ

"Bilgi Çağı" Ne Demektir?

İçinde yaşadığımız yüzyıla, başından itibâren, pekçok isim takılmıştır. "Bilim Çağı", "Atom Çağı", "Radyoaktivite Çağı", "Bilimsel Devrim Çağı", "Nükleer Çağ", "Elektronik Çağı", "Uzay Çağı", "Post Modern Çağ".... ve sonunda da, bilgisayarların cemiyetin her düzeyinde gündelik hayata girmesiyle dillere pelesenk olan, "Bilgi (*ya da*) Enformatik Çağı" bunlardan yalnızca birkaçıdır.

Enformatik (*yâni Enformasyon Teorisi ve uygulamaları*) açısından "bilgi" (*ya da enformasyon*) tek bir harften ya da rakamdan tutunuz da bir senfoniye kadar her türlü göze ve kulağa hitâb eden olayların, üzerilerinde her türlü fiziksel işlemlerin yapılabildiği, elektronik akımlarla ikāme edilmiş şeklidir.Yâni, daha kolay bir biçimde muamele edilmek üzere *şifrelenmiş olan bilgi* daha doğrusu *veri*'dir. Bu şifreleme işlemini gerçekleştiren, bu verileri amaca uygun çeşitli şekillere sokan ve sonunda da şifreyi çözerek idrâkimize sunan araçlara da, işlevlerine göre, *bilgisayar* ya da *mikro-işlemci* denir. Kaset ve kompakt disk çalarları, radyoyu, televizyonu, video araçlarını, otomatik para makinalarını, otomatik meşrûbat makinalarını, parkmetreleri, bulaşık ve çamaşır makinelerini çalıştıranlar hep mikroişlemcilerdir.

Çok daha girift makinalar olan bilgisayarlara gelince bunlar her türlü muhasebe işlemlerinden tutun da Öğrenci Yerleştirme Sınavı sonuçlarının elde edilmesine, otomatik freze tezgâhlarından çalışmasından tutun da Airbus 340 uçaklarının kullanılmasına, bir televizyon kulesinin tasarımından tutun da Uzay Mekiği'nin tasarımına, bir büyük tankerin Büyük Okyanus'daki rotasının tesbitinden tutun da bir haberleşme uydusunun yörüngesinin tesbitine, Dünya'nın en büyük teleskopunun göğün belirli bir noktasına tevcihinden tutun da Scout füzelerinin tevcihine...ilh kadar her alanda uygulama imkânı bulmaktadırlar. Bu itibarla, bugün, bilgisayar desteksiz: tasarımdan, ticâretten, sanayiden, haberleşmeden, eğitimden, kısacası cemiyetten bahsetmek mümkün değildir.

Bilgisayarların ulusal kalkınmada, refahı arttırmada, işleri düzene sokup sonuç almada ve hattâ karar mekanizması araçları olarak da vaz geçilmez bir biçimde kendilerini kabûl ettirmiş ve gitgide artan bir yoğunlukta ve verimlilikte kullanım alanları bulmuş olmaları çağımızın (*enformatik anlamında*) "Bilgi Çağı" diye isimlendirilmesini haklı kılmış bulunmaktadır.

Bununla beraber bütün bu teknolojik gelişmeler ahlâk ve hukuk açısından öngörülemeyen pekçok mahzuru da birlikte getirmiştir. Finans ve diğer stratejik kurumların merkezî bilgisayarlarının şifrelerini kırarak veri tabanlarına zarar vermek, bu yolla bir hesapdan bir başkasına para aktarmak, bilgisayarların işlemelerini bozmak

ya da tamâmen kilitlemek için bilgisayar virüsü programları yazıp gerçek bilgisayar virüsü salgınlarına sebep olmak, ticârî değeri olan programları çoğaltıp satarak bundan haksız kazanç temin etmek, "İnternet" aracılığıyla ahlâk ve yasa dışı bilgi aktarmak ya da ona buna küfür edip iftirâ kampanyaları düzenlemek, ve insanları yasa dışı amaçlar için fişlemek bugün artık ülkemizde bile olağan vakalardan olmuştur.

Bilgisayarın bu büyük gelişimi ve uygulamalarının yaygınlaşması karşısında ortaya çıkan söz konusu mahzurların ortadan kaldırılması bugün mümkün görülmemektedir. Bu durumdan fazlasıyla şikâyetçi olan Batı ülkelerinin çoğu, elzem ve de isâbetli bir kararla, çözümler ihdâs edebilmek üzere parlamento düzeyinde "Ahlâk Komite"leri kurmakta ve bilgisayarlı uygulamaların hangi şartlarda: 1) kişi özgürlüğünü sınırlayıcı, ve 2) kişisel hakları engelleyici olduğunu tesbit ederek gerekli yasaları çıkarmaktadırlar. Ama mesele tümüyle halledilmiş olmaktan henüz çok uzakta bulunmaktadır.

Felsefedeki "Hikmet"

Rivâyete göre felsefe kelimesinin türetildiği *filo-sofos* kelimesini ilk defa M.Ö. V. yüzyılda ünlü matematikçi Pitagoras ortaya atmıştır. Kendisine *bilge* (eski Yunanca'da: *sofos*, Arapça'da ve Osmanlıca'da: *hakîm*), yâni o günkü anlamına göre "*eşyânın doğası ve içeriği ile uğraşan ve bunların nihaî gerçeğini bilen*" biri olup olmadığı sorulduğunda Pitagoras, samimî bir tevâzu ile: "Hayır; ben *sofos* (yâni *bilge ya da hakîm*) değilim. Yalnızca *filo-sofos*'um; yâni Bilgeliğin (*Hikmet*'in; eski Yunancada: *Sofos*'un bir dostu (*filos*'u)yum; asla ona mâlik ve onun sâhibi değilim" demiş olduğu nakledilmektedir.

Şu hâlde, Pitagoras'a göre: Hikmet'in dostu olmak yalnızca Hikmet hakkında bilgi sâhibi olmayı değil, fakat aynı zamanda bir de özel bir tavır sâhibi olmayı gerektirmektedir. Hikmet hakkında bilgi kazanmak mümkündür ama Hikmet'in kendisine sâhip olmak, onu çalışıp çabalayarak kazanmak mümkün görünme-mektedir.

Pitagoras'ın ağzından Hikmet'in *vehbî* olduğuna delâlet eden bu olgu, Kur'ân'da: "*O (Allah) Hikmet'in sâhibidir*" (LXII/3) ve "*Allah Hikmet'i dilediğine verir. Kime Hikmet verilmişse gerçekten de (ona) çokça hayr verilmiştir. Bunu da ancak ûlü-l elbâb (akıllarını dirâyet ve isâbetle kullananlar) anlar*" (II/269) âyetleriyle te'yid edilmektedir. Bu son âyet ise Hikmet'in kesbî (yâni çalışıp çabalamayla) değil vehbî (yâni Allah tarafından verilen) olduğunun islâmî delîlidir.

Kur'ân'da Hikmet kelimesi 17 ve Hakîm kelimesi de 92 kere geçmektedir. Her şeyden önce:

- Allah Azîz ve Hakîm'dir (LXII/1 ve 3).
- Rab Hikmetleri'nden (*dilediğini*) vahy eder (XVII/39).
- Peygamberlere Kitab ve Hikmet'i veren O'dur (III/81, IV/54 ve 113, V/110, XXXI/12).
- Hazret-i Dâvûd'a hükümdarlık ile Hikmet'i veren de O'dur (II/125,

XXXVIII/20).
- O peygamberler de insanları Rabb'ın yoluna Hikmet ile dâvet etmek (XVI/125) ve bu Kitab'ı ve Hikmet'i insanlara öğretmekle yükümlüdürler (II/129, ve 151, III/48, ve 164).
- Peygamber insanlara Hikmet getirir (XLIII/63).
- İnsanlar ise, öğüt alsınlar diye kendilerine indirilmiş olan Kitab ile Hikmet'i hatırlamalıdırlar (II/231, XXXIII/34).
- İnsanlara onları kötülükten vaz geçirecek nice önemli haberler gelmiştir; bu büyük bir Hikmet'tir ama (*bundan yüz çevirene*) bu uyarılar ne yazık ki fayda vermez (LIV/4-5).

Bütün bu âyetlerden: 1) Hikmet'in aslî sâhibinin Hazret-i Allah (c.c.) olduğu, 2) Hikmetleri'nden *dilediğini vahy ettiği,* 3) Hikmet'in kazanılan bir şey değil de ancak Allah tarafından verilen bir şey olduğu, 4) Hikmet dolayısıyla zuhur eden hayrların ancak aklını isâbetle ve dirâyetle kullanabilenler (*ûlü-l elbâb*) tarafından idrâk edilebildiği sonuçları çıkmaktadır.

Kur'ân'da bu kadar yüksek bir mevkide bulunduğu bildirilen Hikmet kendisine vahyedilmemiş ve verilmemiş olsa bile Hikmet'i sevmek, aramak ve O'nun dostu olmak dahi insan için müstesnâ bir fazîlettir.

İslâm âlimleri sâyesinde Avrupa'ya yayılan Felsefe'nin XVIII. yüzyılın sonlarına doğru bu "*tavır yönü*" gitgide silikleşmiştir. Filozof kelimesi de, aslında Hikmet'e yönelik dengeli bir tavır sergileyen kimse olarak algılanmakta iken bu kavram gitgide kavram kaymasına uğramıştır. Meselâ Ortaçağ'da simyâ ilmi ile uğraşanlara yâni metalleri altına dönüştürme hayâli ile mâlûl olanlara da filozof denilmiştir. Daha sonraları XVIII. yüzyılda yazılarıyla cemiyetteki aksaklıkları dile getiren ve özellikle de Katolik Âlemi'ndeki taassuba karşı çıkan Voltaire, Rousseau, Diderot, D'Alembert gibi yazarlara; XIX. yüzyılda Victor Hugo, Rabindranat Tagore ve Rıza Tevfik gibi şâirlere; XX. yüzyılda ise Shrî Auribindo gibi yogilere, Gurdjieff gibi madrabazlara, Lenin ve Troçki gibi ihtilâlcilere ve hattâ Stalin gibi diktatörlere bile *filozof* yâni *hikmeti seven* etiketi yapıştırılmıştır.

İslâm'da Hikmet'e Yönelmenin Yolları

İslâm mütefekkirleri arasında bir taraftan İsmâil Ankaravî (?-1631), diğer taraftan da Muhyiddin İbn 'Arabî (1153-1240) Hikmet hakkında çok derin içerikli iki tanım bırakmışlardır. İsmâil Ankaravî:

> "*... Hikmet, sözünde ve yaptıklarında isâbetli olmaktır... Hakîm o kimseye derler ki her şeye hakkını verir ve zamanı gelmeden hiçbir şeyi aceleye getirmez*",

İbn 'Arabî ise:

"... *Hikmet, insanın gücü nisbetinde Allah'a benzemektir... İnsan elbette ki mâbûd olamaz. Fakat O'nun sıfatları ile sıfatlanabilir*"

demektedir.

Ankaravî'nin tanımı Hikmet'in günlük hayattaki yâni *zâhirî* kriterini veren, kendisi de bizâtihî hikmetli bir sözdür. İbn 'Arabî'nin tanımı ise Hikmet'in *bâtınî* boyutu ile ilgilidir. Yaptıklarında ve sözünde isâbetli olmak, her şeye hakkı ne ise onu vermek ve zamanı gelmeden hiçbir işi aceleye getirmemek Cenâb-ı Peygamber'in bilinen vasıflarıdır. Şu hâlde insan Hikmet ile hareket etmek isterse: 1) *zâhiren* Hazret-i Peygamber'i, 2) *bâtınen* ise Hazret-i Allah'ı örnek almalıdır. Birinci yol "*Emri bil mâ'rûf ve nehyi anil münker*" yoludur; yâni Kur'ân ve Sünnet'in yoludur. İkinci yol ise, intisâbı herkese nasib olmayan, kâmillerin yolu olan "*İlm-i Ledün*" yoludur.

İnsanların Hikmet'e kavuşmalarını ve hakîmâne bir tarzda davranmalarını önleyen unsurların başında onları Dünyâ hayatına çeken *nefis*'leri ve bu nefislerin de: 1) yalnızca kendini düşünme, ve 2) vehim sâhibi olma özellikleri gelir. Bunların tasallutundan kurtulabilenler Dünyâ'nın da tasallutundan kurtulmuş olurlar.

Bunların tasallutundan kurtulamıyanlar Bilgi Çağı'nda yaşıyor olsalar bile aslā adâleti tesis edemez, âdil davranamazlar. Hele bu gibi kimseler, hasbelkader iktidar sâhibi iseler, ellerindeki bütün imkânları kendi nefislerinin tâ'zîz ve tekrîmi için seferber ederler. Kendilerini ne kadar büyük, ne kadar elzem, ne kadar vaz geçilmez, ne kadar yeri doldurulamaz, hâkim oldukları zümre için ne büyük bir lûtuf; her fırsatta tekrarladıkları basmakalıp sözlerin her birinin ise ne büyük birer kerâmet; herkesin gözü önünde sergiledikleri beceriksizliklerin, kaypaklıkların, döneklikların ve çıkardıkları nifakların ne hakîmâne bir tutum; kendi şahıslarına perestiş etmenin ne isâbetli bir iş; örf ve kānunları çiğnemelerinin ise ancak kendilerine tanınan bir hak olduğu vehmiyle sağduyulu kimselerin indinde rezîl olmaya devam ederler.

Sonuç

"***Bilgi Çağı***" Târih'in en parlak *teknolojik çağı* olmasına, beşeriyete bundan 50 yıl öncesine kadar bile düşünülmesi mümkün olmayan nice olağanüstü imkânları temin etmiş olmasına rağmen ***sağduyusuz ve hikmetsiz yaşanacak olursa***, yalnızca, şahısların putlaştırıldığı ve halk kütlelerinin bedbin ve bedbaht kılındığı bir çağ olacaktır.

* * *

ESMA'Ü-L HÜSNÂ'NIN BİR FARKLI GÖRÜŞ AÇISINLAN ANLAMLARI

1. EL ADL........................... Adâletin Yaratan'ı ve Sâhibi. Kulu için ezelde neye ....hükmetmiş ise onu ona eksiksiz olarak veren.
2. EL AFÜVV .... Hatâ, kusur, suç ve günahların affedilmesinin Yaratan'ı. ....Kulunun af dilemesinin sebeplerini Yaratan. Bunları af ....fedip hesaptan silen.
3. EL ÂHİR .... Varlığının sonu olmayan. Bir şeyin fenâ bulmasından ....sonra onun ardından Bâkî kalan.
4. EL ALÎ .... Mertebesinin aşılması mümkün olmayan.
5. EL ALÎM .... İlmi istediğine istediği kadar veren,öğreten.
6. ALLAH .... Bütün ulûhiyyet sıfatlarının sâhibi. Zât'ından gayrısı ....bâtıl olan.
7. EL AHAD..........................İkincisi olmayan Bir: Tek Olan.
8. EL AZÎM .... Zâtı itibâriyle Akl'ın hudûdunun ötesinde kalan.
9. EL AZÎZ .... Kadri ve kıymeti her türlü idrâkin ötesinde kalan.
10. EL BÂİS......................... "*Mûtu kable ente mûtu*" sırrını yaşayana da, ölüp gitmiş olana .... da ebedî hayâtı bahşeden.
11. EL BÂKÎ .... Her şeyin sonu gelip çattığında var olmağa devam e..den yegâne Zât.
12. EL BÂRÎ......................... Hilkatinde hür olan.
13. EL BÂSiT........................ Nefsin kötü huylarını izâle eden. İlâhî tecellîlerin yolu-nu .... açan.
14. EL BASÎR .... Gören.
15. EL BÂTIN ....Zât'ını hilkati aracılığıyla gizleyen.
16. EL BEDÎ' .... Hilkatinin emsâli bulunmayan.
17. EL BERR .... Zât'ından, yalnızca, mahzâ hayır südûr eden.
18. EL CÂMİ'........................ Farklı şeyleri bir araya toplayarak hikmeti ve ilmiyle yeni .... şey ler ihdâs eden.
19. EL CEBBÂR.................. Her şeyi ezeldeki Hükm'üne göre tecellî ettiren.
20. EL CELÎL........................ Azametin ve tüm kemâl sıfatlarının sâhibi.
21. ED-DÂRR....................... İnsanın nefsine zararlı ve şer diye gözükenleri yaratan ve bunları ....hikmetiyle etkin kılan.
22. EL EVVEL..................... Hilkatten önce de var olan.
23. EL FETTÂH................... İster nâsut ister melekût âleminde olsun kullarına maddî ve .... mânevî fetihlere nâil olmalarını mümkün kılan.
24. EL GAFFÂR .... Kulunun kusur ve günahlarını örtüp bağışlayan. ....Kullarının da biribirlerinin kusurlarını örtüp affetmeleri-ni ....mümkün kılan.
25. EL GAFÛR .... Günahları örtüp bağışlayan.
26. EL GANİYY .... Hiç bir şeye ihtiyacı olmayan.
27. EL HABÎR...................... Herşeyden haberdar olan ve her sırrın mâhiyetini di-le..diğine bildiren.

28. EL HÂDÎ........................ Zât'ına yönelen yolu kuluna gösteren, onu bu yola dâhil ....edip Kendi'ne ulaştıran.
29. EL HÂFiD........................Ervâhı, kendi katından esfel-i sâfiliyne yollayıp nefisle..riyle bedenlerini onlara mahbes yapan.
30. EL HAFÎZ...................... Koruyan.
31. EL HAKK .... Gerçekte yegâne vâr olan.
32. EL HAKEM .... Hükmü, (*beşerî hukuk anlamında*) temyiz imkânı ol..maksızın, kayıtsız şartsız tecellî eden.
33. EL HAKÎM..................... Hikmeti takdîrine takaddüm eden.
34. EL HÂLİK .... Takdîrine uygun olarak yaratan.
35. EL HALÎM..................... Kullarının kusurlarının cezâsını Âhiret'e te'cîl eden.
36. EL HAMÎD..................... Hamdı yalnızca Kendi'ne mahsus kılmış olan.
37. EL HASÎB .... Yarattığı şeylerin her türlü hesabını tutan.
38. EL HAYY .... Şartsız diri olan. Diriliği istediğine veren.
39. EL KĀBIZ...................... Emânet olarak vermiş olduğunu geri alan.
40. EL KÂDİR .... Kudretin sâhibi.
41. EL KAHHÂR................. Hilkatindeki zâhirî tecellîleri ezeldeki takdîrine uygun ....olarak değiştiren.
42. EL KAVİYY .... Kuvvetin sâhibi.
43. EL KAYYÛM................ Varlığı, hiç bir şarta bağlı olmaksızın, bizâtihî kâim olan ....tek zât.
44. EL KEBÎR...................... Ululukta benzeri olmayan.
45. EL KERÎM .... Cömertliğinin sınırı olmayan.
46. EL KUDDÛS .... Kemâli, dile getirilen bütün niteliklerinin de ötesinde ....olan.
47. EL LÂTÎF....................... Yarattığının gerekli olan ihtiyâçlarını şarta bağlı olmak..sızın ûtfeden.
48. EL MÂCiD..................... Şânına, şerefine, yüceliğine erişilemeyen.
49. MÂLİKÜ'L-MÜLK........ Bütün tecellîlerin tek sâhibi.
50. EL MÂNİ'....................... Tecellîlerin ezelî takdîrinin dışına çıkmasına müsaade ....etmeyen.
51. EL MECÎD .... Şânın, şerefin ve yüceliğin sâhibi.
52. EL MELÎK .... Görünen ve görünmeyen âlemlerin mülkünün ve tasar..ruf yetkisinin sâhibi.
53. EL METÎN .... Bütün mükevvenâtın uyumunu temin eden.
54. EL MUAHHİR............... Her şeyi, takdîr ve vaad edilmiş vaktine te'hir eden.
55. EL MUĞNÎ..................... Her mânâda zenginlik veren, zenginleştiren. Dilediğini .... mâsivâdan istiğnâ ettiren.
56. EL MUHSÎ .... Her bir tecellînin hesabını en ince ayrıntısına kadar ....tutan.
57. EL MUHYÎ..................... Diriltip hayat veren.
58. EL MUÎD .... Yaratılmışları yok ettikten sonra tekrar yaratan.
59. EL MUİZZ .... İzzetin sâhibi. Dilediğini azîz kılan.
60. EL MUKADDİM........... Dilediğinin rütbesini yücelten, Kendi'ne yaklaştıran.
61. EL MUKÎT..................... Her şeyin ihtiyâcı olan rızkını da yaratan.
62. EL MUKSİT.................. Mükevvenâtı ezeldeki takdîrine göre yürüten.

63. EL MUKTEDİR............ Kudretini dilediği gibi tasarruf eden.
64. EL MUSAVVİR............ Her şeyi yeni bir sûrete büründürmeğe kâdir olan.
65. EL MÜBDİ'................... Tüm varlıkları ezeldeki takdîrine göre vâr eden.
66. EL MUCÎB.................... KullarınınTevhîd'le ilgili iştiyâk ve dileklerine icâbet ....eden.
67. EL MÜHEYMİN .... Yarattığını bütün ahvâl ve ef'alinde gözeten, takdîrine göre .... idâre eden.
68. EL MÜ'MİN.................. Zâtına yönelenlere emniyet ve itminân bahşeden.
69. EL MÜMÎT .... Emânet ettiği diriliği geri alan.
70. EL MÜNTEKİM........... Kullarının haklarına tecâvüzü cezâlandıran. Kullarının öcünü .... alan.
71. EL MÜTEÂLÎ............... Sonsuz sınırsız yücelik sahibi zât.
72. EL MÜTEKEBBİR........ Ululuğuna ortak etmeyen.
73. EL MÜZİLL.................. Dilediğinden izzetini ketmeden.
74. EN-NÂFİ........................ Anlayana, her bir tecellîsi mahzâ fayda verici olan.
75. EN-NÛR......................... Nûrun kaynağı olup nûrunu dilediğine dilediği kadar ....veren.
76. ER-RÂFİ'........................ Kulunun mertebesini yükselten. Velî kuluna Mi'râc'ını ....yaptıran.
77. ER-RAHÎM.................... Kuluna merhametle lûtfeden.
78. ER-RAHMÂN............... Her şeyin bâtınında merhametiyle hâzır ve nâzır olan.
79. ER-RAKÎB .... Yaratılmışların tümünü her an gözetip kontrol eden.
80. ER-REŞÎD...................... Takdîr ve tasarrufunda kimsenin tavsiyesine ihtiyâcı ....olmayan.
81. ER-RAÛF....................... Son derece şefkatli, acıyan.
82. ER-REZZÂK................. Yarattığı her şeyin maddî ve mânevî bütün mukadder ....rızkını da temin eden.
83. ES-SABÛR .... Sabrın sâhibi. Takdîrinin tecellîsini sabırla bekleyen; ve ....dilediğine de sabırla beklemek gücü veren.
84. ES-SAMED................... Her tecellînin, zuhûra gelebilmesi için, Zât'ına ihtiyaç ....duyduğu ama Kendisi her türlü ihtiyaçdan berî olan.
85. ES-SELÂM .... Korku ve endîşenin olmadığı, emniyet ve itminânın hü...küm sürdüğü sığınak.
86. ES-SEMİ'....................... İşiten, yaratıklarının hitaplarını her hâli ile algılayan.
87. EŞ-ŞEHÎD..................... Her şeye tanıklık eden yegâne şâhid.
88. EŞ-ŞEKÛR.................... Emirlerine itaat edenleri kat kat ödüllendiren.
89. ET- TEVVÂB................ Kullarını tövbeye sevk eden ve bağışlanma taleplerini kabul .... eden.
90. EL VÂCiD .... Yoktan var edip vücûda getiren.
91. EL VÂLÎ........................ Bütün mükevvenâtın idâresi yalnızca Kendi'ne ait olan.
92. EL VÂRİS...................... Her mahlûkun fenâ bulmasından sonra onun geçmiş ....tecellîlerinin vârisi olan.
93. EL VÂSİ'....................... Zâtı, esmâ'sı, evsâfı, ef'ali ve âsârı sınırlandırılamayan.
94. EL VEDÛD................... Yarattığına muhabbet ve şefkatle muamele eden ve di- ....lediğine de aynen mukâbele etmesini nasib eden.
95. EL VEHHÂB .... Kullarının çalışıp kazanmakla elde edemeyeceklerini,

....onlara vermeğe kâdir olan.
96. EL VEKÎL .... Kullarının teslîmiyetle Kendi'ne havâle ettikleri işlerini
....ezelî takdîre göre sonuçlandıran.
97. EL VELİYY.....................Her nesnenin bâtınî dostu. Dilediği kulunu huzûruna
....kabûl ederek ona dostluğunun idrâkini lûtfeden.
98. EZ-ZÂHİR .... Kendini kullarının idrâkine tecellîleri aracılığıyla
....gösteren.
99. ZÜ'L-CELÂLİ
VE'L-İKRÂM....................... Azametin ve keremin yegâne sâhibi.

Diğer Bâzı Esmâ'

EL ÂLiM...............................Ezelden ebede kadar bütün tecellîleri **bizâtihî** bilen.
EL ALLÂM.......................... Bütün varlık âlemini ezelî ilmiyle kuşatan.
EL BEŞÎR............................ Dilediğine esrârının künhünü bildirip müjdeleyen.
ED-DÂFİ'...............................Kullarına şer gibi görünen tecellîleri izâle eden.
ER-RÂŞÎD........................... Dilediğini tecellîleri hakkinda irşâd edip Kendi'ne yakın-
....laştıran.
ER-RABB .... 360 000 âlemin mutasarrıfı ve mürebii.
RABBÜN LÂ BURHÂNE
İLLÂ BURHÂNEHÛ........... Kendi burhânlarından farklı olarak burhân diye ileri s-
....rülenleri yalnızca vehim olarak yaratmış olan.
ES-SÂDIK........................... Ezelî hükmünü değiştirmeden sadâkatle uygulayan.
ES-SETTÂR........................ Zâtını tecellîleriyle örten. Kullarının ayıblarını, kusurla-
rı-..nı, hatâlarını ve günahlarını örtüp gizleyen.
ES-SÜBHÂN .... Ortakdan ve kusurdan münezzeh, bütün kâmil vasıflar-
....la nitelendirilen ve bütün kudsî esmâ' ile isimlendirilen
....erişilmez Zât.
EŞ-ŞÂFÎ .... Yarattığı her marazın şifâsını da yaratmış olan.
VÂHiD-ÜL EHAD .... Cüzlerden parçalardan meydana gelmemiş,parçalara ay-
....rılamayan tek.

* * *

"KADER VE KAZÂ"YA ÎMÂNI ANLAMAK[16]

Mânevî alanda insanın ayağını kaydıran önemli tuzaklardan biri de Akl'ın (*Akl-ı Meaş*'ın) "Kader ve Kazâ" sırrını, gene Kader'in iktizâsı olarak, idrâk etmek için çaba sarfetmesi ve bu konuda vehminin esiri olmasıdır. Oysa insan "Kader ve Kazâ"nın sırrını fehmetmekden âcizdir. Nitekim, Cenâb-ı Peygamber Efendimiz de sırf bunun için: "*Bana Kader'in sırrından sual etmeyin!*" buyurmuştur.

Kader Cenâb-ı Hakk'ın mükevvenâtı yaratmadan önce zaman içinde vuku bulacak olan her şeyi Zât'ına has: **1)** Hikmeti ve **2)** Hükmü ile tesbit etmiş olmasıdır. Kazâ ise Cenâb-ı Hakk'ın: "*Ol! (Kün!)*" emr-i ilâhîsiyle bu mükevvenâtı ve zamanı halk etmesinden sonra, bu vuku bulacak olanların zaman içinde Kader'de tesbit edilmiş olan sıralarına göre tecellî edip vuku bulmalarıdır.

Bu konuda Kur'ân-ı Kerîm'den ilgili âyetler ile bir bölük hadîs "Kader ve Kazâ" faslının, ***sırrının değil de***, yalnızca ***îmânî temelinin anlaşılması*** için mealleri ve yorumlarıyla birlikte aşağıya dercedilmiştir:

Âyetler:

- ... Göklerin ve yeryüzünün ve her ikisi arasındakinin mülkü Allāh'ındır. O dilediğini yaratır ve Allāh her şeye kādirdir. (Mâide/6).

  Allāh: Mâlikü-l Mülk'tür; yâni bütün mükevvenâtın Hâlikı ve Mâliki'dir. Mülkünde bütün tasarruf yetkisi ancak Zât'ına mahsûstur. Dilediğini, dilediği gibi yâni bütün kader ve kazâsı ile birlikte yaratır. Bunu tâyin etmek konusunda yegâne Yetki, Hikmet, İlim, İrâde, Hüküm, Hilkat (Yaratma) ve Kudret'in sâhibi sâdece ve sâdece O'dur.

- Allāh sana bir zarar verirse o zararı O'ndan başka giderecek yoktur ve eğer sana bir hayır verirse zâten her şeye gücü yeten de O'dur. O, kullarının üzerinde her türlü tasarrufa sâhiptir. (En'am/17-18)

  *Eğer bir zarara uğradığın zehâbına kapılırsan o zararı Allāh'dan başka giderecek bir zât yoktur. Zararını ortadan kaldırdıklarını **zâhiren** gözlediklerinin hepsi de bil ki Allāh'ın senin hakkında Ezel'de vermiş olduğu Kader hükmüne uygun hareket etmektedirler, ve çoğu da bunun bilincinde değildir. Görünüşe aldanma! Allāh yüce Hikmeti ile bütün mükevvenâtın Kader'ini Ezel'de tesbit etmiştir. Görünüşün ardında, aslında, her şeyin gerçek sebebi yalnızca ve yalnızca **O'nun Hükmü**'dür.*

---

[16] Necmettin Şahinler: ***Ganiyy-i Muhteff'nin "Merâtib-i Tevhîd Risâlesi"***, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2001 başlıklı kitabında yayınlanmıştır.

- Şurası gerçektir ki Biz her şeyi ***Kader***'e göre yaratırız. (Kamer/49)

  Kader bütün bu Mükevvenât Âlemi'nin ilâhî yâni Allāh'a mahsûs olan programıdır. Allāh, her bir nesnenin vücûd âlemindeki zuhûrunun Ezel'de "Ol!" emriyle yaratmış olduğu bu programa uygun olmasını murâd ve takdîr etmiştir.

- Arzdaki her yürüyen canlının rızkının sorumluluğu yalnızca Allāh'ın üzerindedir. Allāh onun durduğu yeri de (sonunda) gideceği yeri de bilir. Bunların hepsi de apaçık bir Kitap'da kayıtlıdır. (Hûd/6)

  Canlıların maddî ve mânevî rızıklarının sorumluluğu Zât'ına Rezzâk ismini lâyık görmüş olan Allāh'a aittir. Bunların zaman içindeki bütün durum, konum ve rızıkları Allāh tarafından tesbit edilmiş olan Kader kitabında (Levh-i Mahfûz'da) apaçık yazılıdır. Hiç bir canlı bu kitaptaki programın dışında hiç bir şey yapmağa kādir değildir. Onlar hakkındaki hüküm Ezel'de her şeyi bilen ve Zât'ına Aliym ismini lâyık gören Allāh tarafından verilmiştir.

- Siz yeryüzünde de gökte de *(Allāh'ı)* âciz kılanlardan değilsiniz. Sizin Allāh'dan gayrı ne bir dostunuz ve ne de bir yardımcınız vardır. (Ankebût/22)

  Sizler ister vehminizin, ister aklınızın dürtüsüyle ya da Şeriat'a uygun olsun diye bilmecbûriye alacağınız tedbirlerle Allāh'ın takdirinin önünü kesemez, Ezel'de sizin hakkınızda vermiş olduğu hükmünün tasarrufunda O'nu âciz kılamazsınız. Aslında, bilebilseydiniz ki, aldığınız bütün tedbirler de O'nun Ezel'deki hükmüne uygundur. Ama nefsiniz bunun apaçık idrâkine engel olmaktadır. Ama bilin ki bu engelleme dahi sizin hakkınızda Ezel'de verilmiş olan Kader hükmünden bir cüzdür; başka bir şey de değildir.

- Gaybın anahtarları O'nun indindedir, onları ancak O bilir. Karada ve denizde ne varsa hepsini O bilir. O'nun bilgisi dışında bir yaprak dahi düşmez. Ve yeryüzünün karanlıkları içinde bir tek tâne bile yoktur ki, yaş ve kuru hiç bir şey bulunamaz ki apaçık bir Kitap'da tesbit edilmemiş olsun. (En'am/59)

  Gayb âlemini de Şehâdet âlemini de en ince ayrıntısına kadar bilen Allāh'dır. Çünkü her ikisinin de Hakiym ve Aliym olan Hâlıkı O'dur. O bütün bunları Kader kitabında tesbit etmiştir. O'nun hükmünün dışında tecellî eden hiçbir şey yoktur.

- Ölüleri, hiç kuşkusuz, Biz diriltiriz. Onların yaptıkları her işi, bıraktıkları her işi yazarız. Biz her şeyi bir ***öncü***'de yazmışızdır. (Yâsin/12)

Yeryüzünde insan sûretinde fakat kalpleri ölü olanların kalplerini de, bedenen ölerek toprağa girip Cezâ Günü'nü bekleyenleri de Biz diriltiriz. "Ölmeden evvel ölünüz!" sırrına erdirdiklerimizi huzurumuzda Hayy kılarak dirilten de Biz'iz. Bu olacakların hepsi de mükevvenâttan önce takdîr ve tesbit etmiş olduğumuz Kader kitabında kayıtlıdır.

- Hiç bir şehir yoktur ki Biz o şehri Kıyâmet'ten önce helâk etmeyelim ya da şiddetli bir azâba uğratmıyalım. İşte bu, Kitap'da yazılmış bulunmaktadır. (İsrâ/58)

Biz, "Külli şey'in hâlikun illâ vechehû" âyetinin mânâsı akıllarını isâbetle ve dirâyetle kullananlar tarafından idrâk edilsin diye, Kader kitabında, Kıyâmet'den önce her bir şehrin kendisi için biçtiğimiz bir vakitte helâk olmasını bir kural olarak vaz etmişizdir.

- Bilmez misin ki Allāh gerçekten de göklerde ve yeryüzünde ne varsa bilir; şüphe yok ki bu, bir Kitap'da bulunmaktadır; şüphe yok ki bu, Allāh için pek kolaydır. (Hacc/70)

- Gökte ve yeryüzünde hiçbir gizli şey yoktur ki apaçık bir Kitap'da bulunmamış olsun. (Neml/75)

- Arzda yürüyen hayvanlar ve iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varse ancak hepsi de sizleri andıran topluluklardır. Biz o Kitap'da hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonunda hepsi de haşredilip Rabb'lerinin huzûruna getirilirler. (En'am/38)

Ezel'den Ebed'e kadar vuku bulacak olan her şey Bizim: Rubûbiyet'imizin, Hikmet'imizin, İlm'imizin, İrâde'mizin, Kudret'imizin, ve Rahmet'imizin eseri olarak eksiksiz olarak hükm ve kayd edilmiş bulunmaktadır. Görünüşe aldanarak cüz'î irâde sâhibi olduklarına îman edenlerin ya da vehimlerinin kendilerini: "İnsan kendi kaderini kendi yaratır" diye avuttuğu insanların Kader'in sırrı hakkındaki nasibsizlikleri de, vukuat karşısındaki ısyânları da, bütün insanların haşrı da, Cezâ Günü de hep Bizim tertib etmiş olduğumuz o Kader Kitabı'nın (Levh-i Mahfûz'un) iktizâsıdır.

- Gerçekten de yeryüzünün onlardan neyi eksilttiğini Biz biliriz. *(Bu bilgiler de dâhil olmak üzere)* Her şeyi zabta geçirip koruyan Kitap ise ***Bizim indimizde*** bulunmaktadır. (Kaf/4)

Sizin büyüleriniz de, fallarınız da, eşyâ ya da hâdisâtı uğurlu–uğursuz diye sınıflandırmanızdaki vehimleriniz de hiç Bizim indimizdeki bu kitaba te'sir edip de bu Kitab'ın sırlarını sizlere fâş edebilir mi?Ne kadar da bâtıl îtikatlarınız var! Hiç değilse bu bâtıl îtikatların dahi Levh-i Mahfûz'da sizin hakkınızdaki Hükmün gereği olduğunu bir idrâk edebilseniz!

- Yeryüzüne ya da nefislerinize gelip çatan hiç bir musîbet yoktur ki Biz, onları yaratmadan önce onu, bir Kitap'da tesbit etmemiş olalım. Şüphe yok ki bu, Allāh'a pek kolaydır. (Hadîd/22)

  Yeryüzüne ya da nefsinize gelip çatan bir musîbet karşısında haddi hudûdu aşmayın! Şeriat'ın böyle bir durumda gerektirdiğini yapın! Ama görünen sebeplere bakıp da Allāh'ın Fâil-i Mutlak olduğunu unutmayın! Bu musîbetler karşısında Allāh'ın takdîrine teslim olarak: "Allāh, demek ki, böyle takdîr etmiş. Mâlikü-l Mülk O'dur. O dilediğini yapar. Başıma bu gelen de ancak onun Fazl'ındandır" diyerek tevekkül edip Hakk'a teslim olun; gerçek Müslümanlar'dan olun:

- De ki: "Bize, Allāh'ın bizim için yazmış olduğundan başkası kesinlikle isâbet etmez. O'dur bizim dostumuz ve inananlar da Allāh'a dayanıp tevekkül etmelidirler." (Tevbe/51)

- Binlerce oldukları hâlde ölüm korkusundan dolayı yurtlarından çıkıp gidenleri görmedin mi? Allāh onlara "Ölün!" dedi... (Bakara/243)

  İnsanların bazı olayların zuhûruna engel olmak üzere aldıkları tedbirler o olayların zuhûruna her zaman engel olmazlar. Eğer Allāh bir kimsenin ölümüne hükmetmiş ise ve o kimse kendi aklınca bulunduğu şehirden çıkıp gitmenin ölüm tehlikesini izâle edeceğine inanır da o şehri terkederse ölüm Kader'deki hükme uygun olarak onu gittiği yerde de bulur. Nitekim bir hadîsde, Cenâb-ı Peygamber Efendimiz: "Allāh bir kulun bir yerde ölmesini takdîr etmişse onun oraya gitmesine sebep olacak bir ihtiyaç yaratır" demektedir (Tirmizî, Kader:11/C.Uşşak:660)

Hadîsler:

- Bir kul hayrı ve şerri ile ***Kader***'e îman etmedikçe tam îman etmiş olmaz. Gene, başına gelecek olan bir şeyin mutlaka geleceğine, gelmeyecek olanın kat'î sûrette gelmeyeceğine inanmadıkça tam îman etmiş olmaz. (Tirmizî, Kader:10/C.Uşşak: 662)

- ***Kader***'e îman tevhîdin nizâmıdır. (Deylemî, Müstedrek/Câmiü's Sağîr: 1681, Yeni Asya).

- Üç şey îmanın aslındandır: 1) "Lâ ilâhe illâllah" diyen kimseye sıkıntı vermemek, hiçbir günah sebebiyle onu günahla damgalamamak ve hiçbir amelinden dolayı onu İslâm dışına atmamak. 2) Cihâd. Allāh beni peygamber olarak gönderdiği günden itibâren tâ ümmetimin sonu Deccâl ile savaşıncaya kadar devâm edecektir. Ne bir zâlimin zulmü, ne de bir âdilin adâleti onu ortadan kaldıracaktır. 3) ***Kader'e îman***. (Ebû Dâvûd, Cihâd: 33/Câmiü's Sağîr:1849, Yeni Asya).

- Allāh bir kulun bir yerde ölmesini takdir etmişse onun oraya gitmesine sebep olacak bir ihtiyaç yaratır. (Tirmizî, Kader:11/C.Uşşak:660)

- Resûlullah bir gün oturmuş ve elindeki deynekle yeri çiziyordu. Bir ara başını kaldırdı ve: "Sizden hiçbirisi yoktur ki Cennet ve Cehennem'deki yeri bilinmesin" buyurdu. Bunun üzerine orada bulunanlar: Yâ Resûlullah, öyle ise niye çalışıyoruz ki? Her şeyi bir kenara bırakıp tevekkül etmeyelim mi?" dediler. Resûlullah dedi ki: "Hayır; çalışınız, kendinizi bırakmayınız! Çünkü herkes ne için yaratılmışsa, o iş kendisine kolay hâle getirilir" buyurdu. Sonra da şu meâldeki âyet-i kerîmeyi okudu: **"*Muhtaç olanların hakkını veren, Allāh'dan korkup emir ve yasaklarına riayet eden ve o en güzel sözü*** *(Kelime-i Tevhîd'i)* ***tasdik eden kimseye gelince ... Biz onu Cennet'e hazırlarız. Allāh'ın hakkını yoksullara vermeyen, sevâbına karşı ilgisiz görünen ve o en güzel sözü*** *(Kelime-i Tevhîd'i)* ***yalanlayanı da en güç olana*** *(yâni Cehennem'e)* ***hazırlarız*** (Leyl Sûresi/5-10)**"**. (Buhârî, Kader:4; Müslim, Kader:7; Ibni Mâce, Mukaddime:10/C. Uşşak: 654)

- ... Eğer başına kötü bir şey gelirse: "Keşke şunu isteseydim, şunu yapsaydım" deme! Ancak: "Allāh böyle takdîr buyurdu ve O dilediğini yapar" de! Çünkü "keşke" sözü Şeytân'ın işe karışmasına kapı açar. (Ibni Mâce, Mukaddime: 10/C.Uşşak: 656)

- Lânet ettiğim altı çeşit kimse vardır ki onlara Allāh ve gelmiş geçmiş bütün peygamberler de lânet etmiştir. Bunlar: 1) Allāh'ın kitabına ilâve yapan, 2) ***Allāh'ın Kader'ini tasdîk etmeyen***, 3) Allāh'ın alçalttıklarını yükseltmek ve yücelttiklerini de alçaltmak için ceberutlukla insanların başına musallat olan, 4) Mekke haremi dâhilinde yasak olan işleri yapan, 5) Ehl-i Beytim'e zulmeden, ve 6) benim Sünnetimi terkedenlerdir. (Tirmizî, Kader: 17/C. Uşşak: 665).

- Her şeyin bir hakîkatı vardır. Kul, başına gelen bir şeyin mutlaka geleceğine, gelmeyen şeyin de gelmesine imkân olmadığını bilmedikçe îmanın hakîkatına erişemez. (Ebû Dâvûd, Sünnet:16/Câmiü's Sağîr: 1346, Yeni Asya).

- Bir kişi Resûlullah'a gelerek: "Yaptırdığımız muskaların,tedâvîde kullandığımız ilâçların ve yaptığımız perhizlerin Allāh'ın kaderinden gelecek herhangi bir şeyi geri çevireceği görüşünde misiniz?" diye sordu. Resûl-i Ekrem: "Onlar da Allāh'ın ***Kader***'indendir" buyurdu. (Tirmizî, Kader: 2/C.Uşşak: 667).

- Adak Allāh'ın insanoğlu için takdîr ettiğinden başkasını yaklaştırmaz *(yâni hükmettiği kaderi değiştirmez).* Fakat adak bazan ***Kadere uygun düşer*** de bu da cimrinin vermek istemediği malı vermesine sebep olur. (Müslim, Nezir:7/Câmiü's Sağîr:1227,Yeni Asya).

- Allāh tarafından takdîr edilene râzî olması insanoğlunun mutluluğundan ve Allāh'dan hayır dilemeyi terketmesi de bedbahtlığındandır. Gene, Allāh tarafından kendisine takdîr edilene karşı şikâyetçi olması insanoğlunun bedbahtlığındandır. (Tirmizî, Kader: 15/C.Uşşak:664)

- Allāh'dan *(bir işin)* hayırlısını dilemesi insanoğlunun iyi olduğunun işâretidir. Allāh'ın takdîr ettiğine rızâ göstermesi insanoğlunun iyi olduğunun işâretidir. Allāh'dan *(bir işin)* hayırlısını dilememesi insanoğlunun kötü olduğunun işâretidir. Allāh'ın takdîrine hoşnutsuzluk göstermesi de insanoğlunun kötü olduğunun işâretidir. (Müslim, Müsned:168, Tirmizî, Kader:15, Müslim, Hac:402).

- Allāh bir kulu hakkında bir şey takdîr etmişse, bu takdîrini hiç bir şey geri çeviremez. (İbni Kânî'den/Câmiü's Sağîr: 958, Yeni Asya).

  Allāh bir kulun Kader'inde kendisi için bir şeye hükmetmişse O'nun bu hükmünü dua da, adak da, Şeriat'a uygun ya da Şeriat-dışı tedbirler de değiştiremez. Bunların Allāh'ın hükmü üzerinde hiç ama hiçbir tesiri yoktur.Bununla beraber kul, Allāh'ın takdîrinin nasıl tecellî edeceğini bilmediği için, ekseriyetle kendi nefsine hoş gelecek bir beklenti içindedir ve dua ve niyâzları da daha çok nefsini tutmin edecek bir tecellînin vuku bulması yönünde olur (Aslında onun bu beklentisi de, ve dua ve niyâzları da gene Allāh'ın kendisi için Kader'ine yazmış olduğu hükümlerinden başka bir şey değildir). Hâlbuki yukarıdaki bir başka hadîsde de belirtilmiş olduğu vechile bir insan: ***1)*** *bir işin* ***hayırlısını dilemek*** *ve* ***2)*** *Allâh'ın kendisi için takdîr etmiş olduğu şeyin vukuunda da bu* ***takdîre rızâ göstermek*** *mecbûriyetindedir. Bu konuda belki de her şartta geçerli olabilecek, efrâdını câmî' ve ağyârına mânî' olan bir dua: "Yâ Rabbi! Bildiğim ya da bilmediğim her türlü şerden Sana sığınır, bildiğim ya da bilmediğim her türlü hayrı Sen'den niyâz ederim" şeklinde olmalıdır.*

- Fazla kaygılanma! Senin için takdîr edilen olur, rızık olarak yazılan gelir. (Beyhakî'nin Şaâbü-l Îman'ından/Câmiü's Sağîr:3873, Yeni Asya).

  İnsanın vukuat karşısında ya da beklediği rızık bakımından kaygılanması kendi nefsinin doğal bir tepkisidir. Ancak, insan nefsine hâkim olarak bu konuda aşırıya kaçmamalıdır. İnsanın, Allāh'ın Ezel'de kendisi için vermiş hükümden başka bir şeyin aslā vuku bulamayacağının ve takdîr edilmiş olan rızıktan da başka bir rızka aslā nâil olamayacağının idrâkini zinde tutarak Rabb'ine teslim olması kendisi için daha hayırlıdır.

- Kuş dahi ***Kader'***le uçar. (Ömer Fevzi Mardin, Hadîs-i Şerifler, s.101).

- Muhtac olduğunuz şeyleri *(yüz suyu dökmeden, zillete düşmeden)* izzet-i nefis ile isteyiniz. Zîrâ umûrun kâffesi Allāh'ın takdîri ile cereyân eder. (a.g.e.,s.102).

- Üç huy vardır ki onlar kimde bulunursa o, Allāh'ın sevgili has kullarından olur. Bu üç huy: 1) ***Kader'in hükmüne râzî olmak***, 2) Allāh'ın haram kıldığı şeylere karşı sabretmek, 3) *(sâdece)* azîz ve celîl olan Allāh'ın zâtı için öfkelenmek. (Deylemî'nin Müsnedü-l Firdevs'inden/Câmiü's Sağîr: 1835, Yeni Asya).

- Şunlar îmanın zayıflığındandır: 1) Allāh'ı kızdırmak bahâsına insanları râzî etmen, 2) Allāh'ın verdiği rızıktan dolayı insanları övmen, 3) Allāh'ın sana vermediği rızıktan dolayı insanları kötülemen. Bir kimse ne kadar şiddetle isterse istesin, Allāh'ın nasîb etmediği şeyi sana getiremez. Hiç kimsenin hoşnutsuzluğu da Allāh'ın sana verdiğini geri alamaz. Allāh, hikmetiyle ve büyüklüğüyle, huzur ve ferahı: 1) ***Kader'e rızâ***'ya, ve 2) kuvvetli îmana; kaygı ve üzüntüyü de: A) şüpheye, ve B) "kaderine itiraz etme"ye yerleştirmiştir. (Ebû Nuaym'ın Hılye'si ve Beyhâkî'nin Şi'bü-l Îman'ından/Câ-miü's Sağîr: 1389, Yeni Asya).

Bu âyet ve hadîslerden anlaşılmaktadır ki eğer bir kimse bir hâcet için dua eder de o duanın muhtevâsı *bi hikmet-i Hudâ* gerçekleşecek olursa bu duanın, o kimsenin nefesinin kuvvetinin bir emâresi ya da Kader'ini değiştirmiş bir dua olarak değil de: 1) onun, ezelde Cenâb-ı Hakk'ın tâyin ve takdîr etmiş olduğu hükme (zâhirde) tesâdüfen paralel düşmüş bir duası, ve kezâ 2) gene ezelde, o kimse için takdîr edilmiş olan hükmün gereği olarak kabûl edilmesi gerekir.

Kazâ'nın zâhirine bakıp da işin aslında bir sebeb-sonuç ilişkisinin mevcûd olduğunu vehmetmek vahim bir hatâdır. Cenâb-ı Hakk, Ezel'de, Zât'ını bir sebeb-sonuç ilişkisiyle kayıt altına almaksızın Kader'i tâyin etmiştir. ***Kader***'de, yalnızca, Cenâbı Hakk'ın (***hikmeti sâdece ve sâdece Zâtı'na mâlûm olan***) Hükmü vardır. ***Bu Hüküm ise:*** 1) ***"sebeb-sonuç ilişkisi"nden bağımsızdır;*** ve 2) bu ilişkinin, insanın nefsinin kendi hayâlinde tahrik ettiği, vehmî zuhûruna da takaddüm eder. Beşerin Akl-ı Meâş'ının kendisine telkîn ettiği sebeb-sonuç ilişkisi Kader'in halkedilmesinin temelinde yoktur. Bu ilişki ancak, Kazâ'nın zuhurunda, olayların zaman içinde bir silsile teşkil etmesinin mâkûlemizde (gene de Ezel'deki Kader hükmüne uygun olarak) ihdâs ettiği bir vehimden ibârettir.

Hiç bir işin Kader hükmünün dışında vuku bulmadığı ve kimsenin Kader'in hükmünü değiştiremeyeceği idrâki dâimâ zinde tutulmalıdır.

Bu itibarla, bâzı hareket ve davranışların "uğurlu" ya da "uğursuz" olduğu vehmine, yâni nefsin insana, açık ya da kapalı bir biçimde, telkin ettiği "***Kader****'in hükmünü değiştirebileceği vehmi*"ne kapılmamak gerekir. Bu kabil bir inanç bir tür ***şirk-i hafî***'den başka bir şey değildir. İnsan bir takım hareket ve davranışlarla ya da mezarlardan, meczublardan, falcı ve cincilerden meded umarak ***Kader***'i değiştiremez. Başına ne gelecekse gelecektir.

Bu anlamda ***uğurlu sayılabilecek tek şey*** insanın kendi nefsinin hiyle ve o-

yunlarını teşhis ve tesbit etmek hususunda irâde ve idrâk sâhibi olmasıdır. Ayrıca unutulmamalıdır ki Cenâb-ı Peygamber Efendimiz: "*El hayru fi mâ vak'a*" yâni: "Vuku bulanda hayır vardır" ve gene "*Bir işin sonunu sabırla beklemek ibâdettir*" demiştir. ***O hâlde vuku bulanın hayrının tecellî etmesini sabırla ve îmanla beklemek mahzâ edeb ve ibâdet olmaktadır. Böyle bir fırsat, ele geçtiğinde, aslā hebâ edilmemelidir.***

Beşer, herhangi bir hususta: 1) Şeriat'a, 2) Akl'a ve 3) İlm'e uygun olan bütün gerekli tedbirleri eksiksiz almakla yükümlüdür. Bu tedbirler alınmaksızın Kader'in hükmüne teslimiyet göstermek ise: 1) isâbetli de değildir, 2) Peygamber'in sünnetine uygun bir tavır da değildir.

İnsan Kader'in kendisi hakkındaki ***nihaî hükmünü*** (yâni Dünyâ'daki hayâtında kazandığı sevab ve günahlar yüzünden Cennet'e mi Cehennem'e mi gideceğini) remil atarak da, zâiçe çıkartarak da, fal açarak da, medyumlar ya da cinler ...vb vâsıtasıyla da bilemez. Bununla beraber, insanın Dünya hayatındaki fiilleri Kader'in kendisi hakkındaki nihaî hükmünün ne olacağının şaşmaz bir göstergesidir. Eğer bir insan bütün hayâtında ***emr-i bi-l mâ'rûf ve nehy-i ani-l münker***'e uygun hareket ederse bu onun Kader'inde tesbit edilmiş olan nihaî yerin Cennet olduğunun işâretidir.

* * *

"KUTSAL", "DİN" VE "DEVLET"[17]

"Kutsal", "Din" ve "Devlet" kavramları tarih boyunca iç içe girmişlerdir. Biz bu incelemede bu kavramların tarih boyunca yol açmış oldukları tezâhürlerine değil, daha çok, bu kavramların epistemolojisine ve çağdaş uygulamalarda mâruz kaldıkları kavram kargaşasına değineceğiz.

A. "Kutsal"ın Mâhiyeti

Gerek dinî hayatta gerekse din-dışı hayatta "***kutsal***" kavramı sosyolojik bir norm olarak karşımıza çıkmaktadır. "***Kutsal***": 1) varlığı tartışma-dışı olan, 2) beşere has zaaflardan yoksun[18], 3) beşerin gücünü aşan, 4) beşerden, başkaldırma değil, uyum bekleyen[19], 5) uyumsuzluk hallerinde cezaî yaptırımlarla korunan, kısacası 5) aşkın (*müteal*), fakat 6) normatif bir ***izâfet***'tir. Böyle bir izâfetin temelinde akıl, mantık değil düpedüz bir ***teslimiyet*** ve bazen de bir inanç yatar.

"***Kutsal***" her zaman dinî içerikli olmaz, ***seküler kutsallar*** da vardır. Bununla beraber ileride değineceğimiz vechile seküler kutsallara zamanla dinî bir kutsallık izâfe edilebildiği de vâkîdir.

Yukarıda verilmiş olan tanıma göre Tanrı kutsaldır. Tanrı'nın gönderdiği peygamberler de kutsaldır. Bu iki hâlde söz konusu olan ***dinî kutsallık***'tır. Tekke âdâbına göre bir tarîkat lideri de kutsaldır. Katolik âlemin Papa'sı da kutsaldır. Bu iki hâlde ise söz konusu olan ***dinî görünüşlü seküler kutsallık***'tır.

İspanya'da General Franco, Şili'de Pinochet de kutsal idiler. Nazizm'e göre Adolf Hitler, Faşizm'e göre Benito Mussolini, Komünizm'e göre Lenin ve Stalin ile Mao da kutsal idiler. Türkiye'de rahmetli Atatürk de, hükûmet darbesi yapmış askerler de bu tanıma göre kutsaldırlar. Türkiye'deki cârî mevzuata göre bir siyasî partinin başkanı da o partinin üyelerine göre kutsaldır. Bu örneklerde söz konusu olan da ***salt seküler kutsallık***'tır.

B. "Din"in Mâhiyeti

Etimolojik Açıdan "Din"

Din kelimesi arapça bir kelimedir. Dil bilginleri bu kelimenin arapça ***deyn***

[17] Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nı III. Abant Toplantısı'nda 21.08.2000'de sunulmak için hazırlanmış ama oturum başkanının engellemesi yüzünden hâzirûna sözlü olarak takdim edilememiştir. Daha sonra ***Umran*** dergisinin (sırasıyla Ekim ve Kasım 2000 nüshalarında) sayı: 74, s.55-61 ve sayı: 75, s. 52-56'da iki bölüm hâlinde yayınlanmıştır.
[18] Özellikle de hatâsı olmayan (***lâ yuhtî***)..
[19] Özellikle de mes'ul olmayan, sorgu suale tâbî tutulamayan (***lâ yüs'el***).

kelimesinden türemiş olduğunu kabûl etmektedirler. ***Deyn***: "Yükümlülük, belirli zamanda ödenmesi gerekli borç" anlamındadır. Buradan ***din***'in: "*Belirli zamanda ödenmesi gerekli borcun ödeme biçimini düzenleyen kurallar*" olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber ***din*** kelimesi, zaman içinde, bu tanımı pekiştiren semantik anlam kaymalarına uğramış ve: ***örf, âdet, durum, itaat, hüküm, ferman, yönetme-yönetilme, îtikat, tapınma*** gibi anlamlara da çekilmiştir. ***Deyyân*** da ***din***'den türemiş olup "hüküm sâhibi" demektir. Ayrıca din kelimesine, Kur'ân'da 13 yerde geçen ***yevmü-d din*** gibi özel bir deyimde cezâ ve hesaplaşma anlamları da yüklenmiştir.

Din kelimesinin lâtince karşılığı ise ***religio*** kelimesidir. Bu kelimenin kökünün, etimolojik açıdan, iki kaynaktan geldiği ileri sürülmüştür. Bunlardan biri ***relegere*** kelimesidir ki "itinâ ile muamele etmek", diğeri ise ***religare*** yâni "bir şeye bağlı kılmak" demektir. Bazı dil bilginlerine göre ***din***'in otuzu aşkın farklı anlamı bulunmaktadır.

Sosyolojik Açıdan "Din"

Otuzu aşkın farklı anlamı bulunan ve tezâhürleri açısından da büyük çeşitlilik[20] arz eden din olgusunun şimdiye kadar herkesi memnûn eden, *efrâdını câmî ve ağyârına mânî* açık-seçik bir tanımı verilebilmiş değildir. Yapılabilen, ancak, *ne türden tezâhürlerin dinî tezâhürler olarak tescil edilmeleri gerektiğinin* asgarî şartlarının tesbitidir.

Meselâ Budizmi, uygulamaları düzeyinde değil de, doktrini yâni felsefesi düzeyinde ele alacak olursak, Gautama Buddha'nın öğrettiği Budizm'de şahsî ya da gayrı şahsî bir ***ilâh mevcûd değildir***. Buddha kendisini ilâh ilân etmemiş olduğu gibi herhangi bir ilâha tapınmayı da öğütlemiş değildir. Ama Buddha'dan sonra budistler Gautama Buddha'ya ve onun heykellerine karşı izhar ettikleri büyük saygı dolayısıyla onu kutsallaştırmışlar ve hattâ ilâhlaştırmışlardır. Bu heykeller karşısında gerçekleşmesini arzu ettikleri isteklerini dile getirirken Buddha'nın öğretisinde bulunmayan bir takım ritüeller ihdâs etmişlerdir. Bu bakımdan temelindeki doktrine değil de uygulamalarına bakıldığında, Budizmi ***putperest bir din*** gibi görmemek mümkün değildir.

Dinin soyut kavramı, Batı'da, önce Roma İmparatorluğu'nda biçimlenmeğe başlamıştır. Romalıların bu amaçla kullandıkları ***religio*** kelimesi de sonradan bütün hıristiyan batı dünyâsının malı olmuştur. Cicero (M.Ö.106-43) ***religio*** için: "*Bir kimsenin lâyık olan her varlık ve özellikle de kutsal bir varlık karşısında kendi derûnunda duyduğu bağlılık ve saygı*" tanımını veriyor ve bu kişinin bağlılık ve saygısının da toplumun bu konudaki örf ve âdetine uygun âyinlerine (*ritüellerine*) katılmasında ortaya koyduğu özenle ortaya çıktığını ifâde ediyordu.

[20] 1968 yılında A.B.D.nde Kaliforniya eyâletinde yapılan bir inceleme sonunda bu eyâlette beşbinin üzerinde din ve mezhebin bulunduğu tesbit edilmişti.

Bu tanıma göre, ***otantik*** sayılabilecek bir dinden söz edebilmek için, ***en azından***: **1)** insanların derûnlarında kendisine karşı bağlılık ve saygı duymaları gereken bir ya da birkaç "***kutsal***"ın mevcûd olması, ve bu bağlılık ve saygının da **2)** bir çeşit ***ritüel*** aracılığıyla, ve **3)** kalıcı ve sürekli bir biçimde açığa vurulması yeterlidir. Bir **4.** şart da söz konusu saygıdan ve ritüellerden sapmaların: A) yasak (*harâm,* ya da *tabu*) olması, ve B) cezâlandırılması şartıdır. Bunlar, ***en ilkel din şekli için gerekli*** olan ***asgarî şartlara*** delâlet etmektedir. Bu şartlara uyan dinlerin ise evrensel değil ancak mevzî bir tebliği olduğu müşâhede edilmektedir.

Kişilerin derûnlarında bağlılık ve saygı duydukları bu "***kutsal***", dinî tezâhürün türüne göre, ya somut olarak maddî bir nesneyle temsil edilebilmekte; ya da maddî bir şeyle temsil edilmesi mümkün olmayan bir tasavvur hâlinde bulunmaktadır. Birinci hâlde bu temsil genellikle ***put*** adını alır; ***totem*** de bir çeşit puttur. İkinci hâl söz konusu olduğunda ilkel dinlerde, bu: animistlerde ***anima***, Malinezya'da ***mana,*** Kuzey Amerika'da Algonkin yerlilerinde ***manitu,*** Irokuva yerlilerinde ***orenda,*** Lakota yerlilerinde ise ***vakan*** adını almaktadır.

Gerek etimolojik anlamı gerekse sosyolojik olgusu bakımından bir ***dinî tezâhür***'ün ortaya çıkabilmesi için de, *en azından*: 1) insanların kendi derûnlarında *olağandışı* bir saygıyla bağlı oldukları bir ya da birkaç "***kutsal***"ı kabûl ve teşhis etmiş olmaları (***îmân***), 2) bu varlık karşısında kendilerini bir takım özel tutum ve davranış biçimlerine uymaya zorunlu hissetmeleri (***ritüeller***), ve 3) bu özel tutum ve davranışların (ritüellerin) kalıcı bir örf ve âdet hâlini kazanmış olması (***şerîat***), ve 4) bunlardan sapmalara (*günahlara*) bir cezâ sisteminin uygulanması gereklidir (***günahların cezâlandırılması***).

Bu şartlar din sosyolojisi açısından en ilkel din türünü karakterize eden şartlardır. Câhiliyye dönemindeki arapların Lât ve Uzzâ gibi putlara karşı tutumları da işte bu anlamda ilkel bir dinî tezâhürdü. Onlar da bu putlara, kendilerine saygıyla bağlı olunması gereken "***kutsal***" varlıklar olarak îmân ediyorlar; onlara olan saygılarını zaman zaman yiyecekler sunmak, bunların muhâfaza edildikleri binâyı (*Kâbe'yi*) çırılçıplak, el çırparak tavaf etmek ve bu ritüeli yılın belirli zamanlarında daha şatafatlı bir biçimde tekrarlamak sûretiyle gösteriyorlardı. Bunlara karşı çıkan müslümanlara ise cemiyetten tecrid etme ve ambargo cezâsı uygulanmaktaydı. Pasifik adalarında ve Kuzey Amerika'daki yerlilerin köylerinin girişine yerleştirdikleri kabîle totemlerine karşı saygı dolu tutumları da böyle bir ilkel dinî tezâhür kapsamı içindedir.

Daha gelişmiş dinî tezâhürlerde, söz konusu ilkel dinî tezâhür türünden farklı olarak, bir ***doktrin*** ile birlikte ***dinî kurumlar***'ın da ortaya çıktığını görmekteyiz. Doktrin, en azından: 1) saygı duyulan yâni ***tapınılan varlık*** ile mü'minler arasındaki ilişkiyi düzenleyen, 2) bir takım yasaklar (***haramlar***), helâller ve uyulması gerekli zorunluluklar (***vecîbeler***) vaz eden, 3) yaptırımlar ve hattâ cezâ ve mükâfatlar da içeren "***norm koyucu***" bir inanç (***îmân***) sistemi olarak ortaya çıkmaktadır. Dinî kurumlar başlığı altında ise, başta, söz konusu dinin *sâlikleri*'ne bu doktrini açıklamakla yükümlü olan ***ruhban sınıfı*** ile bu doktrine bağlı olarak kurulan ve toplantılara, tapınmaya, dinin yayılmasına ve korunmasına yardım eden kurumlar kastedilmektedir.

Söz konusu ilkel dinlerde bu inanç sisteminin emirlerine uymamak bir yana, "kutsal" kavramının gerektirdiği biçimde, bunları tahlîl etmek ve eleştirmek dahi yasaktır ve mutlaka beşerî bir cezâyı gerektirmektedir. Bu cezâlar ilkel kavimlerde dayak ya da vücûda başka türlü maddî zarar vermekden tutun da hürriyeti kısıtlamaya, cemiyetten atılmaya, işkenceye ve hattâ ölüm cezâsına kadar gidebilmektedir.

Bir toplumda dinî tezâhürler iyice yerleşmeğe ve din de kollektif bir kurum olarak algılanmağa başladıktan sonra, doğal olarak, temeldeki doktrinden de ritüellerden de farklı uygulamalar ortaya çıkmaktadır. Bu ise dinin temeldeki ilkelerinden çok farklı sapmalara dahi yol açabilmektedir. Bu sapmaların yüksek düzeydeki dinlerde daha çeşitli biçimlerde ortaya çıktığı ve hattâ bazen dinin yerine geçtiği dahi görülmektedir. Yâni din, doktrin açısından sâfiyetini koruyabilirken, uygulamalar (*diyânet*) açısından pekçok sapmanın zuhur etmesi ve bu sapmaların da avâm arasında dinden sayılmaları mümkündür.

Ferdî ve Kollektif Vicdân
Açısından "Din"

En gelişmiş dinler, insanların kendi kendilerine bazı kişi ya da nesneleri put olarak tapınma aracı kabul etmelerinden çok farklı olarak, idrâkin çok ötesinde kalan ve maddî emsâli bulunmayan tek bir ***Kutsal Yaratıcı Varlık*** tarafından insanlara tebliğ etmekle görevli kılınan bazı müstesnâ kimselerin (***peygamberler***'in) bu Varlık'dan çıkan ilâhî vahyin herkese alenen açıklanmasıyla (*tebliğ edilmesiyle*) ortaya çıkmıştır. Bu Varlığa ***Allāh,*** ve vahyin içeriği olan ***kutsal*** direktiflerin toplu olarak sunulmasına da ***Semâvî Kitap*** denilmektedir.

Bu kabil dinlerin en belirgin özellikleri: 1) dünyâ hayatına bir düzen getiren, 2) mü'minlerin: A. Allāh'a, B. insanlara, C. diğer varlıklara karşı sorumlulukları belirleyen, ve 3) Bu sorumlulukların yerine getirilmesi ya da getirilmemesi hâlinde ölümden sonra başa gelebilecek olan olayları açıklayan "norm koyucu" müstesnâ birer ***ahlâk sistemi*** olmalarıdır.

Hiç şüphesiz ki beşer fıtratına en uygun din İslâm dinidir. Diğer bütün dinlerin aksine ***bu dinde dayatmacı, dini zorla kabûl ettirici hiçbir yaptırım yoktur*** ve ***dini benimseyip yaşamaları konusunda ferdî vicdânlara baskı da yapılamaz.*** Bu: "*Lâ ikrâhe fi-d dîn*: Dinde zorlama yoktur!" (II/256)[21] âyetiyle de tahkim edilmiştir. Hattâ dinden dönenlere insanlar tarafından uygulanacak bir *had*[22] dahi yoktur[23]; onların cezâsı "*... Allāh'ın, meleklerinin, ve insanların lânetine uğramalarıdır*" (III/87), ve "..

[21] Parantez içindeki romen rakkamları Kur'ân'daki sûre numarasını ve diğer normal rakkamlar da o sûredeki âyetin numarasını göstermektedir.
[22] Had: Kısas ile diyetin dışında, Kur'ân ve Sünnet'te belirlenmiş olan cezâî müeyyideleri ifâde eden hukukî terim.
[23] Zeyd bin Eslem'den rivâyet edilen bir hadiste: "*Kim dinini değiştirirse boynunu vurunuz!*" denilmektedir (*Bk.*Rûdânî: ***Cem'ul-fevâid***, cild:3/s.59, Hadis No.5324, Yeni Şafak Yay. 1997). Hem yukarıda zikredilen âyetlerle ve hem de Hazreti Peygamber'in merhamet ve yüksek ahlâkıyla ***açıkça çelişik*** olması dolayısıyla bu hadisin Peygambere iftirâ eden mevzû (*uydurulmuş*) bir hadis olduğu âşikârdır.

tövbe edip de yola gelenlerin dışında" (III/89) onlar "*Bu lânette sürekli kalacaklardır* " (III/88); "*Hiç kuşkusuz, onlar âhirette ziyâna uğrayacak olanlardır*" (XVI/109).

10 Aralık 1948 târihli "İnsan Hakları Evrensel Bildirisi"nin 18. maddesi 1) ***herkesin vicdân ve din hürriyetine sâhip olduğunu*** ve 2) ***ana ve babaların da çocuklarına kendi vicdânlarına uygun bir biçimde dinî ve ahlâkî eğitimi sağlama hakkını*** hükme bağlamıştır. Bu, Avrupa Konseyi ülkelerinin 4 Kasım 1950 târihinde Roma'da imzaladıkları "İnsan Haklarını Ve Temel Hürriyetleri Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesi"nin 9. maddesiyle de te'yid edilmiştir. "Avrupa Güvenlik Ve İşbirliği Konferansı"nın 1 Ağustos 1975 de Helsinki'de imzalanan sonuç belgesi de "İnsan Hakları Evrensel Bildirisi"nin söz konusu 18. maddesini yeniden te'yid etmiştir.

Türkiye Cumhuriyetinin 1982 Anayasasının 24. maddesinde ise: "*Bu maddenin anlamıyla din ve vicdân hürriyeti, kimsenin dinî âyinlere* (yâni ritüellere) *ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaması; dinî inanç ve kanaatlerinden ve dinî inancının gereklerini yerine getirip getirmemesinden dolayı kınanamayıp suçlanmamasıdır*" denilmektedir. Bu madde hem Kur'ân'ın II/256 âyetinin rûhuna ve hem de söz konusu Bildiri'nin 18. ve Sözleşme'nin de 9. maddelerinin rûhuna uygundur. Ayrıca "Türk Cezâ Kānunu"nun *Din Hürriyeti Aleyhinde Cürümler* bölümü de din ve ibâdet hürriyetine karşı işlenen fiillerin cezâlarını belirtmektedir.

Ancak bütün bu hukukî metinlerde dinin ne olduğunun bir tanımı da, din olarak kabûl edilenlerin bir sayımı da yapılmamıştır. Bunun tek istisnâsı, gâliba, Türkiye'deki sâlikleri ancak birkaç bin civârında olan, ***Yahova Şâhitleri*** olsa gerektir. Zîrâ T.C. Yüksek Yargı Organları, bütün bu ulusal ve uluslararası hukukî belgelerin ışığı altında, Yahova Şâhitliği'nin bir din olduğunu resmen tescil etmiştir.

Oysa Türkiye'de, yukarıda verilen din tanımına uyan, din olarak tescil edilmesi ve gerek T.C. Anayasası'nın gerekse Türkiye'nin imzâlamış olduğu uluslararası antlaşma ve belgelerin garantisi altında herkes tarafından da din olarak anlaşılması gereken inanç sistemleri vardır. Bunların sâlikleri kendilerine özgü dinlerinin: 1) tanıtımını yapmak, 2) ritüellerini herkesin gözü önünde ve çekinmeden ifâ edebilmek, 3) sâliklerinin îmânlarını kuvvetlendirmek için her imkândan yararlanmak, yâni dinlerini derin bir vecd ve coşku içinde ***dolu dolu yaşamak*** husûsunda büyük bir gayret içinde bulunmaktadırlar.

Beğensek de beğenmesek de, bu dinlerin sâliklerinin samimî gayretlerini, söz konusu ulusal ve uluslararası hukukî belgeler çerçevesi içinde ve Kur'ân'ın II/256 ve CIX/6[24] âyetlerinin ışığı altında müsâmahayla karşılamak ve bunları ***din olarak teşhis ve tescil etmek*** toplumsal barış açısından isâbetli olacaktır.

[24] *Leküm diyniküm, ve liyye-d dîn*: Sizin dininiz size, benim dinim bana! (CIX/6).

Din Olarak Tescil Edilmesi
Gerekli İnanç Sistemleri

Türkiye'de *kendilerine özgü*: ilâh anlayışları, ruhban sınıfları, mâbedleri, ritüelleri, kutsal savaşları (*mukaddes cihâdları*), ahlâk anlayışları, mükâfat ve mücâzat sistemleri, Kâbe yerine koydukları kutsal mekânları ve hattâ oruçları ile bir sürü orijinal inanç sistemi bulunmaktadır. Bunların bir kısmı saldırgan, bir kısmı seçici (dolayısıyla demokratik değil!), bir kısmı da halkın arasına nifak sokucu ve bölücü bir misyonerlik rûhuyle müteharriktir. Ama hangisine bakarsanız bakınız hepsi de bir kimlik arayışı içinde ve bu kimliğin te'yid ve tescili peşindedir. Çoğunun karamsarlığının kökeninde de, bu eksikliğin yanında diğer inanç sistemleriyle verimli ve müsâmahalı bir diyalog kuramamak bulunmaktadır.

Çeşitli inanç sistemlerine mensûb olan insanlar arasındaki çekişmeler çoğu kere fuzûlî ve anlamsız nefsânî çekişmelerden ibâret kalmaktadır. İnsanlar biribirlerini bu inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlamakta, bundan dolayı biribirlerini kınamakta ve hattâ suçlamaktadırlar. Bunları, karşılıklı saygı olmasa bile, hiç değilse biribirlerine tahammül etme düzeyinde buluşturmak gerekir.

Bu buluşmanın ve aralarında verimli bir diyalogun başlaması için inanç sistemlerinin de aynı bir kategori altında toplanması fuzûlî sürtüşmelerin ortadan kaldırılması için isâbetli olacaktır. Bu gibi inanç sistemlerinin otantikliğini ***din*** kategorisi şemsiyesi altında tesbit ve tescil etmek kanaatimce hayırlı bir adım olurdu. Bu statü sâyesinde ve Anayasa'mızın 24. maddesi uyarınca bu kabil dinlerin sâlikleri yasal bir güvenceye kavuşturulmuş olacaktır. Ve artık kimse bu kabil inançları ne kınayabilecek ve ne de suçlamak yetkisini kendisinde görecektir. Bu tutum ise lâiklik adına bir kazanç olacaktır.

Şimdi ülkemizdeki fikriyât (*ideoloji*), davranış ve uygulamaları açısından yukarıdaki tanıma göre ***din olarak telâkkıy ve kabûl edilebilecek*** olan bazı müesseselere bir göz atalım:

1. Meselâ Anadolu Aleviliği'nin bazı vecheleri tümüyle bağımsız ve otantik bir din görünümü arz etmektedir. Zâten Alevîlik'den söz konusu ederken çok temkinli davranmak ve ***hangi Alevîlik'den söz edildiğini vurgulamak gerekir***. Zîrâ Alevîlik, tarih boyunca uğradığı istihâleler sebebiyle, bir ucunda Şeriat'a kesinkes uyan "Sünnî Alevîlik"den diğer ucunda Hazreti Ali'yi (hâşâ!) bizzat Allāh'ın kendisi bilen Sebeiyye Alevîliği'ne ya da insanı Tanrı olarak kabûl eden Ali'siz Alevîliğe kadar çok geniş bir anlayış ve uygulama yelpâzesine sâhip bulunmaktadır. Yukarıdaki kıstaslar çerçevesi içinde Yahova Şâhitleri'ninkinin enaz birkaç misli bir taraftar kitlesine sâhip olduğu tahmin edilen "Müfrid Alevîlik" de kendine özgü bir dindir[25].

[25] *Bk.*İsmail Metin, ***Alevîliğin Anayasası***, akyüzyayıncılık, İstanbul 1999, 235 sayfa. Bu kitaptan, örnek olmak üzere, bazı bölüm başları şunlardır: "*Alevîlikte Tanrı İnsandır;İnsandan başka Tanrı yoktur*", s.78; "*Alevîlikte ibâdet yoktur*", s.121; "*Alevîler namaz kılmazlar*",s.135; "*Alevîler Ramazan orucu tutmazlar*", s.140; "*Alevîler zekât vermezler*", s. 143; "*Alevîler Hacc'a gitmezler*", s. 145; "*Alevîler kelimeli şahadet getirmezler*", s.149; "*Alevîler imânın şartlarını kabul etmezler*", s. 152; "*Alevîler*

2. Fanatik nükleer enerji karşıtlarının davranışları da, yukarıda verilmiş olan tanım çerçevesi içinde, ***din şablonuna*** tamâmen uymaktadır. Bunların sâliki oldukları din: 1) hayrın timsâli ve "Aydınlıklar Prensi" olan ***Güneş*** ile 2) şerrin timsâli ve "Karanlıklar Prensi" olan ***Nükleer Enerji***'den oluşan iki ilâhlı ***düalist bir din*** görünümünde ortaya çıkmaktadır. Bu iki ilâh ve taraftarları da evrensel bir savaş içinde bulunmaktadırlar. Güneş taraftarlarının galebesi hayrın galebesi, şerrin ortadan kalkması, Yeryüzü'nde de ebedî mutluluk ve Cennet'in tesisi; bunun tersine, Nükleer Enerji taraftarlarının galebesi de şerrin galebesi ve Yeryüzü'nde ise ebedî sefâlet ve Cehennem'in tesisi olacaktır. Bu hâliyle ***Zerdüşt Dini***'ni andıran bu dinde Güneş ***Ahura Mazda***'ya ve Nükleer Enerji de ***Ehrimen***'e tekābül etmektedir.

Fanatik nükleer enerji karşıtlarının dini, misyoner ruhlu ve kendisi gibi düşünmeyene hayat hakkı tanımayan bir dindir. Bu dinin telâkkisine göre Güneş'in gâlib gelebilmesi için her türlü yalan, dezinformasyon, iftirâ, komplo ve şantaj mubahtır. Dinin Papalık kurumunu "*Greenpeace*" denilen örgüt yüklenmiştir. Dinin Türkiye'nin ilk nükleer santralinin kurulacağı "Akkuyu Nükleer Santral Siti" ya da Fransa'nın Büyük Okyanus'da su altı nükleer bomba deneylerini gerçekleştirdiği Muroroa atolü gibi, Hac fârizasını ifâ etmek kabilinden topluca ziyâret ettikleri, kutsal ziyâretgâhları ve buralarda icrâ ettikleri kendilerine özgü ritüelleri vardır. Bu dinin sâlikleri, zaman zaman: kendilerini zincirlerle resmî dairelerin giriş kapılarına zincirlemek, iskelet resimli tulumlar giymek, ziyâretgâhlarında geceleri ateş yakıp tepinmek gibi başka ritüellerle ve nükleer enerjinin ülkeye girmemesi uğruna tuttukları oruçlarla da dinlerinin "Şerîat"ını ifâ etmektedirler.

3. Bir başka otantik dinî teşekkül de *Mâbed* diye isimlendirdiği ve gerçekten de öyle kabûl ettiği Loca'larıyla, kendine özgü ruhban sınıfıyla, özel kıyâfetleri ve zengin ritüelleriyle, özgün ahlâk anlayışıyla, sembolik ve gerçek kurbanlarıyla ***Masonluk***'tur. Masonluk'taki ilâh kavramı ise İslâmın ***Âlemlerin Rabbi*** kavramından çok farklıdır. İslâm'a göre 360.000 âlem vardır ve içinde yaşadığımız Kâinat da bunların en sonuncusudur. Masonların ilâhı ise yalnızca ***Kâinat'ın Ulu Mimarı***'dır.

4. Kezâ Sabatayist'ler de İslâm ile Yahudilik arasında sıkışıp kalmış, kendilerini çeşitli yollardan olabildiğince gizlemek isteyen, kendine özgü "kutsal" anlayışı ve ritüelleri olan otantik bir dinî tezâhür olarak karşımıza çıkmaktadır.

5. Halk referandumu sonucu kabûl edilmiş olan 1982 Anayasası "Başlangıç" bölümünde "*... bu Anayasa*(nın).... *– Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, ölümsüz önder ve eşsiz kahraman Atatürk'ün belirlediği milliyetçilik anlayışı ve O'nun inkılab ve ilkeleri doğrultusunda....mutlak sadâkatle yorumlanıp uygulanmak üzere ... Türk evlâtlarının vatan ve millet sevgisine emânet ve tevdi ...*" olunduğunu kaydedilmektedir. Bu, Anayasa'nın, Atatürk'ün Türk toplumunu çağdaş uygarlık düzeyine çıkaracağını umduğu inkılablar ile bu inkılabların fikir çerçevesini oluşturan ***Ata-***

Kur'ân'ı kendilerine yol gösterici olarak görmezler", s. 156; "*Alevîler kadere inanmazlar*", s. 158; "*Alevîler ahrete inanmazlar*", s.159; "*Alevîler kıyâmet gününe inanmazlar*", s.162; "*Alevîler abdest almazlar*", s. 179;.....

türkçülük akımının üstüne inşâ edilmiş olduğunun ilânıdır; ve kim ne derse desin, bu Anayasa 1982 yılında yapılan referandumla halkın %91,37 sinin desteğini almış olan ***yasal*** bir metindir ve bu hâliyle de her türlü tartışmanın dışındadır[26].

Bu yasal metin içinde Atatürkçülüğü dinî tezâhürlere sâhip kılacak hiçbir yapılanma yoktur. Ancak Atatürk inkılablarının ideolojisinden hareketle 1928 yılından başlayarak gelişen ***Kemalizm*** için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Kemalizm, kendine has abartmacılığı çerçevesinde, 1) Atatürk'ü beşerî vasıflarından soyutlamakla, 2) onu asla hâtâ etmez (***lâ yuhtî***), İlâh/Tanrı, Peygamber ya da Mehdî diye dayatmakla, 3) Çankaya Köşkü'nü de Kâbe olarak tanımlamakla, 4) Atatürk için yeni bir Kur'ân(!) ve Mevlîd düzmeğe kalkışmakla[27], ve 5) dayatmacı tavrıyla ***Müslümanların inançlarına ters düşmüştür***. Bu tutum ülkede hâlâ devâm etmekte olan büyük bir huzursuzluğa, müsâmahasızlığa ve halkı iki ayrı kampa bölen ***idrâksiz*** (ya da bililtizam aranılan şeytanca) ***bir nifâka*** sebeb olmuştur, sebeb olmaktadır.

Nasıl ki Buddha'nın orijinal doktrininde ilâh kavramı yoksa ve Buddha kendisini aslā ilâh olarak nitelendirmemişse Atatürk de kendisini aslā ilâh olarak nitelendirmemiştir. Anayasamızın temelindeki Atatürkçülüğün felsefesinde yalnızca belirli bir amaç uğruna Türkiye'yi belirli kalıplara sokmağa yönelik inkılablar vardır, o kadar!

Atatürk'ü ilâhlaştıran O'nun kendisi ya da kendi hakkındaki bir vasiyeti değildir; aksine O: "*Bir gün benim* ***nâçiz vücûdum*** *elbet toprak olacaktır...*" tevâzuu içindeydi. Ama O'nu ilâhlaştıran, kendini ona nisbet eden ama onun temkininden, sağduyusundan ve tevâzuundan çok uzak olan ***Kemalizm*** denen ideolojidir. Kemalizm bugün bâzı: 1) ***oportünist*** devlet adamlarının, 2) kurumların, 3) bürokratların, 4) medyanın ve 5) mahfellerin, iktidarlarını pekiştirmek üzere, antidemokratik dayatmacı arzularını mubah ve yasal göstermek için arkasına saklandıkları bir kalkan olarak tecellî etmiş bulunmaktadır.

Kemalizmin bir din hâlinde tezâhür etmesini sağlayan unsurları: 1) Atatürk'ün ***Hâtâsız*** (*Lâyuhtî*)***, Yaratıcı*** (*Hâlik*)[28]***, Ulu*** (*Ekber*)***, Ölümsüz*** (*Hayy*) gibi beşer-üstü ve münhasıran Allāh'a mahsus vasıflarla ilâhlaştırılması, hattâ kendisine ***Tanrı-Türk*** sıfatının yakıştırılması[29], 2) kendilerini bu dinin sâliki olarak afişe etmekden gurur duyan bir ruhban sınıfının bulunması, 3) Kemalizm'in Atatürk'ün vefâtından sonra ihdâs ettiği kendine özgü değişmez ritüellere sâhip oluşu, 4) bu ritüellerin belirli vesiylelerle icrâ edilmesinin gerekliliği ve hattâ bunların bir kısmının belirli bir tak-

---

[26] Bir lâtin atasözü: "*Vox populi, vox dei*" demektedir ki bu bizim: "*Halkın sesi, Hak'kın sesidir*" atasözümüze denk düşmektedir.
[27] Behçet Kemâl Çağlar'ın (ya da müstear adıyla *Ankaralı Âşık Ömer*'in) yazmış olduğu bu Yeni Mevlîd'in metni için *Bk*. Abdurrahman Dilipak: ***Bir Başka Açıdan Kemalizm***, Beyân Yay., 3. Baskı, s. 391-404, İstanbul, 1988.
[28] Suat Tahsin'in 1933 de Akşam Matbaasında basılmış olan bir kitabının adı: ***Türkiye Cumhûriyeti Devleti ve "Hâlikı" G.M.Kemâl*** idi.
[29] Fehmi Baldaş: ***Dirilen Türkiye***, *Bk*. Abdurrahman Dilipak: ***Bir Başka Açıdan Kemalizm***, Beyân Yay., 3. Baskı, s. 376, ve kezâ (Em.Tnk.Kd.Alb. M.Vahdet Sungur'un Atatürk'ün ilâh olduğunu ilân eden şiiri için *Bk.*) s. 405.

vime bağlı olması, 5) Kemalizmin kendine has bir ***reenkarnasyon*** (*tenâsüh*) ve kütlesel bir ***panteizm*** inancına sâhip olması[30], 6) herkesi bu dinin mü'mini kılmak isteyen dayatmacı bir misyonerlik sergilemesi, 7) bu dinin sâliki olmayan herkesi ***hasım*** kabûl ederek bunlara karşı bir ***mukaddes cihâd*** açılmasını mubah gören müsâmahasız bir anlayışa sâhip olmasıdır.

Bir kısım devlet adamı, politikacı, bürokrat, medya mensûbu ve aydın (çeşitli politik, psikolojik ve sosyolojik sebeplerden ötürü menfaatlerine uygun düştüğü için) Kemalizm'e sırtlarını dayayarak bunu yavaş yavaş bir dine dönüşmüşlerdir. Ama mânevî hissiyâtına ters geldiği için Kemalizm halkın daima tepkisine mâruz kalmıştır.

Bu tepki, bizzat Kemalizm'in artan baskısı sonucu, gitgide hedefini şaşırmış ve soyut Kemalizm'den Mustafa Kemâl Atatürk'ün kişiliğine doğru maalesef yön değiştirmiştir. Halkın bu tepkisine karşı resmî tepki ise 25 Temmuz 1951 târih ve 5816 sayılı "*Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kānûn*"un kabûlüyle yasal bir zemine oturtulmuştur.

Bu kānûn Atatürk'ün hâtırasına açıkça hakāret eden ya da sövenler ile Atatürk'ün heykel, büst ve âbidelerini ya da kabrini tahrib eden, kıran ya da kirletenleri cezâlandırmak üzere çıkarılmışsa da: 1) târihî, askerî, iktisâdî, ictimaî ve itikādî açılardan Atatürk'ün bazı icraatlarını ***bilimsel olarak irdeleyip***, ve 2) Türkiye'nin yakın târihi üzerindeki resmî târih tozlarını eleyip de bunların altındaki gerçeği tesbit etmek üzere bilimsel araştırma yapmak isteyen araştırıcıların dahi tepesinde gene ***Kemalizm Dini***'nin sâlikleri tarafından bu kabil düşüncelere karşı caydırıcı, müeyyide uygulayıcı bir *Demokles'in Kılıcı* gibi sallanan bir ***tehdit*** ve ***şantaj*** unsuru olarak da kullanılmaktadır.

C. "Devlet"in Temelindeki İlkeler

1. Hukukun Üstünlüğü İlkesi

Bilindiği gibi sosyal alanda ileri sürülen ***ilkeler***, herkes tarafından benimsenmeleri ya da reddedilmeleri için zorunlu sebebler bulunmasa dahi, toplumu belirli yönlere ya da davranış biçimlerine yönlendiren kılavuzlar gibidir. Bunların toplum

[30] 1) Behçet Kemâl Çağlar'ın ***Yeni Mevlîd'***inin sonu şöyle biter: "*...Meclise nâzırdı rûh-i Mustafâ/Bî hurûf-i lafz ü savt etti nidâ/Türkte cevher işledim yıllarca ben/Biliniz; her biriniz bir parça ben/ Kalbolundum hep size hiç kalmadım/Ölmedim ben ölmedim, ben ölmedim/Her birin rûhu gün gûş eyledi/Şevk u şâdîye erip cûş eyledi/Başka fânîler farkı gördüler/**İnönü'de Atatürk'ü gördüler**.../Ger dileriz bulasız şevk u necât/ Atatürk'e Atatürk'e esselât*". 2) "*... Atatürk öldükten sonra Tanrı, Şeytan'a uymayarak millete hizmet edecek insanların başa geldiğini görünce, Atatürk'ün rûhuna emretti: güvendiğin insanların rûhuna gir! **27 Mayıs'da Atatürk rûhu, ordu ileri gelenlerine girdi**...*" Avni Altıner'den alıntı. *Bk.* a.g.e., s. 381. 3) Bununla ilgili olarak Harb Okulu'nda, yoklamada, Mustafa Kemâl'in okul numarası okunduğunda bütün öğrencilerin koro hâlinde: "***Burada***" diye cevap vermesi de bu Kemalizm'e özgü ***reenkarnasyon*** ve ***şahsî kütlesel panteizm*** anlayışının efsâneleşmiş tezâhürünü yansıtmaktadır.

ya da toplumun belirli bir kesimi üzerinde "***Temel İnsan Hakları***"nı kısıtlayıcı, ve söz konusu toplum kesimi ile diğer kesimler arasında bir nifâk ya da en azından bir zıtlık ihdâs edici etkileri yoksa *yâni açıkçası* ***bu ilkeler toplumun zâhirî ve bâtınî huzûrunu bozmuyorlarsa***, kānûnlarda zikredilmemiş olsalar bile, bunlara uymakta bir mahzur olmayabilir.

Bununla beraber kendilerine kānûnların dışında ve hattâ üstünde bir önem ve görev atfedilen bu kabil ilkelerin ifâde ettikleri anlamları, kapsamlarını ve sınırlarını sıkı bir eleştiriden geçirmek her zaman isâbetlidir. Çünkü bu ***insan-îcâdı-ilkeler***in dahi sonlu bir ömürleri vardır. Buna belki de en güzel misâl Cumhuriyet Halk Partisinin altı okundan biri olarak 1950 başına kadar Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde baş tâcı edilen ve devletin ekonomisini yönlendiren "Devletçilik İlkesi"nin miyâdını doldurmuş, toplumun çok gerisinde kalmış, artık lâfı bile edilmeyen kavramsal bir fosile dönüşmüş olmasıdır.

"Hukukun Üstünlüğü İlkesi" hukuk sistemini ve dolayısıyla yürürlükteki kānûnları ve diğer kānûnî mevzuâtı Devlet'in temeli olarak gören bir felsefenin savunmakta olduğu bu kabil bir ilkedir.

"Hukukun Üstünlüğü İlkesi" aslında kendi yaptığını her şeyden üstün tutan insan beyninin bir ürünüdür. ***Adâlet*** ise her insanda çocukluğundanberi ve hukuk kavramından bağımsız olarak yeşeren kuvvetli bir sezgi ve histir. Ayrıca, ***belirli*** bir "Hukuk Sistemi" de: 1) ya "İlâhî Vahiy" yoluyla, 2) ya belirli bir zümrenin kaba kuvveti zoruyla, 2) ya da seçilmiş bazı kimselerin oylarıyla ihdâs edilen bir sistemin adıdır. Bundan dolayıdır ki her ülkenin hukuku aynı değildir. Eğer bir hukuk sistemi "İlâhî Vahiy" yoluyla teessüs etmişse, o zâten tanımı gereği (*ipso facto*) âdildir. Ancak İlâhî Hikmet'in insan aklı tarafından ihâta ve nüfûz edilememesi özelliğinden ötürü bu ilâhî hukuk sisteminin her bir umdesi *rasyonel* gözükmeyebilir.

İnsanların vaz ettikleri hukuk sistemlerinin Adâleti kemâliyle yansıtması arzu edilirse de bunun her zaman böyle olmadığının günümüzde dahi sayısız örneği bulunmaktadır. Bu bakımdan "Hukukun Üstünlüğü İlkesi" de, teoride de uygulamalarda da ***Adâlet*** kavramını kapsamayabilmektedir.

Nazi Almanyası bir hukuk devleti idi; bununla beraber kendi vatandaşları olan yahudîleri aynı hukuk sistemi içinde dışarlamış ve hattâ kütle hâlinde jenoside tâbî tutmuştur. İngiltere bir hukuk devletidir ama Anglikan, Katolik, Protestan Mezhebleri'ne ve Yahudî Dini'ne karşı yapılan sövgüleri ingiliz kānûnları cezâlandırırken aynı hukuk sistemi İslâm Dini'ne karşı yapılan alenî sövgüler için mahkeme açılmasına dahi müsaade etmemektedir. A.B.D.nin her bir eyâleti kendi başına bir hukuk devletidir de pekçoğunda hâlâ zencilerle kızıl derili
ler kānûn önünde beyazlarla aynı haklara sâhip değildirler. Güney Afrika Cumhuriyeti de kānûnlarla idâre edilen bir hukuk devletiydi ama Apartheid'ı da kānûnlaştıran gene onun kendine özgü hukuk sistemiydi.

2. Lâiklik İlkesi

Eski Roma'daki *laicus* (lâik) kavramı tarih boyunca çeşitli anlam kaymalarına uğramıştır. "Lâik"in lûgat mânâsı "ruhban sınıfının dışında kalan halk demektir". Büyük Fransız İhtilâl'inden sonra bu kelime "*din ile devlet işlerini biribirinden ayrı tutan kimse ya da davranış*" anlamını yüklenmiştir. Daha sonra da "*kişilere vicdân hürriyeti tanıyan, kimsenin dinî îtikadına karışmayıp dinini istediği gibi yaşamasına imkân tanıyan kişi ya da davranış biçimi*" anlamını yüklenmiştir. Zamanımız Türkiye'sinde ise bu hususta tam bir kavram kargaşası yaşanmaktadır. Bugün bâzı mahfeller ve medyanın bâzı kesimleri tarafından, Anayasa'da pekçok kere zikredilmesine rağmen Anayasa içinde bir tanımı verilmemiş olan "lâik" kelimesine: "*İnsanların İslâm dinine ve îtikādına uygun yaşamalarına engel olan kişi*", ve "lâiklik" kelimesine de: "*İnsanların İslâm dinine ve îtikādına uygun yaşamalarına engel olunması gerekliliği*" anlamları yüklenilmiş bulunmaktadır. Bundan birkaç yüzyıl sonra Türkiye târihine eğilecek bir kimse "lâik" ve "lâiklik" kavramlarının Cumhûriyet'in kuruluşundan sonra 1923-1937, 1937-1950, 1950-1960, 1960-1980, 1980-1996 ve 1996 sonrası dönemleri için semantik değerlerini tesbit edemezse Türkiye'nin siyâsî ve sosyal târihi hakkında isâbetli tahliller yapamıyacaktır.

"Lâiklik İlkesi" de toplumu yönlendiren bu kabil ilkelerden birisidir ve Türkiye için, bugün, belki de en önemli ilke konumundadır. Devletin lâik olduğunu ilân eden iki Anayasa'dan birisi Fransa'nın diğeri ise Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasa'larıdır. Ama ne gariptir ki her iki Anayasa'da da "Lâiklik İlkesi"nin 1) ***açık***, 2) ***seçik***, ve 3) ***bilimsel tanımı*** verilmemektedir. Bundan dolayı da bunun bir kavram kargaşasına yol açmasının önüne geçmek her iki ülkede de mümkün olmamaktadır.

Batıda "Lâiklik İlkesi" Katolik Kilisesi'nin ve onun emrindeki "Ruhban Sınıfı"nın halk üzerindeki otoritesinin kırılabilmesi için, ve uzun bir mücâdele sonucu oluşmuştur. Türkiye'de ise: **A)** ne: 1. *merkezî*, 2. *güçlü*, 3. *otonom,* 4. *bağımsız* ve 5. *kendi vergisini Devlet'e hesap vermeden kendisi toplayan* Katolik Kilisesi'nin benzeri bir örgüt vardır; ve **B)** ne de İslâm'da bir *ruhban sınıfı* vardır. Şu hâlde Türkiye'de lâikliğin tesis ve ilânı için ileri sürülmüş olan sebeblerin, Fransa'da yüzyıllar boyu dramatik bir biçimde yaşanmış olan ***gerçek sebebler***inki gibi bir realitesi aslā olamaz.

Bundan dolayı ***Lâiklik İlkesi***, tıpkı ***Kemalizm Dini*** gibi zaman zaman, seküler güçlerin kendi irâdelerini dayatabilmelerine ve ele geçirmiş oldukları statülerini muhafaza edebilmelerine imkân veren politik bir baskı unsuru olarak tecellî etmektedir. İlkenin Anayasa'da tezekkür edilmesine ve dolayısıyla da hukuk sistemimizin bir parçası olmasına rağmen açık, seçik ve de bilimsel bir tanımının verilmemiş olmasının ilkenin etrâfında hâsıl ettiği muğlâklık hâlesi de bu ilkeye, çoğu da biribiriyle ve bâzen de temel insan haklarıyla çelişen, pekçok farklı yorum atfedilmesine sebeb olmuştur.

Aslında Türkiye'de uygulanmakta olduğu şekliyle "Lâiklik İlkesi", İlâhî Vahy'in özünü reddetmese bile *en azından*, buradan hareket ederek Devlet'in şekil-

lendirilmesinin kalkışılmasına müsaade etmeyen, ***hukukî*** olma ve ***hukukî bir şey vaz etme*** ve ***ahlâk normları üretme*** yetkilerini, dinden bağımsız bir şekilde, yalnızca ve yalnızca Devlet'e münhasır kılan bir ilke konumundadır. İşte "Lâiklik İlkesi"ne gönül verenlerin, açıkça dile getiremeseler bile aslında, bu ilkeden anladıkları ve hedefleri budur.

Bununla beraber, Türkiye söz konusu olduğunda, Devlet'in hukukî düzenlemelerinin büyük bir bölümünün dinî akîdelerle çelişik olduğunu iddia etmek de insafsızlık olur. Ayrıca Türkiye'de uygulanmakta olan "Lâiklik İlkesi" kendine özgü, ve Diyânet İşleri Başkanlığı'nı Devlet örgütünün içine alıp onunla birlikte *belirli* bir ***âhenk içinde*** idâme-i hayat etmesi (*cohabitation*) bakımından da bir yönden, Fransa'dakinden daha az radikal ve biraz daha mûtedil bir ilke görünümündedir.

Buna karşılık Fransa'da uygulanmakta olan "Lâiklik İlkesi", Türkiye'deki uygulamalara bakılacak olursa, ***vicdan özgürlüğü*** açısından ferdin kendisini temel hakları zedelenmeksizin rahat bir biçimde ifâde etmesine daha müsait, daha özgür bir zemin temin etmektedir.

Aslına bakılacak olursa vahye dayanan ***üç büyük dinin hiç birisinde*** de vahiy yoluyla ***bir devlet biçimi*** empoze edilmiş değildir. Yahudîler kırallıkla idâre edilmişlerdir. Hz. İsâ "*Sezar'ın hakkının Sezar'a iade edilmesini*" tavsiye etmiştir. Kur'ân ise Allāh'a, Peygamber'e ve mü'minlerin arasından ulü'l-emr'e (*emir sâhibine*) itaat etmeyi emretmektedir (IV/59).

Hz. Muhammed'in kurduğu Şehir-Devleti'ne gelince, bu: 1) "Medîne Anlaşması" diye târihe geçmiş olan yazılı bir belgeyle tevsik edilmiş, ve 2) kayda geçmiş olan, 3) istişâre ve karşılıklı anlaşmaya dayanan ***bir hukuk sisteminin ihdâsına yol açmıştır***. Bu hukuk sisteminde bugünkü hukukî düzenlemelerde görülmesi mümkün olmayan bir ***vicdan özgürlüğü*** ve birlikte ***âhenk içinde yaşamak*** ve "*Lâ ikrâhe fi'd-dîn*" ("Dinde zorlama yoktur": II/256) umdesini hükümrân kılmak irâdesi vardı. Gerek müslüman, gerek hıristiyan, gerekse yahudî cemaati bu anlaşma çerçevesi içinde hukukî ve vicdânî özgürlüklerini muhafaza ediyorlardı ve ancak hukukî problemlerinin çözümsüz kaldığı zamanlarda nihaî temyîz makāmı olarak Hz. Muhammed'in hükmüne baş vuruyorlardı. Ayrıca her cemaat de diğerlerinin düşmanlarıyla dostluk etmemeye söz vermişti. Bu açılardan bakıldığında, temelinde şahısların aslî haklarına saygı ve ***Adâlet*** bulunan bu devletin târihte gerçek "***Lâiklik İlkesi***"ne dayanan ilk devlet olduğunu söyleyebiliriz.

Ne yazıktır ki bu devlet modeli İslâm Âlemi'nde muhafaza edilememiştir. İlk bozulma iş başına getirilenlerin tâyinlerinde liyâkatlerinin değil de ailevî yakınlıklarının ağır basmasıyla Hz. Osman döneminde başlamış; Emevî ve Abbâsî dönemlerinde devlet yönetiminin babadan oğula intikal eden hânedanların keyfine terkedilmesiyle Peygamber'in Sünneti'nden uzaklaşılmış, hilâfet de devlet sistemi de iyice dejenere olmuş, Sünnet'in yerini onunla ilgisi olmayan yeni örf ve âdetler almış ve bunlar bigayrıhakkın dinî vecîbeler düzeyinde tutulmuş, ve zaman içinde de gerçekten de terkedilmemesi gereken dinî vecîbelermiş gibi kabûl görmüş ve öyle algı-

lanmışlardır.

Devlet şekli olarak "Cumhuriyet", ihdâs ettiği hukuk sistemi ve uygulamada mâruz kaldığı aksaklıklar yönünden değil de, sınırlı da kalsa, istişâre ve icmâ-i ümmet'e (*consensus*'a) verdiği değer bakımından Peygamber'in Sünnet'ine yaklaşan bir idâre biçimi olmak özelliğine sâhiptir. Ancak, ***Cumhuriyet bu idâre biçimine tâbî olan halkın refâhı için olmalıdır; aslā, hasbelkader idâreci olmuş olanların rahatı için olmamalıdır.*** Seküler güclerin, toplumu yönlendirici ilkeleri: 1) halkı farklı ve giderek biribirlerinden soğutan kamplara ayıran, 2) nifâk ihdâs edici ve 3) dayatmacı bir tavır takınarak değil de, halkın zâhirî ve bâtınî huzûrunu temin edecek bir itidâl ile uygulamaları gerekir. "Lâiklik İlkesi" de böyle bir temkin ve itidâl ile uygulanmalı, bir takım vatandaşları canlarından bezdirecek bir katılığa vesiyle kılınmamalıdır.

3. Devlet'in Kutsallığı İlkesi

Devletin ***seküler bir müessese olmasına rağmen*** Târih, yönetim gücünü ***kutsal*** bir ya da birkaç kaynaktan aldıklarını savunan yöneticiler tarafından yönetilen devlet misâlleriyle doludur. Emevî ve Abbasî hânedanları güclerini IV/59. âyetten aldıklarını iddia etmekteydiler ama çoğu kere Kur'ân'ın XXXIII/1 ve LXVIII/13 âyetlerinin varlığından haberdar değilmiş gibi hareket etmişlerdir. Vatikan Devleti gücünü Teslis'in üçüncü şahsı olan Rûhulkuds ile Papa'dan almaktadır. Mukaddes Roma-Germen İmparatorluğu gücünü Papa'dan almaktaydı. Tibet devleti ise, son Dalai Lama ülkeyi terkedinceye kadar, gücünü Buddha'nın tenâsüh etmiş çağdaş cismânî şekli (*reenkarnasyonu*) olan Dalai Lama'dan almaktaydı. Bu izâfetler devlete bir ***kutsallık*** bahşetmekteydi.

Günümüzün lâik dünyâsında, Büyük Fransız İhtilâli'ndenberi, her ne kadar din ile lâik devlet biribirlerine müdâhele etmeyecek bir biçimde birlikte yaşamaya kendilerini adapte etmiş iseler de lâik devletin çoğu kere dinin kutsallığına özendiği ve kendisine ***seküler bir kutsallık*** izâfe ettiği gözlenmektedir.

Günümüzde farklı iki devlet kavramı vardır: ***1) "Kutsal Devlet",*** ve ***2) seküler devlet***. Devletin kutsal olduğu fikrini egemen kılmaya çalışanlar iktidarda iken kendilerini bu kabil bir kalkanın ardına gizleyerek en olmayacak suçları işleyebilmişlerdir. Bazı Osmanlı pâdişahları da mümkün bir taht kavgasının çıkarması muhtemel nifâkın devletin bekāsına ve kutsallığına halel getirmemesi için kardeşlerini boğdurtmamışlar mıdır?

Kutsal Devlet'te:

1) Devlet vatandaşların vasîsidir.
2) Vatandaşlar devlet için vardır; devletin hizmetkârı ve kuludurlar. Devlet vatandaşlarının özgürlüklerini ve hattâ ***Temel İnsan Hakları***'nı kendi kutsallığının bekāsı için kısıtlamak, onlara hayatı zından etmek hakkına sâhiptir.

3) Devletin bekāsı için çalışanlar da, sırf bundan ötürü, "***Kutsal***"dırlar. İfâde edilmiş olsa da olmasa da dokunulmazlıkları vardır. Davranışlarını vatandaşlar onaylamasa da ve hattâ bu davranışlar genel ahlâka ve kānunlara aykırı olsa da bu kimseler korunur ve aklanırlar.
4) Devletin dayandığı sistem, çoğunlukla, "***Kutsallar***" zümresinin keyfî yorumuna bağlı, çifte standartlı, kamunun vicdânında mâkes bulan adâleti yansıtamıyan bir ya da birkaç farklı hukukdan oluşan bir hukuk sistemidir.
5) Devletin bekāsı için yapılan her şey mubahtır. "***Kutsallar***" devletin âlî menfaatleri için Anayasa'yı da Kānun'ları da çiğneyebilirler. "***Kutsallar***" vatandaşlara karşı hesap vermeğe mecbur tutulamaz.
6) Devlet "Baba"dır. Bu bakımdan, vatandaşlara verdiği her hak onun bir lûtfudur.
7) Devletin "***Kutsallar***" zümresinin bir ferdi olmak en yüce fazîlettir. Bu fazîlet kişiyi diğer vatandaşların üstünde "kendisinden vaz geçilmez" bir mevkie oturtur. Her türlü ayrıcalık ve imtiyaz onun hakkıdır.

Seküler devlette ise:

1) Devletin vasîsi vatandaşların vicdânıdır.
2) Devlet vatandaşların maddî ve mânevî refahı, ve ***Temel İnsan Hakları***'nın ihlâl edilmemesi için vardır.
3) Devlet de vatandaşların maddî ve mânevî refahı için çalışanlar da "***kutsal***" değildir. Devlet de vatandaşların maddî ve mânevî refahını arttırmak için hizmet edenler de sorgulanabilir, tenkid edilebilirler. Herkes kendi hatâsından sorumludur. Kimseye herhangi bir dokunulmazlık ya da bir imtiyaz bahşedilemez.
4) Devletin temelinde vatandaşların maddî ve mânevî refahını temin ve garanti eden ***âdil*** bir hukuk sistemi vardır.
5) Devletin bekāsı ve kutsallığı bahâne edilerek adâlete aykırı hiçbir işleme müsaade edilmez. Hiçbir kimseye ve ve hiçbir kuruma adâleti bozan bir ayrıcalık tanınmaz. İstisnâsız herkes ***üniter bir adâlet sistemi***ne karşı sorumludur.
6) Devlet "Baba" değil, vatandaşların hizmetkârıdır.
7) Fazîlet âmir olmakta değil, hasbelkader âmir iken vatandaşların hizmetkârı olabilmektedir.

Dünyâ'da devlet kavramı ve devletin yapılanması konularında sürmekte olan değişime bir göz atıldığında insanların ***Temel İnsan Hakları***'na dayanan seküler devlet kavramını egemen kılabilmek için vermekte oldukları mücâdelenin büyüklüğü kolayca görülür. XXI. yüzyılın tümünün bu mücâdeleye sahne olacağını öngörmek hiç de olağanüstü bir kehânet değildir.

Ç. Sonuç

Kutsal, ***Din*** ve ***Devlet*** kavramları tarih boyunca iç içe girmişler ve uygulamalarında da büyük ölçüde kavram kargaşasına ve iltibâsa sebeb olmuşlardır. ***Kutsal***, insanların: 1) varlığı tartışma-dışı olan, 2) beşere has zaaflardan yoksun, 3) beşerin gücünü aşan, 4) beşerden, başkaldırma değil, uyum bekleyen, 5) uyumsuzluk hallerinde cezaî yaptırımlarla korunan, kısacası 5) aşkın (*müteal*), fakat 6) normatif bir *izâfet*'tir.

Din kelimesinin ise bazı dil bilginlerine göre arapçada otuzu aşkın farklı anlamı bulunmaktadır. Bu bile ***din*** kavramının ne kadar muğlâk bir kavram olduğunu anlamak için yeterlidir. Bir inanç müessesesi olarak dinin çeşitli tezâhürleri vardır. Ancak ne türden tezâhürlerin ***otantik*** bir dinin göstergesi olacağı hususunda genel kurallar vaz etmek mümkün görünmemektedir. Bu konuda yapılabilecek olan tek şey bir inanç müessesesinin din sayılabilmesinin asgarî şartlarını tesbit etmekden ibârettir.

Gerek etimolojik anlamı gerekse sosyolojik olgusu bakımından ***otantik*** sayılabilecek bir dinden söz edebilmek için, ***en azından***: **1)** insanların derûnlarında kendisine karşı bağlılık ve saygı duymaları gereken bir ya da birkaç "***kutsal***"ın mevcûd olması, ve bu bağlılık ve saygının da **2)** bir çeşit ***ritüel*** aracılığıyla, ve **3)** kalıcı ve sürekli bir biçimde açığa vurulması ve 4) bunlardan sapmalara bir cezâ sisteminin uygulanması gereklidir (***günahların cezâlandırılması***) yeterlidir.

Bu açıdan bakıldığında Anadolu Alevîliği'nin müfrid uçları da, Fanatik Nükleer Enerji Karşıtları da, Masonluk da, Sabataycılık da ve Kemalizm de dine has tezâhürler arz etmektedirler.

Bugün din ile devletin belirli bir zâhirî ahenk içinde idâme-i hayat ettikleri (*cohabitation*) söylenebilir. Aslına bakılacak olursa vahye dayanan üç büyük dinin hiçbirisinde de vahiy yoluyla bir devlet biçimi empoze edilmiş değildir. Yahudîler kırallıkla idâre edilmişlerdir. Hz. İsâ "*Sezar'ın hakkının Sezar'a iade edilmesini*" tavsiye etmiştir. Kur'ân ise Allāh'a, Peygamber'e ve mü'minlerin arasından ulü'l-emr'e (*emir sâhibine*) itaat etmeyi emretmektedir.

Cemiyetlerin çağdaş sorunu ise kendisine seküler bir kutsallık izâfe edilen ve bu niteliğiyle, vatandaşlara karşı bir kalkan ve bir zulüm vâsıtası olarak kulanılan bir devlet ile devleti vatandaşın hizmetkârı kılan seküler bir devlet arasındaki büyük mâhiyet farkının idrâki ve seküler devletin gerçekleştirilmesi yolunda insanların vermekte oldukları mücâdeledir.

* * *

ABDEST VE KURBANIN REMZÎ (*SEMBOLİK*) ANLAMI

İslâm Dininde İbâdetler

İslâm dininde ibâdetler: 1) hâlis tefekkür, 2) hâlis niyet, 3) hâlis zikir, 4) hâlis söz, 5) hâlis ahvâl, 6) hâlis cihâd ve de 7) menâsik[31] (*ritüel*) aracılığıyla gerçekleştirilir. Burada *hâlis* sıfatı *Cenâb-ı Hakk'ın emirlerine ve Cenâb-ı Peygamber'in öğretisine uygun* anlamındadır. Bunların hepsi de ***emri bi-l ma'rûf ve nahyi ani-l münker*** (III/104) çerçevesi içindedir. Bu itibarla, eğer emsâl göstermek gerekirse, sırasıyla: 1) Hakk'ın kudret ve azametini tefekkür de (LXVII/1), 2) Allāh için mücâdele etmeğe niyetlenmek de (XXII/78), 3) Hakk'ın güzel isimlerini zikretmek de (XXIX/45), 4) insanlara hakkı ve sabrı tavsiye etmek de (CIII/3), 5) Cenâb-ı Peygamber'e itaat etmek de (XXXIII/21), 6) Allāh rızâsı için savaşa katılmak da (II/216), 7) namaz kılmak da (II/43) bu kabil ibâdetlere birer misâldir.

Belirli bir menâsiğe bağlı olmayan ibâdetlerin herkesin uyması gereken bir şekli yoktur. Buna karşılık, menâsiği Kur'ân ve Cenâb-ı Peygamber tarafından tesbit edilmiş olan ibâdetlerde *şekil* fevkalâde önemlidir. Kimsenin bu şekli değiştirmek hakkı ve yetkisi yoktur. Meselâ: 1) akşam namazının sünnetini farzından önceye almak husûsunda kimsenin yetkisi yoktur; 2) hac ibâdetini yerine getirirken, kimse "*Arafat'taki vakfe*" ile "*sa'y*"in yerini değiş-tokuş edemez; 3) kimse kurbanı önce yüzüp de boğazını sonra kesemez; ya da 4) oruç tutarken imsâka akşam ezânında başlayıp sabah ezânında iftar edemez. Menâsiğe bağlı bir ibâdetin şeklinde yapılan bu kabil değişiklikler, ondan, ***Allāh'ın emrettiği ibâdet olmak*** vasfını ortadan kaldırır.

Bu kabil indî şekil değişiklikleri: 1) bunları tesis eden Cenâb-ı Hakk'ın ve 2) bunları uygulatan Cenâb-ı Peygamber'in emirlerine, ve dolayısıyla da ***Kur'ân'a muhâlif*** (XLVII/33) ***şahsî ve nefsânî tasarruflardan*** başka bir şey değildir.

Bununla beraber İslâm târihinde bu gibi şekil değişiklikleri çeşitli sebeplerden dolayı maalesef vuku bulmuş ve hattâ *Sünnet* mesâbesinde bile kabûl görüp yaygınlaştırılmıştır. Bunlara: 1) 2. halîfe Ömer'in terâvih namazını 20 rek'at olarak vaz ve icbâr etmesi, 2) gene aynı halîfenin kadınların mehirlerine bir üst sınır vaz etmesi[32], 3) Muâviye'nin Cum'a namazında hutbeyi namazdan önceye alıp bunu bütün İslâm Âlemi'nde uygulatması[33], 4) Osmanlı ulemâsının 2 rek'at kılınan Cum'a namazını 16 rek'ate yükseltmesi misâl olarak gösterilebilir.

Menasiğe bağlı ibâdetlerin Kur'ân ve Cenâb-ı Peygamber tarafından belirlenmiş olan şekillerinin niçin böyle belirlenmiş oldukları hakkında bir açıklama ve-

[31] Menâsik: fiilî ibâdetleri icrâ ederken izlenecek olan sıra, usûl, yol-yordam.
[32] Halîfe Ömer bu hususta yapılan bir îtirazdan sonra bu sınırı kaldırmıştır.
[33] Bu günümüzde de böyledir.

rilmemiştir. Bu konuda yalnız yorumlar yapılmıştır. Kezâ şekle bağlı bu ibâdetlerin hangi gerekçelerle ibâdet sayıldığı hakkında da, bunların Allāh'ın emri olmalarının ötesinde, elimizde pekaz ipucu bulunmaktadır. Yorumcular ise bu konuda kendi bilgi ve tefekkür dağarcıkları nisbetinde konuya eğilmişlerdir. Bu yorumlar ise kesin ve nihaî açıklamalardan çok her bir yorumcunun o mesele hakkındaki takvâ düzeyini, hassasiyetini, bilgisini, meşrebini ve zevkini yansıtmaktadır.

Abdestin Remzî Anlamı

Müslim'in de Tirmizî'nin de hadîs külliyâtlarında Tahâret bahislerinde yer alan bir hadîsde:

> *"Bir müslüman abdest alırken yüzünü yıkadığı zaman, iki gözüyle yaptığı günahları su ile akıp gider. Ellerini yıkadığı zaman, elleriyle yaptığı günahlar su ile akıp gider. İki ayağını yıkadığında da ayaklarıyla yapmış olduğu her bir günah su ile akıp gider. Böylece o kul, küçük günahlarından ve hatâlarından temizlenmiş olarak ortaya çıkar"*

denilmektedir[34].

Bu hadîse binâen: 1) abdest almanın, aslında, *tevbe*'yi remzeden, 2) Cenâb-ı Hakk tarafından onun yerine, kullarına kolaylık olsun diye, ikāme edilen ve 3) "*Ettikleri günahların ardından tevbe edip de îmân edenlere gelince, hiç kuşkusuz o tevbe ve îmânın ardından Rabb'in Gafûr ve Rahîm'dir*" (VII/153) âyetine uyan bir ibâdet olduğunu anlıyoruz. Eğer abdest alırken bu tevbeyi zikren dile getirmiş olsaydık:

> *Rahmân ve Rahiym olan Allāh'ın adıyla, taşlanmış Şeytân'dan Allāh'a sığınırım. Hamd ancak âlemlerin Rabbi olan Allāh'a mahsûstur. O Rahmân ve Rahîmdir. Din gününün sâhibidir. Rabb'im! Ancak Sana kulluk eder ve ancak Sen'den yardım taleb ederiz. Bizleri, gazâbına muhâtab olanların ve dalâlet içinde bulunanların yoluna değil, Sen'in nîmetine erişmiş olanların yolu olan doğru yola hidâyet et. Muhakkak ki Sen Tek'sin ve Samed'sin. Doğmamış, doğurulmamışsın. Andolsun ki Sana küfüv olacak hiçbir şey yoktur. Sen'den başka ilâh yoktur, Hazret-i Muhammed de Sen'in peygam-berindir. Yâ Rabbi! Bütün bu hakîkatları gönlüme aslā silinmeyecek, aslâ solmayacak bir şekilde kazı ki Sana olan kulluğumu hakkıyle îfâ edebileyim.*
>
> *Rabbim! "Ey îman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi, başlarınızı meshedip topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın" (V/6) emr-i celîline uygun olarak, niyet ettim abdest almaya.*
>
> *Yâ Rabbi! Bu abdest esnâsında, abdestin farz ve sünnetini icrâ ederken, lûtf-i kereminle idrâkimi ve şevkimi zinde tut. Beni vehmin esiri kılıp da Şeytân'ın*

---

[34] *Bk.* Cemâl Uşşak, ***Kütüb-i Sitte'den Seçme Hadîsler***, Hadîs No. 673, s. 345Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1995.

iğvâsına bulaştırma. İbâdetimi tâat ve takvâ ile müzeyyen, aklımı ve fikrimi de Sana olan kulluğumun hâlis idrâki ile meşbu' kıl.

Yâ İlâhî! Bu abdest için lûtfettiğin su imkânından dolayı Sana hamd olsun. Su olmadığı zamanlarda toprağa teyemmümle abdest alabilma ruhsatınla biz â-ciz kullarının ibâdetimizi kolaylaştırmandaki sahâvetin ve lûtfun için de Sana hamdolsun. İşte bu ruhsat ancak, Ganiyy ve Lâtîf olan Rabb'imin kerem-indendir. Bizleri suyun fıkdânından da suyun celâlinden de esirge, yâ Hafîz!

Yâ Rabbi! Bende: kulluğumun idrâkini de, Senin benim hakkımda ezelde vermiş olduğun hükümlere kesin teslimiyet göstermemin idrâk ve irâdesini de daima zinde tut. Ve kezâ beni "Andolsun ki Biz her şeyi sudan yarattık"[35] *âyet-i kerîmesinin sırrına âşinâ kıl. Bu âyet-i kerîmenin ilâhî hükmünün ve sırrının hörmetine de, bu suyla abdestimi alır almaz, beni yeniden günahsız, ve Sana olan îmânımı da daha kuvvetli bir şekilde ihyâ ve ibkā et, ey benim Yuhyî ve Bâkî, ve de Erhame-r Râhimîn olan Rabbim!*

Abdestten sonra dahi beni Şeytân'ın, nefsin ve vehmin aldatmacalarına kanmayan; maksûdu Sen, matlûbu da Senin Rızâ'n olan; tevbelerinde ısrarlı, i-râdesi kuvvetli; Sen'in doğru yolundan ayrılmayan, hâlis merhamet ve hâlis sahâvetle müzeyyen, temiz ve mümeyyiz kullarından kıl. "Andolsun ki Sen en yüce ahlâk üzeresin"[36] *diye ta'zîz ve tebcîl etmiş olduğun Cenâb-ı Peygamber (SA) efendimizin ahlâk-ı hamîdesine benzer bir ahlâk, hilm, merhamet ve adâlet ile tezyîn et; fehâmetimi, idrâkimi, temyîzimi ve ilmimi arttır, yâ Alîm! Beni faydasız ilimlerin, faydasız bilgilerin tasallutundan muhâfaza et, ey benim Hafîz olan Rabb'im.*

Yâ Rabbi! Şu sağ elimin, fâili ya da sebebi olmuş olduğu, idrâkinde olduğum ve olmadığım ne kadar hatâ, kusur, nâkısa ve günah varsa hepsine tevbe ediyorum. Bu tevbemi kabûl et, yâ Tevvâb! Bu hatâlarımı, kusurlarımı, nâkısalarımı ve günahlarımı setret, ya Settâr! Bunları âşikâr edip de beni rezil rüsvay etme. Bunları başkalarının ızdırâblarının sebebi kılma. Akan suyun bu elimi terketmesi gibi bunların da Kirâmen Kâtibîn'in defterinden silinerek akıp gitmelerini lûtfet. Bundan böyle sağ elimi aslā harama bulaştırtma, aslā helâlden uzaklaştırtma. Elimi rahmet, merhamet, sehâvet ve adâlet aracı kıl, ey lûtfu ve keremi sonsuz, Lâtîf olan Rabb'im!

Yâ Rabbi! Şu sol elimin fâili ya da sebebi olmuş olduğu, idrâkinde olduğum ve olmadığım ne kadar hatâ, kusur, nâkısa ve günah varsa hepsine tevbe ediyorum. Bu tevbemi kabûl et, yâ Tevvâb! Bu hatâlarımı, kusurlarımı, nâkısalarımı ve günahlarımı setret, yâ Settâr! Bunları âşikâr edip de beni rezil rüsvay etme. Bunları başkalarının ızdırâblarının sebebi kılma. Akan suyun bu elimi terketmesi gibi bunların da Kirâmen Kâtibîn'in defterinden silinerek akıp gitmelerini lûtfet. Bundan böyle sol elimi aslā harama bulaştırtma, aslā

[35] (XXI/30)
[36] (XXXIII/21)

helâlden uzaklaştırtma. Elimi rahmet, merhamet, sehâvet ve adâlet aracı kıl, ey lûtfu ve keremi sonsuz, Lâtîf olan Rabb'im!

Yâ Rabbi! Yüzümü hayra çevir. Gözlerimi haramdan sakındır. Alnımı pâk ve dik tut. Yanaklarımı helâl olmayan öpücüklerden koru. Bütün bunların fâili ya da sebebi olmuş olduğu, idrâkinde olduğum ve olmadığım ne kadar hatâ, kusur, nâkısa ve günah varsa hepsine tevbe ediyorum. Bu tevbemi kabûl et, yâ Tevvâb! Bu hatâlarımı, kusurlarımı, nâkısalarımı ve günahlarımı setret, yâ Settâr! Bunları âşikâr edip de beni rezil rüsvay etme. Bunları başkalarının ızdırâblarının sebebi kılma. Suyun yüzümden akıp gitmesi gibi bunların da Kirâmen Kâtibîn'in defterinden silinerek akıp gitmelerini lûtfet.

Yâ Rabbi! Dudaklarımın, dişlerimin, dilimin, damağımın ve gırtlağımın fâili ya da sebebi olmuş olduğu, idrâkinde olduğum ve olmadığım ne kadar hatâ, kusur, nâkısa ve günah varsa hepsine tevbe ediyorum. Bu tevbemi kabûl et, yâ Tevvâb! Bu hatâlarımı, kusurlarımı, nâkısalarımı ve günahlarımı setret, yâ Settâr! Bunları âşikâr edip de beni rezil rüsvay etme. Bunları başkalarının ızdırâblarının sebebi kılma. Akan suyun bu ağzımı terketmesi gibi bunların da Kirâmen Kâtibîn'in defterinden silinerek akıp gitmelerini lûtfet. Bundan böyle dudaklarımı, dişlerimi, dilimi, damağımı ve gırtlağımı aslā harama bulaştırtma, aslā helâlden uzaklaştırtma. Bunları helâl lokmaların, helâl lezzetlerin, gıybet ve dedikoduların değil helâl ve de isâbetli sözlerin aracı kıl, ey lûtfu ve keremi sonsuz, Hafîz ve Kelîm olan Rabb'im!

Yâ İlâhî! Burnumun fâili ya da sebebi olmuş olduğu, idrâkinde olduğum ve olmadığım ne kadar hatâ, kusur, nâkısa ve günah varsa hepsine tevbe ediyorum. Bu tevbemi kabûl et, yâ Tevvâb! Bu hatâlarımı, kusurlarımı, nâkısalarımı ve günahlarımı setret, yâ Settâr! Bunları âşikâr edip de beni rezil rüsvay etme. Bunları başkalarının ızdırâblarının sebebi kılma. Akan suyun bu burnumu terketmesi gibi bunların da Kirâmen Kâtibîn'in defterinden silinerek akıp gitmelerini lûtfet ve beni kerih ve de Peygamber Efendimiz'in sünnetine uymayan kokulardan koru.

Yâ İlâhî! Sağ kolumun fâili ya da sebebi olmuş olduğu, idrâkinde olduğum ve olmadığım ne kadar hatâ, kusur, nâkısa ve günah varsa hepsine tevbe ediyorum. Bu tevbemi kabûl et, yâ Tevvâb! Bu hatâlarımı, kusurlarımı, nâkısalarımı ve günahlarımı setret, yâ Settâr! Bunları âşikâr edip de beni rezil rüsvay etme. Bunları başkalarının ızdırâblarının sebebi kılma. Akan suyun bu parmaklarımın ucundan akıp gitmesi gibi bunların da Kirâmen Kâtibîn'in defterinden silinerek akıp gitmelerini lûtfet ve sağ elimi harâma bulaşmakdan ve Peygamber Efendimiz'in sünnetine uymayan hareketlerde bulunmakdan koru.

Yâ İlâhî! Sol kolumun fâili ya da sebebi olmuş olduğu, idrâkinde olduğum ve olmadığım ne kadar hatâ, kusur, nâkısa ve günah varsa hepsine tevbe ediyorum. Bu tevbemi kabûl et, yâ Tevvâb! Bu hatâlarımı, kusurlarımı,

nâkısalarımı ve günahlarımı setret, yâ Settâr! Bunları âşikâr edip de beni rezil rüsvay etme. Bunları başkalarının ızdırâblarının sebebi kılma. Akan suyun bu parmaklarımın ucundan akıp gitmesi gibi bunların da Kirâmen Kâtibîn'in defterinden silinerek akıp gitmelerini lûtfet ve sol elimi harâma bulaşmakdan ve Peygamber Efendimiz'in sünnetine uymayan hareketlerde bulunmakdan koru.

Yâ İlâhe-l Âlemiyn! Aklımı muhafaza et. Onu Kur'ân ve Sünnet ile kayıtlandır. Onu nefsin, vehmin ve boş hayâllerin oyuncağı ve aracı kılma. Beni aklını dirâyet ve isâbetle kullanan ûlü-l elbâb, âlim ve râsih kullarından kıl. Aklımın sebeb olduğu ne kadar hatâ, kusur, nâkısa ve günah varsa hepsinden de tevbe ediyor ve senin merhamet ve şefkatine ilticâ ediyorum yâ Tevvâbü-r Rahîm! Beni münkesir kullarından kılma yâ Şâfi!

İlâhî yâ Rabbi! Kulaklarımın duyup da nefsimin hoşuna gitmiş olan ne kadar gıybet, dedikodu, iftirâ, boş lâf ve de nefsi azdıran melodiler varsa hepsine tevbe ediyor ve Sen'in merhamet ve hıfzına sığınıyorum, yâ Tevvâb! Bu hatâlarımı, kusurlarımı, nâkısalarımı ve günahlarımı setret, yâ Settâr! Bunları âşikâr edip de beni rezil rüsvay etme. Bunları başkalarının ızdırâblarının sebebi kılma. Bundan böyle bu kabil günahlara karşı irâdemi tahkim et ve bu sözleri söyleyenleri uyarmam ve hattâ gerekirse onlara karşı cihâd etmem husûsunda beni müdrîk ve muktedir kıl.

Allāh'ım! Şu ensemi harâma sırtını dönen ve helâl yastıklara yaslanan enselerden kıl. Bu kabil ne kadar hatâm, kusurum, nâkısam ve günahım varsa hepsine de tevbe ediyorum. Bu tevbemi kabûl et, yâ Tevvâb! Bunları setret, yâ Settâr! Bunları âşikâr edip de beni rezil rüsvay etme. Bunları başkalarının ızdırâblarının sebebi kılma. Bundan böyle bu kabil günahlara karşı irâdemi tahkim et ey benim Settâr, Afüvv ve Gafûr olan Rabb'im!

Ey benim, Ramâniyyet'iyle âlemleri kuşatmış olan Rabbim! Sağ ayağımın fâili ya da sebebi olmuş olduğu, idrâkinde olduğum ve olmadığım ne kadar hatâ, kusur, nâkısa ve günah varsa hepsine tevbe ediyorum. Bu tevbemi kabûl et, yâ Tevvâb! Bu hatâlarımı, kusurlarımı, nâkısalarımı ve günahlarımı setret, yâ Settâr! Bunları âşikâr edip de beni rezil rüsvay etme. Bunları başkalarının ızdırâblarının sebebi kılma. Akan suyun bu ayağımdan akıp gitmesi gibi bunların da Kirâmen Kâtibîn'in defterinden silinerek akıp gitmelerini lûtfet ve sağ ayağımı harâma bulaşmakdan ve Peygamber Efendimiz'in sünnetine uymayan hareketlerde bulunmakdan koru.

Yâ Rabbi! Sol ayağımın fâili ya da sebebi olmuş olduğu, idrâkinde olduğum ve olmadığım ne kadar hatâ, kusur, nâkısa ve günah varsa hepsine tevbe ediyorum. Bu tevbemi kabûl et, yâ Tevvâb! Bu hatâlarımı, kusurlarımı, nâkısalarımı ve günahlarımı setret, yâ Settâr! Bunları âşikâr edip de beni rezil rüsvay etme. Bunları başkalarının ızdırâblarının sebebi kılma. Akan suyun bu ayağımdan akıp gitmesi gibi bunların da Kirâmen Kâtibîn'in defterinden

silinerek akıp gitmelerini lûtfet ve sol ayağımı harâma bulaşmakdan ve Peygamber Efendimiz'in sünnetine uymayan hareketlerde bulunmakdan koru.

Allāh'ım! Almış olduğum abdesti benim, salâhıma ve felâhıma sebeb, beni de tevbelerimde ısrarlı kıl. "Ettikleri günahların ardından tevbe edip de îmân edenlere gelince, hiç kuşkusuz o tevbe ve îmânın ardından Rabb'in Gafûr ve Rahîm'dir" müjdesine binâen benim tevbemi kabûl et yâ Tevvâb! Muhakkak ki hamd ancak âlemlerin Rabbi olan Sana mahsûstur. Sen Rahmân ve Rahîmsin. Din gününün sâhibisin. Rabb'im! Ancak Sana kulluk eder ve ancak Sen'den yardım taleb ederiz. Bizleri, gazâbına muhâtab olanların ve dalâlet içinde bulunanların yoluna değil, Sen'in nîmetine erişmiş olanların yolu olan doğru yola hidâyet et. Muhakkak ki Sen Tek'sin ve Samed'sin. Doğmamış, doğurulmamışsın. Andolsun ki Sana küfüv olacak hiçbir şey yoktur. Bilirim bildiririm ki Sen'den başka ilâh yoktur; bilirim bildiririm ki Hazret-i Muhammed de Sen'in peygamberindir. Yâ Rabbi! Bütün bu hakîkatları gönlüme aslā silinmeyecek, aslâ solmayacak bir şekilde kazı ki Sana olan kulluğumu hakkıyle îfâ edebileyim. Elhamdülillâhirrabbilâlemiyn!

dememiz gerekecekti.

Görüldüğü gibi, belirli bir idrâk ve hatırda tutma yeteneği gerektiren ve en azından da 15 dakika sürecek olan bir tevbe yerine Cenâb-ı Rabbü-l Âlemiyn en çok 1 dakika süren abdest menâsiğini ikāme ederek insanlara büyük bir kolaylık lûtfetmiştir. Bu ikāme ile Cenâb-ı Rabbü-l Âlemiyn bizlere lisân-ı hâl ile sanki: "*Ey benim kullarım! İçinizde dört başı ma'mûr bir tevbeyi üstün bir idrâk ile dile getirecek pekaz kimse vardır. İşte İzzet ve Rahmet'imin bir lûtfu olarak Ben de size bu işi kolaylaştırdım. Kim ki, künhüne vâkıf olsa da olmasa da, abdestin menâsiğini gerektiği gibi yerine getirirse Ben de onu tıpkı dört başı ma'mûr bir tevbeyi üstün bir idrâk ile ifâ etmiş gibi kabûl edeceğim*" demektedir.

Kurbanın Remzî Anlamı

Kur'ân: "*Ve Biz, hayvanların dört ayaklı olanlarından*[37] *kendilerine rızık olarak takdîr ettiğimizin üstüne Allāh'ın adını zikretmeleri şartıyla, her ümmete kurban kesme ibâdetini meşrû kıldık...*" (XXII/34), ve "*Rabb'ine mahsûs olmak üzere namaz kıl ve kurban kes!*" (CVIII/2) âyetleriyle kurban kesmenin her ümmete Allāh (CC) tarafından vaz edilerek meşrû kılınmış bir ibâdet olduğunu beyân etmektedir.

Şu hâlde kurban, ancak: 1) hayvanlardan, 2) ama bu hayvanlar arasında dört ayaklı hayvanlardan, ve 3) bu dört ayaklı hayvanlar arasından da ***insanlara rızık olarak helâl ve meşrû kılınmış olanlarından*** olabilir; ve bu kurban ancak 4) Allāh'ın adı zikredilerek ve Allāh için kesilir. Buna göre: 1) nebatlardan, taşdan, toprakdan, 2) böceklerden, tavuklardan, kuşlardan, sürüngenlerden, balık ve sâire gibi deniz ürünlerinden, 3) domuzdan, ayıdan, gergedandan, filden ve benzerlerinden ve de 4) Al-

[37] *Min behîmeti-l en'âm.* En'âm: aynı türden evcil hayvanlar. Behîme: dört ayaklı hayvanlar.

lāh'ın adı anılmadan ya da Allāh'dan başka bir şeye izâfeten kesilen hayvan kurban olmaz. Bunlar yukarıdaki âyetlerin muhtevâsına aykırıdır. Hazret-i Peygamber'in (SA) devrinde kurban olarak yalnızca koyun, keçi, sığır, manda ve deve kurban edilmiştir. Kutup bölgelerinde ehlileştirilmiş olan ren geyiklerinin[38] etinin de at[39] etinin de helâl rızık, ve dolayısıyla da (XXII/34) âyetinin müsaadesi kapsamında olmalarına rağmen bunların kurban niyetine kesilmeleri husûsunda yaygın bir uygulama yoktur.

Kur'ân, mü'minleri: "*Onların etleri de kanları da Allāh'a ulaşmaz; O'na, ancak, Allāh'ın emîrlerine karşı gelen nefse engel olma irâdeniz*[40] *ulaşır. Bundan dolayı Allāh'ın, sizin hidâyetinize sebeb olanların üstünde bir ululuğa mâlik olduğunu tasdîk edesiniz diye, onları sizin tasarrufunuza vermiştir. Artık, ihsânda bulunanları müjdele!*" (XXII/37) diye îkaz etmektedir.

Buna göre, kurbanın eti de akan kanı da bizâtihî bir ibâdet mesâbesinde olmayıp yalnızca bir araçtır. ***Asıl ibâdet***, "*Kendi hevâsını kendisine ilâh (ya da put) kılarak onun emirlerine teslim olan kimseyi gördün mü? Allāh onu bilgi bakımından dalâlete uğratmıştır...*" (XLV/23) âyetinde de işâret edildiği gibi: 1) Allâh'ın emirlerine karşı gelen, 2) bu emirleri hayatın ilkeleri hâline getirmeyen, ya da 3) bu emirlere îman etmiş olsa bile bunları uygulamamakta direnen nefse ***engel olma irâdesidir***. Hâlbuki: "*Nefis, emir ve cebir altında tutucudur*" (XII/53), yâni kendi hevâ ve hevesinden başka bir şeye ve de özellikle Allāh'ın emirlerine uymamakta direnir durur. Bundan dolayıdır ki hadîslerde:

- "*En kuvvetli düşmanın içindeki nefsindir*"
- "*Cihâdın en büyüğü kişinin kendi nefsiyle, kendi hevâ ve hevesiyle savaşmasıdır*"
- "*Nefsini zelîl kılan dinini azîz kılmış olur, nefsini yükseltmeye çalışan dinini zelîl kılmış olur...*"
- "*Göğün altında Allāh'dan başka kendisine tapınılan en büyük mâbud kendisine boyun eğilen nefistir*"

denilmiştir. İşte, asıl kurban edilip hayatiyet damarınn kesilmesi gereken kurban, ya da kırılması gereken put bu nefistir.

Düşmanla cihâd (savaş) farz olduğu zaman bazı sahâbî bu sorumluluktan kurtulmayı dilemişlerdi (IX/24, 86-90). Hâlbuki Cenâb-ı Hakk, savaşa katılanların: 1) rütbe bakımından Kendi katında daha üstün olduklarını, ve 2) tarafından bir rahmet ve hoşnutlukla, içinde tükenmez nimetler bulunan cennetlere gireceklerini müjdele-

---

[38] Arabistan'da Hazret-i Peygamber'in zamanında da şimdi de ehlileşmiş geyik davarları yoktur.
[39] At eti Hanefî mezhebine göre mekruh fakat Şafî, Mâlikî ve Hanbelî mezheblerine göre mubahtır.
[40] Allāh'ın emirlerine karşı gelen nefse engel olma irâdesi: takvâ.

mişti (IX/20-21). Cenâb-ı Peygamber de en büyük savaşın (cihâd-ı ekber'in) kişinin kendi nefsine karşı açtığı cihâd olduğunu beyân etmekle nefsine karşı cihâd edenin mertebesinin diğer düşmanlara karşı cihâd edenlerinkinden daha yüce olduğunu telmih etmişti.

Diğer yandan Hazret-i İbrâhim (AS), sırf Rabb'ine olan teslimiyetini ifâde edebilmek için canı gibi sevdiği, nefsinden âdetâ bir parça olan oğlunu Rabb'ine kurban etmeye teşebbüs etmişti. Rabbü-l Âlemiyn de onun bu hâlis teslimiyetine karşılık bir koçu bu kurbanın yerine ikāme etmişti.

İşte kurban, bu sebeplerden ötürü, insanın nefsini Cenâb-ı Hakk'ın rızâsı için gene Cenâb-ı Hakk'a fedâ etmesinin bir remzidir. Bu itibarla da kurbanın aslî amacı fıkarayı infak değildir. İnfak ifâ edilen kurban ibâdetinin doğal bir yan-ürünüdür, o kadar!

Kurban ibâdetini vaz etmiş olan Cenâb-ı Hakk bizlere lisân-ı hâl ile sanki:

"*Ey benim kullarım! İçinizde kendi nefsine karşı dört başı ma'mûr bir cihâdı üstün bir idrâk ile gerçekleştirebilecek pekaz kimse vardır. İşte İzzet ve Rahmet'imin bir lûtfu olarak Ben de size bu işi kolaylaştırdım. Kim ki, künhüne vâkıf olsa da olmasa da, Benim rızâm için kurbanın menâsiğini gerektiği gibi yerine getirirse Ben de onu tıpkı nefsine karşı dört başı ma'mûr bir cihâd açmış gibi kabûl edeceğim*"

demektedir.

* * *

İLMÎ ARAŞTIRMA AHLÂKININ BAZI TEMEL SORUNLARI

Ahlâk Nedir?

Belirli bir düzene bağlı olduklarını beyân eden ya da gerçekten de bağlı olan kişilerin: 1) haksızlığa uğramamaları, ve 2) haksızlığa sebep olmamaları için uymaları gerekli olan: A) *kurallar*'ın, ve B) *davranış biçimleri*'nin oluşturdukları ***normlar*** topluluğuna o düzenin ***ahlâk sistemi*** ya da, kısaca, ***ahlâk***'ı (*etika*'sı) denir. ***Edeb*** ise "ahlâkın zorunlu kıldığı hayat tarzına uymak irâdesi ve sebâtı" demektir. Bu irâde ve sebâta sâhip kimselere de "edepli" ya da eski deyimiyle "müeddeb" denir.

Buna göre, bir ahlâk sisteminden söz edilebilmesi için hem iyi tanımlanmış bir düzenin ve hem de bu düzene bağlı olan kişilerin mevcûd olması şarttır. Şu hâlde ***ahlâk kavramı*** hem düzen ve hem de o düzene ait kişiler yönünden izâfîlik arz etmektedir. Bu gözlem ise, doğal olarak, farklı ahlâk kavramlarının var olabilmelerine ışık tutmaktadır.

Farklı ahlâk sistemlerinin biribirlerine göre durumları acaba nasıl olabilir? Bir de bunu gözden geçirelim. Farklı iki ahlâk sistemini oluşturan norm kümeleri: ya 1) biribirlerinden bağımsızdırlar (yâni bunların *arakesit kümesi* boş kümedir), ya 2) bu iki kümenin bazı normları ortaktır (yâni arakesit kümesi boş küme değildir), ya da 3) kümelerden birisi diğerinin bir alt kümesidir.

Meslâ "iblîslere mahsûs ahlâkı oluşturan normların kümesi" ile "İslâm ahlâkının normlarını oluşturan küme"nin arakesiti boş kümedir; ama musevî ahlâk normlarının kümesi ya da laik cumhuriyet ahlâkının normlarının kümesi ile islâmî ahlâk normlarının kümesinin arakesit kümeleri boş küme değildir. Buna karşılık, meselâ İslâm'da aile ahlâkını oluşturan normların kümesi Kur'ân'ın vaz etmiş olduğu ahlâk normlarının bir alt kümesinden ibârettir.

İlâhî Ahlâk ise Allāh'ın, Hâlik ve Rab olarak, mahlûkātı ile Ulûhiyet'i arasında vaz etmiş olduğu hukukun normlarıdır. Buna binâen ***kâmil din*** de, söz konusu normlara uyarak Allāh'ın ve mahlûkātının hukukuna riâyet etmek demektir.

İlim Ahlâkı

Bu kapsamda, bütün bir toplumu oluşturan fertlerin ***Toplum Ahlâkı***'ından da, belirli bir mesleğe mensûb kimselere özgü ***Meslek Ahlâkı***'ndan da söz etmek mümkündür. Meslek Ahlâkı'na batı dillerinde ***Deontoloji*** denilmektedir. Bu kelime Eski Grekçe'de "*deon*: yapılması gereken" ve "*logos*: beyân, açıklama" kelimelerinden oluşturulmuş bileşik bir kelime olup *yapılması gerekli olan görevlerin ve bunlarla ilgili kuralların açıklanması* anlamında kullanılmaktadır. Meselâ ***Tıbbî Deontoloji***, hekimlerin: 1) tıb ilmiyle, 2) diğer meslekdaşlarıyla, 3) hastalarla, 4) toplumla, 5) tıb

öğrencileriyle, 6) sağlık personeliyle, 7) tıbbî malzeme üreticileri ve satıcılarıyla, ve 8) kurumlarla olan ilişkilerindeki: A) ***ahlâkî sorumluluklarını*** ve B) bunların sınırlarını tanımlamaktadır.

İlim ahlâkı da görünüşte bir meslek ahlâkıdır ama İslâm'a göre ***İlâhî Ahlâk***'ın bir alt-kümesidir; ve hiçbir din İslâm kadar ilme değer vermiş, ilim ahlâkını ve âlimi yüceltmiş değildir. Kur'ân'ın hemen hemen 1/8 kadarını oluşturan 750 kadar âyet inananları:

1. düşünmeye,
2. tabiatı incelemeye,
3. aklı en isâbetli biçimde kullanmaya,
4. olayların sebeplerini kavramaya

dâvet ve teşvik etmektedir. Oysa Kur'ân'da insanların biribirleriyle olan sosyal ve hukukî münâsebetlerini düzenleyen yalnızca 250 kadar âyet bulunmaktadır.

Hz Muhammed'in peygamberliğini tebliğ ve tasdîk eden ilk vahyin "*Oku!*" emriyle başlamış olmasını da, inananların ilim kazanmanın yolu-yordamı konusunda Cenâb-ı Hakk'ın lûtufkâr bir işâreti olarak kabûl etmek gerekir. Nitekim İslâm Âlemi bu emre ne zaman uymuşsa parlak medeniyetlerin anası olmuş; ve ne zaman bu emri unutmuşsa her bakımdan acze düşmüştür.

Hz Muhammed dahi ilim adamlarını (*ulemâ*'yı) *Peygamberlerin vârisleri* gibi şerefli bir unvanla taltif etmiştir. O'nun ilim konusundaki yüzlerce hadîsinden şu birkaçı İslâm'da ilmin ve âlimin yeri ve değeri hakkında ne güzel müjdelerdir:

- İlmi Çin'de dahi olsa arayın; gidin elde edin! Çünkü ilim sâhibi olmak her müslümana ***farzdır***. Şüphe yok ki melekler ilim sâhibi olmak isteyenin üstüne kanatlarını gererler.

- İlim definelerdir; ve o definelerin anahtarı da sorudur. Allāh'ın rahmeti üzerinize olsun! Soru sorun! Çünkü soruda dört kişiye ecir vardır: sorana, öğretene, dinleyene ve bunları sevene.

- İlim ile mal bütün ayıpları örter.

- İlim tahsil etmeğe çalışmak dine ne güzel bir yardımdır!

- Kimse, bir ilmi yaymaktan daha üstün bir sadaka veremez.

- İlminden yararlanılan âlim, ibâdetle vakit geçiren bin kişiden daha hayırlıdır.

- İlme tâlib olan kimseye Cennet tâlib olur.

- Âlim kimseyle düşüp kalkmak, oturup durmak ibâdettir.
- Âlim ile âbid arasında yetmiş derece vardır.
- Hayırsızların en hayırsızı ilim adamlarının hayırsızı, hayırlıların en hayırlısı da ilim adamlarının hayırlısıdır.
- Âlim kimsenin yüzüne bakmak ibâdettir.
- İlmi yazın ki kaybolmasın!
- Allāh'ım, fayda vermeyen ilimden sana sığınırım!
- Rabb'm benim eşyâ hakkındaki ilmimi arttır!
- Allāh'ım, Beni ilimle zengin et, akılla ve yumuşaklıkla beze, kötülükten çekinmekle yücelt, kötü işlerde bulunmamakla güzelleştir!
- İlmin âfeti unutmaktır. Ehil olmayana ilim öğretmekse ilmi yitirmektir.
- Şüphe yok ki ilmin aşağılık kimselerden aranıp istenmesi kıyâmet alâmetlerindendir[41].

İslâm'da ilmin ve ilim sâhibi kimsenin bu derecede yüceltilmesindeki hikmet ilmin Cenâb-ı Hakk'a izâfe edilen: ***Hayat, İlim, Semi', Basar, İrâde, Kudret, Kelâm*** ve ***Tekvîn*** olarak belirlenmiş olan ***Sıfat-ı Sübûtiye***'den biri olması ve ilim sâhibi kimsede Cenâb-ı Hakk'ın bu sıfatının nûrunun tecellî etmesinden ötürüdür.

İslâm'da ilmin kaynağı ve ilmin asıl sâhibi, ilmi ezelî ve ebedî olup bütün mükevvenâtı kuşatan va Zât'ına İlim sıfatını lâyık gören Zât-ı İlâhî'dir. Cenâb-ı Hakk'ın Bakara sûresinin 255. âyetinde de te'yid ettiği gibi "*İnsanlar O'nun ilminden ancak gene O'nun müsaade ettiği kadarını kuşatabilirler*". Bu da ilmin neden bütün insanlara ve neden tümüyle verilmediğinin, neden zamana bağlı bir gelişim ve evrim içinde bulunduğunun hikmetine ve, ayrıca da, âlimin ilmiyle boş yere mağrûr olmaması gerektiğine işâret eder. Nitekim Cenâb-ı Peygamber başka iki hadîsinde:

- Âlimin sermâyesi kibirliliğini terketmektir.
- İlmiyle öğünen kimseye düşman olun!

diyerek ilmin âlimin zâtî malı değil, fakat ilmin zâtî Sâhibi tarafından kendisine tevdî edilmiş, hıyânet etmemesi gereken bir emânet olduğuna işâret etmektedir.

[41] Bu hadîs dahi ilim ehlinin ne büyük bir ahlâka sâhip olması gerektiğine ışık tutmaktadır.

İşte bütün bunlardan ötürü İslâm'da din ile ilim arasında aslā doktriner bir çelişki mevcûd olmamıştır. Hıristiyanlıkta ise din ile ilim XVII. yüzyılın başındanberi, biribirinden bağımsız ve hattâ doktrin temelinde biribiriyle çelişik iki müessese olarak algılanmış; ve bu çelişki Galileo Galilei'nin (1564 – 1642) ilmî düşüncelerinden ötürü 1633 yılında Engizisyon Mahkemesi tarafından mahkûm edilişi ile, bir ***paradigma*** (yâni bir "düşünce kalıbı") olarak Batı Düşüncesi'ne yerleşerek hıristiyan aydınlarının vicdanları üzerine ağır bir ipotek vaz etmiştir. II. Vatikan Konsili de bu Konsil'iden sonra gelen Papa'lar da bütün çağdaşlaşma (*aggiornamento*) veyâ çağdaş görünme çabalarına rağmen, bu ipoteğin kalkması için resmî hiçbir teşebbüste bulunmamışlardır.

Gerek ilgili Kur'ân âyetleri gerekse hadîsler İslâm'ın ***İlim Ahlâkı***'nın normlarının temelini teşkil ederler. Ancak, günümüze kadar, bu ahlâk başlıbaşına bir doktrin olarak ve sistematik bir biçimde ele alınıp da işlenmiş değildir. Bu ahlâk müslüman ilim adamlarının kendi kābiliyet, fehâmet ve temyîzleri çerçevesi içinde hayatlarını tanzim ve tezyîn eden bir *modus vivendi* yâni bir hayat tarzı şeklinde tezâhür edegelmiştir.

İslâm Dinine Göre
İlim Ahlâkının Temel İlkeleri

İslâm'a göre İlim Ahlâkı'nın temel ilkelerine girmeden önce Arapça'da KFR (***kefere***) masdarının etimolojik anlamının "örtmek, saklamak" olduğuna dikkati çekmek istiyorum. Bu masdar, dinî anlamda, ***Hakk'ı ve Hakîkat'ı örtmek, saklamak*** anlamını kazanmıştır. Bu kapsamda da ***âmene*** (inanmak) masdarının zıddı görünümündedir. Kefere'den türetilen ***kâfir***'in anlamları: ***inanmayan, örten, saklayan***'dır. Şu hâlde kâfir: ***Hakk'ın ve Hakîkat'ın tecellîlerini örten ve/veyâ bunlara inanmayan kimse*** demektir. ***Küfr*** ise: ***Hakk'ı ve Hakîkat'ı (hem kendi kendisinin fehâmet ve temyîzine, hem de başkalarının Hakk'ı Hakk ve Hakîkat'ı da Hakîkat olarak fehm ve temyîz etmelerine e n g e l olacak şekilde) örtüp saklamaktır***. Bu kapsamda küfrün zıddı ***sıdk*** ve kâfirin zıddı da ***sıddîk*** (her ne bahâsına olursa olsun doğru olan ve doğruyu beyân eden)dir. İslâm'da küfr haramdır; ve insanın nefsini küfrden sakınması ise ibâdet mesâbesindedir.

Kur'ân'da:

- "Allāh'a yalan isnad edenden ya da ***kendisine ulaşan doğru haberi*** yalanlayandan daha zâlim kim olabilir ki?" (XXXIX/32)

- "Sana gelen ilimden sonra eğer bazı kimselerin *yersiz isteklerine*[42] uyacak olursan, sen elbette ki zâlimlerden olursun" (II/145)

Şu hâlde bir âlim, ilmî hakîkatları nefsinin hevâ ve hevesine mağlûb olarak olduğundan başka göstermeğe yâni bunların mâhiyet ve hüviyetini örtüp sakla-

---

[42] Hevâ ve heveslerine.

mamağa kalkışmadığı sürece hem bu yönden küfrden korunmuş olur ve hem de Cenâb-ı Hakk'ın Güzel İsimleri'nden El Alîm ism-i şerîfinin gereğine göre hareket etmiş olarak o ismin tecelligâhı olmuş olur. Yâni İslâm, âlimin sıddîk olmasını taleb etmektedir. Kanaatimce İslâm'da İlim Ahlâkı'nın, üzerine inşâ edilmesi gereken en önemli ilke budur. Âlim, Cenâb-ı Hakk'ın kendisine emânet ettiği ilmi korumak ve bu emânete hıyânet etmemekle yükümlü olduğunun idrâkine sâhip olmalı ve bu nûru aslına uygun olarak yansıtması gerektiğinin idrâkini de daima zinde tutmasını bilmelidir.

Kur'ân'da:

- Ve ululanıp insanlardan yüz çevirme! Ve yeryüzünde kasılarak yürüme! Şüphe yok ki Allāh kibirlenen, övünüp duranların hiçbirini sevmez. (XXXI/18)

Hadîslerde[43] ise:

- Ümmetimin hayrlıları âlimlerdir; âlimlerin hayrlıları da merhametli olanlardır.
- Ümmetimin helâki fenâ âlimler ve câhil âbidler yüzündendir. Fenâların fenâsı *fenâ âlimler*, iyilerin iyisi de *iyi âlimlerdir*.
- Âlimler arasında öğünmek, akılsızlara kendisini göstermek ya da halkın gönüllerini çekmek için bilgi elde eden Cehennem'e yönelmiştir.
- Tamah âlimlerin kalbinden Hikmet'i giderir.
- Allāh, ilmini kendisine saklayıp gizleyene ateşten bir gem vuru.
- Âlimlerin fenâsı emîrlerin[44] ayağına gidenler, emîrlerin iyisi de âlimleri ziyâret edenlerdir.
- ... Kime bir şey belletiyorsanız ona karşı alçak gönüllü olun; cebbâr âlimlerden olmayın.
- İstediğiniz kadar okuyun! Bildiğinizle amel etmedikçe Allāh sizi mükâfatlandırmaz.
- Bildiği ile amel edene Allāh bilmediğini de bildirir.
- Az başarı çok bilgiden iyidir.
- Kıyâmet gününde en ağır azâbı görecek olanlar Allāh'ın, (sâhip olduğu) ilminden faydalanmayan âlimlerdir.
- Bilginler üç çeşittir. Birinci kısmı bilgisiyle yaşar, insanlar da onun sâyesinde rahatça, bilgisinden faydalanarak geçinirler. Bir başka kısmıysa, insanlar onun sâyesinde yaşarlar da kendisi bildiğini tutmaz, kendi kendisini helâk eder. Bir de ilmiyle yaşıyan fakat başkasını yaşatmayan, halka faydası dokunmayan bilgin vardır.
- Bilgiyi (*ehlinden*) gizleyene her şey, hattâ denizdeki balık ile havadaki

---

[43] Bu makālede, genellikle, İstanbul'da Arkın Kitabevi tarafından 1970'lerde yayınlanmış olan, Abdülbâkî Gölpınarlı'nın ***H. Muhammed ve Hadisleri*** kitabından faydalanılmıştır.
[44] Devlet erkânı ve bürokratlar.

kuş bile lânet eder.

- İlmiyle öğünen kişiye düşman olun.
- Kim "Ben âlimim" derse odur câhilin ta kendisi.
- Her kim Allāh rızâsı için tevazuu kendisine âdet edinirse Cenâb-ı Hakk onu yükseltir.
- İnsanların iki bölüğü vardır ki bunlar düzgün oldu mu bütün insanlar düzelir, bunlar bozuldu muydu bütün halk bozgunluğa düşer. Bunlar bilginler ve buyruk sâhipleridir.

buyurulmaktadır. Ayrıca Hz İsâ da:

- Ağaçlar çok ama hepsi de meyva vermez. Meyvalar çok ama hepsi de tatlı olmaz. İlimler çok ama hepsi de faydalı olmaz.

demiştir.

Buna göre âlimin hayrlısı: 1) öğünmeyi, kibri, tamahı, nekesliği, fırsatçılığı terk eden, 2) ilimlerinden faydalanan, ve 3) başkalarını da faydalandıran alçak gönüllü âlimlerdir.

Gene hadîslerde:

- Sefih (âdî) kimselerle cidalleşmek, âlimlere karşı üstünlük taslamak ve bu sûretle insanların teveccühüne mazhar olmak kasdıyla ilim tahsil etmeyiniz. Zirâ bu gâye için okuyanlar Cehennem'liktir.
- Allāh'ın en fazla buğz ettiği kimse cidalleşmede direnen kimsedir.
- İlimde cidalleşmeyi öğrenen topluluk uygulamadan uzaklaşır.
- Doğruyu bulduktan sonra cidalleşme âfetine kapılmadıkça bir topluluk doğru yoldan sapmaz.

denilmektedir.

Buna göre âlim y a l n ı z c a hakîkatı keşfe, korumaya ve inandırıcı delîlleriyle tebliğe memurdur. Âlim, hakîkatın ve bu hakîkatın yol açtığı ilmin menşei de, vasîsi de, savunucusu da değildir.

Allāh, tıpkı din söz konusu iken olduğu gibi, ilmin de menşei olmak hasebiyle onun hem vasîsi ve hem de koruyucusudur. Bu bakımdan İslâm'da ***âlimin ilmî bir gerçeği herkese kabûl ettirmek gibi bir sorumluluğu yoktur. Âlim, ilmî bir gerçeği herkese kabûl ettirmek gibi bir sorumluluğu bulunmadığının sorumluluğunu müdrîk, temkinli ve vakur olmalıdır.***

Gerçekten de cidâl insanı rakîbine üstün kılmak için her çâreyi mubah gören bir davranış biçimidir. İmâm-ı Gazalî *İhyâ-i Ulûmü-d Dîn* isimli eserinde "cidâl marazı"nın (sıpkı *safsatacılık* marazını kendilerine meslek, gâye ve hayat tarzı edinmiş olanlarda görüldüğü gibi) hased, kibir, kin, gıybet, öğünme, tecessüs, hınç, nifak, ri-

yâ, inkâr ve *hakkı-görüp-de-kabûl-etmeyerek-bile-bile-cidâle-aşırı-hırsla-sarılma* gibi büyük ahlâkî zaaflara ve bu zaaflardan doğacak olan belâ ve âfetlere nasıl yol açtığını ayrıntılarıyla izah etmiştir. Cidâlden vaz geçmenin fazîleti de şu hadîsde bildirilmektedir:

- Kim ki bâtıl (haksız) olduğunu anlayıp da cidalleşmeyi terk ederse Allāhu Teâlâ ona Cennet'in kenar yerinde bir ev ihsân eder. Kim ki haklı olduğunu bildiği hâlde cidalleşmeyi terkederse Allāhu Teâlâ ona Cennet'in en iyi yerinde bir binâ inşâ eder.

Bundan başka, Hz. Peygamber:

- İlmi yayınız, öğretiniz! Eğitim ve öğretim usûllerini kolaylaştırınız, kat'iyyen güçleştirmeyiniz! Okuttuklarınıza daima öğrendiklerini, anladıklarını, ilerlediklerini müjdeleyiniz! Öğretirken karşınızdakilerin anlayış yetenekleri az olduğunda kızıp bağırmayınız, sükût etmeyi seçiniz!
- ... Ehil olmayana ilim öğretmek ise ilmi yitirmektir.

buyurmaktadır. Gerçekten de ilim öğretilmesi konusunda ehil olmayanlar verilen ilmi kabûl edemeyecek kadar koyu câhil olan ve cehâletlerinde ısrar edenler ile kötü niyetli olanlardır. Ha Alî'nin dediği gibi: "... *Câhiller âlimlere düşmandırlar*".

Şu hâlde "öğretimi kolaylaştırma" ve "ilmi ancak ehline tevdi etmek" İslâm'ın âlime yüklediği iki önemli ahlâkî sorumluluktur.

Bugünün dünyâsında ve her çeşit süflîliği, pespâyeliği ve cehâleti fazîletlermiş gibi gösteren Medya'nın olumsuz etkilerine ve ilim ihtikârıyla "köşeyi dönme" çağrılarına rağmen nefsine ve idrâkine hâkim olarak bu ilkelere sarılabilen vakur ilim erbâbına ne mutlu!

İlim Adamı
Kime Denir?

Aslında, ilim ahlâkının bir doktrin olarak açıkça ortaya konulmasının ve üniversitelerimizde sistematik bir biçimde okutulup yorumlanmasının isâbetli olacağı âşikârdır. Bunun sâyesinde ilim adamı namzetlerini ilim ahlâkı bakımından hayrlı bir biçimde yönlendirmek ve kendilerinin ilim ahlâkına aykırı davranışlardan korunmalarına yardımcı olmak mümkün olabilecektir.

Avâmın ve Medya'nın genellikle ***bilim adamı*** diye bilip takdîm ettiği kimseler arasında, aslında: 1) bilimsel nitelikleri, 2) etkinlikleri, ve 3) ilmi idrâk ve ilim hakkında tefekkür yetenekleri yönlerinden bir *hiyerarşi* (silsile-i merâtib, derecelendirme) mevcûddur.

1. ***Bilim teknisyeni*** bu hiyerarşinin en alt düzeyinde bulunur. Bilim teknisyeni üniversite eğitiminden sonra en az yüksek lisans ya da doktora derecesini kazanmış;

bunun sonucu olarak da, ister uygulamalı isterse teorik olsun, ilmin çok dar bir alanında bir metodun uygulanması konusunda uzmanlaşmış bir kimsedir.

2. ***Bilim adamı*** ise ilmî literatürü izlemede, bilim teknisyeni düzeyinde iken üzerinde uzmanlaşmış olduğu metodu farklı alanlara uygulayabilmede, başka özgün metodlar ihdâs etmede ve uygulamada yetenek sâhibi kimsedir.

3. ***Âlim***, bilim adamlığı vasfından başka, uzmanı olduğu alanların: 1) târihine, 2) felsefesine, 3) epistemolojisine, 4) politikasına, 5) psikolojisine, 6) sosyolojisine, 7) ekonomisine, ve 7) deontolojisine de hakkıyla vâkıf olan ve bütün bu konuları global bir şekilde kuşatarak derinliğine tahliller yapabilen bir kimsedir.

4. ***Allâme*** ise birden fazla ilimde ***âlim*** olan kimseye yakıştırılan sıfattır.

5. Bilginlerin bu dört mertebesi de ***kesbî***dir; yâni insan, irâdesi ve azmi sâyesinde, çalışıp çabalamakla bu mertebelere erişebilir. Bunların üstünde ise, ancak fıtraten çok üstün yeteneklerle donatılmış olarak kâmil bir allâmenin eğitimiyle farklı bir olgunluk kazanmış ve olağanüstü derin bir sezgiyle ilmî hakîkatları aslına ihânet etmeyecek kadar sâdık bir biçimde fehm, idrâk ve temyîz edebilen, bunlardan pratik sonuçlar da çıkarabilen, hem ilmî ve hem de beşerî olgunlukları temkin, adâlet ve ihsân ile bezenmiş kimseler de vardır ki bunlara da ***hakîm*** denir.

Burada takdîm edilen bilginler hiyerarşisinde, kazanmış oldukları bilgi düzeyi ve deneyimleri dolayısıyla, kendi dar uzmanlık alanlarının dışındaki konularda en kolay yanılma tehlikesine mâruz bulunanlar: ***bilim teknisyenleri*** ile ***bilim adamları***dır. Bunlar genellikle iki-değerli Aristo mantığının kurallarını uygulamayı iyi bilirler, ve her bir olayın da somut bir sebebe bağlandığına ***îman ederler***. Hele bunlar deneysel alanda çalışan kimseler ise bu îman daha da kuvvetli olur. Zâten hepimiz daha ilkokuldan başlayarak her olayın maddî bir sebebi bulunduğuna inandırılmıyor muyuz? Pedagoji açısından ele alındığında bu, çocukluk çağı için isâbetli bir eğitim tarzıdır. Zirâ ilkokuldaki eğitimden gâye çocukları, etraflarındaki âlemde olayların biribirine bağlı olarak ve anlaşılması mümkün bir düzen içinde vuku bulduğu, yâni içinde yaşamakta olduğumuz bu âlemin ***anlaşılabilir*** ve ***anlaşılmasının da elzem olduğu*** fikrine alıştırmaktır.

İşte bu alıştırmada ***nedensellik*** (*illîyet*) ***ilkesi*** , yâni her şeyin bir sebebi bulunduğuna îman, merkezî bir rol oynar. Bu ise akıl yürütmede, mantığı isâbetli bir biçimde kullanma hasletiyle birlikte bilgi elde etmenin kapılarını açan iki anahtardır.

Ancak: 1) her şeyin belirli bir sebebi olduğuna îman etmek başka şey, 2) o sebebi fehm ve idrâk etmek başka şey, 3) o fehm ve idrâk edilen sebebi teşhis ve temyîz etmek başka şey, 4) o sebebin gerçekten de bu teşhise uygun olarak mevcûd olduğunu isbat etmek başka şey, 5) o sebebin söz konusu olayı doğuran yegâne sebep olduğunu (yâni bu sebep ile olay arasında gözden kaçmış bir sebepler zinciri bulunmadığını) isbat etmekse bambaşka şeydir.

Bilim teknisyenlari ile ***bilim adamları*** ya kendi dar uzmanlık alanlarının sınırları içinde meselenin bu cepheleriyle hiç karşılaşmamış oldukları ya da meselenin bu cepheleri kendilerini hiç ilgilendirmemiş olduğu için ***sebep*** kavramının muğlâklığı üzerinde genellikle kafa yorup araştırma yapmış kimseler değildirler. Dar uzmanlık alanlarının her günkü gözlemlerinin kendilerine telkin ettiği ***kaba*** "sebep" kavramı yalnızca onların dünyâya bakış açısını biçimlendirmekle kalmamakta, onlara, her şeyi ama her şeyi açıklayabilmenin ya da reddedebilmenin baş döndürücü kudretine sâhip oldukları serâbının karşı koyulmaz cezbesini de aşılamaktadır.

Bu cezbe onları, bazen, ilmî olarak açıklayamadıkları ya da beşer olarak karşı oldukları bazı olaylar karşısında olayı sübjektif bir biçimde ve ilim-dışı motivasyonlarla (*sâiklerle*) reddetmeğe; ya da olay apaçık ortada iken bunu, tümüyle ilim-dışı sebepler uydurarak ve uydurdukaları sebeplerin realitesini tahkik etmeğe gerek duymaksızın yalanlamağa kadar götürebilmektedir. Ve bunu yaparlarken de Gerçeği arayan ***Gerçeğin kulu ve hizmetkârı objektif bir âlim*** gibi değil de kendilerine ***inanmıyan râfızîler*** tarafından, otoritelerine karşı böylelikle işlenmiş olan *taarruz cürmünün* (Frasızcasıyla: *crime de lèse-majesté*'nin) cezâsını vermek için afaroza başvuran öfke küpü Papa'lar misâli hınçla yaparlar. Bu davranış biçimi, maalesef, akademik ortamlarda da nâdirattan değildir. Akademik ortamların dışında da bütün Türkiye bu gibi tipleri ve bu kabil davranışları (gerek bazı açık oturumlar, gerekse bazı konuların bilimsel irdelenmesi dolayısıyla) televizyon ekranlarında ibretle seyretmek fırsatını sık sık bulmaktadır.

Ancak, hemen belirtmek gerekir ki bu kabil tipler ve davranışlar yalnızca Türkiye'ye münhasır değildir. Dünyâ'nın her yerinde, bilim teknisyenleri ile bilim adamlarının bir kısmı için bu, böyledir. Bu kategorideki bilginlerin psikolojisinin marazî bir vechesini aksettiren bu kabil ***davranış bozuklukları***na biz ***Papalık kompleksi*** adını veriyoruz.

Bu davranış bir ideolojik doktrin olarak ***Pozitivizm***'in ifrâda kaçan bir deformasyonu olan ***Bilimcilik Mezhebi***'nin belirgin özelliğidir[45]. Bu mezhebin sâliklerinde görülen en belirgin *semptom*, her ama her meselenin: 1) iki-değerli Aristo mantığındaki kıyas (*sillojizm*), ve 2) nedensellik ilkesi (*illiyet prensibi*) aracılığıyla ***akılcı(!)*** ve de ***bilimsel(!)*** bir biçimde tahlil edilebileceğine ve bir çözüme kavuşturulacağına dair katı bir ***îman*** sâhibi olmalarıdır.

Mantığın iki-değerli Aristo mantığından ve hele hele kıyasdan ibâret olmadığını bilmedikleri; ayrıca ilmin bazı konularının nedensellik ilkesine uymamakta olduğu keyfiyetinden de ***sebep*** kavramının çağdaş tahlilinden ve kritiğinden de haberleri olmadığı için bu kimseleri ilmî temkin ve tetkike dâvet etmek de hep sonuçsuz kalmaktadır.

---

[45] *Bk.* Ahmed Yüksel Özemre: ***İslâm'da Aklın Önemi ve Sınırı***, 2. Baskı, Kırkambar Yayınları, İstanbul 1998, XXI. Bölüm: "*Bilimcilik*" *Dininin Âmentüsü*, s.271- 298.

İlim Ahlâkı Açısından
Pozitif İlim ve Metafizik

Lâtince kökenli ***pozitif*** kelimesinin etimolojik anlamı: ***kesin, değişime uğramaz***'dır. Müsbet kelimesi ise Arapça'da ***sübût etmiş*** yâni "*delîllere dayandırılarak kesinlik kazandırılmış*" anlamındadır. Görülüyor ki gerek Arapça *müsbet* kelimesi gerekse Lâtince kökenli *pozitif* kelimesi aynı anlama sâhiptirler. Buna göre "İlim Felsefesi"nde ***Pozitif*** ya da ***Müsbet İlimler*** delîllere dayandırılarak, *aksinin doğru olduğu gösterilinceye kadar* (yâni bir anlamda ***izâfî*** bir) kesinlik kazandırılmış bilgiler içeren ilimler hakkında kullanılmaktadır.

Bu, bir bakıma: 1) herhangi bir kimsenin kendi Muhayyele'sinin telkin edebileceği yanıltıcı ilhâmın, mâhiyetini aslā değiştiremeyeceği, 2) bu bilgileri tesbit ve idrâk edenden de, tesbit ve idrâk için yararlanılan (hisler, gözlem ve ölçü âletleri, akılyürütme kuralları... gibi) araçların tümünden de bağımsız, 3) kişilerin nefisleriyla değil ***objeler*** ile kāim olan ***objektif bilgilere dayanan*** ilim demektir.

Pozitif ilimlerin objektifliği ya Matematik'de olduğu gibi mantık kurallarının işlerliliğiyle; ya da diğer ilimlerde olduğu gibi bu mantık kurallarının işlerliliği yanında bu ilimlerin öngördükleri olayların gözlem ve ölçümlerinin mümkün hatâ sınırları içinde uyuşmalarıyla (ve ayrıca da bütün bu olguların K.R. Popper anlamında ***yanlışlanabilir*** olmalarıyla, yâni bu olguları gözlem ve ölçümler aracılığıyla yalanlayabilmenin yol-yordamının potansiyel olarak mevcûd olmasıyla[46]) temin edilir.

Binâenaleyh, ölçüme tâbî tutulamayan ya da kendisi değilse bile etkileri de ölçülüp gözlenemeyen, ***pozitif ilimlerce bilinen olaylara ircâ edilemeyen*** (*indirgenemeyen*) ya da bunlarla ilgisi kurulamayan (ayrıca, ***yanlışlanabilirlik kriteri***'ne uymayan) bilgi ve olgular pozitif ilimlerin kapsamı dışında kalır. Bunlara ***pozitif-ilim-dışı*** veyâ (Eski Grekçe'de tabiat karşılığı *füzis* kelimesinden mülhem olarak) ***fizik-dışı, fizik-ötesi*** yâni ***metafizik*** bilgiler ya da olgular denir.

İşte pozitif ilimlerin sınırları bu kapsamda belli olmaktadır. Pozitif ilimlerin, kendi alanları dışında kalan ve ***erişemedikleri*** olgu ve bilgiler için ***kendi çerçeveleri içinde*** söyleyebilecekleri bir şeyleri yoktur. Eğer bir kimse bunun aksini iddia eder de meselâ Rûh'un var ya da yok olduğunu pozitif ilimlerin çerçevesi içinde tartışmağa kalkışır ve hattâ tartışma hakkının olduğunu iddia ederse, ya pozitif ilim ile metafiziği bir ***kavram kargaşası sefâleti içinde biribirine karıştırıyor*** ya da pozitif-ilimsi

[46] Bir teorinin, bir modelin, bir senaryonun ya da bir iddianın yanlışlanabilir olması onun ilmî olmak vasfını belirleyen çok önemli bir kıstastır. Meselâ ellerinde taşıdıkları bir sarkacın salınımlarına ya da sapan şeklindeki bir ağaç parçasının titremesine bakarak arazide su arayan kişileri yalancı çıkarmanın, yalanlayabilmenin imkânı yoktur. Böyle bir kimse su bulunduğunu işâret ettiği yer kazılıp da su çıkmazsa daima *işâret etmiş olduğu yerde suyun bulunduğunu ama toprağın yeterince kazılmamış olduğunu iddia edebilecektir.* Onu yalanlayabilmek için mutlaka o yerin antipoduna kadar kazmak gerekir ki bu da pratik yönden mümkün değildir. Kezâ bir kişinin *nevropatik* olmasını S. Freud "*libido*'ya ya da *hadım olma kompleksi*'ne bağlarken A. Adler *küçüklük kompleksi*'ne, C.G. Jung ise *kollektif arketipler*'e atfetmektedir. Bu üç izah çabasının da yalanlanabilmesi mümkün olmadığından bu iddialar ilmî değil sübjektif iddialar sınıfına girmektedir.

bir görünüm altında safsata ya da sübjektif bir spekülâsyon yapıyor demektir, vesselâm! Zirâ metafizik alanına ait bir kavramın ontolojik realitesini pozitif ilim kıstaslarına göre kabûl ya da red etmeğe kalkışmak bir avuç leblebinin ağırlığını bir diyapazonun çıkardığı "lâ" notasının sesi cinsinden ölçmek kadar abestir.

Hemen ifâde etmek gerekir ki ***Metafizik*** felsefenin çok önemli kollarından biridir ama pozitif ilim değildir. Metafiziğin ayrı bir realitesi, ayrı bir değeri, ayrı bir etkinliği, ayrı bir vizyonu vardır. Bir kimse metafiziğin çerçevesi içinde kalarak pozitif ilimlerin mâhiyetiyle ilgili olay ve olguları pekālâ tartışabilir; bunun otantik bir anlamı ve değeri vardır. Ama bu durumda aslā pozitif ilim yapıyor olmaz! Fakat eğer bir kimse pozitif ilimlerin kıstaslarına dayanarak metafiziğin mâhiyeti ile ilgili olay ve olguları tartışmağa kalkışırsa artık pozitif ilim değil yalnızca pozitif ilim görüntüsü altında metafizik ve hem de semeresiz bir spekülâsyon ve hattâ safsata yapıyor demektir.

Pozitif ilimlerde objektiflik bilinci, târih boyunca, çok yavaş gelişmiştir. Objektifliği bir ***modus vivendi*** (bir hayat tarzı) hâline getirmek ise çok sıkı bir otokritiği, ve bir nefis hâkimiyetini gerektirir. Bugün bile, kendi alanlarında ne kadar başarılı olurlarsa olsunlar, bütün bilim adamlarının ilim yaparken ve hele ilmi yorumlarlarken ve de ilmin pratik sonuçlarını uygulamaya koyarlarken objektifliğe her zaman sıkı sıkıya riâyet ettiklerini savunmak mümkün değildir.

Bu zaafın sebeplerinin başında da gençlere ilim öğretirken bunlara paralel olarak bir ***İlim Târihi*** ve bir de ***İlim Ahlâkı*** derslerinin okutulmaması gelir. Bu, üniversite eğitiminin gerçekten de önemli bir prensip eksikliğidir. İlim Ahlâkı'na sâhip bir bilim adamı: hem 1) pozitif ilim ile metafiziği tefrik ve temyîz etmekte muktedir, ve hem da 2) "*ben pozitif ilim ile metafiziği şu ya da bu şekilde biribirine karıştırsam bile kimse farkına varmaz; ben de dâvâmda üstün gelmiş görünmek için bu kavram kargaşasında istediğim gibi mugālâta ve safsatayı rahatça yapar, mücâdelemi başarıya ulaştırırım*" kolaylığına sığınmayacak kadar: A) nefsine hâkim, B) ilmine karşı âdil, ve de 3) iz'an sâhibi olmak mecbûriyetindedir.

Pozitif ilimlerin izah gücünün ve sınırlarının kesinlik kazanması da metafizikten ve metafizik içerikli kavramlardan ve hattâ bir takım *mitos*'lardan (efsânelerden) arındırılması da kolay bir süreç değildir. Bugün bile, uğraştıkları ilmin değeri ve epistemolojisi üzerinde kafa yormak fırsatını bulamamış fakat çok değerli ve verimli bilim adamları dahi bu konuları kolaylıkla biribirlerine karıştırabilmektedirler.Bu durum ilim elde etmenin ne kadar zor ama ilim hakkında sağlıklı, isâbetli ve realist bir tefekkürün ise daha da zor olduğunun; böyle bir tefekkürde, temyîzin yanılma payının ve fehâmetin atâletinin ne denli büyük olabildiğinin delîlidir.

İşte bunun içindir ki ***bilim teknisyenleri*** ve ***bilim adamları***nın bolluğuna karşı ***âlimler***in yetişmesi çok daha zor ve nâdir olmaktadır.

Pozitif İlimlerin Mâhiyeti ve Sınırları Açısından Bilginlerin Ahlâkî Sorumlulukları

Pozitif ilimlerle uğraşmak için, her şeyden önce, ister açıkça isterse zımnen ikrâr sûretiyle (*yâni dile getirilmeksizin, örtülü olarak*) mutlakā:

1. Bizden bağımsız olarak var olan bir ***dış âlem***in varlığına,
2. Bu dış âlemden ***bilgi*** (informasyon) elde etmenin mümkün olduğuna, ve
3. Bu dış âlemin ***anlaşılabilir*** olduğuna, yâni bu âlemde vuku bulan olayların: ***A) tasvir edilebilir, B) izah edilebilir***, ve ***C) öngörülebilir*** olduklarına

peşînen îman etmek gereklidir. Bu asgarî îman olmazsa bu dış âlem hakkında herhangi bir ilmin kazanılamayacağı da âşikârdır.

Pozitif ilimlerin dayanmakta oldukları bu îmanın temelindeki bu söz konusu üç aksiyomun pozitif ilimlerin içinde değil sınırlarının dışında kaldığına dikkati çekmek isterim. Yâni bu üç aksiyom, kendileri hakkında, pozitif ilimlerin herhangi bir hüküm verebileceği nesneler değildir; ve bu yönleriyla de ***bunlar ilmî değil, metafizik muhtevâlıdırlar***. Bu özelliklerinden ötürü de tartışmaya, spekülâsyona ve hattâ istismâra her zaman açıktırlar.

Ancak, sırf bu îmanla pozitif ilimlerin kendiliğinden iktisâb edilemeyeceği de âşikârdır. Pozitif ilimlerin kazanılması için, önce bunların konularına giren ***nesneleri*** ve ***kavramları***: 1) açık, 2) seçik, ve 3) kesin bir biçimde ***tanımlamak*** gerekir. Bu mesele halledilip de muhtemel kavram kargaşalarının böylelikle peşînen önüne geçildikten sonra:

1. Dış âlemden bilgi (informasyon) elde etmenin yol-yordamlarının yâni ***metodolojileri***nin,
2. Bu metodolojilerin gerçeği yansıtabilmedeki isâbetliliğinin, gücünün ve sınırlarının,
3. Elde edilen bu bilgilerin biribirleriyla olan ilişkilerini (ilintileri ve sebep-sonuç ilişkilerini) ve bunları modellendirecek olan matematiksel araçların,
4. Bu araçların fizikî realiteyi yansıtabilmedeki isâbetliliğinin, gücünün ve geçerlilik sınırlarının,
5. Bunlara dayalı olarak ***teori*** kurmanın ya da ***senaryo*** üretmenin: A) metodolojisinin, B) diyalektiğinin,
6. Kurulan teorilerin gözlem ve deneylerle uyumluluğunun,
7. Bu teori ve senaryoların[47] epistemolojik değerlerinin

---

[47] Burada senaryo kavramını belirginleştirmekte yarar vardır. Senaryo: *belirli bir zaman aralığı içinde sıralanan ve biribirlerine bir şekilde bağlı olan olaylar topluluğu* demektir. ***Epistemoloji*** kapsamı içinde ise ***senaryo***: *geçmişte bir kere vuku bulmuş ve/veyâ her safhası hakkında tam ve kesin bilgi sâhibi olamadığımız olayların, olabildiğince bir sebeb-sonuç ilişkisini gözeterek, nasıl oluştuklarını* ***akla-yatkın*** *bir biçimde sıralamayı amaçlayan özel bir modeldir.*

Meselâ Evren'in bir ***Büyük Patlama (Big Bang)*** sonucu doğmuş olduğunu ve bu patlamadan sonraki üç dakika içinde bütün *temel tânecikler* ile elementlerin oluşmuş olduklarını anlatan ve bir dizi

belirlenmesi gerekir.

Görülüyor ki pozitif ilim iktisâbı için izlenmesi gerekli olan yol, aslında, her babayiğitin altından kalkamayacağı kadar olağanüstü çetin ve meşakkatli bir yoldur. Bu, hatâ kabûl etmeyen bir süreçtir. Bu süreçte en ufak bir hatâ derhâl sırıtır ve, kendisi hatâ yaptığının farkında olmasa bile, müellifini derhâl afişe eder. Bu çetin süreç hep, pozitif ilimleri ***objektif***, ve eriştiği sonuçları da: 1) bunları anlamağa, 2) kontrol etmeğe, ya da 3) bu sonuçları doğuran girişimleri tekrarlamağa muktedir kimseler nezdinde ***geçerli kılmak*** içindir.

İşte gerçek ***âlim*** olmak, bunun için, çok zordur. ***Âlim*** sıfatına gerçekten de lâyık olanlar ancak, pozitif ilimlerin iktisâbında söz konusu sürecin başından sonuna kadar her bir safhasına hakkıyla vâkıf ve hâkim olan kişilerdir. Bu sürecin yalnızca bazı safhalarına vâkıf ve hâkim olabilenler ise bilim teknisyenleri ve bilim adamlarıdır.

Pozitif ilimler sürekli evrim hâlindedir; bilim teknisyenlerinin, bilim adamlarının ve âlimlerin katkılarıyla her geçen gün daha da gelişmekte, sınırları daha da genişlemektedir. Bu kapsamda pozitif ilimler dış âlem hakkındaki son sözü söylemiş ve tabiatın bütün sırlarını da objektif bir biçimde anlaşılabilir kılmış değildirler! Hattâ tabiatın bütün sırlarının, sınırları ve metodolojileri bu türlü vaz edilmiş olan pozitif ilimler aracılığıyla çözülüp çözülmeyeceği de, Gerçek denilenin ta kendisine erişilip erişilemeyeceği de objektif bir cevâbı olmayan ***metafizik içerikli*** yâni pozitif ilimlerin kapsamı dışında kalan sorulardır.

Bu durumda pozitif ilimler erbâbına çok büyük bir ***ahlâkî sorumluluk*** düşmektedir. Gerek pozitif ilim iktisâbında, gerek pozitif ilimlerin çeşitli vechelerinin takdîminde ve yorumunda, gerekse ilmî değer yargılarında pozitif ilim erbâbı nefsânî dürtülerle değil fakat pozitif ilimlerin kendilerine kazandırmış olması gereken objektiflik, temkin ve vekar ile hareket etmelidirler. Ancak, bunun çok yoğun bir ilmî faaliyet, geniş bir görgü ve derin bir sezgiyle çok zor elde edilebilen bir haslet olduğu da

---

varayıma dayanan Lemaître-Gamow-Weinberg teorisi(!) aslında ***akla-yatkın*** bir senaryodan başka bir şey değildir. Buna alternatif bir başka senaryo da Hoyle-Gold-Bondi'nin farklı bir varsayım kümesine dayanan ***Evren'in Durağan Hâl Teorisi(!)***'dir.

Benzer şekilde, kıtaların her yıl biribirlerinden uzaklaşmasının mekanizmasını açıklamayı hedef alan Alfred Wegener'in (1880-1930) ***Kıtaların Kayması Teorisi (!)*** de ***akla-yatkın*** bir senaryodur.

Kezâ Charles Darwin'in (1809-1882) ***Türlerin Evrimi Teorisi(!)*** de bu kapsamda aslā bir teori değil yalnızca bir senaryodur.

Aynı şekilde bütün dinozorların bundan 65 milyon yıl önce pekçok hayvan ve bitki türüyle birlikte Dünyâ sahnesinden silinip gitmiş olmalarının ***akla-yatkın*** bir açıklamasını amaçlayan ***Volkanik Âfet*** varsayımına dayalı olaylar zinciri de ***Semâvî Âfet*** varsayımına dayalı olaylar zinciri de bu anlamda ve aynı sonucu açıklamaya yönelik olarak geliştirilmiş olan ve gerçeği yansıttığını ispat etmenin de reddetmenin de mümkün olmadığı yalnızca iki ayrı senaryodur.

Bir teorinin isâbetli olmasının kriteri gözlem ve deneylere uygunluğudur. Gözlem ve deneyler teorinin ***mîhenk taşı***dır. Ancak ***senaryoları bu kritere tâbî tutmak mümkün değildir***. Bundan dolayıdır ki aynı bir olayı, gözlem ve deneye uygunluk açısından değil de akla-yatkınlık açısından açıklayabilen birden fazla alternatif senaryo üretmek mümkün olmaktadır.

âşikârdır.

Ne kadar allâme olursa olsun hiçbir pozitif ilim erbâbı kendisine takdîm edilen bir konuyu ayak-üstü çatılan bilimsi görünüşünden başka hiçbir meziyeti olmayan (yâni gözlem ve deneylerle geçerliliği tahkîm edilmemiş, hayâl mahsûlü izahlar içeren) mesnedsiz teorilerle açıklamağa yeltenmek gibi beşerî ve ilmî bir zaaf sergilememelidir. Ne kadar allâme olursa olsun hiçbir pozitif ilim erbâbı ne kendisinin ve ne de ***pozitif ilimlerin bugünkü durumunun*** her konuyu açıklayabildiği ve hele bu açıklamanın da gerçeğe uyduğu vehmine ve yobazlığına kapılmamalıdır.

Gözlemler, Türkiye'de, bilim teknisyenleri ile bilim adamlarının önemli bir bölümünün kendilerine yöneltilen her soruya (kendi uzmanlık alanlarına girse de girmese de, bu soru pozitif ilimlerin bugünkü düzeyinin cevaplandırabileceği bir soru olsa da olmasa da) ***muhakkak ve bizzat bir cevap uydurmayı*** maalesef bir tutku hâline getirmiş olduklarını göstermektedir. Bir pozitif ilim erbâbı, kendisini küçük düşürmemek için, cevâbını bilmediği bir soruya cevap uydurmaktan da buna ayak-üstü çatılmış bilimsi görünüşlü temelsiz teorilere dayanan uyduruk bir izah yamamaktan da kaçınmasını bilecek kadar irâdesine hâkim, âdil, temkinli ve dürüst olmalıdır.

İlmî değeri olmayan, sübjektif bir boşboğazlıktan öteye gitmeyen ***uyduruk bir izah müsveddesi*** yerine o konuda bilgisi bulunmadığını beyân etmek ya da pozitif ilimlerin bugünkü durumunun söz konusu meseleyi ilmî ve objektif bir biçimde izah etmeğe henüz muktedir olmadığı ifâde etmek ise ilim erbâbı vasfına yakışan, ilim ahlâkına uygun, isâbetli ve selâbetli bir tutum olur. Ancak, örneklerinden görülmektedir ki nefsânî dürtüler, ilim erbâbının bir kısmının bu konuda berrâk bir bilince ve sorumluluk duygusuna sâhip olmalarına müsaade etmemektedir. Bu eksikliği ortadan kaldırmak üzere hiç değilse bütün doktora öğrencileri için ***zorunlu*** bir ders olarak ***İlim Ahlâkı*** dersinin ihdâs edilmesinin isâbetli bir tedbir olacaktır.

* * *

TÜRKİYE'NİN DİNÎ AÇIDAN HÂL-İ PÜR MELÂLİ[48]

Bugün Türkiye'deki İslâm, yüzyılların câhilâne birikimlerinin eseri olarak, bir sürü bid'at ve bâtıl îtikadlarla ağırlaşmış, dinamiğini kaybetmiş bulunmaktadır. Türkiye'miz ise islâmî ve İslâm-dışı mezhebler, otantik tarîkatlar, siyâsî veche kazandırılmak sûretiyle "mezhebleştirilmiş tarîkatlar", müslümanımsı yeni dinler ve sapık bir takım inanç sistemlerinden oluşan çok renkli bir mozaik görünümü arz atmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde de durum bundan farklı değildi. Ancak, o dönemde bunların arasında "mukaddes bir savaş" da söz konusu değildi. Devletin böyle bir "savaş"a aslā müsaade etmeyen, istikrârı koruyan bir mevkii ve gücü vardı[49].

Cumhuriyetin ilânından sonra: 1) Hilâfet'in kaldırılması, 2) tekkelerin kapatılması, 3) ne olduğu husûsunda bugüne kadar herkesin üzerindee anlaşabileceği bir tanımı verilmemiş olan lâiklik ilkesinin ilânı, ve 4) dinin ve dindarlar üzerinde görünür bir baskı uygulanması sûretiyle Devlet'in elde etmiş olduğu ***zâhirî istikrâr***, kendisinin, her an patlak verebilecek potansiyel bir istikrarsızlığın sebebi olması keyfiyetini ortadan kaldırmağa maalesef yetmedi.

Bütün bu faktörlerin Türkiye'de dinî hayatı ve tezâhürlerini geriletmek gibi bâriz bir etkisi oldu. Bununla beraber, kabûl etmek gerekir ki, aynı faktörler bu dönemde samîmiyetle dinî akîdelerine bağlı kalmış olan müslüman halkı dinî görünümlü gizli ve açık şirklerin tasallutundan da korudu.

1950'den itibâren başlayan ve gitgide güçlenen dinî tezâhürler lâiklik kavramını yavaş yavaş Cumhuriyet Halk Partisi'nin deforme, katı ve tâvizsiz anlayışından uzaklaştırarak ona bugünkü daha yumuşak ve daha gerçekçi anlamının izâfe edilmesinde müessir oldular[50]. Bu ise bastırılmış dinî hislerin çok farklı mecrâlarda ortaya çıkmasına sebep oldu. Gitgide yerleşen "dinî ifâde özgürlüğü" ise, yavaş yavaş, İslâm'a aidiyetini beyân eden ama: 1) gerek kılık kıyâfetleri, 2) gerek cemiyet içindeki konum ve davranışları, 3) gerekse îtikadları açısından farklılıklar arz eden bir takım cemaatlerin pıtırak gibi bitmesine; ve hattâ, bunların kimi zaman îtikādî alanda, kimi zaman da (maddî ve/veyâ mânevî) iktidar alanında: 1) sürtüşmelerine, 2) biribirlerini tenkidlerine, dışarlamalarına ve tekfir etmelerine yol açtı. Ayrıca, *salt ifâde özgürlüğü* adına her türlü herzenin rahatlıkla propagandasının yapılabildiği bir ortamın gelişmesi ve bazı mahfeller tarafından da teşvik edilmesi sonucu insanlarımız da gizli ve açık şirklere âdetâ irendirici sapık bir stratejinin tasallutuna mâruz kaldılar.

---

[48] Bu yazı "Sonsöz" başlığı altında ***İslâm'da Aklın Önemi ve Sınırı*** (1. Baskısı: Denge Yayınları, İstanbul, Haziran 1993; 2. Baskısı: Kırkambar Yayınları, İstanbul Mart 1998) başlıklı kitabımın son bölümünü oluşturmaktaydı. 1993'deki gözlemlerimin hâlâ geçerliliğini koruduğunu esefle müşâhede ettiğimden bu yazıyı bu kitabıma da aldım. Tek fark şimdiki başlığı ve eklenen dipnotlarıdır.

[49] Bugünlerde ise devletin çeşitli kurumlarının da katkısıyla, istikrâr uğruna, sanki böyle bir savaşı destekleyip beslemekte olduğu zehâbını uyandırmakta olduğu da iddia edilmektedir.

[50] Bu satırların 1993 yılı başlarında yazılmış olduğu unutulmamalıdır. O günlerden bugüne (Nisan 2001'e) kadar resmî makāmları işgāl edenlerde, daha çok dünyevî sebeplerden ötürü, çok büyük ***konsept*** değişiklikleri olmuştur ve el'an da olmaktadır.

Bugün ise Türkiye, maalesef: 1) teknolojinin her imkânından yararlanarak İslâm adına[51] ***Türkiye'de misyonerlik yapan***, 2) kendi îtikādlarını baskı unsuru olarak kullanan, 3) bunda başarılı olamıyorsa şiddete başvurmağa hazır ***marjinal cemaatlerin***[52] "siyâsî güç gösteri alanı" (ve eğer gerekli önlemler alınmazsa, çekişme ve savaş alanı) olmağa namzet, geniş spektrumlu bir potansiyel sergilemektedir. Bütün bu marjinal cemaatler[53] siyâsî güç olabilmenin tek şartının "önce, iktisâdî güç olmak" olduğunda hemfikirdirler. Binâenaleyh "para birikimi" onlar için ön plânda gelmekte ve, tabiîdir ki, bunları maşa gibi kullanmak isteyenler için de başlıca yemi oluşturmaktadır.

Bu marjinal cemaatlerin bir bölümü erkek ve kadınlarda çağdaş kıyâfetleri tercih ederken diğer bölümlerinde ise özellikle erkek kıyâfetlerinin 12. yüzyıl Buhâra kıyâfetlerini ya da 19. yüzyıl Osmanlı kıyâfetlerini yansıttıkları görülmektedir. ***Gene bu cemaatlerin bazılarında, neredeyse Kur'ân ve Sünnet'den daha çok önemsenen kitaplar hüküm icrâ etmekte, hattâ Kur'ân tercümesini ve Hadîs kitaplarını okumak yasaklanmaktadır. Bazı cemaatler ise "üretken değil iletken olmayı" yâni aklı kullanarak fikir üretmeyi değil de yalnızca eski kitaplardaki bilgileri nakledip taklîd ile yetinmeyi en büyük fazîlet addetmektedirler.***

Bu cemaatler hayâtiyet ve bekālarını, ***mensuplarının***: 1) mümkün olduğu kadar ***robotlaştırılmasına***[54], ve 2) Kur'ân'ın açık hükümlerine rağmen, ***aklını isâbet ve dirâyetle kullanabilenler***'den (ûlü-l elbâb'dan) ***olmamalarına*** bağlamış görünmektedirler. Bu cemaatlerde uygulanmakta olan: 1) hayat, 2) davranış, ve 3) düşünce tarzları hakkında ***kritik akl***'a aslā yer yoktur[55].

Bu cemaatlerde ***Papalık Kompleksi*** hâkimdir; yâni cemaat[56] mensupları söz konusu tarzları Kur'ân ve Sünnet[57] açısından dahi sorgulayamazlar. Cemaat ulular ne beyân ederlerse o geçerlidir; bu beyânların Kur'ân'a ve Sünnet'e[58] uygunluğu dahi tartışılamaz[59]; çünkü cemaat uluları (tıpkı Papalar için de geçerli olduğu gibi) zâten ***lâyuhtî(!)*** ve ***lâyüs'eldir(!)***. Bu bakımdan da böyle bir cemaate insisâb eden, genellikle, cemaatin "kendisine sağladığı maddî imkânların karşılığı olarak" kritik akıl!dan ve hattâ düpedüz akıl'dan vaz geçmekte, ***çağdaş köle*** olmayı peşînen kabûl etmektedir.

---

[51] Ya da herhangi bir ideoloji adına.
[52] Ya da toplulukların.
[53] Ya da topluluklar.
[54] Köleleştirilmesine.
[55] Aynısı, aklı yüceltiyor görünerekten bağımlılarını lâdinî ideolojilerin yobaz müminleri derekesine indiren zorba topluluklarda da geçerlidir. Ve bu topluluklar da bağımlılarını sağladıkları îtibar ve refahla robotlaştırmakta, köleleştirmektedirler.
[56] Ya da topluluk.
[57] Ya da savunulan ideoloji.
[58] Ya da savunulan ideolojiye.
[59] Ve böyle bir tartışma açmaya ya da itiraz etmeğe kalkışanlar cemaat ya da topluluğa mahsûs kurallar çerçevesi içinde derhâl cezâlandırılır.

Bu arada, aklı Kur'ân'ın ve Sünnet'in emrinde kılacak yerde Kur'ân ve Sünnet-'i sorgulama aracı olarak kullanan, dinde reform hayâlleri peşinde koşan, kendisini dev aynasında gören cüce müceddidler de nefs-i emmârelerinin oyununa gelerek a-zametli, kibirli bir hubb-i riyâset sergileyerek akılları ve îmanları karıştırmağa, Kur'ân'ı bir fizik kitabı derekesine ircâ etmeğe uğraşmaktadırlar.

Komünizmin çökmesiyle bunun tasallutundan kurtulmuş ve Türkî Cumhuri-yetler ile ilişkileri dolayısıyla da önemi birdenbire artmış bulunan Türkiye'nin iç hu-zûrunu şimdi tehdit eden: ***mezhebleşme marazı***'dır. Bu maraz: 1) dinî gerçeğin ve buna ek olarak da toplumsal hayatın refahının reçetesinin yalnızca ve yalnızca kendi cemaatinde[60] bulunduğunu vehmetmek, 2) bu vehmi gerçeğin ta kendisi olarak diğer cemaatlere de, mukaddes(!) savaş açmak[61] dâhil, ne bahâsına olursa olsun kabûl et-tirmeyi bir tutku hâline getirmek, ve 3) gitgide kendi yolunu neredeyse Kur'ân'a ve Sünnet'e ek bir dinî tamamlayıcı ve bütünleyici olarak görmek marazı şeklinde tezâ-hür etmektedir. Bunun nasıl mükemmel bir istikrarsızlık unsuru olabileceği ise, emîn olmalıyız ki, düşmanlarımız tarafından çok ama çok iyi değerlendirilmektedir. ***İşte Türkiye'yi önümüzdeki yıllarda bekleyen tehlike de budur.***

Böyle bir tehlikeye başkalarını dışarlayarak, tekfir ederek, dinî gerçeğin ve saadetin reçetesinin yalnızca kendi cemaatinde olduğunun kör ve taklitçi misyonerli-ğini yaparak değil ancak ve ancak aklını Kur'ân ile Sünnet'in hizmetinde isâbetle, di-râyetle, temkinle, adâletle, ihsânla, sabırla ve merhametle kullanmak yoluyla; ve İs-lâm'ın üzerine yükletilmiş olan bid'at-i seyyieleri, bâtıl îtikadları ve hurâfeleri ayık-lamak sûretiyle karşı konulabilir.

Bütün bu kabil marjinal cemaatlerin[62] ve kişilerin, Kur'ân'ın ve Sünnet'in hizmetinde, temkin ve teennî sâhibi olmalarını; 1) fehâmet, 2) idrâk, 3) temyiz, ve 4) aklı isâbet ve dirâyetle kullanma (***ûlü-l elbâb*** olma) hasleti ile donanmalarını temin eden bir hidâyete erişmelerini Hazret-i Peygamber'in rûhâniyetine ilticâ ederek Cenâb-ı Hakk'dan samîmiyetle niyâz ediyorum.

Âlemlerin Rabb'ına hamd olsun!

* * *

---

[60] Ya da topluluğunda.
[61] Son yıllarda bu vehimlerle Türkiye müslümanlarına kaç cepheden kaç türlü savaş açılmıştır! Bir kere düşünün!
[62] Ve diğer toplulukların.

İ L İ M

YANLIŞ VAZ EDİLMİŞ BİR MESELE OLARAK "*İLİMLERİN*[63] *İSLÂMÎLEŞTİRİLMESİ*" MESELESİ[64]

Pozitif İlimler'de sonuca varmada bu ilimlerin Müslüman, Hıristiyan, Mûsevî, Taoist, Budist, Manikeist, Şintoist, Teist, Politeist ve Ateist mensubları mutâbakat hâlindedirler; ve hepsi de aynı sonuçları paylaşır, aynı yol-yordamlarla aynı ya da yeni sonuçlara ulaşabilirler.

Tıpkı *Modernist Akım*'ın doğuşunda olduğu gibi, bir sömürge tebaası ezikliği kompleksiyle, içinde yaşadığı islâm cemiyetinin bütün olumsuz yanlarının bu sefer de ilmin islâmî olmamasına bağlayan marjinal bir zümre ilimlerin islâmîleştirilmesiyle İslâm Cemaati'nin bütün sıkıntılarının giderilmiş olacağı ütopyasının propagandasını yapmağa başlamış bulunmaktadır. Bu kapsamda "*İslâmîleştirilmiş(!) Pozitif İlimler*"in dindarıyla, ateistiyle, teistiyle ve politeistiyle bir olan ilmî câmiada savunucularını istihzâya muhâtab kılmaktan ve yalnızlığa itmekten başka bir mârifeti olmayan bir nifak unsuru olmaktan başka bir işe yaramıyacağı yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır.

Zâhirî fakat objektif sebebleri reddederek herşeyi Sebeb-i Ûlâ'ya bağlamak ise İslâmîleştirilmiş Pozitif İlimler'de bu ilmin mensublarını tevekkülün ötesinde bir miskinliğe sevkedecek, En Yüce Sebeb'i tanıyıp tasdik etmenin yanında ıvır zıvır sebeblerle uğraşmak onlara aşağılayıcı ve avâmî gelecektir. Ayrıca İslâmîleştirilmiş Pozitif İlimler'in yanında, bu geçerli bir moda hâline gelirse: Hıristiyanlaştırılmış, Mûsevîleştirilmiş, Taoistleştirilmiş, Budistleştirilmiş....ilh Pozitif İlimler'in zuhuru da herhâlde pek muhteşem bir manzara arz edecektir.

Tabiat İlimleri'nin kavramlarını, metodlarını, sonuçlarını göz önünde tutarak bunları kendi dinî ya da lâik ahlâk anlayışınıza ya da kendi âlem görüşünüze, kendi metafiziğinize malzeme yapabilirsiniz; bundan şahsî bir zevk alabilirsiniz; hattâ bunu bir doktrin hâline bile getirebilirsiniz. Bu sübjektif ve marjinal faaliyetinize kimse bir şey diyemez. Ama tam bir kavram kargaşası içinde, Tabiat İlimleri'nin mâhiyetini ve epistemolojisini kemâliyle hazmetmeden (*yâni bu konularda yed-i tûlâ, temkin ve teennî sâhibi olmadan*) sapı samana karıştırıp, çağımıza kadar gelen Tabiat İlimleri kavramını ırkçı bir tutumla tekfir eder de buna çâre olarak Tabiat İlimleri'ni islâmîleştirmek gibi pekçok kişinin isminin füsûnuna ve câzibesine kapılacağını ümid ettiğiniz bir harekete kalkışırsanız, ve hele hele "*Rabb'im! Benim eşyâ hakkındaki ilmimi arttır!*" diyen Cenâb-ı Peygamber'in Sünneti'ne uyarak fizikle iştigâl eden mümtaz müslüman ilim adamlarına[65] saldırırsanız[66] kendinize de temsil ettiğinizi

---

[63] Taraftarlarının yazılarına bakılacak olursa burada "İlimler"den kasıt, açıkça ifâde edilmemiş bile olsa "*Tabiat İlimleri*"dir.

[64] ***Kur'ân-ı Kerîm ve Tabiat İlimleri (Tenkidî Bir Yaklaşım)*** başlıklı kitabımda yayınlanmıştır (Furkan Yayınları, Üsküdar 1999).

[65] Söz konusu olan: İslâm Âlemi'nde ilk defa Nobel Fizik Ödülünü kazanmış olan Prof.Dr. Muhammed Abdüsselâm'dır.

zannettiğiniz cemaate ve hattâ ümmete de pekçok söz getirir ve, eninde sonunda kaçınılmaz bir biçimde, ilim üretemeden ***marjinal*** ve ***ezik*** kalmağa mahkûm olursunuz. Ayrıca Cenâb-ı Peygamber: "*İlmi Çin'de dahi olsa gidin, arayın, elde edin!*" demekle ilmin islâmileştirilmesine hiç de işâret etmiş görünmemektedir. Bundan dolayı İlmin islâmîleştirilmesi acaba bir bid'at midir?

Bu açıdan bakıldığında İlm'in ve özellikle de *Tabiat İlimleri'nin İslâmîleştirilmesi* projesi temkin ve teenniden uzak, nifaka müsait bir heves ve sofuca bir saplantıdır. Ayrıca bu konuda yazı yazanların çoğunun ilimle alâkasının bulunmadığı, ilmî bir tahsil görmüş olanların ise genç ve ilimlerini bütün vüs'atiyle ihâta edecek güçte olmadıkları da psikolog ve sosyologların üzerinde düşünmeleri gereken bir husustur.

* * *

[66] Bilgi için bakınız: Mustafa Armağan, ***İslâm Bilimi Tartışmaları***, İnsan Yayınları, İstanbul 1990, sayfa: 111-127, 211-218, 219-224, 225-230, 231-239.

OSMANLI'NIN POZİTİF İLİMLERE VE TEKNOLOJİYE BAKIŞI[67]

İlim ve Teknolojinin Zarûretlerle Motivasyonu

Milletlerin hayâtında ilim ve teknolojiyi dâima zarûretler motive etmiştir. Misâl vermek gerekirse:

- Hollanda kendisine hayat sahası açmak için okyanusdan yer kazanmaya yönelik, deniz ile arasına setler çekmenin teknolojisini geliştirmişti;
- İngiltere dâhil bütün Avrupa Hun, Ostrogot, Vizigot ve Norman işgalcilerine karşı korunmak üzere sûr ve kale inşaatını geliştirmişdi;
- Ortaçağ'da İtalya'nın ufak dukalıkları gerek biribirlerine gerekse Vatikan'a karşı hürriyetlerini muhafaza etmek için savaş teknolojilerini geliştirmişlerdi;
- A.B.D. protestan ahlâkın gereği olarak teessüs eden para kazanma hırsının dürtüsüyle ilim ve teknolojide liderliğe soyunmuştu;
- Almanya kimyâ sanayiinin hem kendi ülkesinde sosyal refaha yol açtığını ve hem de diğer ülkelerin kimyâsal ürünlerin çok iyi bir pazarı olacaklarının idrâkiyle XIX. yüzyılda ve hattâ 2. Cihan Harbi'ne kadar kimyâ sanayiinde önder olmuştu;
- Japonya Çin'in ve Rusya'nın baskılarından kurtulma çâresi olarak uzun vâdeli bir kalkınma plânıyla daha XIX. yüzyılın sonundan itibâren ilim ve teknoloji iktisâbı için A.B.D.ne kütleler hâlinde öğrenci göndermeğe başlamıştı;
- Sovyet Rusya Komünizm'in Kapitalizm'e karşı zafer kazanması gerektiğini ispat etmek için, ülkesindeki sosyal hayatın refahından ve hattâ ziraat sisteminden fedâkârlık ederek ilim ve teknoloji iktisâbına öncelik vermişti... ilh...

Osmanlı târihine bakacak olursak ilim ve teknoloji iktisâbının motive edildiği bellibaşlı iki dönemin mevcûd olduğunu görürüz. Bunlar : 1) Fâtih Sultan Mehmed'in Osmanlı tahtına ikinci cülûsuyla başlayıp III. Murad zamanında Galata'da inşâ edilmekte olan Dünyâ'nın en büyük rasathânesinin tahribine kadar, ve 2) III. Selim zamanında Mühendishâne-i Berr-i Humâyûn'un ihdâsıyla başlayıp da II. Abdülhamid'in hâlline kadar geçen dönemlerdir.

Fâtih – III. Murad Dönemi

Fâtih Osmanlılar'da ilmin pratik değerini isâbetle idrâk eden ilk pâdişahtır. Fâtih Sultan Mehmed'i ilim ve teknoloji konusunda motive eden İstanbul'u fethederek Hazret-i Peygamber'in bununla ilgili hadîsinde mathetmiş olduğu kumandan ol-

[67] ***Türk Kültürüne Hizmet Vakfı***'nın 23-24 Nisan 1999 da Söğüt'te düzenlediği "*Osmanlı Devlet Anlayışında Hoşgörünün Yansıyan Yüzü Sempozyumu*"nda tebliğ olarak takdîm edilmiştir.

mak arzusu idi. NitekimFâtih Bizans'ı ele geçirmenin harp araçlarındaki teknolojik yeniliklere bağlı olduğunu berrak bir biçimde anlamıştı.Bunun için top dökümü ve kalyon inşaatı konularında kendisi bizzat bunların hesaplarına müdâhale edecek ve döküm ve inşaat safhalarında kontrolü sürekli elinde bulunduracak kadar kendini bu işlere vermişti.

Bununla beraber İstanbul'un fethinden sonra da kurduğu medresede (yâni ü-niversitede) Matematik ve Astronomi'ye verdiği önem büyüktür. Bunun içindir ki Uluğ Bey'in asistanı meşhur matematikçi-astronom Ali Kuşcî'yi İstanbul'a dâvet etmiş ve Osmanlı mülküne adım attığı andan İstanbul'a gelinceye kadar Ali Kuşcî'ye her adımı için bir altın ödemiştir.

Fâtih Sultan Mehmed'in kendi zamanında ilim adamlarına göstermekden çekinmediği bu itibar "ilmiyye sınıfı"nın yâni devletin kadrosundaki din adamlarının kıskançlık, iğbirâr ve entrikalarına yol açmıştır. III. Murad zamanında pâdişâhın desteğiyle İstanbul'da Galata sırtlarında Dünyâ'nın o zaman için en büyük rasathânesini inşâ etmekte olan astronom Takùyyiddin'e iğbirârı ile meşhur Şeyhülislâm Kadızâde Ahmed Şemsüddin efendi III. Murad'a: "*Rasat yapmak uğursuzluk getiri; ve göğün sırlarına nüfûz etmeğe küstah bir biçimde cür'et edilmesinin tehlikesi de sonu da mâlûm ve muhakkaktır. Hiç bir devlet yoktur ki orada gök rasat edilmeye başlanmış olsun da o devlet mâ'mûr iken harâb olmamış, devletin yapısı da depremli bir şekilde değişikliğe uğramamış olsun*" meâlinde bir fetvâ vererek Pâdişâhı kararından döndürmüştür.

Bu fetvânın tahrikiyle Pâdişâh inşâ edilmekte olan rasathânenin tahrib edilmesini emreden bir hatt-ı humâyûnu Galata Voyvodası (*belediye başkanı)* Kaptan-ı Deryâ Kılıç Ali Paşa'ya verir. Takùyyiddin'in rasathânesi H. 4 Zilhicce 987'de (M.S. 1580'de) yerle bir edilir.

Bu olay Osmanlı Devleti'nde pozitif ilim adamlarının itibardan düşmelerinin ve devlet mekanizmasından uzak kalmalarının da sebebi olmuştur.

Fâtih Sultan Mehmed'den sonra Devlet'in kudreti, istikrârı ve coğrafî durumu dolayısıyla osmanlı toplumu yüzyıllar boyunca ictimaî, beşerî ve tabiî âfetlerden masûn kalmış olduğundan ve nâdir de olsa bu gibi durumlara büyük bir tevekkülle katlanmayı bir fazîlet mertebesine yükselttiğinden ilim ve teknolojinin gerekliliğini kendisine hissettirip idrâk ettirecek hiç bir sebeble karşılaşmış değildir; bu yönde hiç bir motivasyonu da olmamıştır. Osmanlı'nın ilim ve teknolojide geri kalmasısı sebebi çok kudretli ve kudretini de daha çok bilek kuvvetiyle koruyan bir devlet kurmuş olmasından yatmaktadır. Yâni Avrupa'da ilim ve teknolojinin ilerleyebilmiş olmasının sebeblerinden biri de bu kıt'adaki devletlerin Osmanlı'dan farklı bir devlet ve toplum yapısı ile farklı bir jeopolitik konuma sâhip olmasıdır.

III. Selim – II. Abdülhamid Dönemi

Biribirini izleyen askerî yenilgilerden sonra Osmanlı Devleti'nin idârî ve ictimaî ıslāhata ihtiyâcı olduğunu idrâk eden II. Mahmud'dan sonra Devlet'in ilim ve tteknoloji alanında bir atılım yapmadığı takdirde geleceğinin karanlık olacağını ilik idrâk eden pâdişâh da III. Selim'dir. Humbarahâne, Mühendishâne-i Berr-i Humâyûn hep Avrupa'dan celbedilen kıymetli hocaların himmetiyle bu dönemde kurulmuştur.

Sultan Abdülaziz, bu paralelde, Dünyâ'nın ikinci güçlü buharla müteharrik donanmasını tesis etmiştir. II. Abdülhamid her teknolojik yeniliğe açık olmuştur. E-lektrik, telgraf ve fotoğraf[68] O'nun zamanında kullanılmaya başlanmış; Bağdat demiryolu, Tıb Fakültesi ve bir takım meslek okulları O'nun zamanında faaliyete geçmiştir.

Osmanlı'nın Teknolojide Kaçırdığı Önemli Fırsatlar

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde, en azından, olağanüstü üç teknolojik gelişme vuku bulmuştur. Fakat ne yazık ki bunların arz ettikleri teknolojik ve stratejik önem aslā idrâk edilememiş ve bunlara yalnızca merakı tahrik eden tuhaf eğlenceler nazarıyla bakılmıştır.

Bunlardan biri Evliyâ Çelebî'nin (1611-1682) meşhur ***Seyâhatnâme***'sinde takdîm etmiş olduğu gibi Hezârfen Ahmet Çelebi'nin Leonardo da Vinci'nin tasarımından mülhem, kendi imâlâtı olan iki kanat aracılığla İstanbul'da Galata Kulesi'n-den Boğaz'ı aşıp 3,5 km uçarak Üsküdar'da Doğancılar mevkiinde bugün kendi ismiyle anılmakta olan mahalleye inmesidir. Olay Sultan IV. Murad'ın gözleri önünde cereyân etmiş; Pâdişâh Hezârfen Ahmet Çelebi'yi ödüllendirmekle birlikte "bilkuvve tehlikeli bir adam olduğu" inancıyla kendisini Cezâyir'e sürmüştür.

Seyâhatnâme'de anlatılan bir başka ve farklı uçuş olayının kahramanı da Lagarî Hasan Çelebî'dir. Bu zât da gene Sultan IV. Murad'ın kızlarından birinin doğumu münâsebetiyle tertib edilen şenliklerde 50 okka kadar "*barut mâcunu*" ile ateşlenen yedi kollu bir fişeğe bağlı olarak göğe yükselmiş; fişek maksimum yüksekliğe erişince de, tıpkı Hezârfen Ahmed Çelebî gibi, paraşüt niyetine kullandığı iki yapay kanat yardımıyla süzüle süzüle olayı seyreden pâdişâhın huzûruna inerek ona 4. semâdaki Hazret-i Îsâ'dan selâm getirdiğini arz ederek Sultanla şakalaşmıştır. Sultan IV. Murad her nedense Lagarî Hasan Çelebî'yi Hezârfen Ahmed Çelebî gibi "bilkuvve tehlikeli bir adam" olarak görmemiş ve onu Sipâhi Ocağı'na alarak ödüllendirmiştir.

Osmanlı'nın geliştirdiği bir başka teknoloji hârikası ise Tersâne-i Âmire'nin kumandanı İbrâhim Paşa'nın Sultan III. Ahmed'in çocuklarının 3 Aralık 1717 târi-

[68] Sutan II. Abdülhamid'in Osmanlı memâlikinin her yöresinde çektirmiş olduğu 300.000 kadar fotoğraf İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphânesi'nde muhâfaza edilmektedir.

hindeki sünnet düğünleri münâsebetiyle imâl etmiş olduğu timsah şeklindeki denizaltıdır. Sarayburnu'nda yapılan sünnet düğünü sırasında bu timsah şeklindeki denizaltı birkaç kere suya dalıp başka yerlerden su yüzüne çıkmış ve en sonunda kıyıya yanaşarak ağzını açtığında ağzında zuhur eden üç çengi raks ederek pâdişâhı ve hazır bulunanları eğlendirmişlerdir.

Ne yazıktır ki bu üç teknolojik gelişmenin de Osmanlı tarafından kadr-ü kıymeti ve özellikle de askerî açıdan arz etmekte olduğu büyük stratejik önem hiç mi hiç idrâk edilememiş ve bütün bunlara yalnızca tuhaf birer eğlence gözüyle bakılmıştır.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde pozitif ilimleri ve teknolojiyi gerçekten de güçlü bir biçimde motive eden unsur Fâtih Sultan Mehmet'in İstanbul'u zabtetme arzusu olmuştur. Fâtih'den sonra bu motivasyon çeşitli sebeblerden ötürü kaybolmuştur. Osmanlı Devleti'nin gücü böyle bir motivasyonun bir daha ortaya çıkmasına uzun müddet engel olmuştur.

III. Murat'ın Galata Rasathânesi'ni yıktırması pozitif ilim adamlarının ve pozitif ilmin, gelişmekte olan ilmî zihniyetin ve ilim tradisyonunun Osmanlı Devleti'nden silinmesine yol açmıştır. III. Selim ile başlamış olan ve günümüze kadar sürmüş olan çabalar ise daha çok bizlerle arayı açmış olan Batı'nın ilim ve teknolojisini yakalamak değil izleyip yakalamaya çalışmak şeklinde tecelli etmiş bulunmaktadır.

Bu arada çağ açabilecek, Osmanlı'ya özellikle savaşta büyük üstünlük sağlayacak olan kanatla uçmak, füzeyle göğe yükselmek ve denizaltı gibi icâdlar ise stratejik önemi idrâk edilmeksizin ancak düğünlerde hokkabazların yanında merakla seyredilecek tuhaflıklar olarak kalmıştır. İşin en acı yanı da işte budur!

* * *

TABİAT İLİMLERİ'NİN MÂHİYETİ, DAYANAKLARI, DİYALEKTİĞİ VE SINIRLARI[69]

İlim Nedir ve Ne Değildir?

Evren'de vuku bulan olaylar hakkında: **1)** gözlemler, **2)** deneyler ve **3)** tefekkür sonucu elde edilip biriken ***bilgi***'lerden hareketle ve kişiden kişiye değişmeyen (*objektif*) ***metotlar*** (*yöntemler, yol-yordamlar*) aracılığıyla "***yeni ve objektif bilgi üretimi***"ne ***ilim*** adı verilir. Bu kapsamda, meselâ: Matematik, Astronomi, Hukuk, Paleontoloji, Mikroekonomi, Ortodonti ... birer ilimdir.

Ama kendine özgü bir yolu-yordamı olmasına rağmen *bilgi üretmediği için* meselâ Fotoğrafçılık bir ilim değil fakat bir takım reçetelerin usûlünce uygulandığında tatminkâr sonuçlar veren bir meslektir. İç-Mîmarlık da böyledir. Kezâ, gene kendilerine özgü birer yolu-yordamı olmalarına rağmen: *objektif bilgi üretmediği için* Psikanaliz de, *objektif ve realiteye uygun bilgi üretemedikleri* için Astroloji de Hurûfîlik de, bu anlamda, birer ilim değildir.

Bu kapsamda hadîs küllîyatları yumağı da bir ilim değil yalnızca bir "hadîs bilgisi yumağı" oluşturmaktadır. Buna karşılık, hadîslerden hareket ederek mezheb imamlarının vaz etmiş oldukları ***farklı metotları izlemek sûretiyle bunlardan sonuçlar çıkarmak*** demek olan Fıkıh başlıbaşına bir ilimdir. Bununla beraber Araplar, geleneksel ve tabiî ***Epistemoloji'nin aksine*** olarak, belirli bir konudaki bilgi birikimini "İlim" diye nitelendiregelmişlerdir.

Kuvantum Mekaniği'nin "Kopenhag Ekolü Yorumu" ve Rölâtivite Teorisi'nin dayandığı denklemlerin (fiziksel olmadığı gerekçesiyle elenen fakat bâzıları tarafından teorik bir fikir cimnastiğine konu edilen) ***sübût etmemiş spekülâtif bazı çözümleri*** gözardı edilirse, bütün ilimlerde yeni bilgi üretilirken klâsik iki-değerli mantığın temel ilkelerine dayanılır. Bu, eğer öncüllerinin seçiminde bir yanlışlık yoksa, onların objektifliklerinin de vaz geçilmez garantisidir.

İlim insanların üzerinde sehhâr bir etkiye sâhiptir. Bu sebebden olsa gerek çoğu kere bir san'atin, bir mesleğin ya da bir uygulamanın "ilim" diye takdim edildiği çok sık rastlanılan hatâlardandır.

İlim ***objektif*** nitelikte olur. Yâni bir ilmin vardığı sonuçlar ve bu sonuçlara varış için gerçekleştirilen aşamalar yeterince aklî ve fikrî olgunluğa ve ilmî metotlara ve bunları uygulama imkânlarına sâhip kimseler tarafından aynı şekilde algılanır. Bu bağlamda bir "Rüyâ İlmi"nden söz etmenin bir anlamı yoktur. Kezâ Târih de eğer bir olaylar ve târihler dizisi olarak algılanır ve uygulanırsa bir ilim değil yalnızca bir

[69] ***Kur'ân-ı Kerîm ve Tabiat İlimleri (Tenkidî Bir Yaklaşım)*** başlıklı kitabımda yayınlanmıştır (Furkan Yayınları, Üsküdar 1999).

"bilgi birikimi" olur. Ama bu "bilgi birikimi" eğer târihî olaylar arasındaki sebebleri ya da en azından korrelâsyonları ortaya koyan ***özel bir yorum metoduyla donatılırsa*** işte o zaman bir "Târih İlmi"nden söz edilebilir.

Pozitif (*Müsbet*) İlim Nedir?

Lâtince kökenli ***pozitif*** kelimesinin etimolojik anlamı: ***kesin, değişime uğramaz***'dır. Müsbet kelimesi ise Arapça'da ***sübût etmiş*** yâni "*delillere dayandırılarak kesinlik kazandırılmış*" anlamındadır. Görülüyor ki gerek Arapça *müsbet* kelimesi gerekse Lâtince kökenli *pozitif* kelimesi aynı anlama sâhiptirler. Buna göre "İlim Felsefesi"nde ***Pozitif*** ya da ***Müsbet İlimler*** delillere dayandırılarak, *aksinin doğru olduğu gösterilinceye kadar*, kesinlik kazandırılmış bilgiler içeren ilimler hakkında kullanılmaktadır.

Bu, bir bakıma: **1)** herhangi bir kimsenin kendi Muhayyele'sinin telkin edebileceği yanıltıcı ilhâmın, mâhiyetini aslā değiştiremeyeceği, **2)** bu bilgileri tesbit ve idrâk edenden de, tesbit ve idrâk için yararlanılan (hisler, gözlem ve ölçü âletleri, akılyürütme kuralları... gibi) araçların tümünden de bağımsız, **3)** kişilerin nefisleriyla değil ***objeler*** ile kāim olan ***objektif bilgilere dayanan ilim*** *demektir.*

Bütün ilimler arasında Pozitif İlimler'in özel bir yeri vardır. Pozitif İlimler: **1)** Matematik ve Rasyonal Mekanik gibi sâdece ***istidlâlî*** (*yâni gözlem ve deneylere baş vurmaksızın bunlardan tamâmen bağımsız bir biçimde, iyi tanımlanmış kavramlardan ve temel bir takım varsayımlardan yalnızca mantık kurallarına uygun sonuçlar çıkarmağa dayanan türden*) ***ilim*** olur; **2)** ya da Fizik, Kimya, Astronomi, Moleküler Biyoloji, Jeofizik ... gibi gözlem, deney ve ölçümlere dayanan ***Tabiat İlimleri*** olur.

Tabiat'ı konu alan Pozitif İlimler'in ***Fiziksel Realite***yi objektif olarak yansıtması şarttır. Bunun böyle olup olmadığı ise bu ilimler çerçevesinde yapılan Tabiat'ın tasvîrinin ***Tabiat'ın Fiziksel Realitesi*** ile uyumlu olup olmadığının tesbitiyle mümkündür. Bu da Pozitif İlimler'de "***ölçüm sorunu***"nun önemine delâlet eder. ***Tabiat İlimleri'nin belirli bir olay için teorik olarak öngördüğü rakkamsal sonuç fiziksel bir ölçümle te'yid edilmeli*** yâni ***sübût etmelidir***.

Tabiat İlimleri'nde, bir nesne hakkında belirli şartlar altında yapılan bir gözlem ya da bir ölçümün sonucuna "***bilgi***" (ya da *informasyon*) diyoruz. Bilgilerden oluşan bir "bilgi yumağı", ne kadar büyük olursa olsun kendi başına aslā bir ilim oluşturamadığı gibi anlamlı ya da ***ilmî*** bir sonuca da yol açmaz. Bir bilgi yumağından ilmî bir sonuç çıkartmak için:

1) Bu bilgiler arasında bulunması gerekli bağıntıların vaz edilmesi,
2) Bunlardan hareketle bir sonuca götürecek bir mantıkî ya da matematiksel sürecin yâni bir metodun, yol-yordamın tanımlanması gerekir.

Meselâ belirli bir kavşaktan geçen bütün taşıt araçlarını gözlemleyelim. Bunları cins ve markalarına göre kavşaktan geçişlerinin târihlerini ve zamanlarını kayde-

delim. Böylece kısa zamanda gitgide büyüyen bir bilgi yumağı elde ederiz. Bu yumak bu çiğ hâliyle bize hiçbir anlamlı sonuç temin etmez. Ama eğer bunlar arasından kavşakta vuku bulan trafik kazâlarına sebeb olanları ayıklayacak (*1. yöntem: ayıklama*) ve meselâ *X, Y, Z* marka otomobillerin sebeb olduğu trafik kazâlarına İhtimaller Hesabı yöntemlerini uygulayacak olursak (*2. yöntem: İhtimaller Hesabı'nı uygulama*) *X, Y, Z* marka otomobillerin o kavşakta trafik kazâsına mâruz kalması ihtimâlini elde eder ve buradan da söz konusu kavşakta hangi marka otomobilin kazâ riskinin daha az olduğu hakkında anlamlı ve ilmî bir sonuca ulaşırız.

Tabiat İlimleri'nin Sınırları

Tabiat İlimleri'nde hedef: ***olayların açıklanması***dır. Bu açıklama tepeden inme bir açıklama değil aklî melekelere dayanan bir çaba sonunda kazanılmış aklî ya da ***rasyonel*** niteliği ağır basan bir açıklamadır. Bu açıklama: **1)** ***tutarlı*** (*yâni çelişkilere yol açmayan*), ve **2)** ***objektif*** (*yâni yalnızca açıklamayı yapan şahsın değil aklî melekelerine sâhip ve konuya âşinâ herkesin anlamasını mümkün kılan*) bir tarzda, ve ayrıca da **3)** (*bilineni bilinmeyene değil*) bilinmeyeni bilinene ***indirgeyerek*** yapılmalıdır.

Böyle bir açıklamada ***sebep*** kavramı, genellikle, merkezî bir rol oynar. Her olayın kendisinin zuhuruna yol açan ve "*bu olayın sebebi*" olarak isimlendirilen bir ya da birçok sâikinin bulunduğuna îman "***Nedensellik*** (*İllîyyet*) ***İlkesi***"nin ifâdesidir.

Tutarlılık, objektiflik ve nedensellik Tabiat'ın açıklanması sürecinin temelindeki ***diyalektik*** çabanın vaz geçilmez unsurlarıdır ama bunlar da yeterli değildir. Bu diyalektiğin *olmazsa olmaz* bir başka unsuru da, aşağıda tartışacağımız, ***model*** kavramıdır. Model, Tabiat olaylarının tutarlı bir biçimde içine oturup oturmadığı ***araştırılan*** bir şablondur. Bu şablon ilim adamının ilminin, sezgisinin ve hayâl kudretinin ürünü olan teorik bir şablondur. Olayların ***mâkul*** bir biçimde bu şablona uyup uymadıkları gözlem ve ölçümlerle araştırılıp tesbit edilir. Yalnız dikkat edilmesi gereken önemli bir husus da olayların bu şablona mâkul bir biçimde uymaları keyfiyetinin Fiziksel Realite'yi zorunlu ve sâdık bir biçimde yansıtmaya yetmediğidir. Ayrıca: **1)** bu şablonun olayların nasıl gelişecekleri hakkında bir ipucu verip vermediğine, **2)** yeni olayları öngörüp görmediğine, ve **3)** eğer öngörüyorsa bu ***öngörünün gözlemler ve ölçümlerle te'yid edilip edilmediğine*** de bakılır. Yâni bir modelin ***geçerli*** olabilmesi için daima gözlem ve ölçümlerle uyumlu ve tutarlı olması gereklidir. Bu bakımdan ilim adamı kapalı bir gecede elinde bir mumla Büyük Sahra Çölü'nde yolunu ve yönünü tâyin etmeğe çalışan bir kimse gibidir. Elde ettiği sonuçlar ise hep ***Fiziksel Realite***'nin kırıntılarıdır.

Tabiat İlimleri yukarıda ilim adı altında topladıklarımızın özel bir alt-kümesidir. Tabiat İlimleri'ni karakterize eden:

1) "*Her olayın bir sebebi vardır*" şeklinde ifâde edilebilecek olan "***Nedensellik*** (*İllîyet*) ***İlkesi***",

2) "*Aynı şartlar altında tekrarlanan her deney daima aynı sonuçları verir*" şeklinde ifâdesini bulan "***Belirlilik*** (*Determinizm*) ***İlkesi***[70]",

3) "*Her olayı karakterize eden ve ancak ölçümle tesbit edilen fiziksel büyüklükler vardır*" şeklinde ifâdesini bulan "***Ölçülebilirlik İlkesi***",

4) "*Tabiat İlimleri'nin sonuçları kendi içlerinde çelişkili olamaz*" şeklinde ifâde edilebilecek olan "***Tutarlılık*** (ya da *Çelişmezlik*) ***İlkesi***" ve

5) "*Tabiat İlimleri'nin sonuçlarının yanlış olup olmadıklarının test edilebilmesine imkân veren bir yol-yordam mevcûd olmalıdır*" şeklinde ifâde edilebilecek olan "***Yanlışlanabilirlik*** (ya da *K.R. Popper*) ***İlkesi***"[71]dir.

Bu ilkelere uymayan ilim
bir Tabiat İlmi
değildir.

Yâni bir bakıma, Tabiat İlimleri'nin:
1) sınırlarını ve 2) *epistemolojik* kapsamını
bu beş ilke belirlemektedir.

Fiziksel Realite'nin idrâki işte ancak bu çerçeve içinde mümkün olabilmektedir. Aslında Tabiat İlimleri'nde Fiziksel Realite'yi olduğu gibi yansıtmaya eşdeğer olan ***objektiflik bilinci***, Târih boyunca, çok yavaş bir biçimde gelişmiştir. Tabiat İlimleri'nin mâhiyetlerinin sınırlarını çizmek ve konusunu bir takım *mitoslardan* ve *hurâfelerden* temizlemek yüzyıllar almıştır. Objektif düşünmeyi bir *hayat tarzı* hâline getirmek ise: **1)** her an zinde ve acımasız bir otokritiği, **2)** bir otokontrolu, ve **3)** nefse hâkimiyeti gerektirmektedir. Bugün bile, kendi uzmanlık alanlarında ne kadar

[70] Belirlilik İlkesi yalnızca atom-altı boyutlar söz konusu olduğunda yerini Heisenberg'in ***Belirsizlik İlkesi***'ne bırakmaktadır. Ancak bu ilkenin ortaya koyduğu epistemolojik problemlerin önemli bir bölümü hâlâ tatminkâr çözümlere kavuşturulabilmiş değildir. Onun için burada bu ilke ile ilgili spekülâsyonlara girmekten imtinâ ediyoruz.

[71] Ellerinde tuttukları sapan şeklindeki dalların ortak ucunun titremesiyle bulundukları yerin altında su örtüsü bulunduğunu iddia eden su arayıcılarını göz önüne alınız. "Burada su var" diye kazdırdıkları yerde ne kadar derine gidilirse gidilsin su bulunmazsa bunlar aslā suçu kabûl etmezler: "Ben burada su var dedimse su vardır; daha derin kazın!" derler. Onların bu iddialarını peşinen de sonradan da yalanlayacak hiç bir yol yordam yoktur. Toprak ne kadar kazılırsa kazılsın su çıkmazsa suyun daha derinde bulunduğunu yalanlamak için (*sofistike Jeofizik yöntemlerin dışında*) bir yol-yordam yoktur. Bu iddialar Tabiat İlimleri'nin kriterleri açısından itibar edilecek iddialar değildir.

Buna karşılık Einstein'ın Genel Rölâtivite Teorisi'nin sonuçlarından biri olan "Işığın kütleli gök cisimlerinin yanından geçerken bir doğru boyunca değil de bir eğri boyunca hareket edeceği" iddiasını göz önüne alalım. Bunun yanlışlanabilmesi için uygun bir yol-yordam A. Eddington tarafından düşünülüp uygulanmıştır. Eddington 1919 da vuku bulan bir tam Güneş tutulmasında Güneşin civârındaki yıldızların fotografını çekmiş ve sonra bunu aynı yerin geceleyin çektiği fotografıyla mukāyese ederek her iki fotograftaki aynı yıldızların imajlarında kayma olduğunu tesbit etmiş ve bu sapmaları ölçerek bunların teorinin öngörmüş olduğu sapma kadar olduğu sonucunu elde etmiştir.

başarılı olurlarsa olsunlar, Pozitif İlimler'le uğraşan kimselerin ilim üretirken ve hele ilmî sonuçları yorumlarken objektifliğe her zaman sıkı sıkıya riayet edebildiklerini iddia etmek mümkün değildir.

Şu hâlde ölçüme tâbî tutulamayan veyâ kendisi değilse bile etkileri de gözlenemeyen veyâ ölçülemeyen, Tabiat İlimleri'nce bilinen olaylara ircâ edilemeyen yâhut da bunlarla objektif bir biçimde ilgisi-ilintisi tesis edilemeyen ve yanlışlanabilmeleri için bir yol-yordam bulunmayan bilgi ve olgular Tabiat İlimleri'nin kapsamı dışında kalmaktadırlar. Bu kabil bilgi ve olgulara (eski Yunanca'da *Tabiat* karşılığı φησις = *füsis*, ve *ötesi* karşılığı μετα = *meta* kelimelerinden esinlenerek) fizik-dışı, fizik-ötesi yâni ***meta-fizik*** bilgi ya da olgular denir.

Tabiat İlimleri'nin sınırları böylece belli olmaktadır. Tabiat İlimleri'nin kendi alanları dışında kalan ve erişemedikleri olgu ve bilgiler için ***kendi çerçeveleri içinde*** beyân edebilecekleri bir şeyleri yoktur. Eğer bir kimse bunun aksini iddia ederse, meselâ Rûh'un var ya da yok olduğunu yâhut da Rûh ile bedenin etkileşmelerini Tabiat İlimleri çerçevesi içinde tartışmağa kalkışır ya da tartışabileceğini iddia ederse ya Tabiat İlimleri ile Metafizik disiplinini bir ***kavram kargaşası*** içinde biribirine karıştırıyor ya da tabiat-ilimsi bir görünüm sergileyerek ***safsata*** yapıyor demektir. Zîrâ Metafizik alanına ait bir kavramın ***ontolojik gerçeği***'ni Tabiat İlimleri kıstaslarına göre kabûl ya da reddetmeğe kalkışmak bir avuç leblebinin ağırlığını bir diyapazonun verdiği ***lâ*** notasının frekansı cinsinden ölçmeğe kalkışmak kadar abestir.

Hemen ifâde etmek gerekir ki ***Metafizik*** Felsefe'nin önemli dallarından biridir ama bir Pozitif İlim değildir. Metafizik ayrı bir değere, ayrı bir etkinliğe sâhiptir. Bir kimse Metafizik çerçevesi içinde kalarak Pozitif İlimler'in mâhiyetleriyle ilgili olay ve olguları pekālâ tartışabilir; bunun bir anlamı vardır. Ama bu takdirde aslā Pozitif İlim yapıyor olmaz! Fakat eğer bu kimse Pozitif İlimler'in kıstaslarına dayanarak Metafizik disiplininin mâhiyetiyle ilgili olay ve olguları tartışmağa kalkışırsa artık Pozitif İlim değil, yalnızca Pozitif İlim görüntüsü altında düpedüz Metafizik ve semeresiz bir spekülâsyon ve hattâ çoğu kere de safsata ya da mugālâta yapıyor demektir.

Pozitif İlimler'in gücünün ve sınırlarının kesinlik kazanması, ayrıca Metafizik'den, metafiziksel kavramlardan ve metafiziksel söylemlerden arındırılması hiç de kolay gerçekleştirilebilen bir süreç değildir. Bu alanda ***vehmin*** çoğu kere ilmin önüne geçtiğine şâhid olunmaktadır. Yalnız Türkiye'de değil bütün Dünyâ'da da, TV istasyonlarında ve yazılı medyada şahsî vehimlerini ciddî ciddî hâzâ ilmî sonuçlarmış gibi takdîm eden nice (aslında, kendi alanlarında, gerçekten de) kıymetli uzmanlar arz-ı endâm etmeğe devam etmektedirler. Bununla ilgili olarak, sâdece, 1986 Nisan'ında vuku bulmuş olan Çernobil Nükleer kazâsı sonrası ile 1999 Ağustos'unda vuku bulmuş olan Marmara depremi sonrasını hatırlamak yeter!

Bugün bile mensûbu oldukları Tabiat İlmi'nin değeri, sınırları ve epistemolojisi üzerinde kafa yormak fırsatını bulamamış fakat değerli ve verimli nice ilim adamı Tabiat İlimleri ile Metafizik konularını rahatlıkla biribirine karıştırabilmektedir-

ler. Bu ise Pozitif İlimler'in iktisâbının ne kadar zor, ama Pozitif İlimler hakkında sağlıklı ve gerçekçi bir tefekkürün ise bundan da daha zor olduğunun, böyle bir tefekkürde insanın idrâkindeki atâletin ve temyiz melekelerinin yanılma payının ne denli büyük olabildiğinin delîlidir.

Aslında Tabiat İlimleri'nin temelinde de bir takım îmânî umdeler (*dogmalar*) bulunmaktadır. Bunlara zımnen ya da açık bir şekilde îmân etmedikçe Tabiat İlimleri'ni inşâ etmek mümkün değildir. Bunun için mutlakā: **1)** bizden bağımsız olarak bizim dışımızda var olan ***maddî bir âlemin*** varlığına, **2)** bu maddî âlemden bilgi (*enformasyon*) elde etmenin mümkün olduğuna, ve **3)** bu maddî âlemin ***anlaşılabilir*** olduğuna, yâni bu âlemde vuku bulan olayların: **A)** tasvîr edilebilir, **B)** açıklanabilir, ve **C)** öngörülebilir olduklarına peşînen imân etmek şarttır. Bu îmân olmazsa bu maddî âlem hakkında bilgi kazanılamayacağı âşikârdır.

Tabiat İlimleri tümüyle maddî yâni objektif bir biçimde *ölçülebilme özelliği olan* bir âleme dayanır ve bu âlemin düzenini ve bu düzenin uymakta olduğu kuralları: **1)** araştırır, **2)** keşfeder, ve **3)** tahkik eder.

Bu bağlamda, XX. yüzyılın en büyük teorik fizikçilerinden biri olan Albert Einstein (1879-1955) Tabiat İlimleri'nin temelindeki bu dogmaların ilkiyle ilgili olarak şunu beyân etmiştir: "*İdrâk edenden bağımsız bir dış âleme îmân bütün Tabiat İlimleri'nin temelidir. Bununla beraber, yalnız hislerle idrâk bu dış âlemden dolaylı bir şekilde bilgi sağlamakta olduğundan biz Fiziksel Realite'yi ancak tartışmalı (diskürsif) yollardan kavrayabiliriz. Bunun sonucu olarak da Fiziksel Realite hakkındaki bilgilerimiz aslā nihaî bilgiler olamaz*"[72].

Bu arada şuna işâret edelim ki Tabiat İlimleri: **1)** ilme de, **2)** insan hayatına da doğrudan doğruya hiç bir ahlâkî norm koymaz. İnsanların Tabiat İlimleri'nin çeşitli vechelerinden esinlenerek bir takım ahlâkî normlar türetmeleri ise Tabiat İlimleri'nin tümüyle dışında ve onlardan tümüyle farklı bir konu olan ***İlmî Deontoloji***'nin (yâni ***İlim Ahlâkı***'nın) konusudur.

Pozitif İlimler ile dinin ortak vasıfları: **1)** her ikisinin de temelinde îmân edilmesi gerekli olan bir takım umdelerin bulunması, ve **2)** her ikisinin de insandan bağımsız olmasıdır. Yâni insan dinin de pozitif bilimlerin de gerçeklerine karşı pasiftir. Bunları ancak keşfeder ya da idrâk eder: ***bunları îcad edemez***; bunların yerine kendi hevâ ve hevesine uygun olanları da vaz edemez. Böyle yapsa ya da yaptığını zannetse bile bu bir gerçeğe tekābül etmez. Bu, olsa olsa, kişiliğinin ilmî idrâk ve temyizden yoksun olduğunu yansıtır; ve kezâ, cehâletinin azametini gösterir, o kadar!

Bu kapsamda, meselâ: Fizik'de "Gravitasyon (Evrensel Çekim) Kānûnu"nu, Geometri'de "Pitagor Teoremi"ni, Kimya'da sofra tuzunun terkibini, Astronomi'de "Güneş Sistemi"ni, Biyoloji'de "Genetik Kānûnları"nı ister birinin emriyle ya da biri-

[72] Bu beyânın özü, Bakara sûresinin: "Onlar (*yâni insanlar*) O'nun (*yâni Allah'ın*) ilminden ancak O'nun izin verdiği kadarını ihâtâ ederler" meâlindeki 255. âyetine uygundur.

si böylesini uygun gördü diye, ister referandumla, ister icmâ-i ümmet ile değiştirmek mümkün değildir. Aynı şekilde açık, seçik, kesin, objektif ve aklî bir kanıt olmaksızın, bir iddiayı gene bu yollarla bir ***ilmî gerçekmiş gibi*** tescil etmek de gerçeği yansıtmaz. Çünkü bütün ilmî gerçekler insandan ve insan irâdesinden tamâmen bağımsız olan bir varlığa sâhiptirler. Bu bakımdan "***İlimde Demokrasi Olmaz!***". İlmî gerçekler, mâhiyetleri gereği: Demokrasi oyunlarının da, Demokrasi kavramının da ve kapsamının da ötesinde, insanın da ve insanın irâdesinin de erişemeyecekleri aşkın (*müteal*) bir konumdadır.

Aynı yollarla, meselâ: Hazret-i Mûsâ'nın peygamberliğini iptâl ve ilgā etmek, İslâm'da farz namaz vakitlerinin sayısını azaltmak ya da çoğaltmak, bir haramı helâl kılmak ya da bir helâli haram kılmak muhâldir. Bu bağlamda: "***Dinde** (de) **Demokrasi Olmaz!***"[73]

Bununla beraber gerek *ilim yobazlarının* gerekse *din yobazlarının* ilim ve dinin değil de kendi hevâ ve heveslerinin dikte ettiği bazı iddiaları ilmî gerçek ya da dinî nassmış gibi dayatma çabaları da maalesef nâdirattan değildir. Böyle bir tutum, bunu sergileyenlerin, yalnızca: **1)** cehâletine, **2)** adâletsizliğine, **3)** vehmine, **4)** vicdanlara hükmetme tutkusuna, ve çoğu zaman da **5)** zulmüne delâlet eder.

Gerçek ilim adamları, ancak: **1)** kendilerinden bağımsız olarak mevcûd olan ve olmağa devam eden tabiat kānûnlarını, fiziksel ilkeleri ve bunların matematiksel bağıntılarını yâni ilmî gerçekleri keşfetmeğe çalışır, ve **2)** bu keşiflerinin gerçeğe uygunluğunu da objektif bir biçimde, kılı kırk yararcasına araştırır. Bundan dolayı gerçek ilim adamları ilmi kendi hevâ ve heveslerine göre özgürce(!) yönlendiren efendiler değil, fakat bunun tamâmen aksine, ilmin ancak ve ancak sâdık hizmetkârıdırlar. Gerçek ilim adamlarının ilmî gerçekleri teşhis ve tesbit etmede fevkalâde dürüst ve objektif olmaktan başka bir tutumları olması mümkün değildir. ***İlmî Deon-toloji'nin (yâni İlim Ahlâkı'nın) temeli de işte budur!***

Tabiat İlimleri'ni ve bunların uygulamalarını ilmî kıstaslara göre değil de kişi ya da grupların kendi hevâ, heves, vehim ve çıkarlarına göre yönlendirme arzu ve ihtirasına, ibret alınması gereken şu örnekler verilebilir:

- Fâtih Sultan Mehmed'in ilim adamlarına gösterdiği itibar din adamlarının III. Murat'ın zamanına kadar pek ortaya çıkamayan kıskançlık ve entrikalarına sebeb olmuştu. III. Murat'ın fermânıyla İstanbul'da Galata sırtlarında Dünyâ'nın en büyük rasathânesini inşâ etmekte olan astronom Takiyyüddin'e şahsî garaz ve kıskançlığı yüzünden zamanın Şeyhülislâmı Kadızâde Ahmed Şemsüddin efendinin Pâdişah'a: "*Rasat yapmak uğursuzluk getirir; ve göğün esrârına küstah bir biçimde nüfûz etmeğe cüret edilme-*

---

[73] Buna karşılık Hıristiyanlık'ta tam bir "Ruhban Sınıfı Demokrasisi" vardır. Katolikliğin temel dinî nassları ve özellikle Teslis Akîdesi M.S. 325 yılında İznik Konsili'nde parmak kaldımak yoluyla kararlaştırılmıştır. Papa'nın dini görevi çerçevesinde (*ex cathedra*) söylediği her şeyin doğru olduğuna ve bu bakımdan Papa'nın *infallibile* (yâni hâşâ *lâyuhtî ve lâyüs'el*) olduğuna da 1870 I. Vatikan Konsili'nde demokratik bir biçimde karar verilmiştir.

sinin tehlikesi de sonu da mâlûm ve muhakkaktır. Hiç bir devlet yoktur ki orada gök rasat edilmiş olsun da o devlet mâmûr iken harâb olmamış, devletin yapısı da depremli bir şekilde değişikliğe uğramamış olsun" meâlinde vermiş olduğu bir fetvâ üzerine III. Murat'ın bir hatt-ı humâyûnu ile bu rasathâne, hicrî 987 yılının 4 Zilhicce Perşembe günü (milâdî 1580 yılı), Galata bölgesi emîri Kaptan-ı Deryâ Kılıç Ali Paşa tarafından yerle bir edilmiştir.

- Papa VIII. Urbano (1568-1644), Galileo Galilei'nin: **A)** Arz'ın Güneş etrafında dolandığını te'yid etmesini, ve **B)** dürbünle yaptığı gözlemler sonucu Güneş'in yüzeyinde bir takım lekelerin bulunduğunu tesbit etmiş olmasını Engizisyon Mahkemesi kararıyla reddettirmiştir. Ama oybirliği ile alınmış olan bu karar: **1)** Arz'ın Güneş'in etrâfında dönmesi gerçeğini iptâl edememiştir. Arz, milyarlarca sene öncesinde olduğu gibi, söz konusu kararın verildiği gün de bugün de Güneş etrafında dolanmaya devam etmiştir ve etmektedir. **2)** Mahkemenin kararı Güneş'in sathındaki lekeleri de ortadan kaldıramamıştır. Bugün pekçok rasathânede Güneş'deki bu lekelerin sayıları, konumları, yer ve büyüklüklerinin değişimi bir rutin işlem olarak hergün kaydedilmekte ve bunlardan ilmî sonuçlar çıkarılmaktadır.

- Adolf Hitler, Albert Einstein'ın deneyle tahkik edilmiş olan Rölâtivite Teorilerini "*yahudi ilmi*" diyerek tezyif ve tahkir ederek Alman İlimler Akademisi'ne oybirliğiyle reddettirmiştir. Ama bu da, bu teorilerin ve bunların sonuçlarının gerçekliğini ortadan kaldıramamıştır. Bugün nükleer reaktörlerden yarı-iletkenlere, devâsâ tânecik hızlandırıcılardan karadeliklere kadar pekçok uygulama ve kavram, varlığını bu teorilere borçludur.

- Eski S.S.C.B.nde Stalin'in desteklediği ve güçlü makamlara getirdiği Lissenko, bu politik destekten aldığı güce dayanarak, genetik ilminin kānûnlarını devletçe reddettirmiş ve bunların yerine kendi "Vernalizasyon Teorisi"ni vaz ederek ülkenin bütün zirâî uygulamalarının bu teoriye göre icrâ edilmesini sağlamıştır. Bunun sonucu olarak bütün Sovyet ziraati iflâs etmiştir.

- Mao-Tzû Tung ise Kızıl Çin'de 1960'larda "Kültür Devrimi" terânesiyle marazî ve çarpık kamuoyu oluşturmak yoluyla ilmî gerçekleri değiştirebileceğini ve bunları kendi siyâsî felsefesine uydurabileceğini sanmıştır. Uygulamaları belki bazı politik rakiplerinin elenmesinde gerekli bahâneleri temin etmiştir ama ilmî faaliyetlerin Kızıl Çin'de yirmi sene kadar duraksamasına ve büyük yaralar almasına sebeb olmuştur.

"*Bilimcilik*" İdeolojisi

Tabiat İlimleri'nin itibârı XVII. yüzyıldan itibâren ortaya koydukları gelişmeler ve bunların pratik hayata yansıyan vecheleriyle olağanüstü artmıştır. Bu itibar Tabiat İlimleri'nin gücü hakkında vehme dayanan büyük bir itimadın da doğmasına

sebeb olmuş ve bu da *sınırları hiç düşünülmeksizin* gitgide Tabiat İlimleri hakkında bir ideolojinin şekillenmesine ve sonunda da bu ideolojinin *dogmatik bir doktrine* dönüşmesine yol açmıştır.

Bu ideolojinin ilk tohumları önce Fransız Ansiklopedicileri: Denis Diderot (1713-1784) ile Jean Le Rond d'Alembert (1717-1783) ve sonra da Josephe Louis Lagrange (1736-1813) ve Pierre Simon de Laplace'ın (1749-1827) çalışmalarında ve yorumlarında görülmektedir.

Fakat bu ideolojiyi dogmatik bir doktrin hâline dönüştüren Auguste Comte'dur (1798-1857). Auguste Comte bu ideolojiye ***Pozitivizm*** adını vermişti. Daha sonra Claude Bernard (1813-1878), Ludwig Boltzmann (1844-1906) ve Pierre Duhem (1861-1916) tarafından bayraktarlığı yapılmış olan ve bugün ***Bilimcilik*** (*Scientisme*) diye isimlendirilmekte olan bu doktrine göre: "*Evren'de, insan davranışları dâhil istisnâsız bütün olaylar sonunda: maddî, fiziksel olaylara indirgenerek açıklanabilir*". Bu iddiasının içeriği açısından Bilimcilik doktrini ***Materyalizm***'in (*Dehrîliğin*) çağdaş, gelişmiş fakat aynı zamanda da çok sinsi bir türünü oluşturmaktadır.

Daha yakın zamanlarda ise bu doktrinin mirasını yüklenmek, önce kurucusu Ernst Mach (1838-1916) olan ***Viyana Çevresi Ekolü***'ne ve daha sonra da kurucusu Niels Bohr (1985-1962) olan Kuvantum Mekaniği'nin ***Kopenhag Ekolü***'ne nasîb olmuştur.

Kopenhag Ekolü'nün tâkipçilerinden Werner Heisenberg'in (1901-1976) vaz etmiş olduğu ve uygulamalarda da geçerliliği kanıtlanmış olan *Belirsizlik İlkesi* aracılığıyla cüzî irâdeyi açıklamağa kalkışması da, Türkiye'de Hans von Ajberg müstear adıyla bir dizi kitap yazmış olan kişinin kitaplarında Kur'ân'ın rûh, melek, cin, ... vb gibi mânevî kavramlarının, modern Teorik Fizik'de bir fikir cimnastiğinden öteye gidemeyen, *takiyon* ve benzerleri gibi spekülâsyonlar aracılığıyla maddî bir şekilde açıklanması girişimleri de, "*...cinlerin biyolojik bedene tesir edip radyasyon zehirlenmesi(!) meydana getiren mikrodalgalar*" olduklarını iddia eden Ahmet Hulusi'nin ve cinlerin kuvantumlar olduğunu beyân eden Halûk Nurbaki'nin vehimleri de hep ***Bilimcilik*** ideolojisinin gizlediği sinsi materyalizmin sebeb olduğu, cilâsı ve câzibesi nefisleri okşayan *modern safsatalar ve hurâfelerdir*. Ne yazıktır ki bu konuda tıpkı bu zevât gibi ***vehmini ve hezeyânını hâzâ ilim sayan***, ilim ve temyiz yoksunu pekçok kimse vardır.

Bilimcilik doktrini aslında "Galileo Olayı"na ve dolayısıyla da Katolik Kilisesi'ne karşı reaksiyoner bir tutumu sergilemektedir. Bu, doğal olarak, Katolik Kilisesi ile Batı'daki pozitif ilim mensubları arasındaki uçurumu daha da derinleştirmiştir.

"Bilimcilik" bugün her ülkede kök salmış, eğitimin her kademesine sızmış görünmektedir. "Bilimcilik", ilim eğitimi görmüş olmasına rağmen ilmi bir metod olarak kavramak husûsunda gene de câhil kalmış olanların da "iştirâk ve paylaşma içgüdüleri"ni tatmin etmek için kendilerini bu kalkan arkasına gizleyerek entel gö-

rünmeye kalkışanların da bilinçsizce bayraktarlığını yapmakta oldukları bir ideolojidir.

İlim ve teknolojinin günden güne gelişmesi öğrencilere kısa zamanda daha çok bilgi aktarılmasını gerektirmektedir. Diğer taraftan öğrencilerin gitgide artan sayısı da hocaların bunlarla tek tek ilgilenme imkânını ortadan kaldırmıştır. Bu sebepten ötürü ders takrirleri çok sayıda öğrencinin yalnızca hocayı dinledikleri ve derse hiç bir şekilde aktif olarak katılmadıkları *majistral dersler* şeklinde cereyân etmektedir. Hoca kürsüde ilmî sonuçları sunmakta ve bunların anlaşılıp hazmedilmesi de öğrencilere kalmaktadır. Öğrenciler, belki doktora çalışmaları hâriç, hocanın beşerî sıcaklığını da gözleyebilecekleri yakın bir hoca-şâkirt ilişkisinden mahrumdurlar.

Bu zorunlu mizansen ve hoca ile öğrenciler arasındaki iletişim kopukluğu ister istemez kilise âyinlerini anımsatmaktadır. Kilisede âyini idâre eden papaz sözler ve jestlerle Hıristiyanlık dogmalarını sunar. Okuldaki hoca misâli, âyindeki tek aktif kişi papazdır. Âyini izlemiş olanlarsa bu sözlerin ve jestlerin sembolizmi arkasında neyin murâd edildiğini kendi başlarına keşf ve fehm etmeğe çalışırlar.

İşte derslerin de bu kabil âyinimsi bir biçimde takriri sonucu olarak ***İlim*** (ya da *Bilim*) kelimesi gerek öğrencilerin gerekse avâmın nezdinde idrâk ve temyizden uzak bir çeşit *mistik* bir câzibe icrâ etmekte ve, ne yazıktır ki, yer yer akıl-dışı efsâneler ve fikrî sapıklıklar için yeterli bir ortam oluşturabilmektedir.

Bu işin câhillerinin önemli bir bölümü ise : **1)** Tabiat İlimler'ini, hâlâ, *seçkin bir ruhban sınıfının tekelinde* bulunan bir çeşit sihirbazlık gibi telâkki etmekte; **2)** Tabiat İlimleri'nin otoritesinin her türlü sınırlayıcı kayıdın ötesinde ve tartışma kabûl etmez olduğunu vehmetmekte; ve **3)** Tabiat İlimleri'nin herşeyi açıklamaya kādir olduğu *mitos*'unun yayılmasına da katkıda bulunmaktadırlar.

İlmin muhtevâsı hakkında bir takım safsata ve hurâfelerin ortaya çıkmasına ise, hiç kuşkusuz: **1)** ders takririnin öğrenci ile hocanın iletişimine izin vermeyen bugünkü şeklinden başka, **2)** eğitim ve öğretimde ilim metodolojisinin ön plâna alınmayışı, **3)** ilimlerin geçerlilik sınırlarını çizen ***Epistemoloji*** ile **4)** ilim ile toplum arasındaki ilişkilerin nasıl olması gerektiğini inceleyen ***İlmî Deontoloji***'nin tedris edilmeyişi de sebep olmaktadır.

"Bilimcilik" ideolojisi Din Sosyolojisi açısından incelenecek olursa bu ideolojinin: **1)** *putu*, **2)** *ruhban sınıfı*, **3)** *âmentüsü*[74], **4)** oligarşik fakat *evrensel bir ümmeti*, **5)** *ödüllendirme ve cezâlandırma sistemleri*, ve **6)** kendine özgü *afarozu* ile tam bir ***din*** görüntüsünde olduğunu söyleyebiliriz. İşte bu din yalnız İslâm ile değil bütün Semâvî Dinler ile çatışma içinde olmayı yayılmacı siyâsetinin sâiki kabûl etmektedir.

"Bilimcilik" dininin putu Akıl'dır. Ruhban sınıfı ise *bu dine gönül vermiş ilim adamları ve uzmanlar*dan oluşmaktadır.

---

[74] Altı îmânî umdeden oluşan bu *âmentü*'nün ayrıntıları için *bk.*: Ahmed Yüksel Özemre, ***İslâm'da Aklın Önemi ve Sınırı***, 2. Baskı, s.273-276, Kırkambar Yay., İstanbul 1998.

Model Kavramı

İlimde ***model, senaryo, teori*** kelimeleri sık sık kullanılmaktadır. Ancak bunların delâlet ettiği anlamlar açık seçik bilinmezse bu durum kavram kargaşasına ve çoğu kere de fuzûlî ve mesnetsiz tartışmalara yol açmaktadır.

Sözlük anlamıyla ***model***: "*bir şeyin taklîdi olan nesne*" demektir. Öte yandan ***teori***, eski Yunanca'da: *gözlem, inceleme, spekülâsyon* ve *doktrin* anlamında kullanılmış olan ***theôria*** kelimesinden türetilmiştir; Osmanlıca'ya ***nazariye*** diye geçmiştir.

Bir nesnenin *bir takım özelliklerini gözardı ederek* kaba bir taklîdini ortaya koyan sınırlı (*şematik*) bir temsiline ***nesnel model*** denir. Süleymâniye Camii'nin kibrit çöplerinden yapılmış 1/200 ölçeğindeki bir modeli, ya da Arz küresinin kırtâsiyecilerde satılmakta olan plâstik modeli nesnel modeller için iyi örneklerdir.

Nesnel modeller, olayları açıklamak yerine, olay ve olguları zaman ve mekândan tasarruf ederek bütünüyle gözlemeğe yararlar. Bu türlü modellerden ***yeni bilgiler*** elde etmek mümkün değildir. Bunlar olsa olsa yeni tasarımlar için görgü ve ilhâm kaynağı olabilirler. Tabiat İlimleri'ni ilgilendiren modeller nesnel değil ***teorik modeller***'dir.

Muhyiddin İbn Arabî'nin "*Fütûhat-ı Mekkiye*" isimli eserinde ***mânevî semâvat*** hakkında takdîm ettiği[75] ve bu semâvatın topografyasını çizen model objektif gözleme, deneye ve ölçüme tâbî tutulamadığı için ***sübjektif***, ayrıca ***fizik-dışı bir âlem*** ile ilgili olduğu için de ***metafizik bir model***'dir. Sübjektif modeller de metafizik modeller de Pozitif İlimler'in ilgilendiği modeller değillerdir. Bu türden modeller Pozitif İlimler'in kapsamında mütâlea edilmezler. Çünkü Tabiat İlimleri: **1)** ***objektif gözlemlere***, ve **2)** ***objektif olarak ölçülebilen fiziksel büyüklüklere*** dayanır.

Buna karşılık, meselâ ışığın dalgasal bir harekete dayandığına ilişkin "*dalga modeli*" ışığın: **1)** kırılması, **2)** kırınımı (*difraksiyon*'u) ve **3)** girişimi (*enterferans*'ı) gibi fiziksel olayları akılcı (*rasyonel*) bir biçimde açıklayabilen, matematiksel bir çerçeveye oturtulabilen ve ilk adımda uygun ve isâbetli görünen bir modeldir.

Bu kabil modellerin bir kısmı, atom modellerinde olduğu gibi, özgün teorilerin kurulmasını sağlayan ***yol-gösterici*** (*höristik*) modellerdir. Bu modelleri matematiksel bir çerçeve içinde değerlendirmek mümkündür. Objektif bilgi üretmekte aracı olan bu kabil modellere ***ilmî modeller*** adı verilir.

Somut bir nesnenin ya da bir olayın, matematiksel bile olsa, bir model aracılığıyla temsili daima kısmî olmağa ve daima bir takım basitleştirici kabûllere dayanmağa mahkûmdur. Bu bakımdan bir model, göz önüne aldığı nesnenin ya da olayın

---

[75] Daha sonra Dante Alighieri tarafından ***İlâhî Komedi*** isimli eserinde iktibas edilmiştir. *Bk.* Miguel Asin Palacios, ***Islam and the Divine Comedy***, Franck Cass, 1968.

bazı özelliklerine hiç itibar etmeyebilir.

İnsân zekâsı gerçek bir durumu, ne yazık ki, bütün giriftliği ile: **1)** bir anda ve **2)** rasyonel (*akılcı*) bir biçimde kavrayıp idrâk etmek yeteneğinden yoksundur. Onun için ilim adamları, zorunlu olarak, karşılaştıkları durumların önce kısmî ve basit vechelerini ve sonra da bu vecheler arasındaki ilişkileri kavramağa çalışarak tedricî bir şekilde daha girift vechelerin kavranmasına tevessül ederler.

Bunun için fiziksel gerçeğin kavramsal bir biçimde idrâk edilebilmesi bu gerçeğin önce pekçok niteliğinden (*parametresinden*) soyutlanarak idealize edilmesiyle başlar. Bu operasyonun sonucu ortaya konulan model aslında fiziksel gerçeği değil fakat gerçeğin soyut ve kaba bir taklîdini yansıtır.

Atom Modelleri

İlmî modellerin gelişmesine en güzel örnek "atom modelleri" dizisidir. Eski Yunan'da Selçuk'lu Leukipos M.Ö. 450 ve daha sonra da öğrencilerinden Demokritos M.Ö. 430 dolaylarında maddenin sonsuzadek bölünemeyeceğini savunmuşlar ve aslında ***atom*** denilen tâneciklerden oluştuğunu ileri sürmüşlerdi[76]. Bunlar, atomların birarada toplanarak maddeyi nasıl meydana getirdiklerinin ***akla-yatkın*** bir açıklamasını verebilmek üzere, bazı atomların toparlak ve bazılarının da çengelli olmaları gerektiğini ve çengelli atomların da biribirlerine karşı gösterdikleri *sempati*[77] *ve câzibe*(!) dolayısıyla biribirlerine çengellenmeleri sonucu katı maddenin oluştuğunu savunmuşlardır. Bu model sıvıların oluşumunu da toparlak atomların bir araya gelip biribirlerinin üzerinden kaymalarıyla açıklıyordu.

Bu tasvirî model yüzyıllar boyuncu yalnızca felsefî bir fikir cimnastiği olarak kaldı. XVIII. yüzyılda Dalton (1766-1844) , kimya deneylerinde vardığı sonuçlarda, maddenin gerçekten de atomlardan oluşmuş olabileceğinin ilk ilmî ipuçlarını keşfetti.

XIX. yüzyılın sonlarında William Crookes (1832-1919) ve J.J. Thompson'ın (1856-1940) seyreltilmiş gazlarda vuku bulan elektrik boşalmalarıyla ilgili olarak gerçekleştirmiş oldukları deneyler atoma artık bölünmez nazarıyla bakılamıyacağını, atomun da kendine has yapıtaşları bulunduğunu ve bunlardan biri olduğuna hükmedilen negatif statik elektrikle yüklü ***elektron***'ların varlığını ortaya çıkardı.

Elektronlardan ibâret oldukları tesbit edilmiş olan katod ışınlarının yolları üzerindeki bir maddenin yüzeyinde birkaç atom tabakası kadar bir derinliğe nüfûz edebildiklerinin ortaya çıkması da 1903 yılında Philipp Lenard'a atomun yapısının önemli bir bölümünün boşluktan ibâret olması gerektiği fikrini telkin etti.

J.J. Thompson, 1904 yılında, atomun hem negatif yüklü elektronlar ihtivâ etmesi ve hem de maddenin doğal olarak yüksüz olması olgusu karşısında atomu

---

[76] *Atomos* eski Yunanca'da *bölünemeyen* demektir.
[77] *Valâns elektronlarının* rolü ortaya konuluncaya kadar, molekül oluşumunda, farklı atomlar arasındaki *sempati*'nin etkin olduğu ileri sürülmüştür.

homogen ve pozitif elektrik yüklü bir küre şeklinde düşündü; bu pozitif yükü nötr kılacak sayıda elektron, tıpkı bir üzümlü kek misâli, bu kürenin içinde gömülü bulunmalıydı.

Aynı yıl japon Nagaoka ise atomu, etrafında elektronların dolandıkları pozitif yüklü bir çekirdek olarak tasavvur etmişse de bu modeller matematiksel bir çerçeveye oturtulamadıklarından yeni olayları öngörme yönünden geçerli modeller olamamışlardır.

1911 yılında Ernst Rutherford (1871-1937) deneysel olarak atomun kütlesinin çok büyük bir kısmının pozitif yüklü bir çekirdekte toplanmış olduğunu tesbit etmeyi başardı. Bunun sonucu olarak da atomu, negatif yüklü elektronların, bu elektronların toplam yüküne eşit fakat pozitif yüklü merkezî bir çekirdek etrafında eşmerkezsel dairesel yörüngeler üzerinde dolandıkları minik bir Güneş Sistemi gibi bir yapı olarak modellendirdi.

Atom modelleri içinde ilk defa matematiksel bir çerçeveye oturtulup da hidrojen atomunun spektrumunu nicel olarak öngörebilen ve açıklayabilen model 1913 yılında yayınlanmış olan *Niels Bohr Atom Modeli*dir. Bu model tecrübî olarak tesbit edilmiş bir fiziksel sâbit olan *Rydberg Sâbiti*'nin değerini başka fiziksel sâbitlerin fonksiyonu olarak teorik fakat rakkamsal ve hassas bir biçimde temin etmiş olmasıyla da ünlüdür.

Bu târihden sonra hassas ölçüm imkânlarının gitgide artması sonunda tecrübî olarak tesbit edilen ölçüm değerleri ile Bohr Modeli'nin teorik öngörüleri arasında çok ufak dahi olsa da bir fark ortaya çıkınca 1915 yılında bu modelin temel kabûllerini biraz değiştirip *rafine* eden *Sommerfeld Modeli* ortaya atılmış, bunu 1924 de De Broglie (1892-1987) , 1926 da Erwin Schrödinger ve 1928 de P.A.M. Dirac'ın (1902-1984) modelleri izlemiştir.

Biribirlerini izleyen bu atom modelleri, her yeni kademede, ***Fiziksel Realite*** hakkındaki bilgimizi daha rafine etmiş ve o zamana kadar bilinmeyen bir takım olayların ve ayrıntıların bilinmesini sağlamışlardır. Biribirini izleyen bu teorik modellerin tecrübe ile tahkiki, zâhirî Fiziksel Realite'nin ardında bu realiteyi kuşatan ve doğuran, kolay kolay erişilemeyen, erişildiğinde de bize kendi yapısından ancak birkaç kırıntı sunan bir başka ***Realite*** bulunduğunu telkîn etmiştir. Bu idrâke sâhip teorik fizikçilerin ise[78] Fiziksel Realite'nin ardında bulunan ve bu realitenin temeli olup onu kuşatan ama somut bir biçimde varlığını ortaya koyamadıkları (isterseniz buna, büyük harfle, ***Gerçek*** ya da ***Hakîkat*** deyiniz) ***Realite*** hakkındaki ye-gâne tutumları böylesine ***aşkın*** (*transandantal, müteal*) ***bir varlığın*** mevcûdiyetine şehâdet etmekten başka bir şey olmamaktadır.

Senaryo Kavramı

[78] Bu kabil teorik fizikçilerin sayısının olağanüstü az olduğunu üzülerek ifâde etmek isterim. Diğerleri daha çok Teorik Fizik'deki zâhirî konularla ilgilenmeyi tercih etmektedirler.

Senaryo: *belirli bir zaman aralığı içinde sıralanan ve biribirlerine bir şekilde bağlı olan olaylar topluluğu* demektir. ***Epistemoloji*** kapsamı içinde ise ***senaryo***: *geçmişte bir kere vuku bulmuş ve/veyâ her safhası hakkında tam ve kesin bilgi sâhibi olamadığımız olayların, olabildiğince bir sebeb-sonuç ilişkisini gözeterek, nasıl oluştuklarını* ***akla-yatkın*** *bir biçimde sıralamayı amaçlayan özel bir modeldir.*

Meselâ Evren'in bir ***Büyük Patlama (Big Bang)*** sonucu doğmuş olduğunu ve bu patlamadan sonraki üç dakika içinde bütün *temel tânecikler* ile elementlerin oluşmuş olduklarını anlatan ve bir dizi varsayıma dayanan Lemaître-Gamow-Weinberg teorisi(!) aslında ***akla-yatkın*** bir senaryodan başka bir şey değildir. Buna alternatif bir başka senaryo da Hoyle-Gold-Bondi'nin farklı bir varsayım kümesine dayanan ***Evren'in Durağan Hâl Teorisi(!)***'dir.

Benzer şekilde, kıtaların her yıl biribirlerinden uzaklaşmasının mekanizmasını açıklamayı hedef alan Alfred Wegener'in (1880-1930) ***Kıtaların Kayması Teorisi (!)*** de ***akla-yatkın*** bir senaryodur.

Kezâ Charles Darwin'in (1809-1882) ***Türlerin Evrimi Teorisi(!)*** de bu kapsamda aslā bir teori değil yalnızca bir senaryodur.

Aynı şekilde bütün dinozorların bundan 65 milyon yıl önce pekçok hayvan ve bitki türüyle birlikte Dünyâ sahnesinden silinip gitmiş olmalarının ***akla-yatkın*** bir açıklamasını amaçlayan ***Volkanik Âfet*** varsayımına dayalı olaylar zinciri de ***Semâvî Âfet***[79] varsayımına dayalı olaylar zinciri de bu anlamda ve aynı sonucu açıklamaya yönelik olarak geliştirilmiş olan ve gerçeği yansıttığını ispat etmenin de reddetmenin de mümkün olmadığı yalnızca iki ayrı senaryodur.

Bir teorinin isâbetli olmasının kriteri gözlem ve deneylere uygunluğudur. Gözlem ve deneyler teorinin ***mîhenk taşı***dır. Ancak ***senaryoları bu kritere tâbî tutmak mümkün değildir***. Bundan dolayıdır ki aynı bir olayı, gözlem ve deneye uygunluk açısından değil de akla-yatkınlık açısından açıklayabilen birden fazla alternatif senaryo üretmek mümkün olmaktadır.

Modellerin ve Senaryoların Epistemolojik Mukāyesesi

İlmî model ile senaryo arasında mâhiyet ve işlev açılarından benzerlikler ve belirgin farklar vardır. Her ikisi de bazı olgu ve olayları açıklamayı hedef almaları açısından bir benzerlik arz etmektedirler. İlmî model daima matematiksel bir teorinin temelidir. Senaryonun matematiksel bir teorinin temeli kılınması her zaman mümkün değildir. İlmî modeller aracılığıyla açıklanan olaylar: **1)** ***tekrarlanabilen*** ve **2)** ***aynı şartlar altında*** (yâni kontrol altında) tekrarlandıkları zaman da ***aynı sonuçları veren*** olaylardır. Senaryolar aracılığıyla ***akla-yatkın*** açıklaması hedeflenen olaylar ise çoğu kere tekrarlanabilir olaylar değildir ya da tekrarlansalar bile bunun hem kısa bir za-

[79] Bu iki senaryonun ayrıntıları hakkında bilgi almak için *bk.*: Ahmed Yüksel Özemre, *Model, Senaryo ve Teori*, ***Felsefe Dünyası***, sayı: 16, Yaz 1995.

man süresi içinde ve hem de gözlemcinin kontrolü altında vuku bulması mümkün değildir.

Bu bakımdan senaryolar, Epistemoloji açısından, Tabiat İlimleri'nin kapsamı içinde değildirler.

Bunlar, sonuçları sübût bulmamış bir takım *akla-yatkın* spekülâsyonlardır, o kadar!

Senaryolara gereken önem ancak bunların mâhiyetlerine vâkıf olan ilim adamları tarafından verilmelidir. Bunları: **1)** ilmî sonuçlarmış gibi telâkki etmek, **2)** takdîm etmek ve **3)** Kur'ân'ın tefsirinde malzeme etmek *ancak işin künhüne vâkıf olmayan nâehil kimselerin isâbetsiz bir hevesinden öteye gidemez*.

İlmî modeller K.R.Popper anlamındaki ***Yanlışlanabilirlik Kriteri***'ne uyarlar; yâni ilmî modellerin sonuçlarını yanlışlayabilmek (*tekzib edebilmek*) üzere her zaman bir yol-yordam bulmak ve modeli bu yolla tahkik etmek mümkündür. Modellerin ilmî olmak vasıfları bu kritere uymalarıyla sübût eder.

Buna karşılık senaryoların açıklamayı amaçladıkları olaylar bir ya da birden fazla kere vuku bulmuş olsa bile, aralarındaki zaman farkının genellikle medeniyet târihinden daha uzun olması hasebiyle senaryoları bu kabil bir kritere tâbî tutmak mümkün değildir. Meselâ Evren'ın biribirini izleyen genişleme ve büzülme safhalarından oluşan bir târihe mahkûm olduğunu öngören ve her safhaya da birkaç onmilyar yıllık bir ömür biçen senaryo işte böyledir.

İlmî modeller varsayımlardan hareket ederek sonuçlar çıkartılmasına, ve çıkan sonuçların da deney ve gözlemlerin mîhenk taşına vurulmasına müsait ***akılcı*** (*rasyonel*) yapılardır. ***Senaryolar*** ise genellikle deney ve gözlemlerin mîhenk taşına vurulması mümkün olmayan, akılcı değil ***akla-yatkın*** yapılardır.

İlmî modeller ***evrimleşmeye müsait*** olup bu bakış açısından da ***dinamik*** bir niteliğe sâhiptirler. Bu modellerin yerlerini yeni ve daha gelişmiş modellere terk etmelerinde, öngördükleri sonuçların gözlem ve ölçümlerle uyuşmaması kadar yeni olayları açıklamaktan âciz kalmaları da rol oynar.

Oysa, yukarıda da açıklanmış olduğu gibi, senaryoları deney ve gözlem kıstaslarına vurmak hemen hemen imkânsızdır. Bu bakımdan senaryoların evriminden söz etmek abestir; bu bakımdan da ***statik*** bir nitelikleri vardır.

İlmî modeller belirli olayları açıklamak konusunda tektirler. Eğer aynı olay dizisini açıklamak iddiasında olan ***iki farklı ilmî model varsa, gözlem ve deneyler bu ikisi arasında birinin elenmesi için kesin kriterdir***. Fakat senaryo söz konusu olduğunda, aynı bir olay dizisini biribirlerinden tamâmen farklı senaryolarla ***akla-yatkın***

bir biçimde açıklamak mümkün olduğu gibi bu senaryolardan birini diğerine tercih ettirecek kesin bir ilmî kriter bulmak da her zaman mümkün değildir. Ayrıca "Evren'in Büyük Patlama Teorisi(!)" ya da Darwin'in "Türlerin Evrimi Teorisi(!)" gibi bazı senaryolar ilk olayın sebebinin ne olduğunu ilmî ya da hiç değilse akla-yatkın bir açıklamasını temîn etmekten de âcizdirler.

Yanlışlanabilmesi için bir yol-yordamın bulunması mümkün olmayan senaryolar ve teoriler(!?), hayâl ve ilgiyi tahrik eden bütün câzibelerine, hattâ bütün ilmî ve allâmece görüntülerine rağmen, sâdece: **1)** spekülâtif, ve dolayısıyla da **2)** temsil ettikleri bilginin değeri açısından (yâni *epistemolojik* açıdan) da zayıf olan bir fikir cimnastiği ürünleridir.

Yanlışlanabilmeleri de doğrulanabilmeleri de mümkün olmadığı için bunlara, genellikle, ya derin bir îmanla inanılmakta ya da hiç inanılmamaktadır. Bu kabil tutumlar ise, hiç şüphesiz, objektif ve ilmî tutumlar değildir.

İspat ve Tahkik

Bir ***önerme***nin (*kaziyye*'nin) gerçeğe uyup uymadığının **1)** ***iknâ edici*** ve **2)** ***objektif*** delîllerini ortaya koyup bir hükme bağlamaya ***tahkik*** (*verification*) denir. Eğer söz konusu olan önerme, meselâ Matematik ya de Rasyonel Mekanik gibi, sağlam bir ***aksiyomatik***[80] üzerine inşâ edilmiş ise bu önermenin tahkikine ***ispat*** adı verilir. Bu anlamdaki ispat mantık kurallarına dayanır. Eğer mantık kurallarından biri ya da göz önüne alınan meselenin (*söz konusu aksiyomlarla çelişmeyen*) varsayımlarından biri göz ardı edilirse ispat bâtıl (yâni boş, beyhûde, yanlış, gerçek-dışı, çürük) olur. Bundan dolayı böyle bir ispata kalkışan bir kimse bu ispatın yalnızca kademelerinin eksiksiz bir biçimde icrâ edilip edilmediğini değil aynı zamanda mantıksal bir hatâ yapılıp yapılmadığını ve aksiyomları ile varsayımlarının ihmâl edilip edilmediğini de sürekli kontrol etmek zorundadır. İş bununla da sınırlı değildir. İstidlâlî ilimlerde her önermenin ispatı için ispatı yapanın sezgisine ve yaratıcı hayâl gücüne dayanan farklı metotların uygulanması da mümkündür. Bunların, sonucu elde etmede büyük ağırlıkları vardır. Kimi metotlar tamâmen kısır iken diğerleri sonuca uzun ve dolambaçlı yollardan erişirler. Önemli olan yalnızca sonuca ulaştıran isâbetli bir metot uygulamak değil aynı zamanda sonuca en kısa yoldan erişen (*zarif*) bir metodu bulup uygulamaktır[81].

Tabiat İlimleri söz konusu olduğunda ise, bir önermenin gerçeğe uyup uymadığının mîhenk taşı gözlem ve deneydir. Fizik'te bir teorinin matematiksel olarak (yâni niceliksel olarak) öngördüğü bir büyüklüğü istidlâl ederken hiçbir formel yanlış

---

[80] ***Aksiomatik*** (Belit Dizgesi): ister apaçık doğru olduğu kabûl edilsin, isterse doğruluğu gösterilemez olsun: **1)** istidlâlî bir disiplinin temeli olarak vaz edilen, **2)** biribirleriyle çelişkili olmayan, ve **3)** ispatının gerekmediği kabûl edilen *temel önermeler* takımı. Meselâ Euclides (*Öklit*) geometrisinin temelindeki aksiyomlar gibi.

[81] Meselâ 2-değişkenli lineer bir cebrik denklem sisteminin çözümünü *eliminasyon* metoduyla kolayca bulmak mümkündür. Ancak, değişkenlerin sayısı iki değil de meselâ 8 olsa bu metot çok uzun ve zahmetli hesaplara yol açar. Bu takdirde sistemi *Determinantlar Teorisi* metotlarıyla çözmek hem daha kolay, hem de daha zarif ve hem de daha estetik bir çözüm tarzı teşkil eder.

yapılmamış olabilir ama teorinin dayandığı teorik model Tabiat'ın gerçeği ile tam tamına çakışmıyorsa (*ki bu zâten mümkün değildir*) gözlem ve usûlüne uygun olarak (yâni isâbetli bir metodoloji çerçevesinde) yapılan deneyler bu sonucu eninde sonunda yalanlayacaklar ve daha gelişmiş bir modelin ihdâsına yol açacaklardır.

Şu hâlde bir önermenin isâbetli ve gerçeğe uygun olup olmadığını tahkik ederken uygulanacak olan metodun ve bu metodu uygulama tarzının önemi âşikârdır. Tabiat İlimleri'nin dışında kalan konularda yukarıda söz konusu edilen metotlar çok kısıtlı olarak uygulanabilirse de bu konularda delîl adı altında ortaya konulanların üzerinde hiçbir şüphe olmamasını temin etmek her zaman mümkün değildir.

Gerek hukûkî gerekse târihî konularda bir iddianın gerçeğe uygunluğu hakkında ileri sürülen delîllerde ise Pozitif İlimler'deki gibi bir objektiflik aramak çoğu kere beyhûdedir. Bu konularda kişilerin tanıklıklarının samimîyetini tesbit etmek her zaman mümkün değildir. Ayrıca, delîl olarak ileri sürülebilecek olan evrâkın da ses ya da video bantlarının da, bugünkü ileri teknoloji sâyesinde, düzmece senaryolarla gerçek süsü verilerek manipüle edilmeleri ya da düpedüz belirli bir amaca uygun olarak îmâl edilmeleri de maalesef mümkündür.

Bu hususlar göz önünde tutulduklarında, Pozitif ilimlerin dışındaki (hukûk, târih, siyâset, sosyoloji, fıkıh, tasavvuf, psikoloji, vb ... gibi) konularda ***tahkik metodolojisinin***, Pozitif İlimler'inkine oranla; **1)** son derece zayıf, **2)** sübjektif ve **3)** güvenilmez olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu durum, bu kabil konularda: **1)** her meselenin niçin pekçok antitezinin de rahatlıkla ortaya atılabildiğine, **2)** bunları savunanların da niçin objektif değil de *fanatik bir biçimde* sübjektif olduklarına, ve **3)** savundukları tezi bir îman meselesi hâline ircâ ettiklerine ışık tutmaktadır.

Buna somut bir misâl vermek gerekirse, Hz. Peygamber'in vefâtından sonra hilâfet meselesi konusunda şiîlerin delîl olarak gösterdikleri hadîsleri sünnîlerin kabûl etmemesini gösterebiliriz. Bunun sebebi hadîslerin tahkik metodolojisinin, objektifliğe değil: **1)** itimada lâyık olduklarına ***inanılan*** hadîs râvilerine dayanması ve **2)** bu râvîlerin, ya da hadîsin bizzât kendinin *mevzu hadîs* (düzmece hadîs) olduğu iddiasıyla reddedilebilmeleridir.

KAVRAMSAL FİLTRELERİN ARDINDAN "FİZİKSEL REALİTE" NASIL ALGILANIR?[82]

Zihinsel Nesnelerin Oluşumu

Mantıksal, matematiksel, fiziksel ve benzeri nesneler *ontolojik olarak* farklı temellere dayanmakta ve bunların ***temsilleri*** zihnimizde kavram hâlinde oluşmadan bizim ***Fiziksel Âlem***'i tanımamız da mümkün olmamaktadır. Buna göre zihnimiz "söz konusu nesnelerin temsiller olarak yansıdıkları" bir kap vazifesi görmektedir.

Ancak bu yansıma üç boyutlu fiziksel nesnelerin iki boyutlu temsillerinin aynada oluşması gibi bir yansıma değildir. Dikkat edilmesi gerekir ki aynaya, yalnızca ve yalnızca, var olduklarına hislerimiz aracılığla hükmettiğimiz nesneler yansımaktadır. Oysa, zihnimizde oluşan, farklı ontolojik kökenli nesne kategorilerinin temsilleridir. Meselâ farklı gök cisimlerinin zihnimizde oluşturdukları temsillerin kümesi ile farklı görevlerle yüklenmiş meleklerin zihnimizde oluşturdukları temsillerin kümesi gibi farklı ontolojik kökenli nesne kategorilerinin temsillerinin oluşturduğu farklı kümeler, zihnimizde, biribirlerinden bağımsız olup kendi içlerinde de dinamik bir yapıya sâhip bulunmaktadırlar.

Her biri birer ***zihinsel nesne*** olan bu temsillere sâhip çıkan ***Akıl*** bunlar arasında dinamik tekābüliyetler be bağıntılar kurmaktadır. Bu tekābüliyetler ve bağıntılar sonucu ***Muhayyele*** (hayâl gücü), yaratıcı vasfıyla yepyeni başka zihinsel nesneler üretebilmektedir. ***Sezgi*** ise Muhayyele'yi mümkün ürünlerinden yalnızca belirli ***bir*** tânesini üretmeğe yönlendiren yetenektir.

Birkaç somut örnek vermek gerekirse: **1)** Merkür gezegeninin yörüngesinde gözlenen ve evrensel çekim kānûnuna dayanarak doğrudan doğruya bir açıklaması bulunmayan bir takım pertürbasyonların (yâni evrensel çekim yasasından sapan hareketlerin) sebebi olarak varsayılmış olan (yâni Muhayyele'nin ürettiği) ***Bilinmeyen Gezegen*** de, **2)** beta bozunumunda gözlenen "Enerji Korunumu İlkesine aykırı" durumları bu ilke ile bağdaştırabilmek üzere varsayılmış olan (yâni Muhayyele'nin ürettiği) ***Nötrino*** da bu kapsamda ve *ilk adımda* birer ***zihinsel nesne*** oluşturmaktadırlar.

Böyle bir zihinsel nesnenin üretilmesini motive eden ise ***Fiziksel Gerçeklik*** endîşesi değil fakat, birinci hâlde: *Nedensellik İlkesi'nin muhafazası endîşesi*; ikinci hâlde de: *Enerjinin Korunumu İlkesi'nin muhafazası endîşesidir.*

Şimdi mesele: **1)** zihnimizde oluşan bu yepyeni zihinsel nesnelere ***objektiflik***

---

[82] ***Kur'ân-ı Kerîm ve Tabiat İlimleri (Tenkidî Bir Yaklaşım)*** başlıklı kitabımda yayınlanmıştır (Furkan Yayınları, Üsküdar 1999).

kazandırmanın mümkün olup olmadığı, yâni bu nesnelerin zihnimizdeki temsillerinin sâdık bir biçimde başka zihinlere de yansıtılmasının mümkün olup olmadığı, ve **2)** eğer bunlara objektiflik kazandırılabilirse bu objektifliğin sınırlarının ne olacağıdır.

Muhayyele'nin bir ürünü olan zihinsel bir nesnenin *objektifleştirilmesi sürecine* misâl olarak ***enerji kuvantumu*** kavramına nasıl bir objektif içerik kazandırılmış olduğuna bir göz atalım.

Fizik'de ***Kara Cisim*** diye, üzerine düşen bütün radyasyonları soğuran cisme denir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru fizikçiler kara cismin, bu şartlar altında, yayınlayacağı radyasyonun spektrumunu, yâni yayınladığı enerjinin yayınladığı radyasyonların frekansına (ya da dalgaboyuna) bağlı olarak değişimini teorik olarak hesaplamak istediler. Bunun için de kara cismi oluşturan atomları birer harmonik osilâtör gibi telâkki eden ve yayınlanan radyasyonları bu harmonik osilâtörlerin titreşim frekansına bağlayan basit bir teorik modelden hareket ettiler. Fakat elde ettikleri matematiksel sonuçların maalesef hiç biri deneylerin vermekte olduğu sonuçlarla tamı tamına uyumlu olmadı.

1900 yılında Max Planck, meseleyi tersinden ele alarak, deneylerin ortaya koyduğu enerji dağılım fonksiyonu şeklindeki bir dağılımın teorik olarak da elde edilebilmesi için söz konusu teorik modelin temel varsayımlarında ne gibi değişiklikler yapılması gerektiğini araştırdı. Büyük hesap kolaylığı sağladığı için *harmonik osilâtör* varsayımını muhafaza etti. Fakat eğer kara cismin enerjiyi, o zamana kadar bütün fizikçilerin kabûl etmiş oldukları gibi, sürekli bir biçimde değil de sonlu ve sınırlı parçalar (lâtincesi: *quantum*), ***enerji kuvamtumları*** hâlinde yayınladığı kabûl edilecek olursa teorik olarak elde edilen dağılım fonksiyonunun deneylerin verdiği ile tam bir uyum içinde olduğunu gösterdi.

Max Planck'ın bu araştırması Fizik ile ilgisi olmayan, sâdece ve sâdece matematiksel bir biçim araştırmasıydı ve sonuç enerjinin sürekli olarak değil de süreksiz bir biçimde yayıldığını kabûl etmekle gerçekleşebilmişti. XX. yüzyılın başında bir fizikçi için enerjinin süreksiz bir biçimde yayıldığı fikri aslā kabûl edilir bir şey değildi. Zâten Planck da bu varsayımını, önceleri, ***Fiziksel Realite***'ye tekābül etmeyen bir matematik hilesi olarak kabûl etmişti.

Enerji kuvantumu, *ontolojik kökeni itibariyle*: **1)** Max Planck'ın zihninde oluşmuş olan, **2)** $E = h\nu$ şeklindeki matematiksel bir bağıntı ile de tanımlanabilen, **3)** bir ***zihinsel nesne*** idi. Fakat gerek enerji ve gerekse frekans kavramlarıyla irtibatlandırılması yönünden de fiziksel bir niteliği varmış görünümündeydi.

Enerji kuvantumunun zihinsel bir nesne olduğunun gözardı edilerek tıpkı diğer somut fiziksel nesneler gibi muameleye tâbî tutulmasını sağlayan ilk ilim adamı Albert Einstein'dır. Einstein ***Fotoelektrik Olayı***'nın mâhiyetini açıklayan teorisini kurarken enerji kuvantumundan bağımsız bir fiziksel nesne imiş gibi yararlanarak Fotoelektrik Olayı'nı enerji kuvantumu kavramıyla izah etmiş ve onun her fizikçinin zihninde aynı temsili haiz olan fiziksel bir nesne olarak objektifleştirilmesini sağla-

mıştır.

Böylece, dışımızdaki âlemde hislerimizin aracılığıyla idrâk ettiğimiz fiziksel nesnelerin zihnimizdeki temsilleri yanında: **1)** Akl'ın, Muhayyele'nin ve Sezgi'nin ortak girişimleriyle ***doğrudan doğruya zihnimizde oluşan***; **2)** kendilerini, gene zihnimizde ***fiziksel bir içerikle donattığımız***; **3)** kendilerinin dışımızdaki âlemde de fiziksel realiteleri olduğuna ***inandığımız***; **4)** bu özelliklerin oluşturduğu tasavvurun yanlış anlaşılmaya yol açmayacak sâdık bir tarzda (yâni ***objektif bir biçimde***) başkalarının zihinlerine de yansıtılabilen ***zihinsel nesneler***'in de var olduklarını göstermiş bulunmaktayız.

Fizik Tüm Evren'e Kavramsal
Bir Filtrenin Ardından Bakar

Pozitif İlimler'in ***Epistemoloji***'sini bilmeyenler bu ilimleri, genellikle, Tabiat'ın her sırrını açıklamağa kādir sanarlar. Benzer şekilde, Pozitif İlimler'in kendilerine özgü teknik terimlerinin *semantik* yanını bilmeyenler de bunların yalnızca lûgat mânâlarına bakarak nice efsâneler imâl etmişlerdir! Pekçok kimse de II. Bölüm'de açıklanmış olan *teori, model, senaryo ve spekülâsyon* arasındaki farkları idrâk edemediklerinden bunları biribirlerine karıştırmakta, senaryo ve spekülâsyonları *sübût etmiş* (yâni pozitif) *bilimsel sonuçlar* olarak telâkki etmek vehmiyle oyalanıp durmaktadırlar.

Çoğu kere, sayıların ve Öklit (*Euklides*) Geometrisi'nin basit şekillerinin (yâni *aritmetik ve geometrik nesnelerin*) fiziksel âlemdeki gözlemlerimizin yol açtığı *soyutlamalar* olduklarından ya da, tümüyle zıt bir yol izlenerek, bu soyut kavramların fiziksel âlemde eşyâyâ yakıştırılan (*tekābül ettirilen*) felsefî anlamdaki bazı *âraz* aracılığıyla *temsil* edildiklerinden söz edilir.

Matematik de insan aklının, bu kapsamda, bu soyut nesnelerden ve iyi tanımlanmış başka matematiksel ve mantıksal kavramlardan hareketle inşâ ettiği zihinsel bir yapıdır.

Bununla beraber bizler bu fiziksel âlemde, tasarlanıp objektif olarak algılanabilecek bütün matematiksel nesnelerden ancak sınırlı sayıdaki bazılarının *temsillerini* teşhis ve tesbit edebilmekteyiz. Bu ***temsiller***'in (*röprezantasyon'ların*), matematiksel nesnelerin kavramsal *asılları*'na ne derecede sâdık oldukları ise pekçok kavramsal tuzak içeren ve Pozitif İlimler'in kapsamı dışında kalan açık bir felsefî problemdir. Ancak, fiziksel âlemde *keşf ve teşhis* ettiğimiz bu temsiller ile bunların işâret ettikleri kavramsal nesneler arasında hiç bir ***ontolojik özdeşlik*** bağıntısı mevcûd değildir.

Bunların arasındaki tek bağıntı, yalnızca, biri *fiziksel* diğeri ise *kavramsal* olmak üzere biribirlerinden tümüyle *ayrı iki âleme* ait, ve arakesit cümleleri de boş bir cümle olan iki cümle arasında hayâl ve sezgi yeteneklerimizin güçlendirdiği aklımızın vaz ettiği belirli bir ***tekābüliyet*** (*yakıştırma*) ***bağıntısıdır***.

Eğer fiziksel âlemde keşf ve teşhis ettiğimizi, ya da fiziksel âlem tarafından bize telkin edildiğini sandığımız matematiksel nesnelerin haiz oldukları ***kavramsal varlık*** ile bu nesnelerden bazılarının fiziksel âlemdeki temsillerinin haiz oldukları ***fiziksel varlık*** arasında bir özdeşlik bağıntısının mevcûd olduğu iddia edilecek olursa böyle bir iddia, yalnızca, nesnel dayanağı olmayan bir vehimden ibârettir, o kadar!

Gerçekçi olmak gerekirse, ***Ontoloji*** açısından da ***Mantık*** açısından da, ***Matematiksel Realiteler*** ile ***Fiziksel Realiteler*** arasında "***bire-bir bir tekābüliyet***"in var olduğunu savunmanın imkânı yoktur.

Fiziksel âlemin tasvîri için matematiğin ancak pek sınırlı bir kısmı bugün bol bol yetmektedir. Gerçekten de fiziksel âlemin önemli bir bölümünün *matematik dili* aracılığıyla tasvîri, yâni fiziksel âlemdeki olayların matematik aracılığıyla ifâde edilmesi, *matematiksel modeller ve şemalar* çerçevesi içinde ve, başlangıç ve sınır-değer şartlarıyla belirlenmiş olan, bir dizi kısmî türevli diferansiyel denklemler aracılığıyla gerçekleştirilir. Fakat söz konusu olan bu denklemlerin tipleri de, sayıları da sınırlıdır. Hâlbuki, bunun tersine, hiç bir gerçek fiziksel olaya tekābül etmeyen sonsuz sayıda kısmî türevli diferansiyel denklem yazmak mümkündür.

Fiziğin, Einstein'dan önce dahi, bir ***geometri dili*** aracılığıyla yeniden formüle edilmesine dair bazı denemeler olmuşsa da bunun en hayranlık uyandırıcı ve en başarılı örneği Einstein'ın 4-boyutlu bir Riemann uzayını temel alarak inşa ettiği *Rölâtivite Teorileri*'dir. Ama bu teoriler tüm ***Fiziğin geometrileştirilmesi*** için ideal ve eksiksiz bir çerçeve oluşturmamaktadır. Nitekim, bugün için:

1) 1) ***4-boyutlu Riemann uzaylarına mahsus geometrinin dili***'nin çerçevesi: Evren'in matematiksel bir global modeli için;
2) 2) N sıfırdan farklı bir tam sayı olmak üzere, 6N-boyutlu ***faz uzayı dili***'nin çerçevesi: İstatistiksel Mekanikler için;
3) 3) sonsuz boyutlu ***Hilbert uzaylarının dili***'nin çerçevesi: Kuvantum Teorisi için;
4) 4) kesirli boyutlu ***Fraktaller uzayı dili***'nin çerçevesi ise: maddenin kaotik davranışının matematiksel tasvîrleri için

uygun birer zemin oluşturmaktadırlar. Buna karşılık Evren'in büyük ölçekteki yapısının tasvîri için sonsuz boyutlu Hilbert uzaylarının dilinden, ya da fraktallerin tasvîri için 4-boyutlu Riemann uzayının dilinden medet umarak bunlardan yararlanmağa kalkışmak yersiz ve isâbetsiz olduğu kadar kısırdır da!

Farklı *optik araçlar* aracılığıyla ***incelenen nesneler*** ile farklı *matematiksel araçlar* aracılığıyla ***tasvir edilen fiziksel alanlar*** arasında bir karşılaştırma yapmak mümkündür:

İncelenen Nesne	***Optik Araç***
Virüsler..	Elektron mikroskopu
Mikroplar.......................................	Optik mikroskop

Küçük yazı..................................... Büyüteç
Uzaktaki nesneler........................... Dürbün
Gökyüzü.. Teleskop

Tasvir Edilen Fiziksel Alan	***Matematiksel Araç***
Kuvantum Fiziği	*Sonsuz* boyutlu *Hilbert Uzayları*
İstatistiksel Fizik	*6N*-boyutlu *faz uzayı*
Spinler	*Buçuklu* boyutlu *spinör uzayları*
Kaotik yapılar	*Kesirli* boyutlu uzaylar
Maddesel tâneciğin klâsik mekaniği	*3*-boyutlu *Öklit (Euclides) Uzayı*
Özel Rölâtivite Teorisi	*4*- boyutlu *öklidimsi uzay*
Genel Rölâtivite Teorisi	*4*- boyutlu *Riemann Uzayı*
Süper Sicim Teorisi	*26*-boyutlu *uzay*

Bu basit gözlemlerden çıkarılan çok önemli sonuçlar şunlardır:

1) **1)** Tabiat'ın, varlığının mâhiyeti dolayısıyla, kendisinin fiziksel tasvîrine yarayacak bir ***zâtî geometrisi*** (*yâni bütün fizik olaylarının aynı bir geometrinin diline tercüme edilmesini sağlayan tek ve evrensel bir geometrisi*) yoktur ya da Matematik şimdiye kadar böyle bir aracı ortaya koyamamıştır.
2) **2)** Kezâ, görünüşe bakılacak olursa, Tabiat kendi fiziksel tasvîri için böyle tek ve birleştirici bir geometriyi zorunlu da kılmamaktadır. Bu kabil bir geometrinin el altında bulunması yalnızca teorik fizikçilerden kaynaklanan bir idealdir.
3) **3)** Akıl, fiziksel âlemin matematiksel kısmî tasvîrleri için, farklı ve uygun pekçok geometri inşâ etmeğe muktedirdir.

Fiziksel âlemi yeni baştan formüle etmeğe yönelik geometrik bir model, fiziksel âlemin *reel olgularının cümlesi*'ni bu olgulara "tekābül eden" (yakıştırılan) uygun bir *kavramsal terimler cümlesi*'ne çevirecek (tercümesini yapacak) olan uygun bir dil oluşturur. Bununla birlikte: "Traduttore traditore!" yâni "Her tercüman (metnin anlamına, rûhuna hıyânet eden) sadâkatsiz bir hâindir" şeklindeki bir italyan atasözünü de hiç bir zaman unutmamak lâzımdır.

Aslında matematik, tıpkı diğer bütün diller gibi, *bilgi* ve *veri* iletişimi için kullanılan bir dildir; ama olağanüstü zengin bir dildir. Fiziksel âlemi matematik aracılığıyla tasvîr etmek, anlatmak, ifâde etmek ise tıpkı 29 harflik lâtin alfabesiyle ifâde edilip yazılabilen Türkçe'nin 40.000 monogramlık Çin alfabesine *transkripsiyon'*unu yapmak gibidir. Eğer böyle bir işlem yapılacak olursa, böyle bir transkripsiyonun ortaya çıkaracağı muhtemel *ses, anlam ve kavram kaymalarını* Türkçe'ye özgü kusurlarmış gibi vehmetmemek ve bu kusurları transkripsiyonun sebeb olduğu *deformasyonlar* olarak teşhis ve idrâk etmek gerekir.

Fiziksel Realite'yi, matematiğin sembollerine transkripsiyonunu yapmak sû-

retiyle idrâk etmeyi denediğimizde karşılaştığımız durum da buna benzemektedir; ve bu gözlemden çıkarılması gereken bir yığın hisse vardır. Bir örnek olmak üzere *Dört Temel Kuvvetin Büyük Birleşik Alan Teorisi*'ni göz önüne alalım. Yâni istiâre (*metafor*) yoluyla ifâde ettiğimizde: "Acabâ nasıl bir geometrik model ortaya koyalım ki bu modelin oluşturduğu ***filtre***'nin ardından bu farklı dört kuvvetin alanlarına baktığımızda bunların renklerinin(!) arasındaki farklar ortadan kalkmış ve hepsi de aynı bir renkte birleşmiş olsun?" sorusuna uygun bir çözüm arayalım.

Buna uygun *geometrik dil*'in hâle göre 26-boyutlu ya da 11-boyutlu bir geometrinin dili olarak tecellî etmesi, dikkat etmek gerekir ki, fiziksel reel uzayın varlık açısından (yâni *ontolojik temelde*) gerçekten de bu sayıda boyuta sâhip olmasını gerektirmez. Zîrâ gerçekte, fiziksel ve dolayısıyla da elle tutulur somut uzayın üç ve yalnızca üç boyuttan daha fazla bir boyutu olmadığı olgusu sezgimizin ve bilincimizin (red ve inkâr edemeyecekleri) doğrudan doğruya verileridir.

Ayrıca her filtrenin realiteyi deforme eden ve realitenin görüntüsüne, renk ve şekilleri orijinaline göre az ya da çok değişik bir başka görüntü yerleştiren bir *araç* olduğunu da iyi idrâk etmek gerekir.

Nasıl ki Mantık'da *kıyas,* nesnelerin *Ontolojik Realite'*sinden tümüyle habersiz bir kalıp ise fiziksel âlemin matematiksel tasvîrinde kullanılan geometrik modellerin dili de fiziksel âlemin *Ontolojik Realite'*sinden habersiz bir kalıptır. Üstelik bu dil *Ontolojik Realite'*yi kendine has bir takım ***metaforlar***[83]aracılığıyla farklı bir biçimde yansıtmaktadır da. İşte bu kabilden metaforlara dayanan tasvîr de ***bakış açısı*** ya da ***yorum*** adını almaktadır.

Kısaca ifâde edilmek gerekirse: fiziksel âlemin matematiksel tasvîri ***Fiziksel Realite'***ye (sırf bu tasvîrin çerçevesini oluşturan geometrik dilin gereği olarak) ontolojik düzeyde sâhip olmadığı bir takım *önüne geçilmez* ve *fiktif* (yâni *hayâlî*) ârazlar tekaabül ettirmekte (yakıştırmakta) ve bu fiktif ârazların da ***Fiziksel Realite'***nin *ontolojik dayanağı haiz olan* bir vechesini oluşturduğu *yanılgısına* da rahatlıkla yol açabilmektedir.

* * *

[83] Metafor: istiâre.

DEPREM VE İLMÎ TEMKİN

Ocak 1985'de Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK) Başkanlığı'na atandığım zaman Başkan Yardımcılarının dikkatime sunmak istedikleri âcil dosyalardan biri de Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'ndeki (ÇNAEM) reaktör binâsının tahkimi meselesiydi. Bana, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden bir jeolog doçentin TAEK'e sunmuş olduğu bir raporda: 1) altı yıl sonra 1991'de İstanbul'da büyük bir deprem olacağının bildirilmekte, 2) bu depremde reaktör binâsının yıkılacağı ve bunun sonucu olarak da etrafa radyasyon yayılacağı *senaryosunun* geliştirilmekte, 3) bu binânın mutlaka tahkim edilmesi gerektiğinin ifâde edilmekte, 4) bu tahkimâtın yaklaşık 450.000.000 TL (*yâni doların 525 TL değerinde olduğu o târihteki yaklaşık 850.000 dolar ya da bugünün parasıyla 425 milyar lira*) tutarındaki bir masrafla yapılabileceğine, ve 5) böyle bir tahkimâtın Dünyâ'da ilk ve tek olacağına dikkat çekilerek bunun Türkiye için kaçırılmaması gereken bir fırsat olduğunun da vurgulanmakta olduğu hakkında bilgi verildi.

Doçentin bu hayâl genişliğinden ve kuruntusundan etkilenmiş[84] olan Kurum elemanları böyle bir tahkimâtın bir an önce yapılması hakkındaki kendi vehimlerini de bana yüklemeğe çalıştılar. Ben ise şu hususlarda onlardan bilgi istedim: 1) Doçent bu raporu İdâre'nin isteği üzerine mi yazmıştır?, 2) Doçent'e reaktör binâsının inşaatına başlanmadan önce yapılmış olan zemin dayanıklılığı testlerinin sonuçları ile binânın statiğinin hesapları verilmiş midir? 3) Doçent altı yıl sonra 1991'de İstanbul'u bu derecede etkileyecek olan depremi neye dayanarak öngördüğünün bilimsel kanıtlarını takdîm etmiş midir?

Bu soruların cevapları hep "Hayır!" oldu. Bu durumda söz konusu raporun müellifinin "*kendi kendine gelin-güvey olduğu*" ve bir depremin bilfarz vukuunda "*Ben zâten bunu kaç sene önce haber vermiştim*" diye kendisine pay çıkaracak ucuz bir kehâneti garanti etmek istediği ve Dünyâ'da ilk ve tek olacak böyle bir reaktör binâsı tahkimâtının şerefini de kendisine tahsis etmek eğiliminde olduğu anlaşılıyordu.

Bununla beraber resmî evrâk muamelesi görmüş olan bir raporu hiç yokmuş gibi farzetmek de mümkün değildi. Kurum'un Nükleer Güvenlik Dairesi'nden bir elemanı 6 yıl sonra İstanbul'da reaktör binâsını da ağır hasara uğratabilecek bir depremin olasılığının hesaplanması için görevlendirdim. Birkaç ay sonra bana böyle bir olasılığın "*yüz milyonda bir*" mertebesinde olduğu bildirildi. Bu, ***mühendislik açı-***

---

[84] Bugün Profesör olan bu zât bir büyük ilmî kurumun depremle ilgili bir alt biriminin başında bulunmaktadır. Aynı zâtın Akkuyu Nükleer Santral siti için yıllar boyunca yapılmış olan deprem araştırmaları sonuçları hakkında da şüpheler ihdâs etmeğe mâtuf vehimlerini bir rapor hâlinde Başbakan Bülent Ecevit'e iletmiş olduğu rivâyet edilmiştir.

sından, kabûl edilebilir bir risk idi. Bu durumda dosyanın işlemden kaldırılması emrini verdim.

Doçent'in kehâneti gerçekleşmedi: 1991 yılında deprem olmadı ve Reaktör'ün binâsı da çökmedi. 17 Ağustos 1999'da vuku bulan 7,4 şiddetindeki Marmara Depremi'nin hemen akabinde ÇNAEM'deki arkadaşlardan bilgi aldım: Marmara Depremi de Reaktör binâsına tesir etmemişti; binâda sıva çatlağı dahi ortaya çıkmamıştı.

Bilim adamları, bilimin ilerlemesi için, daima *şüphe sâhibi* olmalıdırlar; ancak bu şüphenin bilim adamını, aramakta olduğu gerçekten saptıran bir *paranoya* değil *yaratıcı şüphe* niteliğinde olması gerekir. ***Bilim adamı, kendi vehimlerini asla ilmî sonuçlar olarak addetmemeli ve böyle de takdîm etmemelidir.*** Fakat ne yazıktır ki bu temkine sâhip olmak: 1) çok istisnaî yüksek ve sağlam bir ilim düzeyi, ve 2) objektiflik bilinci ile birlikte 3) nefse karşı büyük bir hâkimiyeti gerektirdiğinden ortaya bilim adamı kisvesiyle çıkan herkeste bu olgunluğun bulunduğunu kabûl etmek abestir.

Bilimsel tartışmaların yeri televizyon stüdyoları değil akademik ortamdır. Sırf kendi *rating* çıkarları için televizyon takdîmcilerinin bilim adamlarını istismar etmeleri *etik* dışı bir durum, fakat kendileri açısından kaçırılmaması gereken bir fırsattır. Bilim adamları, bu istismarcıların bilim adamları arasındaki bilgi düzeyi ya da tavır ve metot farklılıklarını kaşıyarak bunları biribirlerine düşürmek ve sonra da keyifle kendi yorumlarını halka enjekte etmek zevkini ve fırsatını bunlara vermemelidirler. 17 Ağustos 1999 depreminden sonra Medya'daki deprem tartışmaları *deontoloji* açısından da *genel etik* açısından da maalesef bu kabil bir pejmürdelik ve avâmîlik sergilemektedirler. Bilim adamları ilmî gevezeliklerini akademik ortamda gerçekleştirmeli, halkın huzurunda ise ilmin kendilerini donatmış olması gereken temkin, teenni ve vekarla az konuşmalıdırlar. ***Aksi takdirde halkta kollektif bir paranoyaya sebep olabilirler.***

Fransa Nükleer Bilimler ve Teknoloji Millî Enstitüsü'nde 1957-1958 senelerinde Atom Mühendisliği tahsilim esnâsında bizlere, İngiltere'de 1957'de vuku bulmuş olan Windscale nükleer reaktörü kazâsında etrafa yayılan fakat hayâtî bir tehlike arz etmeyen radyasyon hakkında her gün halka bilim adamları tarafından verilen ölçüm sonuçlarının ve yapılan tartışmaların halkı ne kadar etkilemiş ve toplumsal bir histeri ve paranoyaya yol açmış olduğu ibret alınması gereken bir vaka olarak sunulmuştu.

26 Nisan 1986'da vuku bulan Çernobil kazâsı eğer halkımızda, uyandırması doğal olan endîşelere ve medyanın önemli bir kesiminin bütün gayretlerine rağmen,

bir panik ve kollektif bir paranoya ihdas edememişse bunda Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun vekarının ve konunun tartışmasını ayağa düşürmemeğe özen göstermesinin büyük rolü vardır. Çernobil kazâsının Türkiye'yi etkilemesiyle ilgili ***ölçüm sonuçları***, ancak: 1) bu sonuçları anlayıp yorumlayacak düzeyde olan ve 2) bu sonuçları resmen taleb eden ulusal ve uluslararası kurumlara verilmiştir; şahıslar muhâtab olarak kabûl edilmemiştir. Buna karşılık ölçüm sonuçlarını her gün açıklayan Almanya ve Yunanistan'da büyük panik yaşanmıştır. Özellikle Yunanistan'da doğacak çocuklarının sakat olacağına inanan ya da buna inandırılan onbinlerce hâmile kadın, kazâyı tâkib eden aylarda kürtaja baş vurmuşlardır.

Bir an önce başlatılması Medya'da dile getirilen ileri düzeyde, sofistike deprem araştırmaları önemli bir bilimsel konudur ama yalnızca fay hatlarının daha kesin ve rafine bir şekilde tesbitine yarayacaktır; bunlar, ne depremleri önleyebilirler ve ne de depremin hasarlarını, bırakın ortadan kaldırmayı, hafifletebilirler. Depreme karşı yegâne çâre: *1) yapıları depreme dayanıklı olarak inşâ etmek, ve 2) halkı eğitmektir*.

Bu bakımdan Devlet'in bu araştırmalara, temkini elden bırakmadan ve abartmadan, destek olması isâbetlidir. Ama bu araştırmalara destek olması Devlet'i sorumluluktan kurtarmaz. Devlet, yapıların depreme dayanıklı yapılması için gerekli idârî ve cezaî tedbirleri âcilen ve dirâyetle almakla ve bunları gevşemeyen ciddî bir kontrol altında tutmakla yükümlüdür. Bu kabil önlemleri almak ise ne Kandilli Rasathânesi'nin ve ne de herhangi bir başka kurumun sorumluluğundadır.

A.B.D.nde ve Japonya'da, yersizlik dolayısıyla, bazen fay hatlarının üzerinde inşâ edilmek zorunda kalınmış olan nükleer santraller depremlere rağmen hiç aksamadan işlemektedirler. Bunun sebebi bu nükleer santrallerin o yerlerde vukuu muhtemel en şiddetli depreme mukavemet edecek şekilde inşâ edilmiş olmalarıdır.

Her ülkede araştırma fonları bilim adamları arasında iştah ve ihtirasın artmasına sebep olur. Amaç da daima bu fonlardan en büyük dilimi alabilmektir. Bunun için de bilim adamları ve kurumları arasında kıyasıya bir rekābet hüküm sürer. Bu, akademik geleneği iyice oturmuş olan gelişmiş ülkelerde belirli kurallara uygun ve iş ayağa düşürülmeden belli bir zâhirî zerâfetle yapılır. Marmara Depremi'nin, depremle ilgilenen bilim adamlarımız ve mensubu bulundukları kurumlar açısından: 1) daha sofistike deprem araştırmalarının yapılmasına, ve 2) bu araştırmalar için Devlet'in dolgun araştırma fonları tahsis etmesine vesile teşkil edecek bir imkân olarak algılanmakta olduğu gözlenmektedir. Ekranlarda gördüğümüz asabiyete, sübjektif iddialara, vekar ve zerâfet yoksunu beyânlara, çiğ ithamlara ve suçlamalara biraz da işte bu paylaşılması gereken pastaya karşı duyulan iştah sebep olmaktadır.

Marmara Depremi dolayısıyla Medya'nın rating ihtirasına bilmeden âlet olmuş olan tüm bilim adamlarımızın, âlet edildikleri bu oyunu artık berrak bir biçimde idrâk etmeleri, kamuoyundaki imajlarının daha fazla yara almaması için de, televizyonlarda arz-ı endâm edecek yerde, çenelerini tutarak meseleyi akademik ortamlara taşımaları gerekir.

* * *

CEP TELEFONLARININ BAZ İSTASYONLARI VE İNSAN SAĞLIĞI[85]

Baz İstasyonlarının Sağlık Açısından Güvenlik Norm ve Standartları

Pozitif bilimler öncelikle ölçüm ve gözlemlere dayanır. Bunlardan hareketle bilimin gelişmesine yol açan teoriler geliştirilir; ayrıca fiziksel olayların insan sağlığı ile ilişkilerinde insanın zarara uğramaması için alınması gerekli önlemler tesbit edilir ve bunlarla ilgili uyulması gerekli ***normlar*** ve ***standartlar*** yetkili bilimsel kuruluşlar tarafından vaz edilir. ***Konuyla ilgili bu norm ve standartlar bilinmezse o konu hakkında insanlar yalnızca endişelerini ve vehimlerini dile getirirler***. Radyasyonların her çeşidi için bu norm ve standartlar tesbit edilmiştir.

Ancak, bu norm ve standartların niçin "*vaz edilmiş oldukları gibi olması gerektiği*" işin yalnızca uzmanlarını ilgilendiren ve konu dışındaki kimselerin anlaması mümkün olmayan bir uzmanlık alanı olduğundan çoğu kez iyi niyetli kimselerin dahi kafasını karıştırmaktadır. Sansasyon ve çıkar peşindeki Medya da çoğunlukla yangına körükle koşan fırsatçı bir tutum sergilemektedir. Meselâ Çernobil kazâsının akabinde Basın'ın büyük bir bölümü bu işin Türkiye'deki yegâne yasal görevlisi ve bilimsel otoritesi olan Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nu (TAEK'i) gözden düşürmek ve halkta kollektif bir paranoya ve hattâ kollektif bir histeri uyandırmak için elinden geleni ardına koymamıştır. Oysa TAEK bütün bu olayda, 300 ü bu konuların çeşitli vechelerinde uzman olan 627 kişilik kadrosuyla, yalnızca Uluslararası Radyasyondan Korunma Komitesi (ICRP) ile Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (IAEA'nın) tesbit ve vaz etmiş oldukları radyasyon norm ve standartlarından hareketle Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO'nun), Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO'nun) ve Avrupa Birliği'nin (AB'nin) türetmiş oldukları çok daha katı radyasyon norm ve strandartlarını uygulamaktan başka bir şey yapmamıştır.

Son zamanlarda gene Medya'nın bir bölümünün bu kez de halkın cep telefonları ve bunların baz istasyonları hakkında, halkı objektif bir biçimde bilgilendirmek yerine, vehim ve endişeleri kundaklayıcı bir tutum içine girmiş olduğu gözlenmektedir.

Cep telefonları ve bunların baz istasyonlarının yaydıkları elektromagnetik radyasyonların fiziksel etkileri hakkında bilgilerimiz yeterince ayrıntılı olduğundan bunlar hakkında da norm ve standartların geliştirilmesi ve güvenlik kriterlerinin vaz edilebilmesi mümkün olmuştur. Şunu kesin olarak ifâde etmek gerekir ki hem cep telefonları hem de baz istasyolarının antenleri, ***uygun tasarımlanmış ve gerektiği gibi monte edilmiş olmaları şartı altında***, bu konuda vaz edilmiş olan bütün sağlık gü-

[85] "Baz istasyonları sağlığımızı tehdit mi ediyor?" başlığı altında "Eğitim Bilim" dergisinin Ekim 2000 târihli 25. sayısı, s.28-30'da yayınlanmıştır.

venliği şartlarına uymaktadırlar.

Cep telefonları ile baz istasyonlarının antenlerinin ürettikleri elektromagnetik dalgalara mâruz kalan halkın sağlık bakımından zarar görmemesi için hem uluslararası ve hem de ülkelerin ulusal "***güvenlik normları***" vardır. Bunlar arasında en çok kabûl gören Elektronik ve Elektrik Mühendisleri Enstitüsü (*Institute of Electrical and Electronics Engineers: IEEE*) ile Amerikan Ulusal Standartlar Enstitüsü'nün (*American National Standards Institute*: *ANSI*) geliştirdikleri **ANSI/IEEE** standartları, Uluslararası İyonlaştırıcı Olmayan Radyasyonlardan Korunma Komisyonu'nun (*International Commission on Non-Ionizing Radiation Protection: ICNIRP*) ve A.B.D.nin Radyasyondan Korunma ve Ölçümler Ulusal Şûrâsı'nın (*National Council on Radiation Protection and Measurements: NCRP*) ayrı ayrı geliştirmiş oldukları standartlardır. Bu standartlarda kullanılan birim, mâruz kalınan elektromagnetik radyasyonun güç yoğunluğunun ölçüm birimi olarak, ***santimetrekare başına miliWatt***'tır (mW/cm^2).

1992 yılında ASSI/IEEE, halkın mâruz kalmasına izin verilen maksimum güç olarak: 1) 1800-2000 MHz'lik PCS baz istasyonu antenleri için 1,2 mW/cm^2, ve 2) 900 MHz'lik cep telefonları için de 0,57 mW/cm^2 değerlerini kabûl etmiştir.

A.B.D.nin Federal İletişim Komisyonu (*Federal Communication Commission: FCC*) cep telefonları ve baz istasyonları hakkındaki standartları ise bunlara göre ***daha katıdır***. FCC'nin 2000 MHz için güvenli sağlık standardı 1 mW/cm^2 ve 900 MHz için güvenli sağlık standardı ise 0,5 mW/cm^2 dir.

ANSI/IEEE'nin, FCC'nin, ICNIRP'nin, NCRP'nin ya da diğer bazı ülkelerin standartları biribirlerine göre ufak farklılıklar arz edebilmektedir. Bunun sebebi hepsinin de aynı biomedikal verilerden hareket etmelerine ve konuya yaklaşımlarında aynı stratejiyi izlemelerine rağmen herbirinin farklı bir model seçip hesaplarını bu model çerçevesinde icrâ etmeleridir.

900 MHz ile 2000 MHz arasındaki frekans aralığında bir insanın apaçık radyasyon tehlikesiyle karşı karşıya kalması için sürekli olarak enaz 100 mW/cm^2 büyüklüğünde bir radyasyona mâruz olması gereklidir. 40 mW/cm^2 büyüklüğünde bir radyasyona mâruz kalanlarda bazı rahatsızlıkların zuhur ettiği bilinmektedir. 4 mW/cm^2 büyüklüğünde elektromagnetik radyasyona mâruz kalındığında da bazı fizyolojik sıkıntıların ortaya çıktığına dair iddialar ileri sürülmüşse de bunlar başka araştırıcı ekiplerin aynı şartlarda yapılan deneylerinde te'yid edilmemiştir.

Yerden 12,5 metre kadar yüksekteki bir baz istasyonunun anteni, *mümkün olan maksimum güçte çalışsa bile*, bu antenin civârında yerde bulunan bir kimsenin üzerine ilettiği güç yoğunluğu 0,02 mW/cm^2 den fazla değildir. Bu ise FCC'nin güvenli sağlık standardının öngördüğü 0,5 mW/cm^2 nin 25 de biridir ve çok büyük bir güvenlik marjına tekābül etmektedir. Hâlbuki gerçekte yerdeki bir kimsenin mâruz kaldığı gerçek radyasyon enerjisi yoğunluğu çoğunlukla 0,0001 mW/cm^2 ile 0,005 mW/cm^2 aralığı arasında değişmektedir. Bir binânın içindeki radyasyon enerjisi yo-

ğunluğu ise dışarıdakinden 3 ilâ 20 kez daha azdır.

Eğer insanlar bir baz istasyonu antenine düşey olarak 12,5 metreden ve yatay olarak da 6,5 metreden daha yakın iseler [*ki bu, antenin: ya 1) kule olmaksızın binânın damına, ya 2) binânın cephesine, ya da 3) gazetelerde yer aldığı gibi Beşiktaş'ta kaldırım kenarındaki bir ağacın yerden 5-6 metre yükseklikteki bir dalına monte edilmiş olmasına tekābül eder*] bu durum güvenlik standartlarının çiğnenmiş olması anlamına gelir.

Ne yazıktır ki cep telefonu şirketleri tesis ettikleri baz istasyonlarını ucuza mal etmek için, bunların etkinliklerinden fedâkârlık etmekte ve, bunları binâ üstünde bir kuleye monte etmeleri gerekirken, yukarıdaki iki misâlde olduğu gibi ucuz fakat sağlık açısından riskli montajlara başvurmaktadırlar.

Buna göre bir okulun ya da bir hastahânenin damına dikilmiş bir kuleye monte edilmiş bir baz istasyonu anteninin öğrencilere de, hastalar ile hastahâne personeline de kesinlikle zararı olmaz.

Cep Telefonlarının Sağlık Üzerindeki Etkileriyle İlgili Olarak İleri Sürülen Endîşeler

Telsiz telefon ve radyo yaklaşık 100 yıldır kullanılmaktadır. Elektromagnetik dalgaların insan organizması üzerindeki etkileri ise 50 yıldanberidir bilimsel araştırmalara konu olmuş ve bu yönde 10.000 den fazla inceleme ve araştırma yapılmıştır. Bu incelemeler, standartlara uygun olarak monte edilmiş olan radyo ya da cep telefonu antenlerinin yaydığı elektromagnetik dalgaların insan organizması üzerinde zararlı hiçbir etkisi bulunmadığını ortaya koymuşlardır.

Bununla beraber, cep telefonlarının kendileri söz konusu olduğunda bunların sağlık üzerinde ve sosyal hayatın bazı vechelerinde bir takım olumsuz ve hattâ tehlikeli etkileri olabileceğine dair iddialar ileri sürülmüştür. Birinci şık elektromagnetik dalgaların canlılarla etkileşmesi, ikinci şık da elektromagnetik dalgaların elektronik devre içeren düzenlerle etkileşmesi ile ilgilidir.

Cep telefonunuzda arandığınızda eğer bir bilgisayarın, ya da bir radyonun yakınındaysanız telefon ile bu cihazın etkileşmesi bu cihazda ortaya çıkan rahatsız edici bir parazitle kendisini gösterir. Cep telefonuyla konuşmanız, içinde bulunduğunuz aracın ABS frenlerini etkisiz hâle getirebilmekte ya da bazı araçların kapılarını otomatik olarak kilitleyebilmektedir. Bahreyn'de son günlerde vuku bulan ve yüzden fazla insanın ölümüyle sonuçlanan uçak kazâsında iki yolcunun cep telefonuyla konuşmakta oldukları tesbit edilmiştir. Büyük bir ihtimalle bu cep telefonlarının yaydığı elektromagnetik dalgalar uçağın hassas elektronik devreleriyle etkileşerek onları devre ve uçağı da kontrol dışı bırakmış bulunmaktadır. Kalp pili taşıyan kalp hastaları yanında cep telefonunun anteninin hastanın kalp pili yönünde bulunması hâlinde kalp pilinin işleyişinde düzensizliklerin zuhur edebileceği de tesbit edilmiştir. Ayrıca

hastahânelerin hassas ölçüm ve görüntüleme cihazlarının bulunduğu belirli bölümlerinde de sonuçları bozabilmesi dolayısıyla cep telefonlarının kullanılması uygun değildir.

Uluslararası İyonlaştırıcı Olmayan Radyasyonlardan Korunma Komisyonu (*International Commission on Non-Ionizing Radiation Protection: ICNIRP*) insan vücûdu tarafından soğurulan elektromagnetik enerjinin vücûd sıcaklığını 1 derece santigrad arttırması hâlini zararlılık sınırının alt düzeyi olarak kabûl etmektedir. Buna elektromagnetik radyasyonun ***ısıtma*** ya da ***pişirme etkisi*** denir (Mikrodalga fırınları da işte bu etkiye dayanarak yemekleri ısıtırlar). ICNIRP, buradan hareketle, ortalama bir kan basıncı için bir insanın zararsızca soğurabilmesine izin verilen kilo başına maksimum elektromagnetik enerjiyi 4 W/kg olarak tesbit edilmiştir. Bununla beraber Dünyâ Sağlık Örgütü (*WHO*) ile Uluslararası Çalışma Örgütü (*ILO*): 1) işçiler için 0,4 W/kg, ve 2) halk için de 0,08 W/kg değerlerini üst sınır olarak kabûl ederek daha katı güvenlik standartları vaz etmiştir.

Bilimsel incelemeler cep telefonlarından yayınlanan elektromagnetik radyasyonun beyinde herhangi bir anlamlı ısınmaya (*sıcak-nokta*'ya) yol açmadığını göstermiştir. Aslında vücûdumuz tıpkı bir havalandırma sistemi gibidir ve bir taraftan kan dolaşımı, öte yandan da ortamın genellikle vücûd sıcaklığından daha düşük olan sıcaklığı, cep telefonuyla ne kadar uzun konuşulursa konuşulsun, beynimizde *sıcak-nokta*'ların oluşmasını önler. Yâni cep telefonlarının ıstıcı etkileri ihmâl edilecek kadar ufaktır. Gerçekten de, yumuşak hareketlerle yapılan bir jimnastik dahi beynimizi cep telefonlarımızın yayınladığı elektromagnetik dalgalardan çok daha fazla ısıtmaktadır.

Lâboratuvarda gerek cep telefonlarının gerekse baz istasyonlarının güçlerinden çok daha fazla güçte ve sürekli elektromagnetik radyasyona mâruz bırakılan fareler üzerindeki deneyler bu radyasyonun kansere sebeb olduğu ya da kanser oluşmasına katkıda bulunduğu hakkında elle tutulur kanıtlar ortaya koyamamışlardır.

Sonuç

Cep telefonu kullananların sağlık açısından bir endişe duymaları yersizdir. Baz istasyonları ise standartlar uygun monte edildikleri takdirde tehlikesizdir.

* * *

M E D E N İ Y E T

TOPLUMLARININ YÜKSELİŞİNİN SIRRI

İlimlerin En Az 2500 Yıllık Bir Geçmişi Vardır

Çeşitli bilimsel disiplinlerin temelleri insanoğlunun binlerce yıl süresince biriktirdiği gözlem ve bilgilere dayanır. Böylece her topluluk kendine özgü bir dil, bir dizi sembollerden oluşan sessiz bir iletişim aracı yâni bir yazı sistemi, bir sayı sistemi ve nihâyet bilimsel bir bilgi yumağı geliştirmiştir.

Sümer'de ve Bâbil'de altmışlık bir sayılama sisteminin kullanıldığını bilmekteyiz. Bugün bile zaman ölçümünde 60 sâniyeyi 1 dakika, 60 dakikayı 1 saat olarak kabûl ederek hâlâ bu sistemi kullanmaktayız. Kayda geçmiş ilk astronomi bilgilerini ve bunlardan yararlanmayı da gene sümerlilerde görmekteyiz. Bugün kullanmakta olduğumuz takvimin kökeni de Eski Mısır'a dayanmaktadır. Bu takvim 365 gün ihtivâ etmekte ve her dört yılda bir, bir gün ilâvesiyle 366 gün olmaktaydı.

Geometrinin temellerine ilişkin ilk bilgi birikiminin ve uygulamalarının ise Eski Mısır'da vuku bulmuş olduğuna dair pekçok veri vardır. Nil nehrinin periyodik kabarmalarında su altında kalan arâzilerin sınırlarının sular çekildikten sonra yeniden tesbit edilerek mülkiyet hakkının korunması bu ülkede çok önemli bir sorundu. Bununla ilgili tapu ve kadastro işlemlerinin gerekliliği, ister istemez, insalığın geometrik düşünce ile ünsiyetini arttırmıştır.

reklere gelinceye kadar insanlık gözlem ve deneme-yanılma yoluyla, yalnızca, pratik olarak yararlanacağı ***bilgi biriktirmiş*** fakat bugünkü epistemolojik kıstaslar çerçevesi içinde ***ilim üretememiştir.*** MÖ VI. yüzyıldan i'tibâren Grekler sâyesinde insanoğlunun ***Âleme bakış açısı***nda radikal bir değişiklik olmuştur. Ticâret ve politikadan başlayarak hayatın her vechesinde mantığa dayalı bir akıl yürütmenin kudretini idrâk eden Grekler bunun sâyesinde Kâinat'ın yapısını ve yataklık ettiği olayların nasıl meydana geldiğini anlamayı ve açıklamayı, yâni bir yandan 1) bu olayları, diğer yandan da 2) bu olayların meydana gelmesini doğuran unsurlar arasındaki ilişkileri ve 3) bu ilişkilerde ***değişmeden kalan kuralları*** keşfetmeği hedef almışlardır. İşte bu tutum bilgiden ilime giden sürecin: hem 1) başlangıcı, ve hem de 2) yönlendirici motivasyonu olmuştur.

Matematiğin yol-yordamı (*metodolojisi*) Pitagoras (MÖ VI. yüzyıl) ve Euklides (MÖ 315-255) tarafından geliştirilerek tesbit edilmiştir. Matematiksel düşüncenin tabiat olaylarına uygulanması ise olağanüstü gelişmelere yol açmıştır. Meselâ Eratostenes (MÖ 276-174), daha MÖ III. yüzyılda, geometrik mülâhazalar sâyesinde Yeryüzü'nün çevresinin, bugün modern yöntemlerle ölçülmüş olan değerine son derecede yakın bir biçimde ve bugünkü ölçüm birimlerine dönüştürüldüğünde, 39.400

km olduğunu tesbit edebilmiştir.

Bunu izleyen dönemde matematiğin, ölçüme dayanan diğer bütün ilimlerin ve dolayısıyla da her türlü tekniğin temeli olduğu idrâk edilmiştir. Bütün temel bilimleri hükmü altında tuttuğu için Matematik bir yandan ***ilimlerin sultânı***, fakat aynı zamanda bütün temel bilimlerin gelişmesine hizmet ettiği için de ***ilimlerin hizmetkârı*** konumundadır. Romalılaraın su kemerleri ve su isâle hatları gibi bayındırlık hizmetlerinde sergiledikleri ve bugün herkesi şaşırtan ustalık ve hassasiyet bu yapıları matematikten yararlanarak ve matematik kesinliğe riayet ederek yapmış olmalarından kaynaklanmaktadır.

(*İlmî Yönü Ağır Basan*) Erken Rönesans
ve (*Sanat Yönü Ağır Basan*)
Geç Rönesans Dönemleri

Kendini âlemin merkezinde zanneden ve kendisinden başka medeniyetleri de bilmezlikten gelen Batı, Rönesansı Avrupa'da XV. yüzyılda başlamış gibi telâkki eder. ***Oysa Rönesansı iki döneme ayırmak gerekir***. Bunların ilki Abbâsî halîfesi Me'mûn'un (786-833) Grekçe'den ve Süryânîce'den Arapça'ya çevirttiği eserlerin İslâm Âlemi'nde yayılmasıyla Bağdat'ta ve IX. yüzyılda başlamış olan, ilim yanı ağır basan ***Erken Rönesans Dönemi***'dir. Avrupa'da ortaya çıkan ve ilim yanından çok sanat yanı ağır basan Rönesans dönemine ise ancak ***Geç Rönesans Dönemi*** adı verilebilir.

Erken Rönesans Dönemi'nde İslâm Âlemi'nde Felsefe ve özellikle de Metafizik ile Hukuk büyük gelişmeye mazhar olmuş; ayrıca Matematik'te, Fizik'te, Astronomi'de, Kimya'da ve Tıb'da yeni sonuçlar elde edilmiş; bu son dört dal, kendilerine has metodolojilerin gelişmesiyle, sistemleşerek bağımsız ilim statüsüne kavuşmuşlardır. Bu gelişme, İslâm Âlemi'nde ***Beytü-l Hikme*** denilen gerçek anlamda bilim akademilerinin, ***Şemsiyye*** denilen rasathânelerin ve ***Medrese*** denilen üniversitelerin yaygın bir biçimde kurulmalarını sağlamıştır.

Batılı kaynaklar üniversitelerin menşei olarak Roma İmparatorluğu'nda kurulmuş olan ilk hukuk okulunu gösterirler; oysa üniversite olabilmek için birkaç disiplinin birden aynı bir çatı altında okutulması gerekir. Bunu ilk sağlayan ise İslâm Âleminin medreseleri olmuştur. Özellikle XII. ve XIII. yüzyıllarda Avrupa'dan pekçok öğrenci çekmiş olan ve Felsefe, Matematik, Tıb, Fizik, Astronomi, Kimya gibi ilimlerin temsil ve tedris edildiği Tuleytule (*Toledo*) ve Kurtuba (*Cordoba*) üniversiteleri o dönemden sonra Avrupa'da kurulan bütün üniversitelere model olmuşlardır. 1231 yılında Kutsal Roma İmparatoru II. Frederick'in (1194-1250) fermânıyla Sicilya'da kurulmuş olan *Salerno Tıb Okulu* da, başta Tıb olmak üzere, İslâm Âlemi'nde gelişen ilimlerin Avrupa'ya aktarılmasında basamak rolünü oynamıştır.

Avrupa kendi üniversitelerine kavuştuktan sonra yaklaşık üç yüzyıl boyunca eski grek bilginlerinin eserlerini, müslüman bilim adamlarının bunlara getirdiği yorumları ve ilimlere kazandırdığı yeni sonuçları hazmetmekle uğraşmıştır. XVI. yüz-

yılın ikinci yarısından i'tibâren ise özellikle Kopernik (1473-1543), Kepler (1571-1630) ve Galileo'nun (1564-1642) eserlerinin verdiği dürtüyle pozitif ilimlerin gelişmesi Avrupa'da büyük bir ivme kazanmıştır. Bu ivme günden güne artarak bugünlere erişilmiştir.

Dikkat edilmesi gereken bir husus da bir yandan Avrupa mozaiğini oluşturan irili ufaklı ülkelerin arasındaki siyâsî rekābetin, diğer yandan da kentleşmenin ortaya koyduğu zarûretlerin ve nihâyet bol yağışlı sert bir iklimin arz ettiği doğan âfetlerin avrupalıları karşılaştıkları meseleleri çözmek üzere özellikle Matematik ve Mekanik gibi ilimlerden etkin ve verimli bir biçimde yararlanmağa yönlendirmiş olduğudur. Bu motivasyonlardan genellikle mahrûm olan rahat ve sâkin müslüman topluluklarına oranla, mühendisliğin her kolu Avrupa'da daha XV. yüzyıldan i'tibâren hızla gelişmeğe ve toplumun refah düzeyi de bundan nasîbini almağa başlamıştır.

İlimlerin İslâm Ülkelerinde Gerilemesinin Görünen Sebebleri

İslâm Âlemi'nde ilimlerin en parlak dönemi MS 750 – 1100 yılları arasında olmuştur. Bu şerefli çağ için XX. yüzyılın başının meşhur ilim târihçisi George Alfred Leon Sarton (1884–1956) ***İlim Târihi*** başlıklı âbidevî eserinde ilimlerinin gelişmesinin târihinin nîrengi noktalarını, her *yarım yüzyıllık kısmî çağa* merkezî bir şahsiyet tekābül ettirerek tesbit ve tasnif etmiştir. Sarton, meselâ MÖ 450–400 yılları arasındaki çağa ***Plâton*** (Eflâtun) ***Çağı*** demekte ve bunu ***Aristoteles*** (Aristo) ***Çağı, Euklides*** (Öklit) ***Çağı, Arhimides*** (Arşimet) ***Çağı*** ve diğerler izlemektedir. MS 600–700 arasındaki iki çağın tamamına ***Çin Çağı*** demek daha doğru olur; çünkü Sarton'un sınıflandırmasına göre bu çağın her 50 yıllık dönemine iki çinli tekābül etmektedir. Bunu izleyen 350 boyunca ise, yâni MS 750–1100 arasındaki her 50 yıllık çağı, Sarton'a göre: Câbir bin Hayyân (721-815), Harizmî (780-858), Ebûbekir Râzî (865-932), Mes'ûdî (ö. 957), Ebu-l Vefâ (940-998), Beyrûnî (973-1048) ile İbni Sinâ (980-1037), İbn'ü-l Heysem (965-1039) ile Ömer Hayyâm (1047-1122) aydınlatmaktadır. 350 yıl sürmüş olan bu parlak çağ ise Dünyâ ilim târihinde ***İslâm Çağı*** olarak anılmaktadır.

George Sarton'un bu sınıflandırmasında avrupalı ilk isimler ancak MS 1100 yılından sonra ortaya çıkmaktadır. Bunlar, sırasıyla, Cremona'lı Girardo (1114-1187) ile Roger Bacon'dır (1220-1292). Sarton bu târihten sonraki devrelerde de, yâni daha iki yüzyıl kadar, avrupalı ilim adamlarıyla birlikte İbn Rüşd'ü (ö.1126), Nâsırüddin Tûsî'yi ve kan dolaşımını ingiliz Harvey'den (1578-1657) üç yüzyıl önce ortaya koymuş olan İbn'ü-n Nefîs'i (ö. 1288) zikretmektedir.

XVI. yüzyılın ortasından i'tibâren İslâm Âlemi'nde ilim, pek ârızî birkaç parlamanın dışında, körelmeğe başlamıştır. Bunlar XV. yüzyılın ilk yarısında Semerkand'da Uluğ Bey'in (1394-1449) zamanında, XV. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da Fâtih Sultan Mehmed'in (1432-1481) zamanında ve XVIII. yüzyılda Delhi'de Türk-Moğul İmparatorları zamanında vuku bulmuş olan kısa süreli parlamalardır.

Briffault'a ***Making of Humanity*** başlıklı eserinde: "*... İlim diye isimlendirdiğimiz olay Avrupa'ya Araplar tarafından ithâl edilen deney, gözlem ve ölçüm metotlarının sonucu olarak doğmuştur. İlim İslâm Medeniyeti'nin Dünyâ'ya en önemli armağanıdır*"; ve George Sarton'a da: "*Ortaçağın temel fakat bir o kadar da az bilinen başarısı deney rûhunun uyandırılmasıdır ki bu, her şeyden önce, XII. yüzyıla kadar Müslümanlar'ın sâyesinde gerçekleşmiştir*" dedirten, İslâm Âlemi'nin geliştirip yüceltti̇ği ilim acaba islâm ülkelerinde XII. yüzyıldan başlayarak niçin gerilemiştir? Bunun zahirî iki ve bâtınî de bir sebebi vardır.

Bu ***sebeblerden ilki*** Moğol istilâsı ve katliâmı sonucu 1258 yılında Bağdat'ın talan edilmesi ve Abbâsî Halîfeliği'nin çökmesidir. Bu felâket ânî gelmiş, fakat İslâm Âlemi'nde ilmin gerilemesine olumsuz katkıları uzun vâdede ortaya çıkmıştır. Moğol istilâsı ilim adamlarını koruyan pekçok hamiyyetli sultânın mülkünü târumar etmiş; ilim merkezlerinin kapanmasına, ilim adamlarının göçüne ve geçim sıkıntısı çekmelerine sebep olmuştur. Benzer sonuçlar İspanya Emevîleri'nin çöküşüne sebep olan hıristiyan istilâsı ve katliâmı dolayısıyla XV. yüzyılın sonunda İspanya'da da yaşanmıştır.

İslâm Âlemi'nde ilimlerin gelişmesi hep yüksek mevkiler işgāl eden kimselerin himâyesi sâyesinde gerçekleşmiştir. Moğol istilâları sonucu hem hamiyyetli emîrler azalmış hem de bunların bir kısmı âlimlere, kütüphânelere, akdemilere ve rasathânelere yatırım yapacak yerde şâir ve sanatkârları himâye etmenin nefislerini daha sık ve daha az masrafla tatmîn eden bir tedbir olacağının farkına varmışlardır. Nitekim emîr için ayda yılda bir yazılan bir methiye ya da bir kasîdenin karşılığı olarak ödenen para bir kütüphânenin muhafazası için sarfedilmesi gereken meblâğın yanında fevkalâde küçüktü.

Ayrıca istilâlar sonucu ortaya çıkan pekçok hukûkî durumun halli için de çok sayıda hukukçuya duyulan ihtiyaç müslümanları artık bir kazanç aracı olmaktan çıkmış olan temel ilimler yerine fıkıh öğrenmeye yöneltmişti.

Bizans'ı fethetmenin harp araçlarındaki teknolojik yeniliklere bağlı olduğunu berrak bir biçimde idrâk etmiş olan Fâtih Sultan Mehmed, Osmanlılar'da, ilmin pratik değerini anlayan ilk pâdişahtır. Bunun için ilim adamlarına büyük i'tibâr etmiştir. Fakat bu i'tibâr ***ilmiyye sınıfı*** denilen din adamları sınıfının III. Murat zamanına kadar sürecek olan kıskançlığına ve entrikalarına yol açmıştır. III. Murat zamanında gene kendisinin izni, teşviki ve desteklemesiyle Galata sırtlarında Dünyâ'nın en büyük rasathânesini inşâ etmekte olan astronom Takiyyüddin'in (1526-1585) Şeyhülislâm Kadızâde Ahmed Şemsüddin efendi ile olan ihtilâfı, Şeyhülislâmın: "*Rasat yapmak uğursuzluk getirir; ve göğün sırlarına küstah bir biçimde cüret edilmesinin tehlikesi de sonu da mâlûm ve muhakkaktır. Hiçbir devlet yoktur ki orada gök rasat edilmeğe başlanmış olsun da o devlet mâmûr iken harâb olmamış, devletin yapısı da depremli bir şekilde değişikliğe uğramamış olsun!*"[86] meâlinde bir fetvâ vermiş olduğu rivâyet edilir.

[86] Sâlih Zeki: ***Âsâr-ı Bakiyye*** , s.200, İstanbul hicrî 1329/"Muammer Dizer: ***Takiyyiddin***, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 123, 1990"da zikredildiği şekilden bugünkü Türkçe'ye aktarılmış şekli.

Bu fetvânını tahrikiyle III. Murat, rasathânenin tahribini emreden bir hatt-ı humâyûnu Kaptan-ı Deryâ Kılıç Ali Paşa'ya verir. Taküyyiddin'in rasathânesi H. 987 (MS 1580) Zilhicce ayının 4. günü olan Perşembe günü denizden top ateşine tutularak tahrib edilir. Bu da Osmanlı Devleti'nde temel bilimlerin XVIII. yüzyılın sonuna kadar tam iki yüzyıl boyunca rağbetten düşmesine ve hattâ unutulmasına sebep olur.

Fâtih Sultan Mehmed'den sonra devletin kudreti, istikrârı ve coğrâfî durumu dolayısıyla osmanlı toplumu yüzyıllar boyunca içtimaî, beşerî ve tabiî âfetlerden masun kalmış olduğundan ilim ve teknolojinin gerekliliğini kendisine hissettirip idrâk ettirecek hiçbir sebeple karşılaşmış değildir; bu yönde hiçbir motivasyonu da olmamıştır. Osmanlıların ilimlerde geri kalmasının sebebi çok kudretli ve kudretini de daha çok bilek kuvvetiyle koruyan bir devlet kurmuş olmalarında yatmaktadır.

Oysa Geç Rönesans Dönemi başında biribirileriyle çekişme içinde olan küçük dukalıklar mozayiği hâlindeki İtalya ve Almanya'nın, soğukla sürekli boğuşan İskandinav ülkelerinin, bir yandan deniz diğer yandan da işgalci Fransa ve İspanya ile savaşan Hollanda'nın, ve kezâ iç ve dış savaşların sürekli uyanık tuttuğu Fransa'nın gerek siyâsî gerekse beşerî hayatlarını sürdürebilmek için alınması gerekli tedbirlerin önce teknolojiye ve onun da temel iliklere dayandığını teşhis ve tesbit etmiş olmaları Batı'nın ilim ve teknolojiyi geliştirmeyi çok hayâtî bir vazife olarak telâkki etmesine ve bu yönde aslā tâviz vermeyeceği köklü bir geleneğin oluşmasına ve bu geleneğin korunmasına yol açmıştır.

İslâm Âlemi'nde ilimlerin gerilemesine vesile olan ***ikinci sebep*** ise ânî değil yavaş yavaş oluşmuştur. Bunun olumsuz sonuçları da sinsi bir biçimde gelişmiştir. Bu ikinci sebep İslâm Âlemi'nde zuhur eden sünnî mezheblerle ilgili olarak gelişen bir îtikad ile ilgilidir.

Metodolojileri ve sistemlerinin dayandıkları hadîsler dolayısıyla birbirlerinden farklı olan dört ayrı ***fıkıh görüşünün***, sonradan, imâmları sayılan ve kendilerinden sonra gelenler tarafından geliştirilmiş olan dört ayrı mezhebin kurucusu olarak addedilen Ebû Hanîfe, Muhammed Şafiî, Mâlik bin Enes ve Ahmed bin Hanbel âlim, fâzıl, muttakî ve müdebbir zâtlardı. Açtıkları fıkıh yollarında kendilerinin taklîd edilmelerini aslā uygun görmemişlerdir. Kur'ân'da akılla ve aklı dirâyet ve isâbetle kullanmak husûsuyla ilgili olan II/172, XII/2, XIV/52, XX/54 ve 128, XXXVIII/29 ve 51, XXXIX/17-18 ve 21, XLIII/2, XLIV/58 ve LVII/17 âyetleri bulunmaktadır. Bu âyetlerin tümü göz önünde tutulduğunda bunların muhtevâsından: "***Aklını kullanmanın her reşîd müslüman için farz olduğu***" sonucu çıkmaktadır. Hz. Peygamber'in, birkaç örnek vermek gerekirse:

- *Doğru yolu akıllıdan öğrenin; sözüne isyân etmeyin; sonra nâdim olursunuz.*

- *Cebrâil'e insanların ululuğun, önderliğin neyle olduğunu sordum: "Akılla" dedi.*

- *Akıllıca hareket etmek her iki âlemde de işlerin en ulusudur.*

şeklindeki konuyla ilgili birçok hadîsi vardır. Ayrıca Hz. Ali'den de ilim ve akılla ilgili şu hikmetli sözler rivâyet edilmiştir:

- *En akıllı insan, öğütleri dinlemekten vaz geçmeyen insandır.*
- *En ahmak insan, kendini herkesten akıllı sanandır.*
- *İhtiraslarını aklına üstün tutan rezîl olacaktır.*
- *İki şey vardır ki aslā sonuna erişilmez: İlim ve Akıl.*
- *İlim tükenmez hazîne, akıl eskimek bilmez elbisedir.*
- *Yoksulun zenginliği göz tokluğu, akıllının zenginliği de ilmidir.*
- *Her şey akla muhtaçtır; akıl da eğitime.*
- *Akıl, ilim ve tecrübelerle gelişen zihnî bir istidattır.*
- *Akıl ve îman ikiz kardeşlerdir ki Allāh, birini öteki olmadan kabûl etmez.*

Akıl temyîze, temyîz temkîne, temkîn îtidâle, îtidâl hüsn-i zanna ve hüsn-i zan da beşerî münâsebetlerde yumuşaklığa, edebe ve sulha sevk eder. Oysa vehim su-i zanna, su-i zan tefrikaya ve nifâka, nifâk ise fesâda yol açar. Bütün bu beyyineler, hikmetli sözler ve gözlemler karşısında insanın ***ittikā endîşesiyle dahi*** "Aklını kullanmak farzı"ından kaçamıyacağı anlaşılmaktadır.

Söz konusu mezheb imâmları da işte bu âyetlere, hadîslere ve hikmetli sözlere uygun olarak, daima: 1) istihrac (verilerden akla mantığa sonuç çıkartma) ve ictihad hürriyetini, 2) tefekkür ve akılyürütmenin fazîletini savunmuşlardır. Bu mubârek zevâtın şu beyânlarından ne kadar ibret alınsa azdır[87]:

- "*Benim sözüm Kur'ân'a ve Resûlullāh'ın sünnetine uygun olursa alırsınız, muhâlif olursa atarsınız*" (İmâm Ebû Hanîfe)

- "*Delîlimi bilmeyen adama benim sözümle fetvâ vermek haramdır*" (İmâm Ebû Hanîfe)

- "*Benim her dediğimi taklîd etme. Kendin tefekkür edip delîllerime bak; zîrâ dinde başkasına güvenmek câiz değildir*" (İmâm Muhammed Şafiî)

- "*Benim sözlerimdeki hatâlara, tenkîd edilecek yerlere bakınız; zîrâ dinde Resûlullāh'ın sözünden başkası (pekālâ) red ve tenkîd edilebilir*" (İmâm Mâlik)

- "*Din işlerinize kendiniz bakınız; zîrâ taklîd zemmedilmiştir. Taklîd, gözü olan adamları gözsüz eder*" (İmâm Ahmed bin Hanbel)

---

[87] *Bk.* Hüseyin Kâzım Kadri: ***20. Asırda İslâmiyet***, s. 99, Pınar Yay., İstanbul 1992.

Bununla beraber sünnî mezheblerle ilgili olarak ***Mezhebiyyûn Fırkası*** diye isimlendireceğim ve hicrî V. yüzyıldan i'tibâren kuvvetli bir akım olarak İslâm Âlemi'nde zuhur etmiş ve günümüze kadar da gelmiş olan orijinal bir îtikad sisteminde her nedense mezheb imâmlarının bu sözlerine hiç i'tibâr edilmemiş olduğu gözlenmektedir. Buna göre:

1. *İmâmlar din adına yapılması gereken bütün(!?) ictihadları yapmış, çözülmedik mesele bırakmamışlardır. Böylece dinde eksik hiçbir şey yoktur.*

2. *Dinde eksik kalmamış olduğundan ötürü artık ictihada kalkışmak gereksiz, isâbetsiz, tehlikeli ve insanı mezhebinden çıkarıcıdır. Kur'ân'ın tercümesini ve hadîs kitaplarını okumak câiz değildir. Hele bunlardan hareketle hüküm çıkarmak tümüyle haramdır. Dolayısıyla din ancak fıkıh kitaplarından öğrenilir. İnsana düşen yalnızca ve yalnızca bir sünnî mezheb imâmını taklîd etmektir.*

3. *Aynı bir meselenin halli konusunda imâmların ictihadlarında icmâ olmasa bile (yâni ictihadların sonuçları biribirlerinden farklı olsa bile), bu ictihad farklılığı yalnızca rahmettir ve imâmlar da bütün ictihadlarında isâbetli ve hatâsızdırlar (lâyuhtîdirler).*

4. *İmâmlar hatâ yapmadıklarından ve hiçbir fânînin erişemeyeceği çok üstün hasletlere sâhip olduklarından dolayı mezheblerinin garantisidirler.*

İslâm dinine sonradan eklenen ve tahkîk yerine taklîdi yeğleyen bu ***Yeni Âmentü(!)*** vicdâna ve akla koyduğu yasaklar dolayısıyla İslâm Âlemi'nde ilimlerin gelişmesine engel olan, müslüman topluluklarını ilimlerden tecrîd edip koparan ikinci sebebi teşkil etmektedir.

İlimlerin İslâm Ülkelerinde Gerilemesinin Bâtınî Sebebi

Kur'ân'ın insanlar arasındaki hukûkî ilişkileri düzenleyen yaklaşık 250 kadar âyet bulunmaktadır. Buna karşılık, Kur'ân'ın hemen hemen sekizde biri demek olan, 750 kadar âyet de insanları: 1) tabiatı araştırmaya, 2) düşünmeye, 3) aklı en iyi şekilde (*isâbetle ve dirâyetle*) kullanmaya, ve 4) ilmî çalışmaları toplum hayatının bir parçası hâline getirmeye teşvik etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in ilim, âlim, ilim tahsili ve bunların fazîletlerini hakkında 200 kadar hadîsi bulunmaktadır. Bütün bunlar insanların ilme sarılmalarının Cenâb-ı Hakk'ın ve O'nun sevgili Peygamberi'nin indinde ne denli bir öneme sâhip olduğuna işâret etmektedir.

Kur'ân ins ve cinne hidâyet olsun diye inmiştir. Hz. Peygamber'in hadîsleri de aynı gâyeye yöneliktir. Bundan ötürü ***her kim olursa olsun*** bilinçle ya da bilmeden

Kur'ân'ın bir âyetinin ya da Hz. Peygamber'in bir hadîsinin muhtevâsına uygun hareket ederse, o bununla ilgili olarak muhakkak büyük hayra erişir. Ve gene kim olursa olsun Kur'ân'ın bir âyetinin ya da Hz. Peygamber'in bir hadîsinin muhtevâsına uygun hareket etmez ise, o bununla ilgili olan hayra aslā kavuşamaz. İşte bu yüzdendir ki ilimle, akılla, düşünce ile, tabiatı araştırmakla ilgili Kur'ân âyetlerine ve hadîslere uymamak İslâm Âlemi'nde ilimlerin gerilemesinin ***bâtınî sebebini*** teşkil etmektedir.

İşte bunun içindir ki müslümanlar ne zaman Kur'ân'ın ilimle ilgili âyetlerine ve Hz. Peygamber'in de aynı konudaki hadîslerine canla başla sarılmış ve bunların gereğini yerine getirmişlerse parlak medeniyetlere erişmişler; ve ne zaman bunları unutmuş da akıllarını hadım ederek taklîd çengeline asmışlarsa medeniyetleri duraklama ya da çöküntü safhasına girmiş; ve başka ümmetlerin de şu ya da bu şekilde tâbii durumuna düşmüşlerdir. Bugün Batı, müslüman olmamasına rağmen, bu kabil âyetlerin ve hadîslerin rûhuna uygun hareket ettiği içindir ki ilimde ve teknolojide üstünlüğü ele geçirmiştir. Batı bunlara riâyet ettiği sürece de bu üstünlüğü elinden bırakmıyacaktır.

Sonuç

Bilgi birikimi ilim demek değildir; ancak ilmin oluşması için gerekli şartlardan biri olabilir. Bilgiden ilme giden sürecin başlangıcı ve yönlendirici motivasyonu Grekler'in ***Âleme Bakış Açısı***'na getirmiş oldukları radikal değişikliktir. Grekler Kâinat'ın yapısını ve yataklık ettiği olayların nasıl meydana geldiğini anlamayı ve açıklamayı, yâni bir yandan 1) bu olaylar, diğer yandan da 2) bu olayları meydana getiren unsurlar arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerde ***değişmeden kalan kuralları*** keşfetmeyi hedef almışlardır.

Halîfe Me'mûn'un başlattığı Grekçe'den ve Süryânice'den çeviri hareketi İslâm Âlemi'nde ***Erken*** *(İlmî)* ***Rönesans***'ın zuhuruna yol açmıştır. 350 yıllık bir süre zarfında müslümanlar Kur'ân'ın aklın isâbet ve dirâyetle kullanılmasına, tefekkür etmeğe, tabiat olaylarını tanımağa ve bunlardan sonuş çıkarmağa yönelik âyetlerine ve Hz. Peygamber'in ilim, âlimler, ilim tahsili ve bunların fazîletleri hakkındaki hadîslerinin muhtevâsına riayet ettiklerinden ötürü ilme dayalı parlak bir medeniyetin sâhibi olmuşlar; kurdukları üniversiteler Batı'ya örnek teşkil etmiştir. Müslümanların Batı'ya bu katkıları Avrupa'da XIII. yüzyıldan başlayarak sanat ağırlıklı ***Geç Rönesans***'ın doğmasında etkin bir rol oynamıştır.

XVI. yüzyıla kadar Batı, ancak, müslümanlar kanalıyla kendisine ulaşmış olan grek ilmini ve müslümanların bununla ilgili yorumları ile bu ilme orijinal katkılarını hazmettikten sonra ilim alanında doğurgan olmaya başlamıştır.

İslâm Âlemi'nde ilmin gerilemesinin iki zâhirî ve bir de bâtınî sebebi vardır. Zâhirî temel sebeplerden ilki Moğol istilâsı sonucu Bağdat'ın yağmalanması ve katliâma tâbî tutulmasıdır. Aynı şeyi İspanya'da müslüman hâkimiyetine son veren hıristiyan istilâsı için de söylemek kābildir. Bu iki olay da mâhiyet i'tibâriyle aynıdır. İkinci zâhirî sebep ise İslâm Âlemi'nde mezheblerin doğuşundan bir müddet sonra

müslümanların ictihad kapısının artık kapanmış olduğuna inanmaları, tahkîkden uzaklaşıp taklîd ile yetinmeleri, akıllarını kullanmaktan vaz geçmeleridir.

Kur'ân bütün ins ve cinne hidâyet olarak inmiş ve Allāh'ın vaadi de hak olduğuna göre, her kim ki Kur'ân'ın emirlerine uygun hareket ederse onun başarıya ulaşması muhakkaktır. Müslümanlar 750-1100 arasında 350 yıl boyunca Kur'ân'ın aklın isâbet ve dirâyetle kullanmaya, tefekkür etmeye, tabiat olaylarını tanımaya ve bunlardan sonuç çıkatmaya yönelik âyetlerine ve Hz. Peygamber'in ilim, âlimler, ilim tahsili ve bunların fazîletleri hakkındaki hadîslerinin muhtevâsına riâyet ettklerinden ötürü ilme dayalı parlak bir medeniyetin sâhibi olmuşlar; taklîde i'tibâr edip tahkik ve akıldan uzaklaştıkları zaman da karanlığa gömülmüşlerdir. Bugün Batı toplumunun refah ve i'tibârı ve medeniyetinin ileri düzeyi Batı'nın, bilincine varmış olmasa bile, Kur'ân'ın söz konusu âyetlerinin ve Hz. Peygamber'in hadîslerinin rûhuna uygun hareket etmesinden ötürüdür. Ve bunda biz müslümanlar için alınacak pekçok ibret vardır.

* * *

CUMHURİYET DÖNEMİNDE POZİTİF İLİMLER VE TEKNOLOJİ ÖNÜNDEKİ ENGELLER[88]

I. Osmanlı'nın Pozitif İlimlere Ve Teknolojiye Bakışı

İlim ve Teknolojinin Zarûretlerle Motivasyonu

Milletlerin hayâtında ilim ve teknolojiyi dâima zarûretler motive etmiştir. Misâl vermek gerekirse:

- Hollanda kendisine hayat sahası açmak için okyanusdan yer kazanmaya yönelik, deniz ile arasına setler çekmenin teknolojisini geliştirmişti;
- İngiltere dâhil bütün Avrupa Hun, Ostrogot, Vizigot ve Norman işgalcilerine karşı korunmak üzere sûr ve kale inşaatını geliştirmişdi;
- Ortaçağ'da İtalya'nın ufak dukalıkları gerek biribirlerine gerekse Vatikan'a ve Venedik Cumhuriyeti'ne karşı hürriyetlerini muhafaza etmek için savaş teknolojilerini geliştirmişlerdi;
- A.B.D. protestan ahlâkın gereği olarak teessüs eden para kazanma hırsının dürtüsüyle ilim ve teknolojide liderliğe soyunmuştu;
- Almanya kimyâ sanayiinin hem kendi ülkesinde sosyal refaha yol açtığını ve hem de diğer ülkelerin kimyâsal ürünlerin çok iyi bir pazarı olacaklarının idrâkiyle XIX. yüzyılda ve hattâ 2. Cihan Harbi'ne kadar kimyâ sanayiinde önder olmuştu;
- Japonya Çin'in ve Rusya'nın baskılarından kurtulma çâresi olarak uzun vâdeli bir kalkınma plânıyla daha XIX. yüzyılın sonundan itibâren ilim ve teknoloji iktisâbı için A.B.D.ne kütleler hâlinde öğrenci göndermeğe başlamıştı;
- Sovyet Rusya Komünizm'in Kapitalizm'e karşı zafer kazanması gerektiğini ispat etmek için, ülkesindeki sosyal hayatın refahından ve hattâ ziraat sisteminden fedâkârlık ederek ilim ve teknoloji iktisâbına öncelik vermişti... ilh...

Osmanlı târihine bakacak olursak ilim ve teknoloji iktisâbının motive edildiği bellibaşlı iki dönemin mevcûd olduğunu görürüz. Bunlar:

1) Fâtih Sultan Mehmed'in Osmanlı tahtına ikinci cülûsuyla başlayıp III. Murad zamanında Galata'da inşâ edilmekte olan Dünyâ'nın en büyük rasathânesinin tahribine kadar, ve
2) III. Selim zamanında Mühendishâne-i Berr-i Humâyûn'un ihdâsıyla başlayıp da II. Abdülhamid'in hâlline kadar geçen dönemlerdir.

Fâtih – III. Murad Dönemi

[88] "Umran" dergisinin Mart 2000 târihli 67. sayısında s.30-36'da yayınlanmıştır.

Fâtih Osmanlılar'da ilmin pratik değerini isâbetle idrâk eden ilk pâdişahtır. Fâtih Sultan Mehmed'i ilim ve teknoloji konusunda motive eden İstanbul'u fethederek Hazret-i Peygamber'in bununla ilgili hadîsinde mathetmiş olduğu kumandan olmak arzusu idi. Nitekim Fâtih Bizans'ı ele geçirmenin harp araçlarındaki teknolojik yeniliklere bağlı olduğunu berrak bir biçimde anlamıştı. Bunun için top dökümü ve kalyon inşaatı konularında kendisi bizzat bunların hesaplarına müdâhale edecek ve döküm ve inşaat safhalarında kontrolü sürekli elinde bulunduracak kadar kendini bu işlere vermişti.

Bununla beraber İstanbul'un fethinden sonra da kurduğu medresede (yâni üniversitede) Matematik ve Astronomi'ye verdiği önem büyüktür. Bunun içindir ki Uluğ Bey'in asistanı meşhur matematikçi-astronom Ali Kuşcî'yi İstanbul'a dâvet etmiş ve Osmanlı mülküne adım attığı andan İstanbul'a gelinceye kadar Ali Kuşcî'ye her adımı için bir altın ödemiştir. Fâtih Sultan Mehmed'in kendi zamanında ilim adamlarına göstermekden çekinmediği bu itibar "ilmiyye sınıfı"nın yâni devletin kadrosundaki din adamlarının kıskançlık, iğbirâr ve entrikalarına yol açmıştır.

III. Murad zamanında pâdişâhın desteğiyle İstanbul'da Galata sırtlarında Dünyâ'nın o zaman için en büyük rasathânesini inşâ etmekte olan astronom Taküyyiddin'e iğbirârı ile meşhur Şeyhülislâm Kadızâde Ahmed Şemsüddin efendi III. Murad'a: "*Rasat yapmak uğursuzluk getiri; ve göğün sırlarına nüfûz etmeğe küstah bir biçimde cür'et edilmesinin tehlikesi de sonu da mâlûm ve muhakkaktır. Hiç bir devlet yoktur ki orada gök rasat edilmeye başlanmış olsun da o devlet mâ'mûr iken harâb olmamış, devletin yapısı da depremli bir şekilde değişikliğe uğramamış olsun*" meâlinde bir fetvâ vererek Pâdişâhı kararından döndürmüştür.

Bu fetvânın tahrikiyle Pâdişâh inşâ edilmekte olan rasathânenin tahrib edilmesini emreden bir hatt-ı humâyûnu Galata Voyvodası (*belediye başkanı)* Kaptan-ı Deryâ Kılıç Ali Paşa'ya verir. Taküyyiddin'in rasathânesi H. 4 Zilhicce 987'de (M.S. 1580'de) yerle bir edilir.

Bu olay Osmanlı Devleti'nde pozitif ilim adamlarının itibardan düşmelerinin ve devlet mekanizmasından uzak kalmalarının da sebebi olmuştur.

Fâtih Sultan Mehmed'den sonra Devlet'in kudreti, istikrârı ve coğrafî durumu dolayısıyla osmanlı toplumu yüzyıllar boyunca ictimaî, beşerî ve tabiî âfetlerden masûn kalmış olduğundan ve nâdir de olsa bu gibi durumlara büyük bir tevekkülle katlanmayı bir fazîlet mertebesine yükselttiğinden ilim ve teknolojinin gerekliliğini kendisine hissettirip idrâk ettirecek hiç bir sebeble karşılaşmış değildir; bu yönde hiç bir motivasyonu da olmamıştır. Osmanlı'nın ilim ve teknolojide geri kalmasısı sebebi çok kudretli ve kudretini de daha çok bilek kuvvetiyle koruyan bir devlet kurmuş olmasından yatmaktadır. Yâni Avrupa'da ilim ve teknolojinin ilerleyebilmiş olmasının sebeblerinden biri de bu kıt'adaki devletlerin Osmanlı'dan farklı bir devlet ve toplum yapısı ile farklı bir jeopolitik konuma sâhip olmasıdır.

III. Selim – II. Abdülhamid Dönemi

Biribirini izleyen askerî yenilgilerden sonra Osmanlı Devleti'nin idârî ve ictimaî ıslāhata ihtiyâcı olduğunu idrâk eden II. Mahmud'dan sonra Devlet'in ilim ve teknoloji alanında bir atılım yapmadığı takdirde geleceğinin karanlık olacağını ilk idrâk eden pâdişâh da III. Selim'dir. Humbarahâne, Mühendishâne-i Berr-i Humâyûn (İstanbul Teknik Üniversitesi'nin ilk nüvesi) hep Avrupa'dan celbedilen kıymetli hocaların himmetiyle bu dönemde kurulmuştur.

Sultan Abdülaziz, bu paralelde, Dünyâ'nın ikinci güçlü buharla müteharrik donanmasını tesis etmiştir. II. Abdülhamid her teknolojik yeniliğe açık olmuştur. Elektrik, telgraf ve fotoğraf[89] O'nun zamanında kullanılmaya başlanmış; Bağdat demiryolu, Tıb Fakültesi ve bir takım meslek okulları O'nun zamanında faaliyete geçmiştir.

Osmanlı'nın Teknolojide Kaçırdığı Önemli Fırsatlar

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde, en azından, olağanüstü üç teknolojik gelişme vuku bulmuştur. Fakat ne yazık ki bunların arz ettikleri teknolojik ve stratejik önem aslā idrâk edilememiş ve bunlara yalnızca merakı tahrik eden tuhaf eğlenceler nazarıyla bakılmıştır.

Bunlardan biri Evliyâ Çelebî'nin (1611-1682) meşhur ***Seyâhatnâme***'sinde takdîm etmiş olduğu gibi Hezârfen Ahmet Çelebi'nin Leonardo da Vinci'nin tasarımından mülhem, kendi imâlâtı olan iki kanat aracılığla İstanbul'da Galata Kulesi'nden Boğaz'ı aşıp 3,5 km uçarak Üsküdar'da Doğancılar mevkiinde bugün kendi ismiyle anılmakta olan mahalleye inmesidir. Olay Sultan IV. Murad'ın gözleri önünde cereyân etmiş; Pâdişâh Hezârfen Ahmet Çelebi'yi ödüllendirmekle birlikte "bilkuvve tehlikeli bir adam olduğu" inancıyla kendisini Cezâyir'e sürmüştür.

Seyâhatnâme'de anlatılan bir başka ve farklı uçuş olayının kahramanı da Lagarî Hasan Çelebî'dir. Bu zât da gene Sultan IV. Murad'ın kızlarından birinin doğumu münâsebetiyle tertib edilen şenliklerde 50 okka kadar "*barut mâcunu*" ile ateşlenen yedi kollu bir fişeğe bağlı olarak göğe yükselmiş; fişek maksimum yüksekliğe erişince de, tıpkı Hezârfen Ahmed Çelebî gibi, paraşüt niyetine kullandığı iki yapay kanat yardımıyla süzüle süzüle olayı seyreden pâdişâhın huzûruna inerek ona 4. semâdaki Hazret-i Îsâ'dan selâm getirdiğini arz ederek Sultanla şakalaşmıştır. Sultan IV. Murad her nedense Lagarî Hasan Çelebî'yi Hezârfen Ahmed Çelebî gibi "bilkuvve tehlikeli bir adam" olarak görmemiş ve onu Sipâhi Ocağı'na alarak ödüllendirmiştir.

Osmanlı'nın geliştirdiği bir başka teknoloji hârikası ise Tersâne-i Âmire'nin kumandanı İbrâhim Paşa'nın Sultan III. Ahmed'in çocuklarının 3 Aralık 1717 târihindeki sünnet düğünleri münâsebetiyle imâl etmiş olduğu timsah şeklindeki denizal-

[89] Sutan II. Abdülhamid'in Osmanlı memâlikinin her yöresinde çektirmiş olduğu 300.000 kadar fotoğraf İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphânesi'nde muhâfaza edilmektedir.

tıdır. Sarayburnu'nda yapılan sünnet düğünü sırasında bu timsah şeklindeki denizaltı birkaç kere suya dalıp başka yerlerden su yüzüne çıkmış ve en sonunda kıyıya yanaşarak ağzını açtığında ağzında zuhur eden üç çengi raks ederek pâdişâhı ve hazır bulunanları eğlendirmişlerdir.

Ne yazıktır ki bu üç teknolojik gelişmenin de Osmanlı tarafından kadr-ü kıymeti ve özellikle de askerî açıdan arz etmekte olduğu büyük stratejik önem hiç mi hiç idrâk edilememiş ve bütün bunlara yalnızca tuhaf birer eğlence gözüyle bakılmıştır.

Kısaca özetlenecek olursa, Osmanlı Devleti'nde pozitif ilimleri ve teknolojiyi gerçekten de güçlü bir biçimde motive eden unsur Fâtih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmek arzusu olmuştur. Fâtih'den sonra bu motivasyon çeşitli sebeblerden ötürü kaybolmuştur. Osmanlı Devleti'nin büyük gücü böyle bir motivasyonun bir daha ortaya çıkmasına uzun müddet engel olmuştur.

III. Murat'ın Galata Rasathânesi'ni yıktırması pozitif ilim adamlarının ve pozitif ilmin, gelişmekte olan ilmî zihniyetin ve ilim tradisyonunun Osmanlı Devleti'nden silinmesine yol açmıştır. III. Selim ile başlamış olan ve günümüze kadar sürmüş olan çabalar ise daha çok bizlerle arayı açmış olan Batı'nın ilim ve teknolojisini yakalamak değil izleyip yakalamaya çalışmak şeklinde tecelli etmiş bulunmaktadır.

Bu arada çağ açabilecek, Osmanlı'ya özellikle savaşta büyük üstünlük sağlayacak olan: 1) kanatla uçmak, 2) füzeyle göğe yükselmek ve 3) denizaltı gibi icâdlar ise stratejik önemi idrâk edilmeksizin ancak düğünlerde hokkabazların yanında merakla seyredilecek tuhaflıklar olarak kalmıştır. İşin en acı yanı da işte budur!

II. Cumhuriyet'in Pozitif İlimlere Ve Teknolojiye Bakışı

Bilimsel ve Teknolojik Potansiyelimizin Etkinliğine Engel Olan Sebepler

2000. yılda Türkiye: 1) sayısı yetmişe varan üniversitesi, 2) çeşitli araştırma ve geliştirme merkezlerine sâhip: "Türkiye Atom Enerjisi Kurumu" (TAEK), 3) pekçok araştırma ensitüsü ve merkeziyle "Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu" (TÜBİTAK), 4) "Türkiye Bilimler Akademisi" (TÜBA), 5) "Mâden Tetkik Arama Enstitüsü" (MTA) gibi kuruluşları, ve 6) çeşitli bakanlıkların bünyelerindeki lâboratuvarları ile ilk bakışta, bilimsel potansiyel açısından hiç de fakir görünmemektedir. Kanaatimce gerçek de budur. Ancak, meseleye daha yakından bakıldığı zaman, bu potansiyelin kuvveden fiile başarıyla çıkarılabilmiş olduğunu beyân etmek mümkün değildir.

Bunun sebepleri aşağıda kısaca tahlil edilmeğe çalışılmıştır:

1. Sebep - Üniversitelerimiz istikrarlı bir statüye kavuşturulamamıştır:

Üniversitelerimizin: **1)** statüsü 1960 yılına kadar 4936 sayılı kānûna tâbî iken 1986 yılına kadar 115, 116, 1750, 2547, 2653, 2708, 2880, 2984, 3248 sayılı kānûnlar ve 243 sayılı Kānûn Hükmünde Kararnâme ile, ve **2)** iç düzeni ile huzuru da 1981 den itibâren Yüksek Öğretim Kurulu'nun (YÖK'ün), ***ihdas edeceği idârî ve sosyal huzursuzluklar idrâk edilmeden***, alelacele alınmış ve en azından kaprisli olduğu izlenimini bırakan: çelişkili, isâbetsiz, temkinsiz hattâ tahrik edici, meydan okuyucu ve kamuoyunu dahi yaralayan bir bölük tasarrufu ile sürekli altüst edilmiş bulunmaktadır.

2. Sebep – Üniversitelerimizde *"İlim Ahlâkı"* ölümcül yaralar almıştır:

Üniversitelerimizde Anabilim Dalı Başkanı, Bölüm Başkanı, Enstitü Müdürü, Dekan ve Rektörlerin 2547 sayılı kānûndan önceki uygulamanın aksine, meslekdaşları tarafından seçilip atanmaları yerine, hiyerarşik makamların doğrudan doğruya atamaları yoluyla iş başına geçmeleri ve, ne tesâdüf, bunların çoğunluğunun hep belirli bir takım ideolojilerin partizanları görünümünde olmaları ya da hep belirli bir mahfelin üyeleri ya da sempatizanları olmaları üniversitelerimizde bir emir-komuta zincirinin teessüsünü mümkün kılmıştır.

Bundan ötürü tüm üniversite sistemi: 1) emir almaya, 2) aşırı merkeziyetçiliğe, 3) yetkinin kötüye kullanılmasına, ve 4) yalnızca üniversiter deontolojiye ve ahlâka değil, düpedüz ahlâka aykırı şahsî tasarruflara müsait hâle getirilmiştir.

Bütün bunların ödünü olarak da doçentlik ve profesörlük iyice sulandırılmıştır. Bunun sonucu olarak ilmî litaratüre hâkim olamayan nev-zuhur öğretim üyeleri doktora yaptırmak konusunda yetersiz kalmakta, bazen de öğrencilerinin önlerine koydukları derleme ya da intihal (çalıntı) tezleri, büyük bir sâfiyetle, orijinal tezmiş gibi kabûl etmektedirler.

Emir-komuta zincirinin varlığı askeriye için bir fazîlet ve askeriyenin zindeliğinin korunması için ***olmazsa olmaz*** bir şarttır. Ammâ velâkin, bunun benzeri bir zincirin üniversitede tesisi bu müessese için, maalesef, bir soysuzlaştırmaya ve sünepeleştirmeye yol açabilmektedir.

Sonuç olarak bugün Bölüm Başkanlarının ısrarlı hatâlı ve tarafgir tasarruflarına karşı çıkabilecek çapta Anabilim Dalı Başkanları, Dekanların ısrarlı hatâlı ve tarafgir tasarruflarına karşı çıkabilecek çapta Bölüm Başkanları, Rektörlerin ısrarlı hatâlı ve tarafgir tasarruflarına karşı çıkabilecek çapta Dekanlar, Yüksek Öğretim Kurulu'nun isâbetsiz ve temkinsiz tasarruflarına direnebilecek çapta Rektörler ve Yüksek Öğretim Kurulu'nun isâbetsiz ve temkinsiz tasarruflarını önleyebilecek Devlet adamı fıkdânı vardır.

Bu, üniversitelerimizdeki "***İlim Ahlâkı***"nı soysuzlaştıran bir "***arz-ı ubûdiyyet devri***"nin ihdâsına yol açmıştır. Bu "arz-ı ubûdiyyet"e uymayanların ise bu idârî görevlerde barınamadıkları ya da istifâya zorlandıkları yâhut da bu görevlerden re'sen

uzaklaştırıldıkları gözlenmektedir.

3. Sebep – Türkiye'de Üniversite *Evrensel Hedefi*'nden uzaklaştırılmıştır:

Yüksek Öğretim'in Dünyâ'nın her yerinde ***Evrensel Hedefi***, öğrencinin:

1. Objektif ve rasyonel olarak düşünmesini bir davranış biçimi hâline getirmesini,
2. Bunun için gerekli yöntemleri ve alışkanlıkları kazanmasını,
3. Yalnızca gerçeği: **A)** araştırmasını, **B)** keşf etmesini, **C)** beyân etmesini, ve
4. Kendi hatâlarını: A) teşhis, B) tesbit, C) temyiz ve Ç) kabûl edecek olgunluğa ulaşmasını

emsalsiz bir fazîlet mertebesine yükseltmektir.

Ne yazıktır ki, hâlen yürürlükte olan 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kānûnu'nun yüksek öğretimin amacını ve yüksek öğretim öğrencilerinin hangi prensiplere göre yetiştirileceğini açıklayan 4. maddesinin (a) fıkrasının ihtivâ ettiği 7 bendin tümü de yukarıda ifâde edilen, üniversitenin ***Evrensel Hedefleri***nin hiç birisine temas etmemektedir.

Bu madde aynen:

Madde 4. Yükseköğretimin amacı:
a) öğrencilerini:
1. Atatürk inkılapları ve ilkeleri doğrultusunda Atatürk milliyetçiliğine bağlı
2. Türk milletinin millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini taşıyan, Türk olmanın şeref ve mutluluğunu duyan,
3. Toplum yararını kişisel çıkarının üstünde tutan, aile, ülke ve millet sevgisi ile dolu,
4. Türkiye Cumhuriyeti Devletine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getiren
5. Hür ve bilimsel düşünce gücüne, sâhip geniş bir dünyâ görüşüne sâhip, insan haklarına saygılı,
6. Beden, zihin, ruhu, ahlâk ve duygu bakımından dengeli ve saygılı şekilde yetişmiş,
7. İlgi ve yetenekleri yönünde yurt kalkınmasına ve ihtiyaçlarına cevap verecek, aynı zamanda kendi geçim ve mutluluğunu sağlayacak bir mesleğin bilgi ve beceri, davranış ve genel kültürüne sâhip vatandaşlar olarak yetiştirmek

şeklindedir.

Söz konusu bu 7 prensip yalnızca ailenin ve Orta Öğretim'in temin edebile-

ceği siyâsî görüş ve davranış biçimleri ile, yâni ***Cumhuriyet'in resmî doktrini*** ile ilgili bir takım duygusal ifâdelerdir. ***İlmî değil siyasî doktrin retoriğidir***; öğrencinin üniversite öncesinde aile ve Orta Öğretim'in işbirliğiyle kazanmış olması gereken bir takım hasletlere işâret etmektedir. Ama, eğer aile ve Orta Öğretim çocukta bu hasletlerin oluşmasını o âna kadar gerçekleştirememişlerse, bunları gerçekleştirmenin Yüksek Öğretim'in ana görevi ve hedefi addedip de bu dönemde gerçekleştirilebileceğini sanmak yalnızca devrimci geçinenlere has bir safdillik ve ütopyadır.

Ayrıca bu kānûn, bu maddesiyle, Türk üniversitelerinin yalnızca Türkiye vatandaşlarına münhasır olduğunu peşinen kabûl eden bir görgüsüzlüğü de içermektedir. Üniversite, etimolojisi gereği, ***evrensel*** bir eğitim kuruluşudur. Bu itibarla bünyesinde başka milletlere mensup öğrencileri de barındırır. Nitekim, gerçekten de bu öğrenciler üniversitelerimizde vardır; ama bunların Türkiye'nin siyasî doktrinine göre ve *Atatürk inkılapları ve ilkeleri doğrultusunda Atatürk milliyetçiliğine bağlı* olarak yetişmelerini de bu doktrine inanmalarını da zorunlu kılmak, tek kelimeyle, abestir. Bu yabancı öğrencilerin: 1) *Türk milletinin millî, ahlâkî, insanî, mânevî ve kültürel değerlerini taşıyan,* 2) *Türk olmanın şeref ve mutluluğunu duyan,* 3) *Türkiye Cumhuriyeti Devletine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getiren* kimseler olmaları da düşünülemez.

Ayrıca üniversite hocalarının büyük bir kısmı, mesleklerinin mâhiyeti dolayısıyla, öğrencilerinde bu türlü bir doktrini gerçekleştirecek istek, inanç, bilgi, irâde, zaman ve davranıştan zâten doğal olarak yoksundurlar. Öte yandan da öğrencilerin büyük bölümü kendilerine aşılanmakta olan ***objektif düşünme melekesi*** gitgide geliştikçe her şeyi yeni kazandıkları bilimsel yol-yordam ve yöntemlerin eleğinden geçirdikleri bir ***fikrî kriz*** döneminde bulunduklarından, zâten hemen ***her türlü zorâki doktrinleşmeye karşı doğal olarak tepki gösteren bir tutum*** içindedirler.

2547 sayılı Yüksek Öğretim Kānûnu'nda Yüksek Öğretim'in amacı hakkında: 1) ***üniversite tarafından gerçekleştirilmesi fiilen mümkün olmayan***, 2) ***üniversitenin tabîatına uymayan***, 3) ***ütopik*** ibârelerin yer almış olmasına karşılık öğrencilerin yetişmesi açısından Yüksek Öğretim'in evrensel aslî hedeflerine hiç yer verilmemiş olması Türkiye'de Yüksek Öğretim'in bugün içinde bulunduğu: **A)** ***içler acısı buhranın*****, B)** ***çelişkilerin*****, C)** ***keyfîliklerin*** **ve Ç)** ***deontolojik ve etik gerilemenin*** ana sebebini teşkil etmektedir.

Kısacası, üniversitelerimiz aslî ve evrensel hedeflerinden 2547 sayılı kānûn mârifetiyle tecrid edilmiş bulunmaktadırlar.

4. Sebep – Üniversitelerimiz Şeref Pâye'lerini isâbetsiz ve keyfî dağıtmalarıyla da saygınlıklarını yitirmişlerdir:

Bir nesnenin kıymeti nâdir olmasıyla orantılıdır. 2547 sayılı kānûnun üniversitelerimizde emir-komuta zincirini tesis etmesine kadar ***Doctoris Honoris Causa*** yâni Şeref Pâyeleri çok nâdir olarak ve daha çok yabancı değerli bilim adamlarına verilirdi. Bunun için Senatolar da kılı kırk yararlardı. 2547 sayılı kānûnun yürürlüğe

girmesiyle üniversitelerin dağıttığı Şeref Pâyeleri'nin sayısında büyük bir patlama oldu. Yalnızca, bilime uluslararası katkıda bulunmuş olan bilim adamlarına verilmekte olan bu pâyeler artık tüccarlara, şarkıcılara, gazete sâhiplerine, gazetecilere, tiyatroculara, siyâsîlere, emekli askerlere, cumhurbaşkanlarına ve (Çavuşesku misâlinde olduğu gibi) diktatörlere bile verilir oldu. Bunların dedikodusu ve perde arkası pazarlıkları üniversitelerimizin saygınlığını yitirmesine küçümsenemeyecek katkıda bulundu.

5. Sebep – Türkiye kendi bilimsel ve teknolojik potansiyelini gündemde tutacak, bu konuyu her yönüyle işleyecek, konunun önemini kamuoyuna açıklayacak yeteri kadar düşünür ve filozoflardan yoksundur.

Gerçekten de bilim ve teknolojide ileri ülkelere baktığımızda bunlarda: 1) popüler bilim yazarlarının, 2) düşünürlerin ve 3) filozofların ülkelerinde bilim ve teknoloji bilincini diri tuttuklarına ve hattâ hükûmetler üzerinde hatırı sayılır bir baskı grubu oluşturduklarına şâhit olmaktayız. Türkiye ise bu konularda fikir îmâl eden ama Basın'da sesini duyuramıyan pek az sayıda kimseye sâhiptir.

6. Sebep – Türkiye bilimsel ve teknolojik potansiyelinin önemine ve bilincine sâhip çıkıp bunu gündemde tutacak ve hattâ kanalize edecek çapta şuurlu bir Basın'dan yoksundur.

Ülkemizde, TÜBİTAK'ın yayınladıklarının dışında "bilimsel dergi" iddiasıyla yayınlanmakta olan diğer dergilerin tümüne yakın bölümünün bilim ve teknoloji bilincine katkıları olduğunu iddia edebilmek mümkün değildir. Bunlar ehliyetsiz kimselerin elinde işi, objektiflik rayından çıkararak, magazin ya da doktrin yayıncılığına dökmekte ve dergilerinde bilim-dışı birçok konuyu bilim imiş gibi takdîm ve hattâ okurlarını bazı yönlerde şartlandırıp yönlendirmeğe de gayret ederek ticâretlerini sürdürmeğe çalışmaktadırlar.

Köşe yazarlarımız, kendilerini değinmek zorunda hissettikleri, bilimsel konulardaki indî ve câhilce beyânlarıyla bu bilincin tesisine yardımcı olmadıkları gibi halkı bilimden de bilim adamlarından da soğutmaktadırlar. Bu, özellikle: 1) nükleer santrallerin Türkiye için vazgeçilmezliği konusunda da, 2) Çernobil kazâsı dolayısıyla da, ve 3) 17 Ağustos 1999 depremiyle de iyice açığa çıkmıştır.

Gazetelerimiz ise basılması için yazı gönderen bilim adamları arasında, genellikle, bunların ilmî ehliyetlerine bakmaksızın fark gözetmekte ve yazılarını basmak ya da reddetmak konusunda gazete idâresinin bu bilim adamları hakkındaki ideolojik önyargıları ağır basmaktadır.

7. Sebep - Türkiye bilimsel ve teknolojik potansiyelinin önemine ve bilincine sâhip çıkıp bunu gündemde tutacak ve hattâ kanalize edecek çapta şuurlu: A) bir Devlet erkânından, ve B) bir siyâsî irâdeden yoksundur.

Bizim gibi teknolojisi çok gelişmemiş ve bilimsel an'anesi henüz teessüs et-

memiş olan ülkelerin bilim ve teknoloji alanında atılım yapabilmesi ancak bu konunun önemini fevkalâde iyi idrâk eden bir Devlet erkânı kadrosuna sâhip olması ve bu yönde kararlı ve ısrarlı bir siyâsî irâdenin ortaya konulmasıyla mümkündür. Türkiye'de arada sırada bilim ve teknoloji konusunda zevâhiri kurtarmak kabîlinden nutuklar atılmasına rağmen ülkemiz ne böyle bir siyâsî kadroya ve ne de bu kabilden bir siyâsî irâdeye sâhiptir. Bu münâsebetle, nükleer santrallerin ülke için vazgeçilmez bir ihtiyaç olduğunu siyâsîlerimize idrâk ettirebilmek üzere tam 30 yıl uğraşılmış olduğunu söylemek, sanırım, yeter!

Kanaatimce, Türkiye'nin bilimsel ve teknolojik potansiyeli ***gerçek anlamda*** pekçok çeşitli teknoloji transferini ve teknolojik yenileştirmeyi gerçekleştirebilecek kapasitededir. Ancak hükûmetlerin : 1) bilim adamlarına karşı duydukları aşırı kuşku ve güvensizlik, 2) bilim ve teknolojide ülkenin ihtiyâcını plânlamaktaki ve uygulamaktaki bîgânelikleri ve acizleri, 3) teknoloji transferi ve teknolojik yenileştirme hakkındaki bilgisizlikleri ve kavram kargaşaları, 4) parayı bastırınca teknoloji transferi ve yenileştirmesi satın alabildikleri husûsundaki kuruntuları dolayısıyla bu potansiyel de, bu potansiyelin önemi de idrâk edilmemiştir ve idrâk edilmemektedir.

Türkiye'de bilim ve teknoloji potansiyelinin en büyük hendikapı bu konuda bilinçli bir ***siyâsî irâde desteği***nden mahrum oluşudur.

8. Sebep – Millî Araştırma Merkezleri'miz de siyâsî etkenlerin doğurduğu doğal bir istikrarsızlık içindedir.

Türkiye'de Araştırma Kurumları'nın başına üst düzey yöneticileri atanırken ilmî liyâkat ve dirâyet yerine çoğu kere "politik görüş yakınlığı" faktörü ağır basmaktadır. Hükûmetler ve Yüksek Bürokrasi nitelikli, şahsiyetli, doğruya doğru ve eğriye de eğri diyebilecek medenî cesâret sâhibi bilim adamlarını değil de kendi görüşleri doğrultusunda kolayca robotlaştırabileceklerini umdukları kimseleri atamayı tercih etmektedirler.

Bunun için atanan kimsenin o kurumun fonksiyonlarından anlamasına, ilgili konularının uzmanı olmasına hiç gerek yoktur! Atanan bu kimseler kendilerine göre "uslu" çıkmazlarsa da, genellikle kısa bir süre sonra azledilmekte ya da başında bulundukları kurumun bütün işleri Yüksek Bürokrasi tarafından sistematik bir biçimde dumûra uğratılmaktadır. Yâni o zât kurumun başında bulunduğu sürece kurumun, bırakınız gelişmesine, normal işlevini sürdürmesine dahi müsaade edilmemektedir.

Sırf bir misâl takdîm edebilmiş olmak için geçmişte TAEK gibi uzman bir kurumun üst yöneticiliğine bu kurumun uzmanlık alanlarıyla hiç ilgisi olmayan bir elektrik mühendisinin, bir inşaat mühendisinin, bir baytarın ve bir albay emeklisinin atanabilmiş olduğunu söylemek, sanırım, yeter!

Ne yazık ki Türkiye'de bir işi o işin gerektirdiği akademik formasyona sâhip olana değil de işin künhünü bütün ayrıntılarıyla kavramaktan âciz, ***vehmini ilim zanneden, bu işin heveskârı amatörlere havâle etmek*** yalnızca Devlet sektöründe değil zaman zaman özel sektörde de gözlenen (*ve ne tuhaftır âdetâ fazîlet mertebesine*

yükseltilen) bir garâbettir.

Bu hususta çarpıcı tek bir misâl vermek yeterli olacaktır. Türkiye'nin iki mümtaz kuruluşu olan MÜSİAD ve TÜSİAD iki yıl arayla Türkiye'nin enerji meselesini ve özellikle de elektrik üretimini ele alan iki rapor hazırlatmışlar ve kendi adlarına yayınlamışlardır. MÜSİAD'ın raporunun: 1) ***konuya vâkıf elektrik mühendisi öğretim üyeleri tarafından hazırlanmış,*** ve 2) ***işin uzmanlarının süpervizyonundan geçirilmiş*** objektif bir rapor olmasına karşılık TÜSİAD'ın raporu: 1) ***ziraatçi*** bir öğretim üyesi tarafından hazırlanmıştır, ve 2) firma tercihi gözettiği izlenimini veren sübjektif ve tarafgir yönlendirmeler içermektedir.

TAEK ve TÜBİTAK gibi araştırma ve uygulama kurumlarımızın en büyük hendikaplarından biri, yukarıda ifâde ettiklerimin bir kanıtı olarak, bunların başındaki yöneticilerin Hükûmetler tarafından sık sık değiştirilmesidir. TAEK'in başına 41 yılda 20 üst yönetici (yâni yaklaşık 24,5 ayda bir üst yönetici) gelmiştir. TÜBİTAK'da ise 36 yılda 18 üst yönetici (yâni yaklaşık 24 ayda bir üst yönetici değişmiştir. Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğirim Merkezi'nde 37 yılda 13 (yaklaşık 31,5 ayda bir) müdür değişmiştir. Marmara Araştırma Merkezi ise 29 yılda 9 (yaklaşık 38,5 ayda) yeni bir müdür görmüştür.

Buna karşılık meselâ Fransa'da Atom Enerjisi Yüksek Komiseri ortalama 10 yılda bir değiştirilmektedir. Bu süre Pâkistan ve Hindistan'da daha da yüksektir.

Bilim ve Teknoloji'de Gelişmişlik Kriterleri

Bilim ve teknolojide gelişmiş olan ülkelerin Araştırma-Geliştirme (A+G) faaliyetleri için bir yıl içinde yapmış oldukları harcamaların Gayrı Sâfî Millî Hâsıla'larına (GSMH) oranlarının hep %1 den büyük olduğu ve 10.000 çalışan kişi başına araştırıcı sayısının ise 30 dan fazla olduğu görülmektedir.

Türkiye'de A+G'nin GSMH içindeki payı ile 10.000 çalışan kişi başına araştırıcı personel sayısı, sırasıyla: 1981 yılında %0,24 ile 4,2 kişi ve1990 yılında da %0,33 ile 5,4 kişi olmuştu. Bu oranlar, iyimser değerlendirmelerle, 1997 yılında %0,48 ile 10 kişiye ulaşmış gözükmektedir.

Ayrıca ***Science Citation Index***'de zikredilen makālelerin sayısı açısından Türkiye, ülkeler arasında: 1981 de 41., 1983 de 46., 1990 da 40. ve 1993 de de 38. sırayı işgāl etmiştir. 1998 yılında ise Türkiye'nin 5109 makāle ile 25. sıraya yükselmiş olduğunu görüyoruz. Bu sıralamada 297.795 makāle ile A.B.D. birinci ve 7.414 makāle ile de Finlandiye 24. sırada bulunmaktadır[90]. 1998 itibariyle arkamızda bulunan

---

[90] İlk 30 ülkenin makāle sayısı bakımından sıralaması şöyledir: 1) A.B.D.: 297.795, 2) İngiltere: 78.800, 3) Japonya: 75.997, 4) Almanya: 74.156, 5) Fransa: 52.405, 6) Kanada: 35.751, 7) İtalya: 34.893, 8) Rusya: 25.596, 9) İspanya: 23.180, 10) Avustralya: 21.457, 11) Hollanda: 20.771, 12) Çin Halk Cumhuriyeti: 19.6337, 13) Hindistan: 16.763, 14) İsveç: 15.845, 15) İsviçre: 15.005, 16) Güney Kore: 11.514, 17) Belçika: 11.007, 18) Brezilya: 9.846, 19) İsrail: 9.725, 20) Tayvan: 9.258, 21) Po-

ülkelerin nüfuslarını göz önünde tutacak olursak, her bir milyon kişi başına Science Citation Index'e geçmiş makāle sayısı açısından Türkiye'nin bunların da gerisinde olduğu anlaşılmaktadır ve bu durum maalesef hiç de övünülecek bir durum değildir.

Bu sonuca ulaşılabilmesi: bir yandan 1) isâbetli bir kararlılıkla, proje desteklenmesi için ayrılan fonlar, diğer yandan da 2) yayınlanan makālelere TÜBİTAK'ın ödüllendirici mâlî desteği sâyesinde mümkün olabilmiştir.

Siyâsî İrâde Fıkdânı

Mayıs 1990'da "1. Bilim ve Teknoloji Şûrâsı" o zamanki Devlet Bakanı Mehmet Yazar'ın himmetiyle toplanmıştı. Bu Şûrâ'dan Türkiye'nin bilimsel ve teknolojik geleceği ile ilgili çok isâbetli kararlar çıkmıştı ama bu kararlar hem o zamanki Hükûmet ve hem de şimdiye kadar geçen sürede gelip geçmiş bütün Hükûmetler tarafından hiç bir ilgiye mazhar olmamış, unutulmuş ve hiç bir uygulaması olmamıştır. Bu durum hem çok üzücü ve hem de Hükûmetlerin bilime ve teknolojiye bakışlarının ne kadar farklı bir optiğe dayandığını göstermesi bakımından da çok ibret vericidir.

Bu Şûrâ'dan bir ay önce de, o zamanlar kurucularından biri ve genel müdürü bulunduğum, ***Bilim ve Teknoloji Vakfı***'nın İstanbul'da düzenlemiş olduğu "***Türkiye'nin Bilimsel Geleceği Sempozyumu***" Türkiye'den, A.B.D.nden, Fransa'dan ve İsviçre'den katılan bilim adamlarının takdîm ettikleri orijinal tebliğlerle ve Sempozyum'un son günü Prof.Dr. Nimet Özdaş'ın moderatörlüğünde yapılan panalle çok ilgi çekmişti.

Bu panele bütün siyâsî partilerin başkanları, kendi partilerinin Türkiye'nin bilimsel geleceği husûsundaki siyâsî irâdelerini takdîm etmek üzere dâvetli idiler. ANAP adına katılması gereken Mehmet Yazar'ın katılmadığı bu panelde SHP Genel Başkanı Prof.Dr. Erdal İnönü'yü temsîlen Prof.Dr. Abdülkādir Ateş, DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel'i temsîlen Ekrem Ceyhun, DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit, RP Genel Başkanı Prof.Dr. Necmettin Erbakan'ı temsîlen Bahri Zengin, MÇP Genel Başkanı Alparslan Türkeş ve IDP Gene Başkanı Aykut Edebali yer almışlardı.

Üçbuçuk saat süren bu panel sonunda panelistlerin bütün uslûp ve görüş farklılıklarına rağmen şu 4 maddede tam bir mutâbakat içinde bulundukları tesbit edildi. Bu hususlardaki mutâbakatları, paneli izlemekte olan yaklaşık 1500 kişi önünde, kendileri tarafından ***bir kere daha*** alenen tasdik ve te'yid edildi:

1. ***Bilimsel ve teknolojik gelişme mutlaka akılcı, istikrarlı uygun bilim politikaları ve icâbında her türlü fedâkârlığı göz önüne alan uygun stratejilerle mümkündür.***
2. ***Eğer siyâsî bir irâdeye dayanmıyorsa, bilimsel ve teknolojik gelişme aslā mümkün değildir.***

lonya: 9.197, 22) Danimarka: 8.348, 23) Avusturya: 7.554, 24) Finlandiya: 7.414, ***25) Türkiye: 5.109***, 26) Norveç: 5.024, 27) Yunanistan: 4.926, 28) Meksika: 4.396, 29) Macaristan: 4.382, 30) Yeni Zelanda. 4.354.

3. ***Siyâset adamları ile bilim adamlarının Devlet'in, Millet'in, Vatan'ın bekāsı ve başarısı için sıkı bir işbirliği yapabilmeleri bir zarûrettir. Buna mâni olan bütün mevzuat aksaklıkları ve bütün engeller sür'atle izâle edilmelidir.***
4. ***Bilim adamları bilimlerini en iyi şekilde geliştirip yayabilecekleri uygun ve yasaksız bir araştırma ortamına kavuşturulmalıdır. Bunun ilk ve "sine qua non" (yâni "bu olmazsa, olmaz") şartı demokrasidir; yalnızca demokrasidir.***

Türkiye'nin bilimsel geleceği hakkında 6 siyâsî partinin ***ortak siyâsî irâdesi***nin bu dört ilkeden oluşan bir çerçeve içinde tecellî ve tescil edilmiş olması Türk siyâset ve bilim târihinde ilk ve (ne yazık ki) son kez vuku bulmuştur. Ve bu itibarla da "***bir dönüm noktası***" teşkil etmesi gereken önemli bir olaydır.

Bu panelde bulunan zevâtın ve temsil ettikleri partilerin ya da bu partilerin devâmı mesâbesinde olan partilerin bu panelde mutâbakata varmış oldukları prensiplere o târihden bu yana uymuş ve bunları uygulamış olduklarını kim iddia edebilir? 1. Bilim ve Teknoloji Şûrâsı kararları gibi bu panelde verilmiş olan sözler de siyâsîlerimiz tarafından unutulup gitmiştir; ***ve işin en acı tarafı da işte budur.***

Alınması Gereken Önlemler

Türkiye, Devlet erkânının bütün vüs'atiyle idrâk edemediği ve bu yüzden de değerlendiremediği büyük fakat ne yazık ki ***âtıl*** bir bilimsel ve teknolojik ***potansiyele*** sâhiptir. Ama işin acı olan yanı siyâsîlerimizin bu potansiyeli tesbit ve idrâk etmeye teşebbüs dahi etmemeleri, bu konuya bîgâne kalmalarıdır.

Bu bilimsel ve teknolojik potansiyelin atâletinin sebeplerine gelince bunları da birkaç kalem hâlinde takdîm etmek mümkündür. Bu atâlet:

1. Siyâsîlerin bilgi ve irâde eksikliğinden,
2. Hükûmetlerin, sürekliliği kaybetmeksizin ısrarla uygulayacakları tutarlı bir bilim ve teknoloji üretmek, öncelikli konuları tesbit edip uygulamak konularında yetersiz kalmalarından,
3. Devlet erkânının bilim adamlarına soğuk ve bîgâne davranmalarından,
4. Devlet'in bilim adamlarına lâyık gördüğü bugünkü statünün gençlerin böyle bir mesleğe imrenmelerini sağlayacak niteliklere sâhip olmamasından,
5. Millî Araştırma Merkezleri'nin sayısının azlığından,
6. Devletin bilimsel ve teknolojik araştırmalarını izleyip koordine edecek bir örgüte sâhip olmamasından,
7. Devletin Millî Araştırma Merkezleri'ni yalnızca mâlî değil bilimsel yönden de denetleyecek bir sistem geliştirememiş olmasından,
8. Yüksek Öğretim Kurumu'nun bilimsel kıstaslar yerine ideolojik kıstaslara itibar etmesinden,

9. Doçentlik ve profesörlüğün kolaylaşmasının sonucu olarak doktora tezlerinin kalitesinin düşmesinden,
10. Üniversitelerde ihdas edilen emir-komuta zincirinin üniversite ve bilim ahlâkına sekte vurmuş olmasından,
11. Kānûnî statüsü sürekli değiştirilen üniversitelerin istikrârının kalmayışından,
12. Millî Araştırma Kurumları'nın üst düzey yöneticilerini liyâkatlarından ziyâde dünya görüşleri ve siyasî iktidara yakınlıkları yönünden atama eğiliminin ağır basmasından ve buna rağmen gene de sık sık değiştirilerek bu kurumların da istikrarsızlığa mahkûm edilmesinden,
13. Basınımızın genellikle bilim ve teknolojiye bîgâne kalmasından, bu konulara değindiği zaman da işi efsâneleştirip gerçekleri saptırarak magazin açısından ele almasından

kaynaklanmaktadır.

Bu arada Devlet erkânı da:

1. Birkaç Millî Araştırma Merkezi ve alt yapısı içler acısı üniversiteler kurmakla bilim ve teknolojinin ülkeye yararlı faaliyetlerde bulunması için ***bütün gerekenin yapılmış olduğu kuruntusu***ndan kendilerini kurtarmaları,
2. Sürekli diri ve zinde tutulan bir siyāsî irâdeyle teşvik, koordine ve kontrol edilmeksizin ülke yararına bilimsel ve teknolojik bir gelişmenin mümkün olmadığını idrâk etmeleri,
3. 1960-1980 arasında öğrenciler arasındaki ideolojik çekişmelerin büyük zararını gördükten sonra şimdi üniversitelerde Devlet mârifetiyle ideolojik çekişme zemini ihdas etmemeleri,
4. Millî Araştırma Kurumları ve Merkezleri'nin üst düzey yöneticilerinin sık sık değiştirilmesiyle bu kurum ve kuruluşların istikrarsız kılınmaması

gerektiğini artık idrâk etmelidirler.

İşte bu idrâkin ışığında:

1. Millî bilim ve teknoloji politikaları geliştirmek,
2. Araştırma ve geliştirme projelerinin önceliklerini tesbit etmek,
3. Bu önceliklere göre ülkenini bilimsel potansiyelini birkaç ***mega-proje*** üzerinde yoğunlaştırmak,
4. İhtiyâca göre yeni araştırma merkezleri kurmak,
5. Bilimsel ve teknolojik araştırmaları teşvik, koordine ve kontrol etmek, ödüllendirmek (çeşitli kategorilerde maddî ödüller ve madalyalar ihdas etmek),
6. Bilimsel ve teknolojik konularla ilgili enformasyon toplayıp bun-

ları ülkenin yararına değerlendirmek,

7. Bütün bu faaliyetler için kaynaklar ihdas etmek

başlıca görevleri olan, ve bütün bilim ve teknoloji bakımından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde (ve özellikle de bütün Avrupa Birliği ülkelerinde de) olduğu gibi, bir ***"Bilim ve Teknoloji Bakanlığı"*** kurulması ülkenin yararına isâbetli bir ilk adım olacaktır.

* * *

EĞER CUMHURBAŞKANI OLSAYDIM...[91]

Eğer Cumhurbaşkanı olsaydım Millet Meclisi'ni şöyle kısa bir nutuk irâd ederek açmak isterdim:

Türkiye Cumhûriyeti vatandaşlarının muhterem Milletvekilleri,

Vatanımızda aynı dili konuşan, aynı kültür birliğine sâhip, aynı ortak endîşe ve idealleri paylaşan vatandaşlarımızın birlik ve dirliğinin kurucusu olan Osmanlı İmparatorluğu'nun fedâkâr hâdimlerini, bu imparatorluğun uzantısı olan Türkiye Cumhûriyeti'nin muhterem çilekeş bânilerini, bütün şehitlerimizi ve bütün gâzîlerimizi lâyık oldukları: hörmet, muhabbet, minnet ve rahmetle anarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu yılki yasama dönemini açıyorum.

Ülkemizin çözüm bekleyen meselelerinin çözüm yerinin yalnızca ve yalnızca bu muhterem Meclis olduğuna ve bunun dışında, hangi dürtüyle hareket ederlerse etsinler: hiçbir kişinin, hiçbir grubun, hiçbir resmî ya da gayr-ı resmî kuruluşun: 1) bu Millet Meclisi'ne vasî olamıyacağına, 2) vesâyet taslayamıyacağına, 3) çalışmalarına baskı uygulayamıyacağına ve 4) yön veremeyeceğine, çünkü Devlet'in mutlak hâkimiyetinin ancak ve ancak bu Meclis'e ait olduğuna ve muhterem Milletvekilleri'nin de bu idrâki zinde tutacaklarına olan inancımı da alenen ifâde etmek istiyorum.

Çeşitli plâtform ve mahfellerde Vak'a-i Hayriye'ye karşı oluşan tepkilerle[92] çökmesi hızlandırılan Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine Türkiye Cumhûriyeti'nin ikāme edilmesi kolay bir operasyon olmamıştır. Genç cumhûriyetimiz Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısal ve idârî mirâsının bir bölümünü ister istemez kabûllenmek zorunda kalmıştır. Hâlbuki bu mirâs, genellikle, Türkiye Cumhûriyeti'ni şekillendirmek üzere vaz edilen ilkelerle temelde çelişki içindedir. Bu çelişkilerin ortaya çıkardığı yapısal ve hukûkî sıkıntılar Devlet'in ve cemiyetin yapısı üzerinde bugün bile olumsuz hükümlerini icrâ etmektedirler. Bunlardan yalnızca ikisini dikkat ve tedbirlerinize takdîm etmek istiyorum.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet kutsaldır. "Devlet'in âlî menfaati" şeklinde ileri sürülen bahâne her şeyi ve hattâ Pâdişahların, Şeriat hükümlerini de çiğneyerek, kundaktaki kendi mâsum öz kardeşlerini katletmelerini dahi mubah kılmaktadır. Bu ise Devlet'in kutsallığı ardına gizlenerek şahsî iktidar hırsına kılıf geçirmekten başka bir şey değildir. Târih, kutsallaştırılan ve kutsallığı tartışma dışı bırakılan her müessesenin ve her şahsın çoğu kere kişilerin doğal olan haklarını sınırlandırmak ve hattâ ortadan kaldırmak için uygun ve itiraz kabûl etmeyen bir bahâne teşkil ettiğine dair dramatik ve hattâ trajik misallerle doludur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan tevârüs ettiği vasıflar-

[91] "Umran" degisinin Nisan 2000 târihli 68. sayısında s.34-35'de yayınlanmıştır.
[92] *Bk.* Masonluğun Kökeni.

dan en önemlisi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kutsal olduğuna dair inançtır. İdeolojik alanda bu: Devlet'in sorgulanamayan, terakki edemeyen, vatandaşlarının dinamiğine ayak uyduramayan ve bütün bu olgulardan dolayı da vatandaşlarını tâciz ve rencîde eden dar bir kalıp içinde hapsedilmesine yol açmıştır. Hâlbuki Devlet vatandaşlar için vardır. Devlet vatandaşların babası ya da efendisi değil, ancak ve ancak hizmetkârı olmalıdır. Vatandaşları Devlet'e kul-köle olarak gören geçmiş çağların zihniyetinin ise savunulacak bir yanı artık kalmamıştır.

Devletin yapısı ve hizmet anlayışı cemiyetin gelişmesinin gerisinde kalmamalı, bu gelişmeye köstek de olmamalıdır. Bunun için Devlet'in yapısı da hizmet anlayışı da ***kalıplaşmış ideolojilerle*** değil fakat halkın maddî ve mânevî ihtiyaçlarına cevap verecek, insanların temel haklarına saygılı, isâbetli ve ***esnek stratejilerle*** belirlenmelidir.

Artık Devlet'in erişilmez bir kudsiyeti olduğu vehminden kurtulmak ve daha realist düşünmek zamanıdır. Genç Türkiye Cumhûriyeti'ni şekillendirmiş olan ideolojik ilkelerden "Devletçilik İlkesi"nin cemiyetin dinamiği karşısında zamanla nasıl *kadük* olmuş olduğu bu bağlamda ibretle göz önünde tutulması gereken bir olgudur.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan kabûl etmiş olduğumuz bir başka miras da "***Lâiklik İlkesi***"ne rağmen ismini "Diyânet İşleri Başkanlığı" olarak tescil etmiş olduğumuz Şeyhülislâmlık müessesesi olmuştur. Devlet eğer prensip itibâriyle ***âdil*** ise her çeşit vatandaşına karşı eşit uzaklıkta olması gerekir. Âdil ve lâik bir ülkede Müslümanlar, Mûsevîler, Hıristiyanlar, Budistler, Mecûsîler,... vb arasında bir fark olmaması ve bu gruplardan birinin diğerine nazaran daha avantajlı bir konumda bulunmaması gerekir. Cumhûriyet'in ilk döneminde kabûl edilmiş olan anlamıyla "Lâiklik İlkesi" Devlet ile Din işlerinin ayrımını öngörmektedir. Diyânet İşleri Başkanlığı'nın Devlet'in organigramı içinde anayasal bir kurum olarak vaz ve tescil edilmiş olması hiçbir te'vili haklı çıkarmayacak bir biçimde "Lâiklik İlkesi" ile apaçık çelişki içindedir.

Bu çelişkiyi ortadan kaldırmak için ya "Lâiklik İlkesi"nden vaz geçmek ya da "Diyânet İşleri Başkanlığı"nı Devlet'in bünyesinden çıkarmak gerekmektedir. Lâikliği: "*Devlet ile Din işlerinin biribirlerine müdâhale etmemeleri ve ifâde hürriyeti*" olarak algılayıp uygulayan Fransa Cumhûriyeti'nde yerel Katolik Kilisesi Teşkilâtı'nın devlet içinde yer, bütçeden tahsisat alması ve Bakanlıklara fetvâ kapısı gibi hizmet vermesi düşünülebilir mi?

Eğer "Lâiklik İlkesi" Anayasa'mızda zikredilmeğe devâm edecekse bunun açık, seçik ve iltibâsa yer vermeyecek bir biçimde "*Devlet ile Din işlerinin biribirlerine müdâhale etmemeleri ve ifâde hürriyeti*" olarak tanımının da Anayasa'ya dercedilmesi bu hususta ülkemizde uygulamalarda yaşanagelmiş olan aşırılıklara son verebilecek olan isâbetli bir önlem olacaktır.

Devletimiz üniter bir devlettir ve bu vasfını koruması da isâbetlidir. Bu bakımdan eğitimin ve hukukun devletin kontrolünde olması gereklidir. Tevhîd-i Tedri-

sât Kānûnu'ndan sonra muhterem Milletvekilleri'nin ülkenin bir de Tevhîd-i Hukuk Kānûnu'na ihtiyacı olduğunu teşhis ve tesbit etmeleri ve bu konuyu cesâretle ele almaları da fevkalâde isâbetli olacaktır.

Muhterem Milletvekilleri,

Yeni yasama yılının ülkemiz için verimli ve hayırlı olmasını temenni eder, çalışmalarınızda (*ifâde hürriyetimi kullanarak*) Cenâb-ı Rabbü'l-Âlemiyn'in Ülkemiz'in dirliği, huzuru ve terakkîsi için en isâbetli kararları almanızda hepinize yardımcı olmasını niyâz eder, muhterem Meclis'e saygılarımı takdîm ederim.

* * *

"KÜLTÜR-MEDENİYET" İLİŞKİSİ

Kültür Nedir?

Kültür, lâtince *cultura*'dan türetilmiş olup ilk anlamı: *tarla sürme, ekin ekme*[93] demek olan bir kelimedir. Zamanla bu kelime farklı bir semantik değer daha kazanmıştır. Bugün, 1) bir ferd söz konusu ise: *kazanılmış olan ve hür irâdeyle yararlanılan bilgilerin tümü*; 2) bir cemiyet söz konusu ise: *cemiyetin ayırdettirici* (fârik) *özelliğini oluşturan içtimaî, dinî, siyasî vb... yapıları ile entellektüel* (fikrî), *sanatsal vb... eserlerinin ve bunların üretimindeki yol-yordamların* (metodların) *tümü* ***kültür***'ü oluşturmaktadır.

Farklı müellifler kültür için daha başka tanımlar da takdîm edip tartışmışlardır. "Kültür" kavramının ister istemez muğlâk oluşu dolayısıyla, bütün düşünürler arasında bir takım nüansların mevcûd olması da doğal ve kaçınılmazdır. Bir ferd söz konusu olduğunda, bu tanıma göre, kazanılmış bilgilerin tümü bir kültür oluşturmamaktadır. Bu bilgileri haiz olanın kendi hür irâdesiyle bunlardan yararlanabilmesi de gereklidir. Buna göre, bir bilgisayara yüklenmiş olan bilgilerin bilgisayar için bir kültür oluşturduğu iddia edilemez. Ama bu bilgiler, bunları bilgisayardan çekip alan ve bunlardan yararlanan bir kimsenin kültürünün bir parçasıdırlar.

Gerek bir fert için gerekse bir cemiyet için kültürün zamana bağlı değişimlere açık dinamik bir mâhiyeti olduğu âşikârdır. Bir kültürü oluşturan unsurlar eğer nicelik ve nitelik bakımından iyiye ve zenginleşmeye yönelik bir değişime uğrarlarsa bu takdirde ***kültürün tekâmülü***'nden (gelişmesinden, olumlu evriminden), eğer bu değişim bu unsurların cemiyet üzerindeki etkilerinin sönmesine ya da kaybolmasına yönelikse bu takdirde de ***kültürün yozlaşmasından*** (ya da fakirleşmesinden, deformasyonundan, soysuzlaşmasından, dejenerasyonundan) söz edilir.

Ayrıca "sosyal insan"ın (*Homo Populus*'un) en belirgin özelliklerinden biri de biribiriyle çelişik iki içgüdüyü aynı anda, aralarında zâhirî bir çatışma olmaksızın, ortaya koyabilmesidir. Bunlardan biri *intisab içgüdüsü*, diğeri ise *farklı görünme içgüdüsü*'dür. Bu, bir insanın kültürünün çeşitli ***mikrokültürlerin*** bir bileşkesiymiş gibi davranmasını da açıklar. Müslümanlığın îcablarına olabildiğince uyan bir kimsenin resmî bir ziyâfette, ayıp olmasın diye(!), *pagan âdetine uygun olarak* kadeh kaldırıp içki içebilmesi bu çelişkili durumlara iyi bir örnek teṭkil eder.

Gözlemler ***kültür değişimlerinin*** kapalı toplumlarda çok yavaş, açık toplumlarda ise hızlı olabildiğine işâret etmektedir. Bir millet, kendi kültüründen farklı bir kültürle karşılaştığı zaman ya 1) bu kültürü tümüyle reddeder (***aşırı muhâfazakâr kültür***), ya 2) bu kültürün kendi kültürüyle çelişik olmayan yanlarını millî kültürüne

[93] Kültürün Osmanlıca'daki karşılığı olan *hars* da lâtince *cultura* kelimesi gibi tarla sürme anlamındadır. Türk Dil Kurumu da *kültür* kelimesini *ekin* kelimesiyle karşılamaktadır.

uyumlu bir biçimde katar (***millî kültür ağırlıklı kültür evrimi***), ya 3) bu kültürün kendi millî kültürüyle çelişik kalıplarından (*padigmalarından*) ve değer hükümlerinden bir bölümünü, çelişkileri görmezlikten gelerek, kabûl eder (***paradoksal*** ya da ***eklektik kültür***), ya da 4) millî kültürünü bu kültürün sultasına terkeder (***emperyalist kültür ağırlıklı kültür yozlaşması***). Buna göre bu son iki şık ***kültür yozlaşması*** sürecine te-kābül eder.

Görüldüğü gibi kültür ve kültür değişimleri meseleleri hiç de basit değildir. Bunun sebebi bunların tanımlarının şahıstan şahısa değişebilen yâni sübjektif pekçok parametreye tâbî olmalarıdır. Ayrıca kültürü ve kültür değişimlerini oluşturan unsurların ve süreçlerin *ölçülebilir büyüklükler olmaması* da bununla ilgili tahlillerin objektifliğine doğal olarak gölge düşürmekte, bunlara nihaî bir vasıf atfedilmesine engel olmaktadır. Bu itibarla kültür ve kültür değişimleri, mâhiyetleri gereği, daima tartışmaya ve anlaşmazlığa açık ve, bu temel vasıflarından ötürü de, muğlâk kavramlardır.

Kültür Mesajlarında Kodların Önemi

Belirli bir kültürün mensubu olmak kendisini bir ***mesaj*** aracılığıyla belli eder. Bu mesaj bir takım: 1) eşyâda, 2) davranış biçiminde, 3) ifâde tarzında, ya da 4) üniformada ***kodlanmış*** bir şekilde gizlidir. Meselâ Batı Kültüründe bir kadının sol yüzük parmağında altın bir halkanın bulunması; "Ben evli bir kadınım" mesajının kodudur. Biriyle tokalaşan bir kimse Masonluk işaretini verirse karşısındakine: "Ben masonum. Sen de masonsan kendini bana belli et!" mesajını kodlanmış bir biçimde iletiyor demektir. Türkiye'de "Esselâmü aleyküm" diye selâm vermek itiyâdında olan bir kimse ise kendisinin Ehl-i Sünnet'den olduğu olgusunu ve bu olgunun o muazzam hamûlesini iki kelimelik veciz bir kod aracılığıyla ifâde etmiş olmaktadır. Kezâ ayağında sandalet, sırtında hâkî renkte abadan kapuşonlu bir manto, belinde de zünnârı bulunan sakallı bir şahıs, bu hâliyle, bir Fransisken keşişi ve manastır kültürüyle yoğrulmuş birisi olduğu mesajını bu yoldan kodlanmış bir biçimde iletiyor demektir.

Bundan ötürü kültürleri, bir bakıma, *kodlanmış birer iletişim sistemi kümesi* olarak telâkki etmek de mümkündür. Bu bakış açısından bir milletin millî alfabesi de çok mühim bir kültür kodu sistemidir. Belirli bir kültüre mensûbiyet, o kültürün: 1) kodlarını bilmeyi, 2) kodlarının delâlet ettiklerine uymayı, 3) kodlarını bozmayıp muhafaza etmeyi, ve 4) bu kodların aracılığıyla iletişimde bulunmakdan zevk almayı gerektirir.

Her kültürün, iskeletini oluşturan kodlarının dayandığı az ya da çok zengin bir duygusal temeli ve bu temele bağlı olarak bir de ***değerler sistemi*** vardır. Bir kültürün kodlarının ilettiği mesajları kabûllenmemek ya da sâdece anlamamak bile o kültürün mensuplarında taaccüb, hayret, ayıplama, tenkid, tiksinti, istikrah, dışarılama, yasaklama, hakaret, tacâvüz vb... gibi duygusal tepki ve patlamalara yol açabilir.

Meselâ ingiliz sofra kültüründe yemek yenmediği zaman ellerin dizlerin üzerinde değil de masanın üzerinde bulunması büyük terbiyesizlik, tabakta birkaç lokma kalmayacak şekilde yemeğin bitirilmiş olması ise görgüsüzlük ve açgözlülüktür. Buna karşılık fransız sofra kültüründe tabakta yemek bırakılması ev sâhibesine karşı büyük nezâketsizliktir. Anglosakson sofra kültüründe meyva ya da tatlının sağ elle yenmesi dışında sağ elle yemek yemenin en azından görgüsüzlük olmasına karşılık müslüman sofra kültüründe sol elle yemek yemek Hazret-i Peygamber'in hadisiyle yasaklanmış olan kerih bir harekettir.

Farklı kültürlerden kimselerin anlaşıp dostluk kurabilmeleri ya da en azından bir arada uyumlu bir biçimde bulunabilmeleri imkânı: 1) kültürlerinin ortak arakesitlerinin büyüklüğü, ve 2) biribirlerinin kültürlerine olan vukuflarının doğurduğu: a) ***müsâmaha*** ve hattâ b) ***tahammül*** ile orantılıdır.

Halkı Millî Kültürüne Karşı
Yabancı Kılmanın Şeytânî Stratejisi

Bir ülkenin ferdlerini kendi öz kültürüne karşı yabancılaştırmak için: 1) o kültürün kendine özgü kodlarının delâlet ettiği anlamları unutturmak, 2) bu kodların delâlet ettiğine uymayı zül addettirecek yeni fakat şeytânî bir değerler manzûmesi uydurup halka bunu aşılamak, 3) bu kodların anlamsız olduğu düşüncesini yayarak bunları eleştirmek, 4) halkı bu kodlar aracılığıyla iletişimde bulunmaktan soğutmak ya da bu kabil bir iletişimi düpedüz yasaklamak, ve 5) kültürel değerlerin rahatça intikal ettirilmesini önleyici zecrî tedbirler almak, baskılar uygulamak yeterlidir.

Farklı kültürlerin biribirleriyle dayatmacı bir biçimde kaynaşmağa tâbî tutulması cemiyetlerin istikrârı için hiç de olumlu sonuçlar vermemektedir. Hele bir takım yeni ya da yabancı kültür değerlerini, haklarında ne kadar olumlu ve yüceltici propaganda yapılırsa yapılsın, eskilerinin yerine yerleştirmeğe kalkışmak halkın vicdânında genel bir mâkes ve kabûl bulmamaktadır. Böyle bir eylem ancak, halkın büyük bölümünden kopuk marjinal bir ekalliyet ihdâs etmektedir, o kadar! Büyük Fransız İhtilâli, Sovyet İhtilâli, Çin'de Mao'nun İhtilâli, Nazi İhtilâli ve diğer faşist ve militer ihtilâllerin bir süre sonra, köksüzlüklerinden doğan nâkısalar dolayısıyla, yıkılıp gittikleri ve halk kütlelerinin onlarca yüzyıllık kendi öz kültürlerine büyük bir tehâlükle tekrar rücû ettikleri olgusu ihtilâl ve dayatmacı kültür değişimi meraklılarına ibret vermelidir.

Kültürler arasındaki çelişki ve biribirini dışarlamalar bilhassa mikrokültürleri farklı kimselerin geçimsizliğine ve dramatik vicdan muhâsebelerine yol açmaktadır. Nitekim farklı mikrokültürlere mensup iki kişinin evliliği bile çoğu kere hazımsızlığa, müsâmahasızlığa, tahammülsüzlüğe ve giderek mutsuzluğa sebep olarak boşanma yolunu açabilmektedir.

Katoliklerin din kültürü ile pozitif bilimlerin kültürü uyuşumlu olmadığından bu iki kültürün bir kişideki zorâki izdivâcı katolik bilim adamlarının vicdanlarında her zaman tahammül edemedikleri bir huzursuzluğa ve çelişkilere yol açmıştır.

Medeniyet Nedir?

Medeniyet arapça, şehir anlamındaki, *medîne* kelimesinden türetilmiţtir. *Medenî:* "ţehirli" demektir. Buna göre *medeniyet* de "şehirli olma, şehirde yaşama hâli"ne delâlet etmektedir. Pekiyi ama şehirde yaşamakla kırsal alanda yaşamak arasındaki fark nedir? Bu fark, şehirde kırsal alana oranla insan yoğunluğunun daha fazla olması hasebiyle insanlar arasında anlaşmazlıklara, tedirginliklere ve düzensizliklere yol açmaması için şehir hayatının daha fazla kurala ve daha fazla norma tâbî olmasında aranmalıdır. Şu hâlde şehirliliğin olmazsa olmaz (*sine qua non*) şartları şehirde yaşayanların düzeni korumak üzere: 1) ***norm koyabilmek***, ve 2) ***konulan normlara uyabilmek*** özgürlüğü ve titizliğine sâhip olmalarıdır. Buradan hareket edersek, yukarıda verilen tanımın rûhuna uygun olarak, aynı şartların medeniyetin zuhurunun da şartları olduğunu söyleyebiliriz.

Buna göre: 1) bir cemiyetin *içtimaî, fikrî, dinî, ahlâkî, siyasî, askerî, ilmî, teknolojik ve sanatsal faaliyetlerine şekil veren normlarının tümü,* ve 2) bu normlara uyulabilmesi o cemiyetin global ***medeniyet*** düzeyini oluşturmaktadır. Yâni ***medeniyet*** dediğimiz kavramın âdetâ iki bacağı bulunmaktadır. Bunlardan biri söz konusu ve benzer alanlarda ***normlar vaz etmek***, diğeri ise ***bu normları uygulamak***dır. Bunların ilki var ama ikincisi yoksa o medeniyet mâlûldür.

Bir cemiyetin ya da bir ülkenin ***global medeniyet düzeyi*** pozitif olarak ölçülebilir bir büyüklük değildir. Çünkü bunun objektif bir birimini tanımlamak mümkün değildir. İş böyle olunca da bir ülkenin global medeniyet düzeyi hakkında yapılan *mukayeseler* ve *ileri sürülen iddialar* yalnızca sübjektif kıstaslara dayanan iyi ya da kötü zanlar olarak kalmaya mahkûmdurlar.

Meselâ siyâsetini lâik normlara bağlamış olan Fransa'nın medeniyet düzeyini siyâsetini Anglikan Kilisesi'nin (yâni Hıristiyanlığın) normlarına bağlamış olan İngiltere'ninki ile mukayese etmek abestir. Kezâ, banknotları üzerinde "Allah'a îmân edi-yoruz" ibâresini iftiharla basmış olan ve yeni Cumhurbaşkanı görevini devralırken Kitâb-ı Mukaddes'e el basarak yemin eden A.B.D.nin medeniyet düzeyinin aynı işlemlerin suç sayıldığı lâik Türkiye'ye nazaran daha az medenî olduğunu iddia etmek de saçmadır.

Aynı şekilde hukuk sistemini Mecelle'ye dayandıran Osmanlı İmparatorluğu ile hukuk sistemini hıristiyan Avrupa'nınkine dayandıran Türkiye Cumhuriyeti arasında da bu açıdan bir medenîlik mukayesesi yapılması muhâldir; çünkü bunlar birer sübjektif seçim ve kabûl işidir, o kadar. Millî alfabesini lâtin alfabesine çevirmiyor diye Japonya'nın Türkiye'den daha az medenî olduğunu iddia etmek ne kadar abes ise, Türkiye'nin lâtin alfabesini kabûl etti diye medeniyetinin artmış olduğunu iddia etmek de o kadar temelden yoksun boş bir iddiadır. Kezâ, meselâ bale kültürü açısından Rusya'nın Türkiye'den daha zengin olduğu belki söylenebilir ama her iki ülkede de uygulanmakta olan bale ***normları*** açısından Rusya'nın Türkiye'den daha medenî olduğunu iddia etmek de abestir.

Bir ülkenin belirli bir konudaki medeniyet düzeyini bir başka ülkeninkiyle aynı şartlar altında mukayese etmenin ancak bazı özel durumlarda anlamı vardır. Meselâ bir ülke demokrasi konusunda, diğer medenî ülkeler gibi, normlar koyucu olabilir ama eğer kendi koyduğu normlardan sapmayı doğal görürse medenîliği hakkında, işte o zaman, *objektif bir mukayese* imkânı doğmuş olur. Anayasası olup da bunu ister babacan bir görünümle, ister dayatmacı bir biçimde ihlâl etmeyi mubah görenlerin ülkesi söz konusu olduğunda, Anayasa'ya itaati en üstün fazilet sayan bir başka ülke nezdinde bu ülkenin medenîliğinin hor ve hakîr görülmesi bu kıstaslara göre kimseye garip gelmemelidir.

Bu kıstaslar ve görüş açısından Avrupa Birliği (AB) ile Türkiye mukayese edilirse bu ülkelerin Türkiye'nin AB'ye entegrasyonu hakkında ne gibi endişeleri olduğunu ve AB'ye üyeliğimizin, kültür ve medeniyet normları açısından, ne gibi sâiklerle askıya alındığının sebeplerini tesbit etmek hem kolay ve hem de öğretici olacaktır.

* * *

MASONLUĞUN KÖKENİ[94]

Mâbed (ya da Tapınak) Şövalyelerinin Târih Sahnesine Çıkışı

1085 yılında Papa II. Urbano'nun çağrısı üzerine oluşturulan I. Haçlı Ordusu 1099 yılında Kudüs'ü işgāl etti. Selâhaddin Eyyûbî'nin 1187 yılında Kudüs'ü geri alışına kadar 88 yıl sürmüş olan bu işgāl Haçlıların "Mukaddes Topraklar"da hızla örgütleşmelerini gerektirdi. Kurulan "*Denizaşırı Lâtin Devletleri*"nin resmî örgütü yanında, bugünkü deyimiyle, "Gönüllü Kuruluşlar" da pıtırak gibi bitmişti.

Bunlardan biri de fransız asîlzâdelerinden Hugues de Payns'ın 1118 yılında kurduğu "Mesih'in Fakir Şövalyeleri" örgütü idi. Bunlar kendilerini, Kudüs'ü ziyâret edecek olan hıristiyan hacıları koruyup Kudüs'e giden yolları savanmakla yükümlü addetmekteydiler.

1125 yılında Kudüs'ün yeni hıristiyan kıralı Mescidü-l Aksâ'yı "Mesih'in Fakir Şövalyeleri"ne tahsîs edince, burasının Hazret-i Süleymân'ın Mâbed'inin bulunduğu yer olarak bilinmesinden ötürü, örgüt de ismini "Mâbed Şövalyeleri"ne dönüştürdü. Ayrıca hem dinî ve hem de askerî bir tarîkat olarak resmen tanınması için Papalık makāmına da başvurdu. Bu istek Papalık tarafından 1129 yılında kabûl ve tescîl edildi.

Mâbed Şövalyeleri[95] zamanlarının aydın asilzâdeleri oldukları için yalnız Kudüs ve civârında değil, aynı zamanda güney Fransa ve Paris'de de kısa sürede örgütleştiler. Bu örgütü kurmak için gerekli olan parayı ise Avrupa ile Ortadoğu arasındaki ticârete aracı olmakla elde ettiler. Çek ve kredi mektubunu ilk uygulamaya koyanların Mâbed Şövalyeleri olduğu söylenmektedir. Böylece Ortadoğu'ya mal almağa giden avrupalı tüccarlar yanlarında, korsanlara ya da eşkiyâlara kaptıracak para taşımadan, güvenle sayâhat edebiliyorlardı.

Mâbed Şövalyeleri, ayrıca, bankerlik ve ticârete de el attılar. Hattâ Fransa kıralının resmî bankacısı ve borç vericisi dahi oldular.

Başarılarını Ortadoğu'daki arap tüccarlarına telkîn ettikleri dürüstlükleriyle ve verdikleri sözlere sadâkatleriyle sağlamaktaydılar. Bu nitelikler önce karşılıklı bir ticârî itimâdın ve daha sonra da düpedüz itimâdın yerleşmesini sağladığı gibi Mâbed Şövalyeleri'ne Arap Dünyâsı'nın kapılarını da açtı. Mâbed Şövalyeleri Hasan Sabbah'ın "Haşhâşîler Örgütü" ile de temas kurdular. Böylece, gizli kalmak ve bu yolla kudretini arttırmak isteyen bir örgütün yapısı hakkında da örgüt üyelerinin biribirlerini tanımak için işâretleşme kodu kullanmaları hakkında da fikir sâhibi oldu-

[94] "Çağrışım" dergisinin Mart 1997 târihli 37. sayısında s.16-23 ve 1999 yılında "Umran" dergisinin 56. ve 57. sayılarında, sırasıyla, s.25-30 ve s. 29-32'de yayınlanmıştır.
[95] *Fransızcası*: "Les Chevaliers du Temple" ya da "Les Templiers"; *İngilizcesi*: "The Templars".

lar.

Mâbed Şövalyeleri Haşhâşîler'den edindikleri bilgileri ufak değişikliklerle kendi örgütlerine de uyguladılar. Meselâ el sıkışırken işâret parmağının karşısındakinin bileğine teması Mâbed Şövalyeleri'nden olduğunun parolasıydı. Eli sıkılan da eğer bir Mâbed Şövalyesi ise, bunu hisseder etmez, aynı işâretle bunu karşısındakine belli ediyordu. Ama karşısındaki eğer Mâbed Şövalyesi değilse zâten bunun ne demek istediğini anlamıyordu.

Mâbed Şövalyeleri'nin Müslümanlar'ın pekçok örf ve âdetine de âşinâ oldukları ve hattâ bunları gizlice uyguladıkları da iddia edilir. İbnü-l Esîr: "*Bu şövalyeler sofu adamlardı. Bu da verdikleri sözü tutmalarının garantisiydi*" dedikten sonra Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasında aktedilen anlaşmaların geçerli olması için Mâbed Şövalyeleri'nin garantisinin yeterli olduğunu ekler.

Kudüs Müslümanlar tarafından geri alındığında şövalyelerden yakalanan herkesin kafasının kesilmesine rağmen Mâbed Şövalyeleri tarîkatının o zamanki Üstâd-ı Âzamı olan Gérard de Ridefort'un îdam edilmemiş olması dikkat çekicidir. Aynı zâtın serbest bırakıldıktan sonra direnen diğer Mâbed Şövalyeleri'ni teslim olmağa zorlamış olması da bir başka garâbettir.

Kudüs mâcerâlarının bitmesinden sonra, Mâbed Şövalyeleri merkezlerini Paris'e taşıdılar. Seine nehrinin akış yönünde sağ kıyısında ve Louvre Sarayı'nın kuşuçuşu 800 metre kadar kuzeydoğusunda yüksek bir kale inşâ ettiler. Bugün bu kaleden eser kalmamış olmasına rağmen bu yer hâlâ "*Le Quartier du Temple*" yâni *Mâbed Mahallesi* diye anılmaktadır.

Mâbed Şövalyelerinin
***Geçici* Sonları**

Mâbed, ticâret ve bankerlik faaliyetleri sâyesinde gitgide zenginleşen Mâbed Şövalyeleri'nin, halkın dilinde Hazret-i Süleymân'ın hazînelerinden daha da zengin olduğu söylenen hazînelerinin muhâfaza edildiği esrârengiz bir yerdi. Bu durum halkın hayal gücünü olağanüstü tahrik ettiği gibi İngiltere ile savaştan yeni çıkmış olan Fransa'nın Mâbed Şövalyeleri'nden almış olduğu borcun faizlerini dahi ödeyemeyecek durumda olan Fransa'nın üst düzey yetkililerini de rahatsız etmekte ve hırslarını kamçılamaktaydı.

Hazîne Nâzırı Enguerrand de Marigny ile Mühr-i Sultânî Muhâfızı (*Le Garde de Sceau*) yâni Adâlet Nâzırı Guillaume de Nogaret Fransa'nın çâresiz kıralı Yakışıklı Filip'i (*Philippe le Bel'i*) Mâbed'in efsânevî hazînesine elkonulması için iknâ etmeğe çalışırlar. Onlara göre, Fransa'nın içinde bulunduğu bu ekonomik krizi aşması için Mâbed Şövalyeleri'nin hazânesini ele geçirmekten başka hiçbir çıkar yolu yoktur.

Üstelik, 1302 yılında Flandre'a karşı girişilen savaşta Fransa'nın yenik düşme-

si ülkede daha da büyük ekonomik ve sosyal sıkıntılara yol açmış bulunuyordu. Kıralın parayı dilediği gibi devalüe etmesi de 1306 yılında Yahudiler'i sürüp mülklerine el koyması da hazîneye bir ferahlık kazandıramamıştı.

Guillaume de Nogaret ile Enguerrand de Marigny'nin Mâbed Şövalyeleri'nin mal varlığına elkonulmasına dair bu meş'um projesi Yakışıklı Filip'in işine gelmekle beraber kıral böyle bir operasyonun doğuracağı hukûkî sorunların aşılmasının çok zor olacağından endîşe ettiği için nihaî kararı vermekte tereddüt etmekteydi. Papalık makāmının tasdik ve tescîl etmiş olduğu ve o zamana kadar da Hıristiyanlığa büyük hizmetlerde bulunmuş, tek bir olumsuz davranış ve tutumu tesbit edilmemiş olan dinî-askerî bir tarîkatın mal varlığına elkoymak hiç de kolay bir işmiş gibi gözükmüyordu. Kıralın nâzırları böyle bir operasyonun stratejisinin: 1) önce bu tarîkat hakkında Papa'yı tarîkatı lağvetmeğe mecbur bırakacak bir iftirâ uydurmağa, ve 2) daha sonra da Papa ile oturup anlaşmağa dayanması gerektiği husûsunda kıralı iknâ ettiler. Fakat Papa'nın da böyle bir komploya ancak, Fransa'nın, Mâbed Şövalyeleri'ne atılacak olan iftirânın Vatikan tarafından resmîleştirilmesini sağlamaya yönelik tatminkâr tâvizler vermesi hâlinde sıcak bakabileceği tahmin edilmekteydi.

Yakışıklı Filip ise 1306 yılında yapmış olduğu devalüasyonda ayaklanan halkın öfkesinden kurtulmak ve hayatını güven altına almak için uzun süre Mâbed'e sığınmış olduğunu da unutamıyordu.

Bununla beraber kıral, nâzırlarının ısrarlarına dayanamadı ve 13 Ekim 1307 günü olağanüstü gizli tutulan ve bütün Fransa'de uygulanan bir operasyonla Mâbed Şövalyeleri'ne ait üçbin askerî tımar merkezinde ele geçirilen bütün şövalyeler tutuklandılar. Fransız Akademisi üyelerinden Antoine de Levis-Mirepoix'nın da dediği gibi bu "*geçmiş zamanların en olağanüstü polis operasyonu*" idi. Bu operasyonun gerçekten de olağanüstü bir titizlikle hazırlanıp yürütülmüş olduğunu kabûl etmek gerekir. Operasyonun gizliliği ise Fransa'da bütün nâhiye merkezleri hâkimlerine 14 Eylûl 1307 günü gönderilmiş ama ancak 13 Ekim 1307 günü açılması gerektiği bildirilmiş olan mektuplarla sağlanmış bulunmaktaydı. Mektupta Mâbed Şövalyeleri'nin hepsinin tutuklanması, tarîkatın bütün mal varlığına el konulması ve şövalyelerin Kilise'nin adâletine (yâni *Engizisyon Mahkemesine*) teslim edilinceye kadar da hapis altında tutulmaları emri vardı.

14 Ekim 1307 günü Paris'de yayınlanan kırallık bildirisi Mâbed Şövalyeleri'-ni: 1) dinden çıkmış olmakla, 2) İsâ'nın şahsına hakāret etmekle, 3) rezil âyinler düzenlemekle, 4) homosksüellikle, ve nihâyet 5) *Baphomet*[96] ismini verdikleri bir puta tapmakla suçlamaktaydı. Bu ağır suçlamalar karşısında Papa'ya da tarîkatı lâğvetmekten başka bir seçenek kalmıyordu.

Mâbed Şövalyeleri'nin tutuklanmalarından sonra halk arasında oluşan efsânelere bakılacak olursa, Louvre Sarayı'ndaki gizli ajanları tarîkatın Üstâd-ı Âzamı Jacques de Molay'e bu tutuklanmaları üç gün öncesinden bildirmişlerdi. Bu ise,

[96] Fransızca yazılışıyla *Baphomet*, pekçok araştırıcıya, gene aynı dildeki yazılışıyla *Mahomet*'nin (yâni *Muhammed*'in) hatâlı bir imlâsı olabileceğini telkîn etmiştir.

Jacques de Molay'e: 1) tarîkatın dillere destan hazînesini bilinmeyen bir yere gizlice nakletmek ve 2) şövalyelerden Paris'de bulunanlardan bir bölümünü de İngiltere'ye ve Orta Avrupa'ya kaçırmak için gerekli tedbirleri alması için yeterince zaman bırakmıştı.

Kıral Yakışıklı Filip bu operasyon sonunda umduğunu bulamamış; Fransa'yı kalkındıracağını ümid ettiği hazîneye erişememiş; olsa olsa devletin Mâbed Şövalyeleri'ne olan borcunun sıfırlanmasını sağlamıştı, o kadar!

Bugün bile bulunsa Fransa'yı Dünyâ'nın en zengin devleti hâline getireceğine inanılan Mâbed Şövalyeleri'nin hazînesinin araştırılması için düzenli olarak her yıl örtülü ödenekten bir mikdar paranın ayrıldığı, bir zamanlar, Fransa'da dedikodu konusu edilmiştir.

Papa V. Clément 22 Kasım 1307 târihinde hıristiyan âlemin bütün prenslerine hükümranlıkları altındaki topraklarda bulunan bütün Mâbed Şövalyeleri'nin tutuklanmalarını emreden "*Pastoralis Preeminentiae*" başlıklı bir tebliğ yayınladı.

Şövalyelerin büyük bir kısmı sorgulamalarında tâbî oldukları ve çoğu kere ölümleriyle sonuçlanan işkenceler esnâsında bu aşağılayıcı suçlamaları reddetmişler ve bu komplonun mîmarlarını lânetleyerek şerefleriyle ölmüşlerdir. Diğer bir kısmı ise işkencelere diğerleri kadar katlanamadıklarından ve sonlarını çabuklaştıracağı inancıyla suçlamaları kabûl ederek îdam edilmişlerdir.

V. Clément Mâbed Şövalyeleri Tarîkatı'nın kapatılmış olduğunu resmen ancak 2 Mayıs 1312 günlü "*Vox in Excelso*" başlıklı teğliğiyle ilân edebildi. Ancak bu tebliğin ilgi çekici olan yanı şudur ki Papa'nın bu tebliğinde Mâbed Şövalyeleri'ni suçlayan tek bir kelime bulunmamakta ve, bahâne olarak yalnızca, tarîkatın kapatılması kararının "*Kilise'nin hayrına olduğu için...*" verilmiş olduğundan söz konusu edilmektedir.

2 Mayıs 1312 günlü "*Ad Providam*" başlıklı tebliğinde ise Papa, şövalyelerin bütün mallarının Kudüs'denberi bu tarîkatın rakîbi ve açık düşmanı olan Hospitalier (*Misâfirperver Şövalyeler*) Tarîkatı'na devredilmesine hükmetmektedir. Yakışıklı Filip bu yönden de avucunu yalamak zorunda bırakılmıştır.

Kıral, Mâbed Şövalyeleri'nin son Üstâd-ı Âzam'ı Jacques de Molay (1243-1314) ile yardımcıları: Hugues de Pairaud, Geoffroy de Charnay ve Geoffroy de Gonville'i 18 Mart 1314 günü son kez Notre Dame katedralinin ana kapısının önüde kurulan mahkemeye çıkarttırdı. Hâkimlerin arasında Nogaret'nin yeri boştu; zirâ bir yıl önce ölüp gitmişti. Mahkeme heyeti tarâkatın bu dört ileri gelenini de ömür boyu hapse mahkûm etti.

Bunun üzerine Jacques de Molay ile Geoffroy de Charnay ayağa kalkarak mahkemeyi izleyenlerin önünde: 1) kararın adâletsiz olduğunu, 2) kendilerine yükletilmek istenen suçları aslā işlememiş olduklarını, 3) bunun kıral Yakışıklı Filip'in,

Enguerrand de Marigny'nin, Guillaume de Nogaret'nin ve Papa V. Clément'ın iftirâsı olduğunu cesâretle haykırdılar. Bunun üzerine mahkeme heyeti kararını değiştirerek Jacques de Molay ile Geoffroy de Charnay'in yakılarak îdam edilmelerine karar verdi.

Her iki mahkûm, o akşam, Seine nehrindeki La Cité adasının Louvre Sarayı önündeki en uç noktasında yakıldılar. Efsâne, her ikisinin de soğukkanlılıkla bu azâba göğüs germiş olduklarını; Üstâd-ı Âzam Jacques de Molay'in ise, odunlar ateşlenirken, Louvre Sarayı'nın penceresinden olayı seyreden Yakışıklı Filip'e: "*Filip! Seni, Papa'yı ve Marigny'yi bir yıla kalmadan Âhiret'de Cehennem'e ben uğurlayacağım*" diye haykırmış olduğunu bildirmektedir.

Gerçekten de bir ay sonra Papa V. Clément 19'u 20 Nisan'a bağlayan gece, ve Filip de aynı yılın 29 Kasım günü öldüler. Jacques de Molay'in kehâneti de böylece gerçekleşmiş oldu. Ama efsâne bu sonucun, daha çok, Kıral'ın ve Papa'nın oda hizmetçileri ile bu zevâtın geceleyin odalarını aydınlatın mumları satanların ortak komplosunun eseri olduğunu fısıldamaktadır. Bu hizmetkârlar ile mumcuların Mâbed Şövalyeleri'ne sâdık kimseler olduğu ve mumların parafinine de düzenli olarak arsenik karıştırılmak sûretiyle bu sonucun elde edilmiş olduğu yaygın bir rivâyettir.

Enguerrand de Marigny ise 29 yıl kırallık etmiş olan Yakışıklı Filip'den sonra yerine geçen X. Louis'nin iki yıllık kırallığı esnâsında 30 Nisan 1315'de asılarak îdam edilmiştir. Böylece Jacques de Molay'in kehâneti tamamlanmış olmaktaydı ama acaba Mâbed Şövalyeleri intikamlarını kendilerini tatmin edici bir biçimde alabilmişler miydi?

Mâbed Şövalyeleri'nin Yeniden Dirilişleri

İngiltere ve Orta Avrupa'ya kaçanlarla daha sonra onlara katılan diğer Mâbed Şövalyeleri, son Üstâd-ı Âzam'larının tâlimâtıyla, inşâ edilmekte olan kilise ve katedral şantiyelerine başvurup hiçbir loncaya bağlı bulunmayan duvarcı olduklarını beyân ederek işe alınmışlardı. Fransızca *franc* ("fran" diye okunur): bir yere bağlı olmayan, hür, serbest demektir. Bunun İngilizce'si ise *free*'dir ("frî" diye okunur). Duvarcı da Fransızca'da *maçon* ("mason" d.o.), İngilizce'de de *mason* ("meysın" d.o.) olduğuna göre *Franc-maçon* ("fran-mason"[97] d.o.) ya da *Free-mason* ("frî-meysın" d.o.) denilen bu grup işte Fransa Kırallığı'nın zulmünden yakasını zor kurtarmış olan Mâbed Şövalyeleri'nin zâhirine işâret etmekteydi.

"*Serbest Masonlar*"ın Fransa Kırallığı'na karşı intikam duygularıyla dolu olarak Avrupa genelinde örgütlenmeleri epeyi bir zaman almıştır. Bunlar yavaş yavaş gizli hücreler hâlinde odaklaşırlar. XVII. yüzyıldan başlayarak da yerel de olsa bir takım başarılar kazanırlar. Cemiyetin, sivil ve askerî idârelerin köprü başlarını tutmaya başlarlar. Saraylarda önemli mevkiler elde etmeğe, kıralların harîmine kadar

[97] Fran-mason Osmanlıca'ya, bir değişikliğe uğrayarak, *Farmason* şeklinde geçmiştir.

sızmağa gayret ederler. Fransa'da Capet Hânedânı'ndan sonra Valois Hânedânı tahta geçer. Ama ne gam! Serbest Masonlar ataları olan Mâbed Şövalyeleri'ne yapılmış olan haksızlık ve zulmün intikāmını ***Fransa Kırallığı***'ndan almağa yeminlidirler. O nihaî intikam gününü büyük bir sabır ve hınçla beklerler. İntikam şu ya da bu hânedandan değil, keyfî hareket ettiklerine inanılan bütün hânedanlardan ve Kilise'den alınacaktır. Nesilden nesile intikal eden, yeminle tahkim edilmiş olan amaçları budur.

Katedrallerin ve büyük kiliselerin inşaatları XVI. yüzyılın sonuna doğru tavsadığından duvarcı Masonlar'ın sayıları da, hem bu sebebden ötürü ve hem de Mâbed Şövalyeleri'nin bekâr kalmak üzere yemin etmiş dindar tarîkat mensûbu olmaları dolayısıyla gitgide azalır. Çâre olarak bizzat duvarcı olmamakla birlikte Mâbed Şövalyeleri'nden mîras kalan idealleri benimseyip de bir hayat tarzı gibi uygulamak isteyenler de *duvarcı olarak* ***"Kabûl Edilmiş Masonlar"*** ünvanıyla bu hınç ve intikam kervanına kabûl edilirler. Bu, hareketin artık sâfiyetinin kaybolup her türlü cereyâna açıldığı, değişimin başlangıcı olur. Hareket daha sonraki yüzyıllarda iyice kurumsallaşıp sekülerleştiğinde ise kendine başka amaçlar seçerek iyice dejenere olacaktır.

Serbest ve Kabûl Edilmiş Masonlar, ökümenik diyebileceğimiz ilk toplantılarını 1717 yılında İskoçya'da Saint Andrew'da yaparlar. Bu toplantıda Fransız Kırallığı'ndan alınacak olan intikāmın gerçekleştirilmesi için izlenmesi gerekli stratejiyi tesbit etmek ve bir rapor hazırlamak üzere bir komisyon oluşturulur. Bu komisyon raporunu 1724 yılında aynı yerde toplanacak olan Mason Konvansiyonu'na takdîm edecektir.

Bu konvansiyonda kabûl edilen kurallar ve strateji hızla uygulamaya sokulur. Avrupa'nın her yerinde ve özellikle de Fransa'da pekçok Mason locası büyük bir gizlilik içinde faaliyete geçer. Artık amaç başta Fransa hânedânı olmak üzere bütün hânedânların hükümranlıklarına son vermek ve Kilise'nin gücünü kırmaktır.

Osmanlı İmparatorluğu da bu uygulamalardan nasibini alacaktır. Osmanlı toprağında ilk Mason Locası 1767 yılında İstanbul'una Galata semtinde açılır. Bu locanın ünlü üyelerinden biri de Galata doğumlu fransız şairi André de Chénier'dir. Ne var ki André de Chénier'nin masonluğu, masonların başlatıp yönettiği Fransız İhtilâli'nde kafasının giyotinle kesilmesine engel olmaz.

Kendi haber alma örgütleri aracılığıyla masonların gücünü ve stratejisini iyi değerlendiren İngiltere, Hollanda, Prusya ve Rusya kıralları mason localarının kendi ülkelerinde kurulmasını destekleyip kendileri dahi mason olarak tehlikeyi geçiştirirler.

Mâbed Şövalyeleri'nin Gecikmiş İntikāmı

1724 Saint Andrew Konvansiyonu'ndan sonra Mâbed Şövalyeleri'nin: 1) Fransa Kırallığı'ndan, ve 2) Kilise'den alınacak olan intikamlarının artık resmen vârisi olan ***Serbest ve Kabûl Edilmiş Masonlar***, tam 69 yıl boyunca, tıpkı bir telkârî us-

tası sabrı ve hazâkatiyle 1789 yılında gerçekleştirdikleri Büyük Fransız İhtilâli'nin alt-yapısını hazırlarlar.

Bunu gerçekleştirmek üzere Fransa'da ve özellikle de Paris'de pekçok yeni loca açılır. Ediblerden, filozoflardan, bilim adamlarından vara-yoğa itiraz eden, inatçı ve saldırgan tipler özenle seçilerek mason yapılır. Bunların fikirlerinin halka olabildiğince yayılması husûsunda imkânlar hazırlanır. Kırallığın: 1) asiller, 2) ruhban sınıfı, ve 3) avâm olmak üzere kesin sınırları olan bir kast sistemi ihdas ettiği; bunun akla ve mantığa aykırı olduğu; buna karşılık idealin ise: 1) bu sistemin ortadan kaldırılması, 2) herkesi eşitlikçi ve akılcı bir çerçeve içinde toplayıp birleştiren ve yalnızca halkın irâdesine dayanan, kıralların da ruhban sınıfının da açgözlülüğünden korunmuş bir ***Cumhûriyet*** olacağı fikirleri ileri sürülür.

14 Temmuz 1789 günü patlak veren ihtilâl on yıl sürer. Kıral ve Kıraliçe îdam edilirler. Kilise'nin mallarına el konur. Kiliselerin önemli bir bölümü başka işlere tahsis edilir. ***Hıristiyanlıkdan Arındırma Yasası*** kabûl edilir. Bundan böyle Devlet artık ***lâik*** olur. Bu strateji çerçevesinde takvim ve yılbaşı, hıristiyan kökenli oldukları gerekçesiyle değiştirilir. Akıla tapınma Devlet'in resmî dini olur. Hattâ ***Tanrıça Akıl*** adına Paris'de Champs de Mars'da resmî ve görkemli âyinler bile düzenlenir.

Masonlar, programlarına uygun olarak, Mâbed Şövalyeleri'nin intikāmlarını, Fransız Hânedânı'ndan ve Kilise'den böylece almış oluyorlardı. Pekiyi de, Masonluk acaba bundan sonra neyle meşgûl olacaktı ya da meşgûl olmalıydı?

Operatif Masonlukdan
Spekülâtif Masonluğa Geçiş

İlk Serbest Masonlar aralarında örgütlenirlerken duvar örmedeki becerilerine göre, eski lonca örgütlerinde olduğu gibi: 1) çırak, 2) kalfa, ve 3) usta şeklinde bir üçlü derecelendirilmeye tâbî idiler. Bu, ***Operatif Masonluk***'daki yapıdır.

Ancak bir taraftan Operatif Masonluğun temel uğraşı olan duvarcılığın bilfiil icrâ edilememesinden dolayı, diğer taraftan da azalan masonların sayısını arttırmak için duvarcı olmamalarına rağmen duvarcı imiş gibi ***Kabûl Edilmiş*** kimselerin mason localarına alınması mason idârecilerini daha esrârengiz, dolayısıyla da daha câzib bir strateji uygulamağa sevketmiştir. İşte, masonik derecelerini üçden (3) otuzüçe (33) yükselten bu Yeni Masonluk ***Spekülâtif Masonluk*** adını almaktadır. 4. ilâ 33. derecelere de ***felsefî dereceler*** denilmektedir.

Bundan böyle ilk üç dereceyi içeren ***Mâvi Localar*** masonların avâmına, diğer dereceleri içeren ***Kırmızı Localar*** masonları havassına ve 33. dereceden ancak bâzı masonların girebildikleri ***Kara Loca*** da masonların hassülhavassına (yâni kaymağının kaymağına) hitâb edecektir. Fransız İhtilâli'ni ***Bağımsızlık-Eşitlik-Kardeşlik*** (*eski deyimiyle: Hürriyet-Müsâvat-Uhuvvet*) sloganı ile özdeşleştirilen ve demokrasiyi savunan Masonluk'da eşitlik ve demokrasiyle bağdaşmayan bir kast sisteminin ortaya

çıkması hareketin artık sekülerleşip dejenere olmaya başlamış olduğuna ışık tutmaktadır.

Ufkunu genişletmek zorunluluğunda olan bu yeni tür Masonluk için: 1) yeni idealler, 2) uygun(!) bir efsânevî geçmiş, ve 3) yeni bir strateji gerekliydi. İdealler için yeni arayışlara gerek yoktu. Büyük Fransız İhtilâli Masonluğun bir taraftan yaptırım gücünü ispatlarken diğer taraftan da ideallerini değişmez bir biçimde kalıplaştırmış bulunuyordu.

Bu ideallerin paradigmaları: 1) Masonluğun otoritesi hâriç olmak üzere, bütün şahsî otoritelere karşı savaş ve bunun doğal sonucu olarak da cumhûriyetçi idârî sistemin (Masonların denetiminde kalması şartıyla) her ülkede hükümrân olması, 2) Masonluğun ihdas ettiği din hâriç olmak üzere, dinî her otoriteye karşı savaş, 3) Büyük Fransız İhtilâli'nden dâimâ ve her yerde ve de özellikle eğitimin her kademesinde hayranlıkla söz edilmesi ve böylece körpe dimağların bu kavramın propagandası yapılan içeriğiyle kamaşmasının sağlanması, 4) her konunun lâiklik, akılcılık ve eşitlik ilkeleri içine alınmasının temini şeklinde özetlenebilir.

"Mâbed Şövalyeleri" tarîkatı da onun vârisi olan "Serbest Ve Kabûl Edilmiş Masonlar" tarîkatı da Mûsevî-Hıristiyan Medeniyeti'nin bir ürünüydü. Bu itibarla Masonluğun, kendi köklerine ilişkin bir târih ya da efsâne ihdas etmeğe kalkıştığında, herhâlde bunun unsurlarını gidip de Çin Medeniyeti'nden kotarması beklenmezdi. İşte Masonluğun kökenini gizlemeğe yönelik meşhur *Hiram Usta Efsânesi* de Spekülâtif Masonluk'daki daha pekçok efsâne de böylece Tevrat, Talmud, Kabala kökenli mûsevî unsurlar olarak Masonluğa girmiş bulunmaktadır. Bunlara bakıp da, belirli bir kesimin yaptığı gibi, Masonluğun Yahudîliğin bir uydurması olduğuna hükmetmek hiç de isâbetli değildir. Çünkü bütün bunların yanında zaman zaman Yeni Eflâtunculuk'dan, Yunan Esâtiri'nden, Gnostikler'den de eklektik alıntılar yapılabiliyordu. Bazı localarda ise Von Eckarthausen'ın (1752-1803), başka bir takım localarda ise Meister Eckhart (1260-1327) ve Swedenborg'un (1688-1772) ve hattâ eski Mısır Esâtiri'nin etkileri daha ağırlıklıydı. Ama gerçek şu ki Operatif Masonluğun üç derecesinde ve bunların ritüellerinde sathî de olsa var olan dinî hava Spekülâtif Masonluk'da yerini dinle alay eden putperest (*pagan*) esâtirin karanlığına terk ediyordu; öyle ki 33. dereceden bir masonun: 1) hiçbir dinî inancı olmayan, ama 2) hangi îtikad olursa olsun o îtikadın samimî şâkirdi imiş gibi görünmesini beceren fâzıl(!) ve hakîm(!) bir olgun insan(!) portresi çizmesi gerekmekteydi.

Avrupa'da *Getto*'lara tıkılmış, hürriyet ve hayat hakları sınırlandırılmış, aşağılanmış, dâimâ iteklenmiş olan mûsevî cemaatlerinin Masonlar tarafından Fransız İhtilâli'nin dövizi hâline getirilen *Bağımsızlık-Eşitlik-Kardeşlik* sloganı karşısında ümide kapılmamaları ve Masonluk ile ilgilenmemeleri imkânsızdı. Nitekim XIX. yüzyılın başlarından itibâren her ülkede mûsevî cemaatinin ileri gelenleri Mason Locaları'na üye olmuşlardır. Bu bir çeşit kendini koruma içgüdüsünün tezâhürü sayılabilir. Ancak, Masonluğun Yahudîliğin îcâdı olduğu ve bütün Masonluğu onların idâre ettikleri iddiası aslā isâbetli bir iddia değildir.

Osmanlı Hânedânına Karşı
İntikam Duygularının Kökeni

Özellikle XVII. yüzyılın sonlarından başlayarak serkeşliği, yağmacılığı, yolkesiciliği ve eşkiyâlığı Osmanlı İmparatorluğu'nun başına büyük gāileler açmış olan Yeniçeri Ocağı'nın lâğvedilmesi daha XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde düşünülmüşse de bunu 15 Haziran 1826'daki dirâyetli operasyonuyla başaran Sultan II. Mahmud olmuştur. *Vak'a-i Hayriyye* (Hayırlı Olay) diye anılmakta olan bu operasyonda yalnızca İstanbul'da bir günde 10.000 ve bunu izleyen iki ay zarfında da taşrada bir o kadar yeniçeri ortadan kaldırılmıştır.

Yeniçeriler Hacı Bektâş-ı Velî'yi ocaklarının pîri ve mânevî efendisi olarak saydıklarından her yençeri ocağında bir Bektâşî Babası bulunurdu. Pâdişâh, Bektâşîler'in yeniçerilerin serkeşliklerini önleyecek yerde onları kışkırttıklarını da çeşitli vesîlelerle tesbit ettirdiğinden 8 Temmuz 1826 günü bütün Bektâşî tekkelerinin kapatılıp bunların başka tarîkatlara (ve özellikle de Nakşîliğe) tahsisine ve Bektâşîler'den de suçlu bulunanların îdamına ve diğerlerinin de çeşitli yerlere sürülmesine karar verir. Bu yüzden Bektâşîler'in büyük bir bölümü *takıyye* uygulayarak başka tarîkatlara intisâb etmişlerdir.

Bu târihden başlayarak Bektâşîler de onlara îtikad açısından yakın olan Anadolu Alevîleri'nin bir bölümü de Osmanlı Hânedânı'na karşı, tıpkı Mâbed Şövalyeleri'nin Fransa Hânedânı'na besledikleri gibi, bir hınç ve kin beslemeğe başlamışlardır.

Bu hınç ve kinin Sultan Abdülaziz'in şehâdetinde de rol oynamış olduğuna dair târihçilerimiz tarafından iddialar ileri sürülmüştür. Bunların ispat edilebilmiş iddialar olmamasına rağmen, bu meş'um hâdisenin hazırlayıcıları ve baş aktörleri olarak ithâm edilenlerin hem bektâşî ve hem de (meselâ Mithat Paşa gibilerinin) mason olmaları acabâ yalnızca bir tesâdüf müdür?

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Mekteb-i Tıbbîye'de Sultan II. Abdülhamid'in idâresinden rahatsızlık duyan mûteriz bir grup öğrenci 1889 yılında, adı bir takım değişiklikler geçirdikten sonra 1908 yılında *İttihad Ve Terakkî Cemiyeti*'nde karar kılacak olan *İttihad-ı Osmânî Cemiyeti*'ni kurmuş; ve aynı yıl içinde Fransa'da yaşamakta olan ve *Jön Türkler* diye tanınan ve Pâdişâh'a karşı olan bir grupla temasa geçmişti.

Jön Türkler'in hemen hepsinin Fransız Dışişleri Bakanlığı tarafından paraca desteklendiği ve fransız Mason Locaları'nda tekrîs[98] edilmiş, Fransız İhtilâli'nin hayrânı kimseler oldukları bugün delilleriyle ortaya çıkarılmış bulunmaktadır. Masonluk İngiltere, Belçika, Hollanda, Danimarka, Norveç ve İsveç kırallarının zâten mason olmaları hasebiyle orada ihtilâlci uygulama bulamıyacağını bildiğinden Jön Türkleri kendisi için nîmet bilip onlara Osmanlı'yı yıkmak üzere gerekli desteği sevinçle sağlamıştır.

---

[98] *Tekrîs edilmek*: Mason Locası'na üye olarak kabûl edilebilmek için geçirilmesi gerekli ritüelden başarıyla geçmek.

Bu bakımdan Jön Türkler hem İttihad Ve Terakkî Cemiyeti ve hem de Türkiye'deki Mason Locaları için verimli bir fidelik görevi ifâ etmişlerdir. Sultan II. Abdülhamid'in affıyla Türkiye'ye döndükleri zaman Jön Türkler'in, Osmanlı Hânedânı'na karşı duydukları hınç ve kin bakımından aralarında hemen bir sempatinin oluştuğu bir topluluk ise Bektâşîler olmuştur. Bektâşîler'in önde gelenleri zâten 1867 yılından başlayarak Mısırlı Prens Mustafa Fâzıl Paşa sâyesinde Mason Locaları'nda tekrîs edilip mason olmuş bulunmaktaydılar. Bu arada şair Nâmık Kemâl'in, Talât Paşa'nın ve Şeyhülislâm Mûsâ Kâzım'ın da hem mason ve hem de bektâşî olmaları ibretle kaydedilmesi gereken bir husustur.

Cumhûriyet'in kuruluşunu izleyen yıllarda, Hilâfet'in ilgāsında ve ayrıca harf, takvim, şapka inkılâblarında, ezânın ve Kur'ân'ın türkçe tilâvet edilmesi uygulamalarında ve diğerlerinde Türkiye'den yükselmiş olan gizli-kapaklı ya da âşikâr itirazlar arasında tek bir bektâşî ya da alevî yer almamış olduğu gibi Fransız İhtilâli'nin akabinde kurulmuş olan ihtilâl mahkemelerinin hukuk, usûl ve uslûb bakımınan birer kopyası olduğu izlenimini veren İstiklâl Mahkemeleri esnâsında da mahkûm olan bektâşî ya da alevîye rastlanmamaktadır.

Çok partili döneme geçildiğinde ise bu iki grup da büyük çoğunlukla, kendilerine göre, Vak'a-i Hayriye'nin öcünü almış görünen *Cumhuriyet Halk Partisi* kurmaylarına karşı daima büyük saygı ve minnet duymuşlar ve yıllar boyu bu partiye bağlı ve sâdık kalmışlardır.

Mâbed Şövalyeleri'nin Masonlar'a devrettikleri "Fransız Hânedânı'na karşı vazgeçilmez öfke ve kin" ile Bektâşî/Alevîler'in Osmanlı Hânedânı'na karşı öfke ve kinleri arasındaki paralelliği hem târihî ve hem de sosyal ve politik açılardan daha da derinliğine inceleyecek olan araştırıcıların bu konuya eğilmeleri konunun diğer gizli yönlerine de ışık tutacaktır.

Sonuç

Bugünkü Masonluk, kökeni açısından, Mâbed Şövalyeleri Tarîkatı'na dayanmaktadır. Şövalyeliğin gereklerine sâdık ve dürüst bir tarîkat olan Mâbed Şövalyeleri Tarîkatı, sâhip olduğu mülke karşı Fransa kıralı Yakışıklı Filip'in ve danışmanlarının hırsı yüzünden 1307 yılında iftirâya uğramış ve şövalyelerin bir bölümü haklarında kurulan Engizisyon Mahkemesi'nin sorgulaması sırasında gördükleri işkenceye dayanamıyarak ölmüşler; tarîkatın Üstâd-ı Âzamı da yardımcılarından biriyle yakılarak îdam edilmiştir.

Bu mezâlimden kaçabilmiş olan şövalyeler ise Fransa dışında inşâ hâlindeki katedrallerde kendilerini hiçbir loncaya bağlı olmayan (yâni serbest ve de hür) duvarcılar olarak takdîm edip iş bularak yavaş yavaş örgütlenmişlerdir. Artık tek amaçları Fransız Hânedânı'ndan ve Kilise'den intikam almaktır. İskoçya'da 1724 yılında Saint Andrew kentinde aktettikleri konvansiyondan sonra örgüt artık ***İskoç Ritine Bağlı Serbest ve Kabûl Edilmiş Masonlar*** olarak faaliyet göstermeğe başlamıştır.

Masonlar, 65 yıl boyunca büyük bir sabırla hazırladıkları Büyük Fransız İhtilâli'nin sonuçları olarak, hem Kıral ile Kraliçe'nin kafalarını kesmiş ve hem de Kilise'nin etkisiz ve de yetkisiz kılınmasını sağlamışlardır. Artık Fransa dinin vaz ettiği ahlâk kurallarına ve diğer emirlerine göre değil halkın uygun göreceği ahlâk kurallarına ve yasalara göre idâre edilir. Bütün bunlara rehberlik edecek olan da ***Tanrıça(!) Akıl***'dır.

Benzer bir durum Osmanlı'nın kaderinde de vardır. Bu sefer ortadan kaldırılmak istenen devleti yenilgiden yenilgiye sürükleyen ve bir zorbalar topluluğuna dönüşmüş olan Yeniçeri Ocağı'dır. 1826 yılında ***Vak'a-i Hayriye*** (*Hayırlı Olay*) diye anılan bir operasyonla 20.000 yeniçeri ortadan kaldırılır. Yeniçeriler'in mânevî destekçisi durumunda bulunan Bektâşîler de cezâlandırılır; suçlu görülenleri îdam edilir. Diğerleri sürülür. Tekkeleri ve diğer mülkleri başka tarîkatlara devredilir. Bu andan başlayarak Bektâşîler'in ve onlarla aynı paraleldeki bazı Alevî gruplarının ***ortak amacı***: 1) Osmanlı Hânedânı'nın ve 2) Hilâfet müessesesinin ortadan kalkması olur.

Bektâşîler 1867 yılından itibâren mason localarına üye olmağa başlarlar. Bu arada Fransa, ülkesindeki Jön Türkler denen mûterîz ve ihtilâlci grubu destekler. Bunların çoğunluğu Fransız mason localarında tekrîs edilir. Jön Türkler'in Fransa'dan döndükten sonra intisâb ettikleri ***İttihad Ve Terakkî Cemiyeti***'nin üyelerinin hemen hepsi de masondur. Gerek Jön Türkler gerekse İttihad Ve Terakkî Cemiyeti'nin üyeleri Bektâşîler ile Osmanlı Hânedânı düşmanlığı konusunda çok iyi kaynaşırlar. Türkiye Cumhûriyeti'nin kuruluşu sırasında görev almış olan eski İttihad Ve Terakkî mensupları ile Bektâşî/Alevî topluluğu bütün inkılâbları kayıtsız şartsız destekler. Hilâfet'in 1924 yılında kaldırılmasıyla Osmanlı Hânedânı da Hilâfet de resmen çökmüş olur. İşin "Büyük Fransız İhtilâli'nin paradigması"na uygun olması için bunlar zâten gereklidir. Nereden bakılırsa bakılsın, sonuçta: ***Vak'a-i Hayriye'nin intikāmı Osmanlı Hânedânı'ndan alınmış olur.***

Cumhûriyet Halk Partisi'nin, dini Türkiye'den söküp atmanın Fransa'daki kadar kolay olamıyacağını sonunda idrâk edecek kadar temkin sâhibi kurmayları hiç değilse diyânetin kontrolünü elden kaçırmamak için Şeyhülislâmlık makāmına sâhip çıkarak Diyânet İşleri Başkanlığı'nı ihdas edip diyâneti devletin uslu çocuğu kılarlar ve böylece dini de kontrol altında tuttuklarına inanırlar. Her ne kadar kendilerine özgü lâiklik kavramıyla bağdaşmasa da, yeni cumhûriyeti sürekli göz altında tutan çifte standartlı Mason Avrupa açısından bu, aslında, olumlu bir gelişmedir.

Bu Avrupa ise: 1) kendisi için ehven-i şer olanı daha sonraları daha büyük tâvizler koparmak üzere hazmetmesini bilen, ama 2) gönlü Türkiye'nin hıristiyanlaşmasından yana olan, 3) bu gerçekleşinceye kadar Türkiye'yi, kendi anlayışına göre vaz ve empoze edeceği, bir ***Ilımlı İslâm*** (*Light Islam*) reçetesine çekmeğe çalışan, 4) bu reçeteye karşı en mâsum direnci bile "*Radikal İslâmcılık!*" ya da "*Fundamentalizm!*" nâra ve şamatalarıyla bastırmayı, sindirmeyi ve aforoz etmeyi tabiî hakkı olarak gören, 5) Türkiye'yi yalnızca kendi normlarına göre yeniden biçimlendirmek is-

teyen, ve 6) bu konuda her türlü baskıyı ve bu arada da Mason Locaları'nı[99] strateji belirleyen bir araç olarak kullanan bir Avrupa'dır.

* * *

[99] *Bk*. 27 Ağustos 1997 günlü Yeni Şafak Gazetesi , sayfa: 4.

RAMAZANLARIMIZ

Oruç Tutmanın Fazîletleri

"Oruç tutmak" İslâm'ın temel ibâdetlerinden biridir. "Oruç tutmak" Hazret-i Âdem'den Hazret-i Muhammed'e kadar bütün peygamberler tarafından ümmetlerine tavsiye edilmiştir. Hazret-i Mûsâ da Hazret-i İsâ da oruç tutarlardı. Semâvî dinlerdeki bütün ibâdetlerde olduğu gibi orucun da: 1) ***maddî***, ve bir de 2) ***mânevî yönü*** vardır.

Usûlüne uygun olarak tutulduğu takdirde maddî yönü itibâriyle ***islâmî oruç***, pekçok tıbbî incelemelerde de vurgulanmış olduğu gibi: 1) vücûdda 11 ayda biriken toksik maddelerin doğal olarak elenmesini kolaylaştırır, 2) bâzı kimselerin dengesiz ve aşırı beslenmesi sorununa bir aylık bir nefes aldırır, 3) hayatî fonksiyonları icrâ eden organların dinlenip güçlenmesini sağlar, 4) sinir sistemindeki iletişim pertürbasyonlarının ortadan kalkmasına katkıda bulunur ve bu iletişimi regülârize eder, ve 5) insanda "kuruntu"yu (*yâni vehmi*) azaltır.

Mânevî yönü bakımından ise oruç: 1) insanın kendi nefsi üzerine eğilip düşünmesine ve bu bakımdan idrâk sâhibi olmasına katkıda bulunur, 2) açlık ve yoksulluk çeken hemcinslerinin durumlarının berrâk bir idrâk ile idrâk edilmesini sağlar, 3) bu bakımdan insanın merhamet hislerinin gelişmesine ve hangi dinden olursa olsun insanlara şefkat ve müsâmaha ile yaklaşmaya zemin hazırlar, 3) nefsin, kişinin hem kendi nezdinde ve hem de başkalarının nezdinde kınanmasına sebep olabilecek aşırı isteklerinin idrâk edilip bunlara gem vurulmasını sağlar, 4) ***Yaratan***'ın bir emrini yerine getirmenin mutluluğunu bahşeder, ve 5) nefsine gem vuramayanlardan çok farklı olduğunun idrâkinin verdiği mânevî huzurun, ve bu imkânı bahşederek kendisini korumuş olduğu için ***Yaratan'***a hamd ve şükür etmenin lezzetini tattırır.

Orucun edebine riâyet etmek ve hakkını vermek yalnızca bir inanç meselesi değil, aynı zamanda bir idrâk ve bir kültür meselesidir de. Elbette ki oruçlu olduğu zaman barut fıçısı kesilen, vara yoğa sinirlenen, önüne gelenin kalbini kıran, yâni diline ve eline hâkim olamıyan bir kimsenin Yaratan'ın indindeki değeri ile oruçlu olmasına rağmen kendisinden ahlâkî ve içtimaî yönden bir eksiklik ya da olumsuzluk zuhur etmeyen yâni yalnızca aç ve susuz kalmak bakımından değil fakat ahlâkî bakımdan da nefsine hâkim olan kimsenin değeri aynı olamaz.

Oruçlu iken açlığa ve susuzluğa tahammül etmekle beraber davranışlarında sabır, temkin ve îtidal gösteremeyen bir kimsenin oruç tutması doğru değildir. Onun İslâm'ın *bu kabil hasta kimseler* için gösterdiği müsâmahadan yararlanıp Şeriat'ın öngörmekte olduğu oruç kefâreti olarak her gün bir fakîri doyurması kendisi için daha hayırlıdır.

Ramazan Sosyal Dayanışmaya Da Katkıda Bulunan Bir Aydır

Ramazan sosyal dayanışmaya katkısı olan bir aydır. Bu ay boyunca zengini de fakiri de eş, dost ve ahbabların iftara gelmelerini sofralarının beti-bereketi sayarlardı. Bu iftar sofraları ise yalnızca oruç tutan müslümanlara değil herkese açık olurdu. Hattâ tam iftar vaktinde sokaktan geçen birisi herhangi bir evin kapısını çalıp: "İftara Tanrı misâfiri kabûl eder miydiniz?" diye sorduğunda derhâl sofraya ve hem de baş-köşeye alınırdı.

Benim çocukluğumda pekçok kimse ermeni, yahudi ve rum komşuları ya da ahbabları için özel bir iftar dâveti yapardı. Ayrıca bunlar, karşılıklı tebrikleşmek için muhakkak, biribirlerinin dinî bayramlarını, yortularını ve kandilleri de kollarlardı. Kurban bayramında gayrı-müslim dostların kurban payı özenle ayrılır ve evlerine kadar gönderilirdi. Bayram tebrikine gelen gayrı-müslimlerin çocuklarına da bunların ziyâretleri bitip de uğurlanırlarken, tıpkı müslüman çocuklarına yapıldığı gibi, bayram bahşişleri Pyramid marka mendillerin içine sarılmış olarak kapıdan çıkarken ceplerinin içine sokulurdu. Bu dostların ya da ailelerinden fertlerin vefâtında ya da çocuklarının vaftiz törenlerinde muhakkak kilisedeki törenlere seyirci olarak katılınırdı. Ayrıca Paskalya, Noel ve Hamursuz günlerinde bu dostlardan o güne mahsûs hediyeler gelirdi. Biz boyalı yumurtaların yarıya kadar gömülü olduğu o güzelim pandispanyaları hep heyecanla beklerdik.

Osmanlı İmparatorluğunu çökertmek için Batı'lıların Balkanlar'da ekmiş oldukları milliyetçilik nifâkına rağmen meselâ: İstanbul'da rum, ermeni ve yahudiler; İzmir'de levantenler ve yahudiler; Kırklareli'de yahudiler; Amasya ve Kayseri'de ermeniler ve daha niceleri müştereken paylaştıkları mutfak ve mûsıkî kültürlerinin etkisiyle, ve kezâ ortak içtimaî örf ve âdetleri ve kezâ biribirlerinden kız alıp-vermeleri dolayısıyla müslüman türklerle çok iyi münâsebetler içinde yaşarlardı. Ve bu içtimaî birliğe Ramazan'ın katkısı da büyüktü.

Bu güzel birliğin ve karşılıklı müsâmaha ve muhabbetin şimdilerde, özellikle büyük şehirlerimizde, hayli aksamış olduğunu üzüntüyle müşâhede ediyoruz. Kanaatimce bunun üç sebebi bulunmaktadır:

1) 6-7 Eylûl 1955 olaylarından sonra rum vatandaşlarımızın çoğu kabuğuna çekilmiş ve hattâ Yunanistan'a göçmüş bulunmaktadır;

2) İsrail hükûmetinin iskân politikası dolayısıyla pekçok mûsevî vatandaşımız, Cumhuriyet'in kendilerine karşı uygulamış olduğu bir dizi dışarlıyıcı politika sonucu, "*Arz-ı Mev'ud*" dedikleri İsrail'e göçmüşlerdir.

3) Aynı durum ermeni ve süryânî vatandaşlarımızın büyük bir bölümü için de geçerlidir.

4) Cumhuriyet'in ilânından sonra zuhur eden, ve her askerî darbenin peşin-

> den tahkim ederek sürüklediği, dar görüşlü bir milliyetçilik kavramı bu vatandaşlarımızla birliğimizi zedelemiş ve arka plânda da bunlara Türk vatandaşı gözüyle değil de alelâde bir ekalliyet gözüyle bakmıştır. Son seçimler hâriç tutulursa, 1960 dan itibaren otuz kusûr sene Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne milletvekili olarak bir tek gayrı-müslim seçilmemiştir. Bununla beraber hâlâ Anadolu ve Trakya'da, bu vatandaşlarımızla aramızdaki ilişkiler Ramazan aylarında dostlukları pekiştiren bir havada sürüp gitmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de "***Lâ ikrâhe fi-d dîn***" (*Bakara Sûresi, 255. âyet*) yâni "Dinde zorlama yoktur!" ve ayrıca "Muhakkak ki îmân edenler için; yahudilerden, hıristiyanlardan ve sabiîlerden Allah'a ve Âhiret gününe inanıp da iyi işlerde bulunanlar için Rabb'lerinin indinde hayrlar vardır; onlara herhangi bir korku yoktur ve onlar mahzûn da olmayacaklardır" (*Bakara Sûresi, 62. âyet*) ilâhî hükümlerini idrâk etmesini bilmiş olan müslümanlar, her türlü taassubdan uzak bir şekilde, bu vasıflara uyan gayrı-müslimlere daima muhabbet ve anlayışla yaklaşmışlar, bunlarla sağlam dostluklar kurmuşlar ve karşılıklı yardımlaşma içinde beraberce yaşamışlardır. Fakat ne yazıktır ki günümüzde bile, Kur'ân-ı Kerîm'in bu açık hükümlerine rağmen, islâmî toplulukların bâzılarında taklitçi bir din uygulamasının verdiği tembellikle bu âyetlerin hükümlerinden haberdâr olmadan diğer din mensublarına asabî bir tutum sergileyen nice gāfiller bulunmaktadır.

İşte Ramazan ayı insanın kendisi ve çevresi hakkında derin bir tefekküre dalması ve bunun sonucu olarak da gerek kendisi gerekse hemcinsleri hakkında Kur'ân-ı Kerîm'in koymuş olduğu sınırlar içinde kendisini yeniden şekillendireceği mubârek bir fırsat olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mubârek ayı boş yere değil de böylesine bir "şahsiyet yenilenmesi" ayı olarak değerlendirmesini bilenlere ve bunu gerçekleştirebilenlere ne mutlu!

* * *

ÜSKÜDAR'DA YAŞAMAK, ÜSKÜDARLI OLMAK[100]

İstanbul'un bir semti bir diğerine benzemez. Üsküdar da konumu, tarihî ortamı, İstanbul'un diğer semtlerine ulaşım kolaylıkları, eski sâkinlerinin örf ve âdetleri, "İstanbul'un taşı toprağı altındır" efsânesinin câzibesiyle Anadolu'nun bağrından kopup da gelenlerin ilk durağı olmak bakımından diğer semtlerden çok farklıdır.

Üsküdar, hattâ, kendine has iklimi bakımından bile diğer semtlerden farklıdır. Üsküdar'ın lodosu Emirgân'ın lodosuna, karayeli Aksaray'ınkine, Temmuz'u Maltepe'nin Temmuz'una, Aralık sonunun sisli günleri Fâtih'inkilerine, karı Beşiktaş'ınkine, yağmuru Alibeyköyü'nünkine benzemez. Eskiden denizinin suyu da diğer hiçbir semtin deniz suyuna benzemezdi. Şimdi, ne yazık ki, hepsinin de kendilerine özgü özellikleri ortak kirliliklerinin ardında kaybolup gitmiş durumda!

Üsküdar'da yaşamak güzeldir. Sabah 7.00 vapuruyla karşıya geçenlerin, akşam 18.00 vapuruyla karşıdan dönenlerin telâşını Mihrimâh Sultan (İskele) Câmii avlusunun iskeleye bakan korkuluklarına dayanarak seyretmek; Kasım'ın ilk yarısında Güneş'in Ayasofya Câmiinin ardından batışını Çürüksulu Yalısı'nın önündeki yokuşun üstünden ya da çayınızı yudumlaya yudumlaya Büyük Çamlıca Tepesi'nden temâşâ etmek; hele orta şiddette bir lodosun hüküm sürdüğü bir gece sabaha karşı, eğer rast gelirseniz, dolunayın ihdâs ettiği şehrâyini Salacak'da yaşamak; Temmuz ayının tahammül edilmez sıcağında Kuşkonmaz Camiinin gölgesinde Boğaziçi'nden püfür püfür esen rüzgâra karşı oltanıza bir istavritin takılmasını[101] sabırla beklemek; Şemsipaşa'dan Harem'e uzanan rıhtımda kolkola piyasa eden yavukluları seyretmek; karda tipide Kâtibim'in sıcak atmosferine ilticâ ederek çayınızı içmek; akşam işten dönerken salına salına balıkçıların içinden geçmek; Cuma pazarının hercümerci içinde kendini kaybetmek; "Hadi bu akşam dışarıda yiyelim!" diye niyet edince Kanaat Lokantası'nın o nefis osmanlı yemeklerini taâm etmek, veyâ Çengelköyün balıkçı lokantalarına gitmek, ya da son zamanlarda pıtırak gibi bitmiş olan lâhmâcuncularda kuyruğa girmek; bir Ağustos akşamını Beylerbeyi iskelesindeki açık kahvelerde geçirmek; yazın bir ikindi vaktini Fethipaşa Korusu'nun yâhut Doğancılar Parkı'nın âsûde havasını teneffüs ederek öldürmek; bir Cumâ namazını Vâlide-i Atîk câmiinde, bir Terâvih namazını Azîz Mahmûd Hüdâyî Dergâhı'nda, bir bayram namazını Eskihamam mescidinde kılmak; Üsküdar'dan Sirkeci'ye geçerken vapura refâkat eden martılara[102] simit atmak; Gülnûş Vâlide Sultan Câmii'nin avlusuna bırakılan onlarca kedi yavrusunu ve bunları beslemek için çırpınan fukarâ-i sâbirîni hayranlıkla seyretmek; uçsuz bucaksız Karacaahmet Mezarlığı içinde sürprizlerle dolu bir gezin-

[100] "Kültür Dünyası" dergisinin Şubat 1998 târihli 10. sayısında s. 26-27'de ve "Kâtibim" gazetesinin Ağustos 1998 târihli 2. sayısında s.7'de yayınlanmıştır.

[101] Eskiden oltalar kayabalığı yakalamak için denize salınırdı. Ama artık Boğaziçi'nde kayabalığı nesli nedense tükenmiş durumda.

[102] Eskiden Üsküdar-Köprü arasında işleyen Şirket-i Hayriye vapurlarına martılar değil zıplaya zıplaya yunus balıkları refâkat ederdi.

tiye çıkmak ya da Üsküdar'ın yeni süpermarketleri ile alış-veriş merkezlerindeki curcunaya ayak uydurarak bir şeyler satın alacakmış gibi gezinip vakit öldürmek... bir ömre bedeldir.

Üsküdar'da yaşamak güzeldir. Çünkü Üsküdar hâlâ sâkin ve hâlâ zâbıta vakalarının az olduğu bir beldedir; hâlâ, azınlıkta kalmış olmalarına rağmen, eski üsküdarlıların neslinden gelenlerin biribirlerini selâmlama âdetinin ve komşu hukukuna riâyet âdâbının hüküm sürdüğü bir beldedir.

Eğer eskiye meraklıysanız bugün bile Murat Reis Mahallesinin, Selâmsız'ın, Toygar'ın, Sultantepesi'nin, Çavuş Deresi'nin, Açık Türbe'nin, İhsâniye'nin, Salacak ve Ayazma'nın, İnâdiye'nin, Bağlarbaşı'nın, Kuzguncuk ve Beylerbeyi'nin arka sokaklarında: çökmek üzere olan bir tekke, zamana direnen asırdîde bir köşk, tek katlı minik bir ev, osmanlı barok stilinin biblo gibi bir örneği olan bir çeşme, "Gel de bir Fâtiha oku!" der gibi dâvetkâr bir türbe, tertemiz bir mahalle câmii, bir ufacık sinagog ya da kilise, minicik bir kalaycı dükkânı, eski usûl bir leblebici ya da bir kahvehâne, her işini el âletleriyle yapan bir ayakkabı tâmircisi, hâlâ müşterisi olan bir hamam, hattâ bir fıkarâ taşıyla bile karşılaşabilirsiniz.

Ama artık Üsküdar'da ne bir sinema ve ne de bir çorbacı dükkânı var. Ne yazık ki onların yerini Üsküdar'ın asırlardır süregelmiş olan örf ve âdetine uymayan, mahalle aralarını dolduran, câmilerin mescidlerin ve hattâ okulların burunlarının dibine kadar sokulan, müdâvimlerine bir de cabasından "Cine 5"i seyretme imkânı sunan koltuk meyhâneleri ve birahâneler almış durumda! Allah ikrahlığını versin, şimdilerde ne kadar da çok insan bu meyhânelerde ya da at yarışlarında ve sayısal lotoda para kazanmak imkânını sunan yerlerde kuyruk yapmakta, ömür tüketmekte! Buna karşılık, eskiden lebâleb dolu olan Hacı Selimağa ve Şemsipaşa Kütüphâneleri ise artık sinek avlıyorlar.

Son yirmi yılın Üsküdar sâkinleri eskilerden bir hayli farklı bir sosyal ve ekonomik yapıya sâhipler ki bugün Üsküdar'da adım başında bir kuyumcu ya da bir döviz bürosuyla karşılaşmak çok doğal. Kanaatimce, İstanbul'da Kapalıçarşı'dan sonra en fazla kuyumcu dükkânı hâlen Üsküdar'da bulunmakta. Yalnızca bunların vitrinlerini seyretmek dahi insanın dolu dolu bütün bir gününü alır.

Üsküdar'ın dışına çıkmadan bütün ihtiyaçlarınızı buradaki dükkânlardan karşılayabilirsiniz. Fevkalâde merkezî konumu dolayısıyla, Üsküdar'dan şehrin diğer ilçelerine çok kolay ulaşabilirsiniz. Üsküdar'da yaşamak güzeldir ve kolaydır. Ama Üsküdar'da yaşamak Üsküdarlı olmak değildir.

Üsküdar Osmanlı pâyitahtının güzide bir beldesi olarak daha XVIII. yüzyılın sonundan itibâren Saray'a mensub pekçok zâtın seçtiği bir mekân olmuştur. Geçen yüzyılda ise vüzerâ (*vezirler*), kütebâ (*Saray'ın yüksek bürokratları*), ulemâ (*âlimler*), üdebâ (*edibler*) ve şuarânın (*şâirlerin*) nezdinde Üsküdar'da ikāmet etmek bir moda ve hattâ bir ayrıcalık hâline gelmiştir. Pâyitahtın bu aydın takımı Üsküdar'a Osmanlı Sarayı'nın zerâfet ve nezâketini, uslûbunu, tavrını, tarzını ve sehâvetini kazandırmışlardır.

Bu müstesnâ ve huzur verici atmosferin Üsküdar'a yeni gelenleri dahi kalıba sokan normatif özelliği 1960'ların sonuna kadar sürdü. 1968 yılında talebe ayaklanmalarıyla zuhur eden ve herşeye mû'terîz, vara yoğa isyankâr tavır takınan halk kütleleri ile 1970'lerde Anadolu'dan getirtilerek şehrin varoşlarında ikāmet ettirilen halk kütlelerinin nâdan ve nobran davranışlarının yaygınlaşmasıyla Üsküdarlılar da kendi beldelerinde ekalliyete düşmüş oldular. Üsküdarlılar azaldı.

"Üsküdarlılık" kendini her şeyden önce insan ilişkilerinde belli eden müstesnâ bir haslettir.Güleryüzle candan bir selâm vermek; nezâketle hâl hatır sormak; muhâtabının sevinç ve kederine yapmacıksız bir şekilde, samimîyetle iştirâk etmek; hizmet ve yardımda gönüllü öne çıkmak; komşu hakkını ve hatırını kendi ailesininkiyle aynı düzeyde tutmak; hasta ziyâretini ihmâl etmemek; ticârette muhâtabının hakkını sehâvetle korumak; fukarâ-i sâbirîni kollayıp gözetmek; mahallenin ırzına, nâmûsuna, terbiyesine, düzenine sâhip çıkmak; komşularının, mahallesinin, beldenin bütün sâkinlerinin sıhhat ve âfiyeti için ve kezâ beldenin her türlü tabiî ve ictimaî âfetten korunması için Cenâb-ı Hakk'a her gün samimîyetle niyâzda bulunmak bu hasletin en belirgin özellikleridir.

Üsküdarlılık aynı zamanda Üsküdar'dan büyük bir haz duymak ve bunu iftiharla ifâde edebilmektir. Üsküdarlı olabilmek için bu mubârek beldenin geçmişini ve evliyâsını tanımak, yüzyılların tesis ettiği örf ve âdetlerine sâhip çıkmak, bunları korumak ve bizzât yaşamak lâzımdır.

Kısacası Üsküdar'da yaşamak kolaydır ammâ Üsküdarlı olmak bugün her babayiğidin kârı değildir.

* * *

ZİBİDİLER[103]

Davranışları ve takındığı tavırlar yüzünden sağduyulu kişiler nezdinde kendisini küçük düşürdüğünü ve gülünç kıldığını temyîz edemeyecek kadar idrâk ve görgü yoksunu ya da nefsine mağlûb olan kimseye *zibidi* denir. Zibidiler her ülkede ve toplumun her kesitinde rastlanılan ***marazî*** bir grup oluştururlar. Önemli olan bunların fert olarak kimler olduğu değil, fakat nasıl tesbit ve teşhis edilebilecekleridir.

Zibidinin teşhis edilmesini olağanüstü kolaylaştıran etkenler arasında kendisine yakıştırdığı tavırlarının ve davranışlarının yapaylığını, çiğliğini, zıpçıktılığını ve gerek kendisine gerekse diğer kimselere karşı müraîliğini sayabiliriz. Bütün zibidilerin ortak bir özelliği de kendilerini dev aynasında görmeleri ve dolayısıyla kendilerine hayrân olmalarıdır. Bu bakımdan bütün zibidiler ***narsisik*** bünyelidir, yâni kendi kendilerine âşıktırlar.

Zibidi, toplumda hasbelkader bulunmakta olduğu mevki ne olursa olsun, bunun gerektirdiği vekārı ve hazımlılığı bir türlü kendisine mal edememiş olmasının sonucu olarak, temsil ettiği: mevkiin, makāmın, kurumun, kuruluşun, zümrenin, cemaatin, dâvetlisi olduğu veyâ yanında bulunduğu kimsenin itibârını har vurup harman savurduğunun farkında bile değildir.

Zibidilere birkaç örnak vermek gerekirse:

Siyâset zibidisi: seçimden önce halkın özgürlükleri, doğal hakları, çıkarları, huzuru ve refahı için çalışacağını vaad eden ama seçildikten sonra yalnızca kendi çıkarı, istikrârı, huzuru ve refahı için çalışan bir dönektir.

Milletvekilliği zibidisi: milletine hizmet edecek yerde kendisini başka bir partiye sattırmayı düşleyen bir fırsat düşkünüdür.

İktidar zibidisi: hasbelkader eline iktidar fırsatı geçtiğinde kendisini kuralların, yasaların ve Anayasa'nın üstünde *layuhtî* (yâni *aslā hatâ yapmayan*) ve *lâyüs'el* (yâni *kendisine aslā soru sorulamayan, tenkid edilemeyen, hiç kimseye verilecek bir hesabı olmayan, kendini Tanrı gibi*) gören, ve kendisini yerinin doldurulması mümkün olmayan bir bilge olduğuna inanan bir ne-oldum-delisidir.

İdârecilik zibidisi: hasbelkader işgāl ettiği makāma şeref kazandırması gerekirken bu makāmın kendisine şeref kazandırdığını vehmeden görgüsüz bir âcizdir.

İdeoloji zibidisi: kritik aklın süzgecinden geçiremediği için nihaî hakikat olarak algıladığı saplantılarını herkese kabûl ettirmeğe çalışan bir delidir.

---

[103] Bu yazımın ilk versiyonu ***İslâm'da Aklın Önemi ve Sınırı*** başlıklı kitabımın s. 267-270'de yayınlanmıştı

Devrim zibidisi: halkın hayatı ve huzuruyla ilgili hangi sosyal müessese olursa olsun buradaki kurulu düzeni bozmak için yırtınan sağduyu, iz'an, akıl, temyiz ve temkin yoksunu bir çılgındır.

Din zibidisi: her şeyi bid'at; herkesi mezhebsiz, kâfir ve dolayısıyla cehennemlik görür ve ilân ederse kendisinin Cennet'lik ve hattâ evliyâ olacağını vehmeden; din ile diyâneti temyîz edemeyen; Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinin vüs'atini akletmekten âciz, tahammülsüz bir meczubtur.

Diyânet zibidisi: dinin emirlerini tebliğ edecek yerde lâdinî emirlere tâbî olan bir münâfıktır.

Tarîkat zibidisi: vehmini İlm-i Ledün zanneden da'vâ sâhibi bir hamervahtır.

Şeyhlik zibidisi: kendisinde tecellî etmiş(!) "Hikmet"den(!) ötürü şer'î sorumluluklardan berî olduğunu vehmeden bir sapıktır.

İlâhiyat zibidisi: ictihad kapısının yalnızca kendisine açık olduğunu ve ettiği her herzenin nass gibi kabûlünü bekleyen bir münâfıktır.

Hukuk zibidisi: adâlet kavramından yoksun olan ve hukuku belirli bir zümrenin âdil olmayan emellerine hizmet için kullanan aşşağılık bir uşaktır.

Kemalizm zibidisi: bu ülkenin insanlarının huzur, karşılıklı anlayış ve biribirlerine tahammül içinde yaşamasını kendi çıkarlarına uygun görmeyen, kendi ideolojisinden olmayanlara Anayasa'nın tanıdığı hakları tanımayan, bu ülkenin halkını ve sermâyeyi kendi sübjektif normlarına göre: lâik-antilâik, ilerici-gerici, devrimci-mürtecî, kemalist-antikemalist diye fırkalara bölüp nifak tohumları eken ve bunu da Atatürk'ün adına yapmakta olduğunu ilân eden ve üstelik bütün bunlardan maddî menfaat sağlayabilen, Türkiye'ye has, becerikli bir bozguncudur.

Sohbet zibidisi: her konuda, her durumda ve her konumda edecek lâfı, verecek öğütü, gösterecek yolu olan bir bilge kişi olduğuna inanan, usanç verici bir lâf ishâline tutulmuş bir müz'ictir.

Aydın zibidisi: milletinin târihinin, ahlâkının, örfünün, âdetlerinin, harsının, dilinin, sanatının, mûsıkîsinin, edebiyâtının mîrasını reddeder de bir başka milletin mânevî değerlerine sarılıp avukatlığını yaparsa üstün insan olacağını vehmeden bir anarşist bir cibilliyetsizdir.

Dernek zibidisi: bir derneğe onun gâyesine hizmet için değil de her ne bahasına olursa olsun o derneği ele geçirip çıkar sağlamak üzere giren bir bozguncudur.

Bürokrasi zibidisi: hangi mertebeden memur olursa olsun, hizmetkârların hizmetkârı olması gerekirken her işi yokuşa sürmekten marazî zevk alan tembel bir

psikopattır.

"Kadın Hakları" zibidisi: Kur'ân'da (Nisâ/34), yalnızca, ailenin birliğine halel getirdikleri takdirde haklarında: önce nasihat edilmesi, sonuç alınmazsa yataklarında izzet-i nefisleri kırılsın diye yalnız bırakılması önerilmiş olan kadınlara inatlarında ısrarcı olmaları hâlinde, ve ıslahlarına belki vesile olur diye, son çâre olarak Allāh'ın müsaadesiyle mubah olan dayağı mâkûlesine sığdıramadığı için bütün dine gayzını kusan, ama derslerine girmeleri önlenen başörtülü kızları ya da "Cumartesi Anneleri"ni polislerin coplayıp sürüklemesine sevinen ya da enazından tepkisiz kalan çifte standartlı bir münâfıktır.

Lâiklik zibidisi: Lâiklik ilkesinin: "*inanç ve ifâde özgürlüğü ve fertlerin düşüncelerine karşılıklı tahammül*" olduğunu gözardı eden; ama din dâhil bütün normları vaz etmek hakkının yalnızca Devlet'in (ya da kendisinin) hakkı olduğunu dayatan bir zorbadır.

Kurtarıcılık zibidisi: milletin huzur ve refahının yalnızca kendi ideolojisine uygun olarak klônlanmış tek tip insan üretimiyle mümkün olduğuna inanan ve bunu gerçekleştirmek için millete her türlü dayatmayı mubah gören bir dengesizdir.

İrticâ zibidisi: İslâm'a olan düşmanlığını "irticâ" kod adı ardında sürdürmek isteyen bir 5. kol elemanıdır.

Eğitim zibidisi: 3. sınıf çocuklarına "Anadolu liselerine öğrenci hazırlıyorum" hezeyânıyla 6. sınıf müfredatı yüklü ders okutarak yılın öğretmeni seçilmesini ya da başarısız kıldığı öğrencilerin özel ders için kapısında sıra tutmasını düşleyen bir bozguncudur.

Tıb zibidisi: hastasını bir insan olarak değil de önüne gelmiş bir deneme tahtası ve altın yumurtlayan tavuk gibi gören, Hipokrat yeminini unutmuş bir fırsatçıdır.

Medya patronluğu zibidisi: 11 ay porno resim ve yazı bastıktan, gazetesinde ya da televizyon kanalında her türlü fuhşiyâtı mubah görüp gösterdikten sonra Ramazan köşesi yaparak bir ayda müslümanları kafese koyacağına ve tirajını ya da "reyting"ini doğrultucağına saf saf inanan akıl ve ahlâk fıkarâsı bir fırsatçıdır.

Köşe yazarlığı zibidisi: kendisini dev aynasında gören, zibidiliğinin ezikliğini ve acısını hıncına hedef kıldığı yerleşik düzenden de Devlet erkânından da bürokratlardan da dindarlardan da, dindar ilim adamlarından da çıkardığına inanan ezik bir anarşist; ya da başkalarının zibidiliklerine yalakalık eden bir dalkavuktur.

Sendikacılık zibidisi: elinin altındaki sendikanın mâlî kaynakları sâyesinde kısa sürede müreffeh bir hayata kavuşan, zaman zaman bürokrasi ve hükûmet ile gizlice anlaşıp sendikayı satan, bazan da bunlara şantaj yapan ama gönlünde hep bakan olma hayali yatan bir sülüktür.

Bankacılık zibidisi: sâhibi bulunduğu bankanın fonlarını hortumlayıp yurt dışına kaçırdıktan sonra yüzsüzce elini kolunu sallıya sallıya dolaşan bir haramzâdedir.

Babalık zibidisi: gayr-ı meşru işleri meşru addederek kendisine ve çetesine menfaat sağlayan bir haramzâdedir.

Sanâyi zibidisi: modası geçmiş, kalitesiz ve rizikolu ürünleri halka gagalayan, yaptığı yolsuzlukların üstüne gidilemeyen, derin devlet tarafından korunan asalak bir haramzâdedir.

Avâmî zibidi: hakkını aramasını bilmeyen ve başına gelen bütün sıkıntıların hep Devlet'in kusuru olduğunu zanneden, kendisini ise sütten çıkmış kaşık gibi gören bir enâyidir.

"Sanat(!)" zibidisi: ses, nefes, uslûb, diksiyon ve edeb yoksunluğunu gustosuz panayır elbiseleriyle unutturabileceğini sanan bir zavallıdır.

Ekran zibidisi: dedikoduyu sohbet, sunîliği kibarlık, cıvıklığı lâtife, yılışıklığı samimîyet, fuhşiyâtı sanat, teşhirciliği çağdaşlık, halkın edebine ve mukaddesâtına saldırmayı ilericilik, itliği de cesâret zanneden ve öyle göstermek isteyen bir ibâhacıdır.

"Talkman ya da talkwoman" zibidisi: varoşlardan gelip de yırtıklığını, şirretliğini, edebsizliğini, görgüsüzlüğünü ve cehâletini kendisi gibilerini güldürebilmek üzere kullanan ve bundan dolayı da yaptığı her rezâletin herkes tarafından tasvib edilmesini taleb eden, bu gerçekleşmeyince de büsbütün şirretleşen ağzı bozuk bir maskaradır.

Özgürlük zibidisi: özgürlükleri yalnızca kendine yontup başkalarının özgürlüklerine zincir vurmak isteyen bir faşisttir.

İnternet zibidisi: "*yahoo.com*", "*hotmail.com*" vb yerlerden edindiği bir elektronik posta adresi aracılığıyla ve sahte bir ismin arkasına saklanarak birilerine kuduz köpekler gibi saldırma şehvetini tatmîn eden bir sapıktır.

Münekkidlik zibidisi: lise tahsili bile olmadığı hâlde, eser sâhibi ilim adamlarına saldırırsa kendisinin ilminin de itibârının da artacağını vehmeden kendine hayrân bir dengesizdir.

Apartman zibidisi: kendisinin Kat Mülkiyeti Kanunu'na tâbî olmadığını kabûl ettirmeğe çabalıyan bir arsızdır.

Bütün zibidiler arasında en meş'umları ***ilim zibidileridir***. Bunların belirgin ve ayırıcı vasıfları ise sıralamakla bitmez:

Haiz olduğu ilmin sonuçlarının epistemolojik değerlerini ve gerçekliklerini

inceden inceye sorgulamaksızın, bunları nihaî gerçekler ve birer îman umdesi gibi kabûl eden nasîbsiz ve temkinsiz bilim adamı: ***ilim zibidisi***'dir.

İlmi yalnızca pozitif ilimden ibâret sayan dargörüşlü de: ***ilim zibidisi***'dir.

Haiz olduğu akademik unvânı, vehimlerini ya da beklentilerini şaşmaz ilmî hakîkatlarmış gibi sunmak üzere baskı unsuru olarak kullanan da: ***ilim zibidisi***'dir.

Kendisinin öğrenci yetiştirmek ve kitap yazmaktan çok daha önemli misyonları olduğunu vehmeden tembel bilim adamı da: ***ilim zibidisi***'dir.

Hocasından ilimce üstün olduğunu vehmeden kibirli şâkirt de: ***ilim zibidisi***'-dir.

Yetiştirmiş olduğu öğrencilerinin ilimde kendisini aşamıyacaklarını vehmeden kibirli bilim adamı da: ***ilim zibidisi***'dir.

Yetiştirmiş olduğu öğrencilerinden kendisini ilimde aşamış olanlarla iftihar etmesini beceremeyen bilim adamı da: ***ilim zibidisi***'dir.

"*Bilmiyorum*" demesini beceremeyen, her soruya hazır cevabı varmış izlenimini uyandırmak isteyen ve bunun için de ayaküstü teoriler çatan "pozcu" da: ***ilim zibidisi***'dir.

Akademik rütbe elde etmek için başkalarının çalışmalarını aşırıp kendi çalışması gibi gösteren de: ***ilim zibidisi***'dir.

İlmini genişletmek hususundaki tembelliğine bahâne arıyan da: ***ilim zibidisi***'-dir.

İlmini siyâsî ve mâlî ihtiraslarına âlet eden de: ***ilim zibidisi***'dir. (Ne yazı ki böyleleri Türkiye'de nâdirattan değildir!)

Maddî menfaat, ikbal ve yaranmak uğruna ilminden, ilim adamlığı haysiyetinden ve vekārından ödün veren de: ***ilim zibidisi***'dir.

Türkiye'de kendilerini YÖK'ün inzibat emireri addeden akademisyenler de: ***ilim zibidisi***'dir.

İlmî deontolojiden ve ilim ahlâkından haberi olmayan bilim adamları ise ***zibidilerin zibidisi***'dir; ve ilh.....

* * *